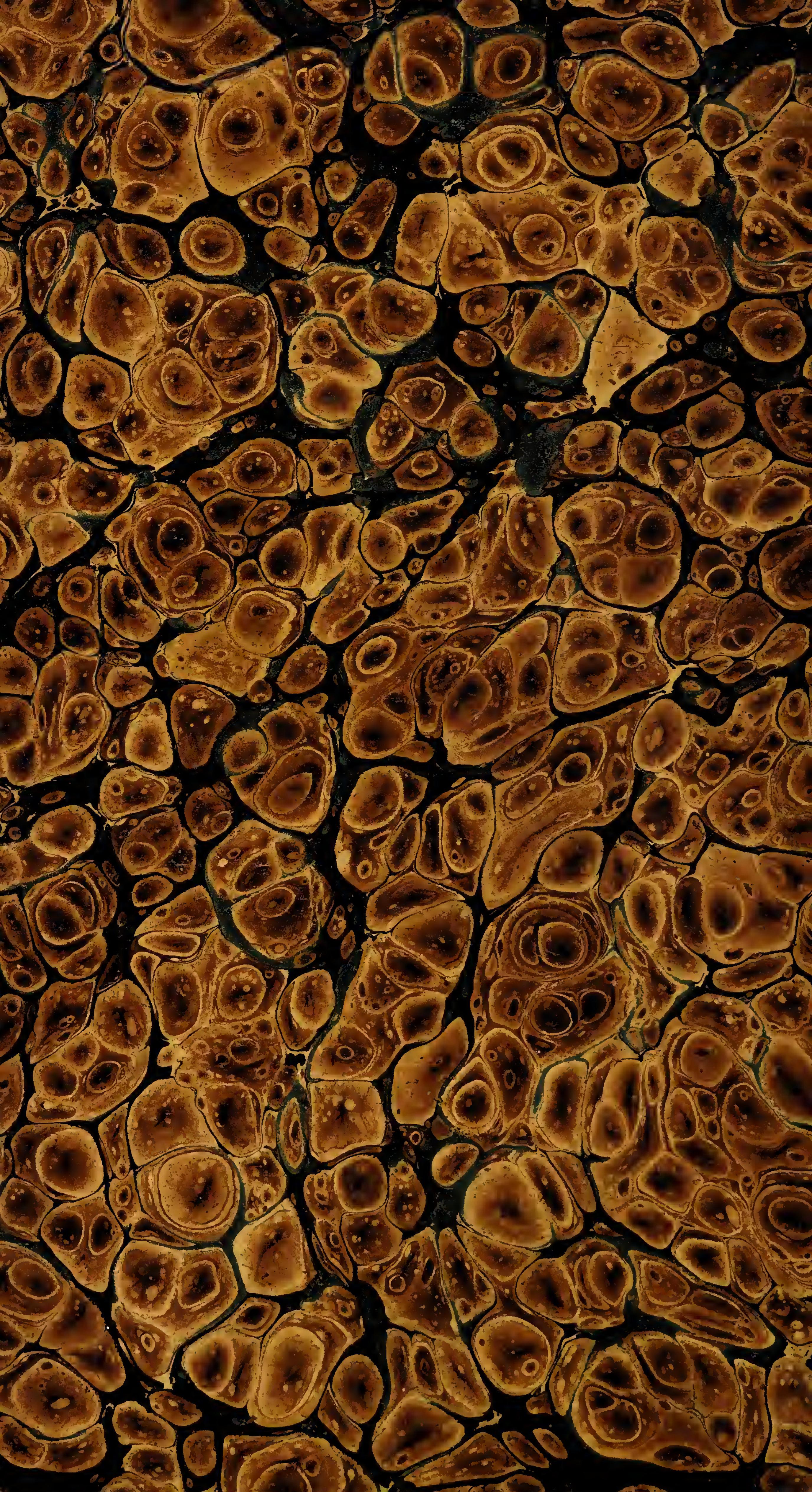
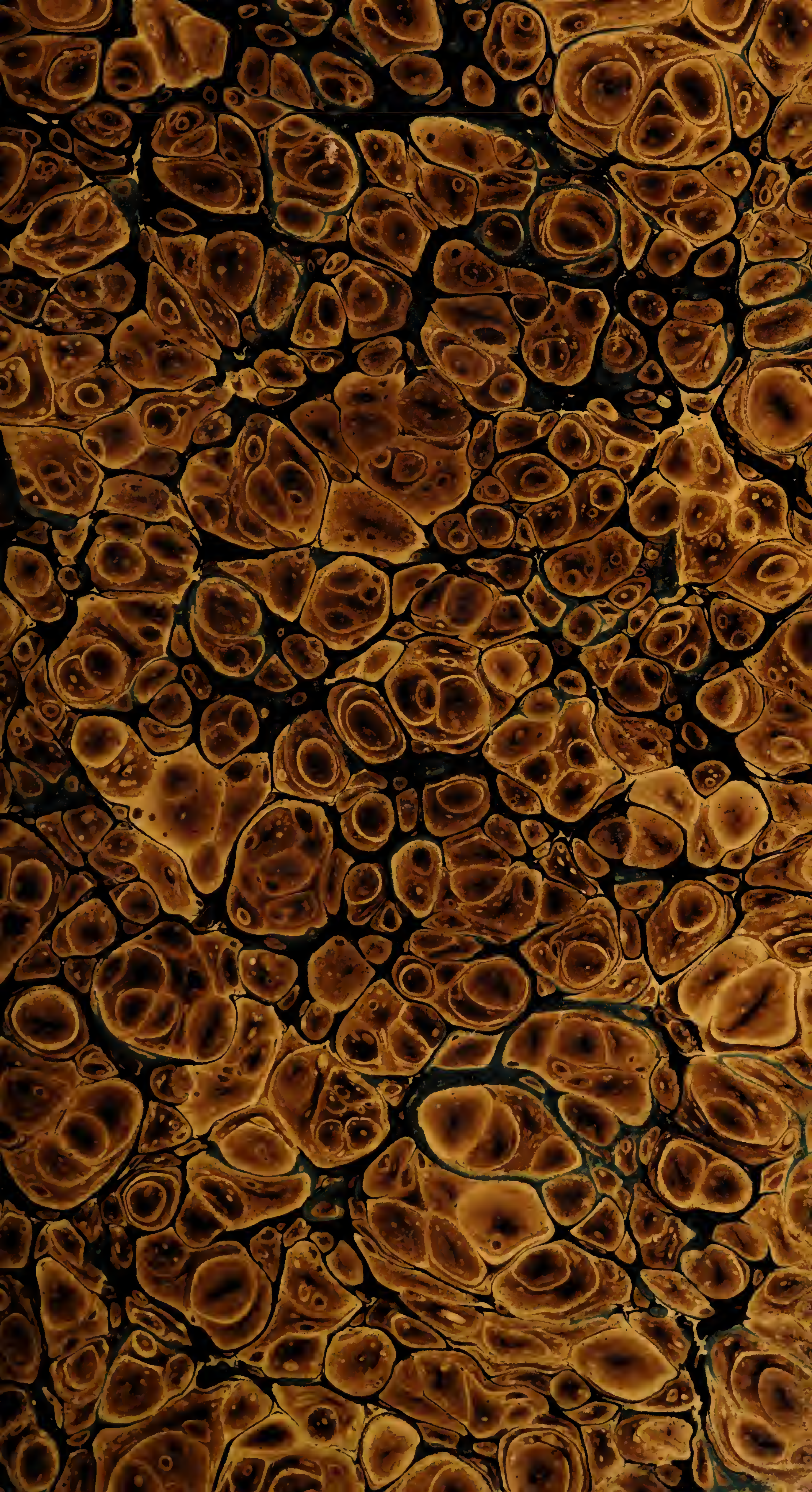

GENEESKUNDIGE HEELKUNDE.

Les fonctions du Chirurgien ne se bornent point aux seules opérations de la main ; son art a d'autres prérogatives, qui sont invoquées par la nature même des choses. C'est au Chirurgien qu'il appartient de traiter, par des médicamens administrés à l'intérieur, toutes les maladies externes, réputées chirurgicales, et l'humanité lui prescrit de ne faire usage de ses redoutables instrumens, qu'après avoir reconnu l'impuissance des autres secours thérapeutiques.

FOURNIER.

DE
GENEESKUNDIGE HEELKUNDE
STELSELMATIG BEHANDELD

TEN LEIDDRAAD BIJ ZIJNE LESSEN EN IN VERBAND GEBRAGT
MET ZIJNE OPERATIVE HEELKUNDE

DOOR

A. G. VAN ONSENOORT,

DOCTOR IN DE GENEES EN HEELKUNDE
EERSTE OFFICIER VAN GEZONDHEID BIJ DE ARMÉE
EN VAN HET RIJKS GROOT MILITAIRE HOSPITAAL
TER INSTRUCTIE TE UTRECHT,
LID VAN VERSCHILLENDE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN.

IN DRIE DEELEN,

EERSTE DEEL.

Te AMSTERDAM, bij
C. G. SULPKE.
MDCCCXXV.

AAN DEN

HOOG EDELEN EN HOOG GELEERDEN HEER

DEN HEERE

J. C. B. BERNARD,

MEDICINAE DOCTOR,

HOOGLEERAAR DER GENEESKUNDE AAN DE HOOGESCHOOL TE LEYDEN, EN INSPECTEUR GENERAAL VAN DE GENEESKUNDIGE DIENST DER LAND- EN ZEEMAGT,

wordt dit werk, uit aanmerking zijner uitmuntende verdiensten, en inzonderheid voor de bereids herhaald gegevene blijken, ter bevordering van het welzijn der Officieren van Gezondheid; en voor zijne welmeenende pogingen, ter uitbreiding der Geneeskundige Wetenschappen zoo wel onder hen als in het algemeen, met verschuldigde Hoogachting, eerbiedig opgedragen, door zijnen

Gehoorzamen en Onderdanigen Dienaar

DE SCHRIJVER.

VOORREDE.

Bij de uitgave van het tweede Deel mijner Operative Heelkunde, *gaf ik den wenk, dat, terwijl ik met het vervaardigen van het derde Deel van dat Werk bezig was, ik welligt aan hetzelve eene algemeene en bijzondere Heelkunde zoude voegen. Dit voornemen is werkelijk tot stand gekomen en deszelfs eerste Deel, onder de benaming van* Geneeskundige Heelkunde, *ziet reeds het licht; deze titel kwam mij het geschikste voor, dewijl hij het best de bedoeling uitdrukte, dat ik dezelve op dat gedeelte der Heelkunde wilde hebben toegepast, hetwelk bij uitsluiting ten oogmerk heeft, de Heelkundige gebreken, door de aanwending van Geneesmiddelen te verhelpen, terwijl de bewerkingen, als tot het operative gedeelte behoorende, welligt dan eerst gevorderd worden, wanneer de eerstgenoemde daartoe onvermogende zijn. Immers bestaat de eigenlijk gezegde* Heelkunde, *niet in het verrigten van kunstbewerkingen alléén? Maar dienen inzonderheid al onze pogingen te strekken, om deze, door eene doelmatig geneeskundige behandeling voor te komen, of ten minste te vertragen.*

 De

De wijze, waarop ik afzonderlijk, het Geneeskundige *en het* Operative *gedeelte der Heelkunde, (dewelke, met elkander verbonden, een geheel zamenstel van Heelkunde zullen uitmaken), volgens mijne inzigten behandeld heb, heeft mij in staat gesteld, om aan het een en ander eene genoegzame uitbreiding te kunnen geven, zonder de, in een handboek vereischt wordende doelmatige, beknopte volledigheid uit het oog te verliezen. In de beschrijving der behandeling van de verschillende ziekten, heb ik eenvoudigheid tot grondslag genomen, en durf zeggen, dat deze behandeling door de ondervinding getoetst is; men beproeve slechts de aangegevene regelen dien aangaande, op gelijksoortige gevallen, toepasselijk, in werking te brengen, ten einde dergelijke uitkomsten te erlangen.*

Het stelsel van, door zijne werken zich onsterflijk gemaakt hebbende, BICHAT*, in deszelfs* Algemeene Ontleedkunde *aangegeven, heb ik bij voorkeur verkozen te volgen, dewijl de ondervinding bewezen heeft, dat elk weefsel in het bijzonder, in den ziekelijken staat, door eigen kenmerkende toevallen zich van elkander onderscheidt, en dit derhalve op de behandeling zeer veel invloed heeft; ja, wat meer is, deze naar denzelven dient te worden gewijzigd, wil men, door te algemeen te handelen, geen gevaar loopen, om botsingen te veroorzaken, die welligt ten nadeele zouden kunnen uitloopen van dengenen, welke het voorwerp onzer zorgen is.*

Men

Men zal zich verwonderen, dat de ontstekingen, die tot de Heelkunde betrokken zijn, alléén een geheel boekdeel uitmaken, wanneer men échter bedenkt, dat dezelve ten grondslag verstrekken van de meeste Heelkundige ziekten, en de Heelkundige haar somtijds beurtelings moet voortbrengen, doen verdwijnen, of overplanten, haar voortdurend moet onderhouden, of matigen, of wel ter genezing van andere bestaande gebreken moet doen strekken, (zonder eens van de verschillende soorten van weefsels te gewagen), zoo zal men met mij wel gereedelijk willen instemmen, dat een zoodanig werktuig, middel, wezen, of hoedanig men zulks zoude gelieven te noemen, wel verdient grondig gekend te worden, en dit niet weinig toebrengt, om ook den aard van hare, het zij onmiddellijke, of middellijke gevolgen, op goede gronden te kunnen bepalen, en derzelver uit den wegruiming, tevens minder moeijelijk maakt.

De Grieksche benamingen, als kunsttermen, voor de beschrevene ziekten en gebreken gebezigd, wáár ik dezelve maar heb kunnen toepassen, heb ik verkozen boven de Latijnsche, dewijl de eerste de bepaling zelve van de gebreken duidelijk aangeven, en de laatste dit veelal onvolledig uitdrukken. Daar ik nu de ziekten, volgens de verschillende weefsels beschreef, zoo werden deze benamingen ook noodzakelijk, betuigende, dat geenerhand heerschend Geneeskundig stelsel hierop invloed heeft gehad, en ik, aangaande die benamingen, vele Schrijvers, onder anderen BRANDEIS,

NYS-

NYSTEN, CALLISSEN, GARNERI, en inzonderheid onzen landgenoot BLANKAARD ten voorbeelde heb genomen. Eenige kunstwoorden, welke men noch bij hen, noch bij anderen aantreft, heb ik op ontleed- of natuurkundige gronden zelf gevormd, geloovende hiertoe, even goed als anderen, geregtigd te zijn. Ter opheldering der kunsttermen, zal het slot van elk Deel eene nadere verklaring derzelve bevatten; dit bij wijze van nota's te doen plaats hebben, gedoogde de voorgenomene beknoptheid van dit werk niet.

Zie daar hetgeen ik ter opheldering mijner bedoelingen, handelingen, enz., heb noodig geacht. Dat dit werk met even die graagte moge ontvangen worden, als het mij ten genoegen was, hetzelve zamen te stellen, en mogt ik daardoor tevens iets tot uitbreiding der Heelkunde in het Vaderland hebben bij gebragt, dan zal ik mij voor de pogingen dienaangaande, en ook voor mijne moeite, rijkelijk beloond rekenen. Zoodra mijne veelvuldige en dringende bezigheden zulks veroorloven, zal ook het vervolg het licht zien, en hier mede, benevens aan het werk. over de uitgebreide leer der oogziekten, bij voortduring mij onledig houdende, zal intusschen het derde Deel der Operative Heelkunde *ter persse worden gelegd, ten einde dit gedeelte der Heelkunde het eerst deszelfs volkomen beslag krijge, om door het andere te worden opgevolgd.*

UTRECHT den 18de *Augustus*, 1825.

VAN ONSENOORT.

IN-

INHOUD

VAN HET

EERSTE DEEL.

Tand-

Ont-

INLEI-

INLEIDING.

Uit de geschiedenis der Geneeskunde leeren wij, dat van de vroegste tijden af de Geneeskundige wetenschappen innig met elkander waren vereenigd, en de uitoefening derzelve door een en denzelfden persoon werd bewerkstelligd; en doet ons tevens zien, dat men naderhand alle pogingen heeft aangewend, om dezelve in twee voorname takken (namelijk de *Geneeskunde*, die de inwendige ziekten ten onderwerp heeft, en de *Heelkunde*, welke zich tot diegene bepaalt, welke het menschelijk ligchaam uitwendig aandoen) te onderscheiden. Men gevoelt ligt hoe gebrekkig deze verdeeling is, en dat er bijna geene mogelijkheid bestaat, om de grenzen van de eene of andere naauwkeurig te kunnen bepalen, ten einde de onderlinge overschreding voor te komen; tot welk einde men ook oudtijds is bedacht geweest, om slechts dat gedeelte der Geneeskunde, hetwelk door de hand alleen, of met werktuigen voorzien, werd verrigt, met den naam van Heelkunde (*Chirurgia*) te bestempelen, en derhalve eene zeer ongelijke verdeeling daartestellen, welker geringste, alhoewel gewigtig deel, den

Wondarts te beurt viel. Hoe nu deze verdeeling heeft plaats gegrepen, of zij door het moeijelijke in de uitoefening van het werkdadige (*Operative*) gedeelte, hetwelk sommige daar in ondervonden, door vrees, of het zij dat zij zulks beneden zich achtte, in ligchaamskrachten te kort schoten, of wier stand in de maatschappij verbood, bloedige, kunstmatige scheidingen der deelen te bewerkstelligen, of wel uit hoofde van de uitgebreidheid der Geneeskunde in het algemeen, wier omvang niet dan zeldzaam door een en hetzelfde voorwerp konde worden omvat; hoe het ook zij, de scheiding is echter tot stand gekomen, en heeft eenige eeuwen blijven bestaan, zonder dat de pogingen, welke men elders in onzen leeftijd heeft aangewend, om dezen scheidsmuur tusschen de Genees- en Heelkunde weder weg te nemen, met eenig schijnbaar goed gevolg zijn bekroond geworden, maar welke nogtans zoo veel hebben uitgewerkt, dat de Heelkundige daarbij grootelijks heeft gewonnen, en hem die stand in de maatschappij daardoor is verzekerd, welken hij, volgens den aard zijner kundigheden, en de belangrijkheid in derzelver uitoefening, met regt mag vorderen.

De moeijelijkheid welke er bestaat, om de grenzen tusschen de Genees- en Heelkunde te bepalen (welke grenzen alleen door de gewoonte schijnen vastgesteld te zijn) is oorzaak dat veel malen het grondgebied van beiden wordt overschreden. Immers niet in den aard der kennis dient deze oorzaak te worden gezocht? dewijl even zoo goed de Heel- als Geneeskundige zich die wetenschappen moet eigen maken, welke als voorbereiden-

de

de (*Propadeutische*) worden aangemerkt, gelijk ook die, welke bijzonder tot de kunst betrekking hebben, niettegenstaande op eene zekere hoogte een verschillende weg wordt ingeslagen. In den aard der ziekte schijnt zulks even min te leggen: getuigen de storingen, welke zoo in de ziekten van den vorm, waar in het leven niet dan opvolgende is bloot gesteld, als ook in de uitoefening der levensverrigtingen van de werktuigen kunnen plaats grijpen; het zij dat het leven gedeeltelijk verloren is, of de eigenlijk gezegde storing der werktuigen, of de gebreken der bewerktuiging; in welk een en ander men ontwaart, dat dan eens Genees-, dan weder Heelkundige hulp kan worden gevorderd.

Ten opzigte der zitplaats van de ziekten, zoude het verschil met even weinig grond kunnen worden bepaald, dewijl de gebreken die aan de oppervlakte des ligchaams zigtbaar zijn, tot de Heelkunde; daarentegen die, welke diep gelegen en voor het oog verborgen waren, tot de Geneeskunde zouden moeten behooren; als dan zoude de heete uitslag-ziekten, b. v. pokken, mazelen, enz. tot de eerste, en de diep zittende gezwellen, tot de tweede moeten worden gebragt? Zoude men met meer grond kunnen vaststellen, dat b. v. eene zoogenaamde slagaderbreuk der groote slagader, in de borstholte plaats grijpende, tot de Geneeskunde, en die, welke aan de ledematen voorkwam, tot het gebied der Heelkunde behoorde betrokken te worden?

Doch wat blijft dan ter beslissing over, nopens de slagaderbreuk van de *uit-* of *inwendige* heup-

A 2 slag-

slagader, welke in de buikholte liggende, zich echter niet dan zeer laat aan het oog voordoet; zoude men deze, aangezien de zoo noodige kunstbewerking, welke zij ter genezing vordert, niet eerder tot de Heel- dan Geneeskunde kunnen betrekken. Indien men de waterzucht van het hartenzakje en van den buik, als tot de Geneeskunde behoorende, wil hebben aangemerkt, kunnen wij als dan die van den schederok van den bal, den zoogenaamden gespleten ruggegraad en het waterhoofd aan de Heelkunde toevoegen, of zulks alleen op de eerste dezer laatstgemelde gebreken, en ingeval van zoogenaamd uitwendig waterhoofd toepasselijk maken? Indien men dit wil aannemen, zoo behoort de algemeene waterzucht, de zuchtige zwelling der ledematen ook tot dezelve, en wij weten immers, dat het tegenovergestelde het geval is. De klassen der zweren, om dat zij meestal van eene inwendige oorzaak haren oorsprong nemen, moeten wij dezen aan de Geneeskunde toewijzen, of moeten zij alleen door Heelkundige zorg en uitwendige middelen worden behandeld?

Moeten wij eindelijk de behoorlijke grenzen zoeken tusschen de beide takken, in den aard der middelen welke men ter genezing der ziekten bezigt? en zal dit een gelukkiger gevolg dan de bovengemelde opleveren? Hoe vele zoogenaamde uitwendige gebreken vorderen niet bij uitsluiting de toediening van inwendige geneesmiddelen, even als die, welke tot de Geneeskunde behooren; het ontstekingsgezwel tot voorbeeld nemende, kan immers door gepaste aan-

wen-

wending derzelve, tot verdeeling overgaan en verettering worden verhoed, welke het mes ter ontlasting zoude hebben kunnen vorderen: en omgekeerd, zijn er ook wel inwendige gebreken, welke alleen door de aanwending van uitwendige middelen kunnen worden genezen, b. v. de long- of ribbenvlies-ontsteking, welke door eene Heelkundige bewerking, de aderlating namelijk, van eene volkomene genezing kan worden achtervolgd.

Het is om dezelfde reden, dat het geven eener juiste bepaling van de Heelkunde even vele moeijelijkheden insluit, immers, wanneer wij die van vele Schrijvers wilden navolgen, zoo zouden wij met hen zeggen kunnen: « De Heelkunde is die « wetenschap of kunst, welke de genezing leert « der uitwendige ziekten, het zij door de hand « alleen, of met werktuigen voorzien; » maar in dit geval wordt de Heelkunde zeer beperkt, en de kennis der ziekten zelven die tot haar grondgebied behooren, en de inwendige toediening der geneesmiddelen ter harer genezing gevorderd, worden als het ware uitgesloten; om er nu dit een en ander ook in te begrijpen; zoude men derhalve niet beter doen, dien aangaande het volgende te bepalen? « *De Heelkunde* (Chirurgia) *is dit wetenschap-* « *pelijk gedeelte der Geneeskunde, hetwelk ten* « *doel heeft zoogenaamde uitwendige ziekten* « *en gebreken van het menschelijk ligchaam te* « *leeren kennen, en dezelve zoo wel door in-* « *wendige toediening, als door uitwendige aan-* « *wending van geneesmiddelen, of door de* « *hand, of ook wel op eene werktuigelij-*

 « *ke*

lijkste gevallen te onderscheiden, geregeld voor te stellen en toepasselijk te beoordeelen. Weldadigheid moet eene zijner hoofddeugden zijn, alle wreedheid van hem verbannen wezen, en medelijdendheid in hem huisvesten. Vriendelijk en inschikkelijk jegens zijne lijders, moet hij hunne wenschen zoo veel mogelijk trachten voor te komen, zonder de vastheid van karakter, die hem eigen moet wezen, te kort te doen, en den gevaarlijken toestand waarin zij verkeeren, niet voor hunne bloedverwanten; maar wel voor hen zoeken verborgen te houden. Zijne goede opvoeding moet hem tegen misslagen in de zamenleving waarborgen, zijn ligchaamsgestalte en uiterlijk voorkomen, moeten bereids vertrouwen kunnen inboezemen, zijne zintuigen vooral moeten de grootste volmaaktheid bezitten, om het aanwezen van eene ziekte, of van een gebrek in de vergezellende duistere omstandigheden wel te kunnen bepalen, en van bijna gelijkaardige te onderscheiden; het gezigt, de hand en het gevoel dient bijzonderlijk zeer juist, goed gevormd en fijn te wezen, zich derhalve van grove en zware bezigheden onthoudende, ook van die, welke zijnen stand onteeren, en hem met den handwerksman gelijk stellen. Verder moet hij in het bijzonder ter uitvoering der kunstbewerkingen, daarenboven nog andere eigenschappen bezitten, welke wij bereids elders hebben aangegeven. (Zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel pag. 16. Inleiding).

De stelselmatige rangschikking (*Classificatio*), der Heelkundige gebreken sluit even veel moeijelijkheden in zich, de veelvuldige dienaangaande gemaak-

maakte verdeelingen, strekken hiervan ten bewijze, en hebben elk in het bijzonder iets onvolmaakts; zonder het aanzien te willen hebben om dit te verbeteren, hebben wij echter die verkoren, welke ons toescheen het minste daarvan te bezitten, en derhalve, het doelmatigste voorkwam, om de beoefening der kunst den beginnenden zoo veel mogelijk gemakkelijk te maken, en ons bij voorkeur tot die bepaald, welke wij sedert lang in het onderwijs gevolgd hebben: namelijk de reeds bekende drie hoofdafdeelingen, onder welke wij de tot de Heelkunde behoorende ziekten en gebreken rangschikken, en zulks bijzonderlijk, dewijl dezelve overeenstemt met diegene, welke ik in mijne Operative Heelkunde heb aangegeven.

1°. De ziekten en gebreken veroorzaakt door de ziekelijke werking der Levenskracht (*Dynamische*).

2°. Die van den vorm (*Mechanische Physische*), en

3°. Die van de bewerktuiging (*Organische*).

lijkste gevallen te onderscheiden, geregeld voor te stellen en toepasselijk te beoordeelen. Weldadigheid moet eene zijner hoofddeugden zijn, alle wreedheid van hem verbannen wezen, en medelijdendheid in hem huisvesten. Vriendelijk en inschikkelijk jegens zijne lijders, moet hij hunne wenschen zoo veel mogelijk trachten voor te komen, zonder de vastheid van karakter, die hem eigen moet wezen, te kort te doen, en den gevaarlijken toestand waarin zij verkeeren, niet voor hunne bloedverwanten; maar wel voor hen zoeken verborgen te houden. Zijne goede opvoeding moet hem tegen misslagen in de zamenleving waarborgen, zijn ligchaamsgestalte en uiterlijk voorkomen, moeten bereids vertrouwen kunnen inboezemen, zijne zintuigen vooral moeten de grootste volmaaktheid bezitten, om het aanwezen van eene ziekte, of van een gebrek in de vergezellende duistere omstandigheden wel te kunnen bepalen, en van bijna gelijkaardige te onderscheiden; het gezigt, de hand en het gevoel dient bijzonderlijk zeer juist, goed gevormd en fijn te wezen, zich derhalve van grove en zware bezigheden onthoudende, ook van die, welke zijnen stand onteeren, en hem met den handwerksman gelijk stellen. Verder moet hij in het bijzonder ter uitvoering der kunstbewerkingen, daarenboven nog andere eigenschappen bezitten, welke wij bereids elders hebben aangegeven. (Zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel pag. 16. Inleiding).

De stelselmatige rangschikking (*Classificatio*), der Heelkundige gebreken sluit even veel moeijelijkheden in zich, de veelvuldige dienaangaande gemaak-

maakte verdeelingen, strekken hiervan ten bewijze, en hebben elk in het bijzonder iets onvolmaakts; zonder het aanzien te willen hebben om dit te verbeteren, hebben wij echter die verkoren, welke ons toescheen het minste daarvan te bezitten, en derhalve, het doelmatigste voorkwam, om de beoefening der kunst den beginnenden zoo veel mogelijk gemakkelijk te maken, en ons bij voorkeur tot die bepaald, welke wij sedert lang in het onderwijs gevolgd hebben: namelijk de reeds bekende drie hoofdafdeelingen, onder welke wij de tot de Heelkunde behoorende ziekten en gebreken rangschikken, en zulks bijzonderlijk, dewijl dezelve overeenstemt met diegene, welke ik in mijne Operative Heelkunde heb aangegeven.

1°. De ziekten en gebreken veroorzaakt door de ziekelijke werking der Levenskracht (*Dynamische*).

2°. Die van den vorm (*Mechanische Physische*), en

3°. Die van de bewerktuiging (*Organische*).

EERSTE HOOFDDEEL.

GEBREKEN DOOR DE ZIEKELIJKE GESTELDHEID DER LEVENSKRACHT VOORTGEBRAGT.

EERSTE AFDEELING.

Ontstekingen, derzelver, het zij onmiddelijke of middelijke, voortbrengselen en gevolgen.

DE ONTSTEKING IN HET ALGEMEEN.

(*Inflammatio*, *Phlegmasia*).

Geschiedenis. Van ouds af heeft de ziekte onder den naam van ontsteking bekend, den aandacht der Artsen tot zich getrokken, zonder dat men, niettegenstaande het klaarblijkelijke van derzelver uitwerkselen en toevallen door HIPPOCRATES reeds goed beschreven, de natuur of het wezen derzelve konde verklaren, zoo zelfs, dat men onder andere oordeelde, dat het gemakkelijker was de onderhavige ziekte te behandelen, dan de ware zitplaats derzelve en de naaste oorzaak, welke bij dezelve ten grondslag ligt, aantegeven, met betrekking hierop heeft het ontstaan van verschil-

schillende meeningen aanleiding gegeven. Dan eens veronderstelde men, dat eene te dikke taaije bloedmassa, zich in de kleinste vaten ophield en verstopping te weeg bragt; of dat bij voortdurende aandrang of ophooping de natuurkrachten niet vermogende waren om behoorlijke afleiding te bezorgen; andere wilden dat de verstopping in de krommingen en plooijen der vaten huisvestte; sommige stelden eene scheikundige werking in het bloed zelve, en wilden zulks in de rotting, verhitting, opbruissching, gisting, bijzondere scherpte, enz. gezocht hebben, terwijl andere dit weder geheel verwerpen. Eenige wilden op het voorbeeld der ouden, eene door-zweeting van het bloed doen plaats hebben, of men wilde de oorzaak in eenen krampachtigen toestand zoeken, of aan eene vermeerderde werking der vaten toeschrijven, of omgekeerd, terwijl andere, alhoewel dit laatste gevoelen met opzigt der haarwijze vaten bijtredende, echter eene verhoogde werking in den stam veronderstelde, of ook wel van meening waren, dat de haarwijze vaten werden vernietigd, en door nieuw gevormde werden vervangen. De stelsels van prikkeling en bloedophooping, of prikkeling der zenuwen, verdrongen dan eens elkander of ruimden de plaats in aan die van verhoogde levenskracht of ziekelijk gewijzigde: dan wederom was de ontsteking eene ziekte van zwakte of sterkte, het welk door andere weder geloochend werd, of bestond bij uitsluiting in de haarwijze vaten of het *Plastische* stelsel, terwijl eindelijk eenige de naaste oorzaak of het wezen der ontsteking meenden te bestaan,

staan, in eene vermeerderde werking der haarwijze vaten, met invloed der zenuwen, het geen reeds oudtijds was aangegeven.

Alhoewel nu deze verscheidenheid van stelsels en gevoelens doet zien, op welke onzekere gronden (de eene meer de andere minder) dezelve gevestigd waren, zoo is het echter ten opzigte der behandeling dezer ziekte aan te merken, dat dezelve weinig aan verandering is onderworpen geweest, maar veelal dezelfde gevoelens bij de ouden, lateren en hedendaagschen, te dien opzigte hebben plaats gegrepen.

Bepaling. Men verstaat onder ontsteking de aanhoudende en aanmerkelijke vermeerdering, van alle, of wel de meeste levenseigenschappen van het ligchaam, met ophoping van bloed in de haarwijze vaten, welke *hitte*, *roodheid*, *pijn*, *zwelling* en *storing der werkingen* ten gevolge heeft.

Voorbeschiktheid. Alle bewerktuigde levende deelen zijn aan ontsteking blootgesteld, de vatbaarheid daartoe is echter verschillende en afhankelijk van het aantal haarwijze vaten en zenuwen, welke zij bezitten. De volgende rangorde van mindere of meerdere vatbaarheid, zoude men kunnen aannemen, 1^e^. *Slijmvliezen*, 2^e^. *de Huid*, 3^e^. *het Celwijsweefsel*, 4^e^. *Weivliezen*, 5^e^. *het Eigenaardig weefsel* (Parenchyma), *der ingewanden*, 6^e^. *der Spieren*, 7^e^. *de Zenuwen*, en 8^e^. *de Vezelachtige kraakbeenige en beenachtige deelen.* Wat de haren, nagels en opperhuid betreft, deze schijnen geene vatbaarheid tot ontsteking te hebben.

De vatbaarheid van het voorwerp kan *aangebo-*

boren of *verkregen* zijn; de eerste behoort tot het bewerktuigdgestel zelve, de tweede hangt af van den invloed des klimaats, de wijze van kleeding, de manier van leven, deze vatbaarheid stelt ook een onderscheid daar tusschen den verschillenden ouderdom, de temperamenten en den invloed des luchtsgestels. De jeugdige ouderdom, de staat van zwangerschap, het bloedrijke temperament, het bewonen van noordelijke landen, en de koude drooge luchtsgesteldheid, zijn even zoo vele voorwaarden, welke het ontstaan der ontsteking begunstigen.

Verdeeling. De verschillende aangenomene verdeelingen der *ontstekingen*, laten zich tot de volgende terug brengen.

1^e^. *Naar haar karakter*, in werkzame (*active*, *sthenische*) ontsteking, en in lijdelijke (*passive*, *asthenische*).

2^e^. *Naar haren duur*, in snelverloopende (*acute*), in slepende of langzame (*chronische*).

3^e^. *Naar haren aard*, in soortelijke, besmettende, verspreidende enz.

4^e^. *Naar de deelen welke zij innemen*, in die der huid, spieren, slijm of weivliezen, beenderen enz.

5^e^. *Naar hare uitgestrekheid*, in algemeene en plaatselijke.

De kenteekenen en toevallen, welke het grondkarakter der ontsteking aangeven, worden onderscheiden, in *plaatselijke* en *algemeene*. Tot de eerste behooren 1^e^. de pijn, 2^e^. zwelling, 3^e^. roodheid, 4^e^. hitte, 5^e^. de storing der werkingen van het aangedane deel. Tot de tweede be-

betrekt men 1e. algemeene storing der werkingen, 2e. de Koorts.

De *Pijn*, welke dikwerf geheel afwezig is, verschilt naarmate der deelen, welke zij inneemt, dezelve is dan eens *diep* of *oppervlakkig*, *matig*, *hevig*, *aanhoudende* of *tusschenpozende*, dan weder *bijtende*, *kloppende*, *stekende*, *spannende*, *verscheurende* of *boorende*. Dezelve wordt veroorzaakt 1e. door de prikkelvoortbrengende oorzaak der ziekte, 2e. door uitzetting der vaten; 3e. door uitrekking der zenuwen, 4e. door den meerderen of minderen graad van rekbaarheid der aangedane deelen.

De zwelling, welke verschilt naar mate der deelen, is of *omschreven*, *uitpuilende* of *uitgebreid* en *plat*: dan eens *veerkrachtig*, dan weder *zacht*, dezelve wordt te weeg gebragt 1e. door de toevloed der vochten, 2e. door de indringing van het bloed in die vaten, welke hetzelve in den gezonden staat niet bevatten, en de daardoor te weeggebragte uitzetting.

De roodheid, welke van de ophoping van het bloed in de haarwijze vaten afhangt, is dan eens *flaauw*, dan weder *hoogkleurig*, *omschreven* of *uitgestrekt*, dan eens *blijvende*, dan wederom *dwalende*, en kan naar de wijze van uitgang der ontsteking gewijzigd worden, zoo b. v. als de verdeeling der ontsteking geschiedt, is de kleur ligtrood, daarentegen in den uitgang in verstervging is dezelve bruin of donkerrood.

De hitte, welke dan eens *zacht* en *vochtig*, *sterk* en *droog*, dan weder *scherp* en *brandende* is, hetwelk afhangt van het verschil der aangeda-

dane deelen, van den aard der ontsteking, van den waarschijnlijken uitgang derzelve, en van de gevoeligheid van het deel en gestel des lijders. Dezelve wordt hoogstwaarschijnlijk veroorzaakt door de verhoogde gevoeligheid en meerderen voortgang in den omloop des bloeds in de haarwijze vaten.

De storing der werkingen verschilt naar mate van het deel, hetwelk aangedaan is, dan eens is hetzelve *droog* door de verminderde uitwaseming of slijmafscheiding, b. v. in de *ontsteking van het neusvlies*, alwaar als dan ook de reuk zeer gering of afwezig is, in *de oogontsteking* wordt dit deel door de inwerking der lucht zeer geprikkeld, en in *die der blaas* is de pisloozing verminderd of opgeheven.

De storing der algemeene werkingen is meestal als gevolg der ontsteking van inwendige oorzaken te beschouwen, zoo b. v. wordt de werking van het hart verhoogd, de huiduitwaseming opgeheven, de werktuigen der spijsverteering belemmerd, enz.

De koorts vertoont zich of *voor*, dan wederom *op* het oogenblik van den aanvang der ontsteking, of wel *na* dat dezelve bereids is ingetreden, met *harde volle pols*, *bijtende hitte*, *hoofdpijn* en somtijds ijling, de oogen *glinsterende*, de ademhaling *schielijk*, de klopping van het hart en slagaderen *zeer merkbaar*, *onleschbare dorst*, *slapeloosheid* enz.

De oorzaken der ontsteking onderscheidt men in naaste en afgelegene, als naaste oorzaak der *werkzame* (active, stenische) *ontsteking*, kan

kan men de prikkeling beschouwen, de werking der vaste deelen, wordt er door verhoogd, en het bloed door de slagaderen in de haarwijze en weivaten gedreven, gevolglijk wordt het aangedane deel zeer gevoelig pijnlijk, gezwollen, rood, heet, zwaar en minder, of in het geheel niet geschikt tot de uitoefening van deszelfs verrigtingen. In de *lijdende*, (passive, asthenische) *ontsteking*, is daarentegen de ophooping van het bloed, aan verminderde werking en verslapping der vaten toeteſchrijven.

De afgelegene oorzaken kan men verdeelen in *voorbeschikkende* en *gelegenheid gevende;* de eerste hebben wij bereids in het hoofd dezes aangegeven, de laatste kunnen worden onderscheiden in *uit-* en *inwendige*, tot de eerste behooren:

1^e^. *Werktuigelijke beledigingen*, wonden van allerlei aard, heelkundige kunstbewerkingen, kneuzingen, drukking, wrijving, vreemde ligchamen enz.

2^e^. *Scheikundige.* Verbrandingen, het zij door vuur, of door chemische zelfstandigheden, scherpe stoffen, het zij in het ligchaam gebragte vergiften, bijt of andere scherpe middelen, zoo als roodmakende, spaanschevlieg-bereidingen, uitwending aangewend.

3^e^. *Die, welke natuurkundig schaden*, de snelle afwisseling, van hitte, koude, togt-lucht enz.

4^e^. *Verschillende gemoedsaandoeningen*, welke den bloedsomloop doen vermeerderen, of verminderen, of wel bloedophooping naar enkele deelen te weeg brengen.

5^e^. *Uit*

5^e^. *Uit het ligchaam voortkomende*, kropklierige, hoofdzeerige, rheumatische, jichtige, venerische, enz.

6^e^. *Door omgevende invloeden voortgebragte*, onder welke wij rangschikken, al zulke, welke in staat zijn epidemische ontstekingen der huid, der slijmvliezen enz. voorttebrengen, of te onderhouden.

7^e^. *Door spijzen en dranken te weeggebragte*, het eten of drinken van scherpe spijzen, geestrijke dranken, enz.

8^e^. *Door bewegingen des ligchaams ontstane*, hevige bewegingen van het ligchaam of van een deel van het zelve, groote marschen, rijden, dansen, springen, enz.

9^e^. *Onderdrukking of ophouding der afscheidingen* van het bloed, of eenig ander vocht.

Kenteekenen en toevallen der werkdadige (active, sthenische) *ontsteking*. Gewoonlijk vangt dezelve aan, met droogte en jeukte, kort daarop stellen zich hitte en vermeerderde bloedsomloop in, het deel wordt gevoelig, pijnlijk, rood en zwelt op met veerkrachtige spanning; deze verschijnselen, blijven eenen meerderen of minderen tijd aanhouden, vermeerderen tot op zekere hoogte, naar mate de uitgangen en de hevigheid der ontsteking, en verminderen in gunstige gevallen als dan langzamerhand, om daarna geheellijk te verdwijnen. Eerst neemt de roodheid en pijn af, daarna de hitte en zwelling, terwijl opvolgender wijze de werkingen van het deel geheel worden hersteld.

Kenteekenen van toevallen der lijdelijke (passive asthenische) *ontsteking*. Deze daar en te-

gen, doet zich voor als eene ligt roode, dikwijls donker of bruinachtige, dan eens weeke en onveerkrachtige of zeer harde gewoonlijk aanmerkelijke zwelling, welke meer van eene stompe dan wel scherpe, somtijds brandende of ook wel niet aanwezig zijnde pijn vergezeld gaat, en eene zwakke wederwerking aanduidt.

Verloop en duur. De geregelde en spoedige voortgang der ziekte, geeft den goeden staat te kennen der levenseigenschappen en de behoorlijke wederwerking, vandaar de onderscheiding in spoedig verloopende, verouderde of langzame; dit bepaalt ook den duur der ontsteking, welke verschilt ingevolge de deelen welke zijn aangedaan, zoo b. v. de hevige oogontsteking loopt de verschillende tijdperken door in zeven tot tien dagen, voor en aleer in verouderden staat over te gaan; daar en tegen in de hevige ontsteking der kraakbeenderen en beenderen, zulks na verloop van vier of vijf weken plaats heeft.

De uitgangen der ontsteking kunnen op de na te meldene wijze plaats hebben, en onder de volgende klassen gerangschikt worden.

1e. Die uitgangen welke geen voortbrengsel (*product*) opleveren.

a. *Verdwijning* (*Delitescentia*) of wederopneming, waaronder men dien spoedigen overgang verstaat, welke reeds geschied voor en aleer de geheele ontwikkeling der toevallen van de ontsteking plaats heeft.

b. *Verdeeling* (*Resolutio*) hetwelk die gunstige toestand is, waarin alle bestaande toevallen langzamerhand verdwijnen, en het aangedane deel

op

op nieuw in staat word gesteld tot de uitoefening van deszelfs verrigtingen.

2°. Die uitgangen welke een vloeibaar voortbrengsel daarstellen.

a. *Verettering* (*Suppuratio*) welke bestaat in de doorzweeting, van een eigenaardig vocht, etter (*pus*) genaamd, hetwelk naarmate de zitplaats der ontsteking, zoo ten opzigte der kleur als reuk en dikte kan verschillen.

b. *Uitstorting* (*Exudatio*) wanneer een wei of waterachtig vocht, het zij in het celweefsel of in andere tusschen ruimte van het ontstoken deel, of in den omtrek deszelven, of in eenigerhande holte wordt nedergezet.

3°. Die uitgangen welke een vast voortbrengsel vormen.

a. *Vastgroeijing* of *Vergroeijing* (*Adhaesio*, *Adherentia*) waardoor deelen, die door de natuur, kunst of toeval van elkander gescheiden waren, weder gedeeltelijk of geheel met elkander worden vereenigd, hetwelk naarmate van hare uitwerkselen heilzaam of schadelijk zijn kan.

b. *Verduistering van natuurlijk door schijnbare deelen*, (*Obscuratio*) welke geheel of gedeeltelijk kan zijn.

c. *Vermeerdering der zelfstandigheid*, het zij in de harde of zachte deelen, onder de gedaante van beenknobbels, vleeschproppen, enz.

d. *Verharding* (*Induratio*) hetwelk de toestand is, waarin het aangedane deel deszelfs natuurlijken staat niet herneemt, maar grooter, vaster en harder blijft; dit heeft voornamelijk in het celweefsel en sommige klieren plaats.

e. *Weekwording*, hetwelk zoo wel in de harde deelen (*Malecosteon*) of in de zachte, b. v. de hersenen (*Mollities Cerebri*,) als in de vloeibare, b. v. het glasvogt (*Liquefactio*), kan plaats grijpen.

4ᵉ. Die uitgangen, waarin het voortbrengsel naar elders wordt overgebragt of voortduurt.

a. *Verplaatsing* (*Metastasis*) bestaat in de overbrenging der zitplaats van de ontsteking, naar eene andere, min of meer afgelegene, dezelve geschiedt volkomen, onvolkomen, spoedig, langzaam, natuurlijk of toevallig.

b. *Overgang in verouderde* (Chronische) *staat*, deze heeft plaats, wanneer de toevallen der ontsteking tot op zekeren graad afnemen, zonder volkomen op te houden.

c. *Verlamming* (*Paralysis*), hetwelk die toestand is, waardoor eenig deel, hetzij geheel of ten deele, van deszelfs vermogens ter beweging is beroofd, of tot de uitoefening van deszelfs verrigtingen ongeschikt is.

5ᵉ. Die uitgangen welke eene wangestalte te weeg brengen.

a. *Verkorting* of *Terugtrekking* (*Retractio*) van sommige deelen, b. v. spieren, pezen, enz.

b. *Uit de plaatstreding van eenig deel*, het zij van zachte of harde, b. v. breuken, uitzakking, omkeering, ontwrigting, enz.

6ᵉ. Die uitgangen eindelijk welke eenen meerderen of minderen graad van vernietiging kunnen voortbrengen.

a. *Afschilfering*, het zij in de *zachte* oppervlakkige deelen, b. v. de huid (*Desquammatio*) of in de *harde* (*Exfoliatio*), hetwelk die voordee-

deelige toestand is, welke, bij wijze van afstooting van het gezonde plaats heeft.

b. *Weg- of uitvalling*, b. v. der hoofd of oog haren, (*Phalacrosis*) der nagels, tanden, enz,

c. *Verzwering* (*Exulceratio*), hetwelk die toestand is, waarin de zamenhang van het weefsel eens werktuigs, door de werkzaamheid der opslorpende vaten vernietigd wordt.

d. *Versterving* (*Gangrenescentia*), welke de vernietiging is van de werking der levens eigenschappen, gevolgd door rottende ontbinding of drooge afscheiding van het aangedane gedeelte.

e. *Den Dood*, welke plaats kan hebben: 1e. wanneer de ontsteking zijne zitplaats heeft in een tot het leven benoodigd werktuig. 2e. Wanneer de ontsteking zeer hevig en uitgebreid is. 3e. Bij aldien dezelve van eene zeer schadelijke oorzaak is voortgebragt. 4e. Door de hevigheid der bestaande en bijkomende toevallen.

Elk dezer uitgangen word gewijzigd:

1e. Door het bijzonder of soortelijk zamenstel van het aangedaane deel of werktuig.

2e. Door den aard of de natuur der oorzaak.

3e. Door de mindere of meerdere hevigheid der toevallen.

1e. *Door het zamenstel van het aangedane deel*, b. v. de ontsteking van het celwijsweefsel, eindigt veelal in verdeeling of verettering; die der slijmvliezen in ziekelijke slijmafscheiding, verettering of verzwering; die der weivliezen, b. v. het borstvlies, veelmalen in vergroeijng en uitstorting; die in de maag en darmen in versterving; die der spieren b. v. in Rheumatismus, in verdeeling, somtijds in uitstorting in het spiervlies (*Peri-*

rimysium) en dikwijls in verouderden toestand; die der klierachtige deelen in verharding; die der huid in versterving of afschilfering der opperhuid, enz.

2^e^. *Door den aard der oorzaak*, b. v. ontsteking der hersenen of van derzelver vliezen, door uitwendig geweld te weeg gebragt, eindigt dikwijls in verettering; daar en tegen als zij van andere oorzaken voortkomen, denzelfden uitgang meestal niet volgt.

3^e^. *Door de mindere of meerdere hevigheid der toevallen*, zoo b. v. zal eene ontsteking, waarin noch de plaatselijke, noch de algemeene toevallen hevig zijn, gemakkelijker in verdeeling overgaan dan wanneer het tegendeel plaats heeft.

De voorzegging is zeer verschillende en hangt af 1^e^. van den aard, de oorzaken en den graad der ontsteking, en van derzelver waarschijnlijke uitgangen. 2^e^. Van de meerdere of mindere gewigtigheid van het aangedane deel, en van deszelfs dienstbestemmingen of werkingen. 3^e^. Van den ouderdom, het ligchaamsgestel, en de gevoeligheid van het voorwerp. 4^e^. Van de zoo uit- als inwendige al of niet doelmatige behandeling, afwijkingen in den leefregel enz., over het algemeen kan men bepalen, dat, hoe grooter de oorzaak is, des te heviger de ontsteking, hoe gevoeliger het aangedane deel, des te aanmerkelijker de toevallen, en hoe zwakker hetzelve, des te onvoordeeliger de uitgang zal zijn. Verder kan men aannemen, dat, wanneer de toevallen trapsgewijze verminderen, de herstelling aanstaande is, en als de zwelling, met daar in bespeurt wordende vochtgolving, aanhoudt, de verettering zal plaats grijpen; daar en tegen wanneer de toevallen eerst in hevigheid toenemen en daarop plotseling na-

la-

laten, het deel blaauwachtig wordt, met blazen voorzien of wanneer de koorts vermeerdert, de uitgang gemeenlijk niet gunstig zal zijn.

De behandelings wijze der ontsteking is voor behoedende of *genezende*, welk een en ander bepaald of gewijzigd wordt: 1^e^. door de oorzaak die haar heeft voortgebragt. 2^e^. Door den aard der ontsteking. 3^e^. Door derzelver zitplaats. 4^e^. Door de bijzondere bestemming van het aangedane deel of werktuig. 5^e^. Door het ligchaams gestel des lijders. 6^e^. Door de tijdperken der ziekte. 7^e^. Door de bijkomende of ziekte te zamenstellende omstandigheden, enz.

De aanwijzingen ter genezing der ontsteking kunnen op drie worden bepaald; namelijk:

1^e^. De nog voortwerkende oorzaak en andere schadelijke invloeden weg te nemen of te matigen.

2^e^. De algemeene en plaatselijke verhoogde levens werking te verhelpen.

3^e^. In den na blijvenden zwakte-toestand of eenig ander gevolg te voorzien.

Men voldoet aan de *eerste aanwijzing* door de zoo veel mogelijke wegneming van *Mechanische* of *Chemische* inwerkende ligchamen; zoo b. v. wanneer eene aanhoudende drukking de oorzaak der ontsteking is, zoo heft men dezelve op, enz.

De *tweede aanwijzing* wordt gewijzigd naar den aard der ontsteking, namelijk, of zij *krachtdadig* of *lijdelijk* is.

Voor de eerste kan gevorderd worden: 1^e^. Middelen uit den leefregel. 2^e^. Inwendige geneesmiddelen. 3^e^. Uitwendige of plaats middelen. 4^e^. Heelkundige kunstbewerkingen.

1e. *Middelen uit den leefregel*, ter bestrijding der ontsteking aangewezen, zijn: 1e. Niet te warme of te koude lucht. 2e. De onthouding of matige toediening van ligt verteerbare spijzen, gewijzigd naar den aard der ontsteking. 3e. Rust des gemoeds en gemakkelijke ligging van het ligchaam of lijdend deel, enz.

2e. *De inwendige geneesmiddelen* welk men aanwendt om eene spoedige verdeeling te bewerken zijn:

a. *Verkoelende dranken*, naar mate de gesteldheid van den lijder en van het jaargetijde, laauw, warm of koud toegediend; dezelve kunnen te zamengesteld worden, uit, in een geschikt vocht opgeloste salpeter, honig-azijn, of wel het gebruik van karnemelk, citroenwater enz.

b. *Verzachtende* of *slijmachtige afkooksels* van de Heemstwortel of bladen, graswortel, gerst, gort of brood.

c. *Zachte laxeer middelen* uit de Tamarinde en midden zouten.

d. *Bedarende middelen*, zoo als het zwart Bilsenkruid en Opium, waarbij men de zoutzure kwik oxydule zoude kunnen voegen; deze middelen zijn vooral aan te raden, ingeval de ontsteking van eene uitwendige oorzaak voortgebragt en zeer pijnlijk is.

3e. *De plaats middelen* ter verdeeling der ontsteking aangewend, onderscheidt men in koude en warme.

Tot de *eerste* behoort het koud water, waardoor de warmtegraad gematigd, en de gevoeligheid en bloedsomloop zeer verminderd wordt.

Tot

Tot de *tweede* brengt men: a. *de damp- en waterbaden*, het zij al of niet met verzachtende kruiden aangezet.

b. *De darmenspuitingen*, het zij verzachtende of ontlastende.

c. *Weekmakende omslagen*, stovingen, wasschingen als anderzins.

d. *Dergelijke pappen*, of bedeeld naar mate van de meerdere of mindere gevoeligheid, met verdoovende kruiden, b. v. het zwart bilsenkruid, maankoppen, enz.

4^e^. *De Heelkundige kunstbewerkingen*, welke ter verdeeling der ontsteking kunnen worden gevorderd, hebben eene algemeene of plaatselijke bloedontlasting ten oogmerk, of wel om eenen plaatselijken toevloed te verhinderen of ontspanning te weeg te brengen, en afleiding te maken.

Tot de *eerste* behooren: a. *de aderopening* of zoogenaamde aderlating (*Venaesectio*). (Zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, Hoofdstuk 14.)

b. *De slagader opening* (*Arteriotomia*), (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, Hoofdstuk 15.) welk een en ander, naar den graad der ontsteking, de gesteldheid van het voorwerp, en den ouderdom gewijzigd moeten zijn.

Tot de *tweede* brengt men: a. *het zetten van bloedzuigers*. (Zie *Operative Heelkunde*, 1ste Dl. Hoodfst. 11.) b. *De bloedige koppen*. (Zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel Hoofdst. 13.) De eene en andere moeten zoo nabij mogelijk der zitplaats des gebreks, op het gezonde worden aangewend, eenige omstandigheden maken echter hierop eene uitzondering.

c. *De inkervingen*, welke somtijds aanwendbaar zijn, b. v. in de oog- of tongontsteking. (Zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel Hoofdst. 12.)

Tot de *derde* betrekt men: a. *de drukking* om den toevloed des bloeds te verhinderen.

b. *De verdeeling der spanning*, zoo als bij de vijt en beklemde breuk kan worden gevorderd.

Tot de *vierde* behooren: a. *die welke eene werktuigelijken prikkel te weeg brengen*, zoo als de wrijving, drooge koppen (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel Hoofdst. 1.)

b. *De naaldsteek* (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel Hoofdst. 2.)

c. *Die Heelkundige bewerkingen, welke eenen kunstmatigen uitvloed onderhouden*, zoo als de spaanschevliegpleister, (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel Hoofdst. 6), de etterdragt, (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel Hoofdst. 7), het haarsnoer, (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel Hoofdst. 8), het dadelijk brandmiddel, (Hoofdst. 9), het vermogend, (Hoofdst. 10), onder eenen vasten of vloeibaren vorm.

De lijdelijke ontsteking vordert daar en tegen zoodanige middelen, waardoor de opwekbaarheid wordt verhoogd, hetgeen door den graad van algemeene of plaatselijke zwakheid wordt bepaald. In dit geval kan inwendig op de volgende wijze worden vereischt:

1e. *De gering prikkelende middelen*, zoo als vlier, kamillen, enz.

2e. *De prikkelende middelen van den tweeden graad*, b. v. vloeibare ammonia, de *aether* bereidingen en andere.

3e.

3^e^. *De versterkenden*, b. v. de kina, wijn, enz.

Uitwendig kan worden gevorderd:

1^e^. *Drooge kruiden*, b. v. kamille- en vlierbloemen, kruis en peperment, en andere specerijachtige planten en bloemen, enz.

2^e^. *Het wel bedekken van het deel*, door flenel, enz.

3^e^. *Harstdampen.*

4^e^. *Omslagen* van wijn, azijn, brandewijn, waarin zamentrekkende kruiden zijn getrokken, b. v. salie, kina, eikenbast, het loodwater, enz.

5^e^. *Inwrijving* van kamfergeest en vlugtige smeersels.

6^e^. *Prikkelende middelen*, b. v. mostaardzaadpappen, spaansche vlieg pleisters en anderen, met oogmerk om eene *werkdadige* ontsteking voort te brengen, en de *lijdelijke* er door te genezen.

Aan de *derde* aanwijzing wordt voldaan:

1^e^. *Door aan de verzwakte deelen de behoorlijke veerkracht weder te geven*, door de in- en uitwendige aanwending van versterkende middelen; uitwendig voornamelijk, smeersels, stovingen, minerale baden, enz.

2^e^. *Door oplossende inwrijvingen*, de Electriciteit (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel Hoofdstuk 3.) en Galvanismus (Hoofdstuk 4.) met oogmerk om de plaats hebbende zamentrekkingen, van spieren of pezen, verlammingen of verdikkingen en verhardingen in de huid en het celwijsweefsel er door te verhelpen.

Wat de gevolgen betreft, deze zullen zoo wel als hunne behandeling op derzelver plaats worden aangegeven.

ONT-

ONTSTEKINGEN VAN HET CELWIJS- EN VETWEEFSEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

HET ONTSTEKINGS GEZWEL.

(*Phlegmone.*)

Bepaling. Eene ontstokene, min of meer verhevene, omschrevene, glinsterende zwelling, vergezeld door pijn, wordt ontstekings gezwel genaamd.

Voorbeschiktheid. Dit gebrek ontstaat bij voorkeur in gezonde, sterke, bloedrijke voorwerpen, welke gaarne afwijkingen in den leefregel maken.

De zitplaats van hetzelve is het celwijs- of vetweefsel en de plaatsen van het ligchaam alwaar dit het meeste voorhanden is; b. v. de omtrek der oorklier, okselholte, de borsten, de lies, enz. zijn bijzonder vatbaar voor deze ziekte.

Men *onderscheidt* het ontstekingsgezwel:

1e. Naar deszelfs mindere of meerdere diepte, in diepgelegene of oppervlakkige; de *eerste* bepaalt zich tot de inwendige werktuigen of deelen, b. v. de longen, lever, enz. de *tweede* onmiddelijk onder de huid of peesachtige uitbreidingen, of wel in beiden te gelijk.

2e. *Naar deszelfs oorzaken* in eigenlijdige, medelijdige, toevallige en ziekte scheidende; tot de

eer-

eerste geeft b. v. gelegenheid een steek; tot de *tweede* eene smetstof, b. v. venerische; het *derde* als toeval van eene algemeene ziekte; en de *vierde* als uitgang van dezelve.

Men geeft aan het ontstekings gezwel verschillende benamingen, welke afhangen van de zitplaats, oorzaken, gedaante, enz. zoo b. v. noemt men die ontsteking, welke aan de binnen onder zijde van den ooghoek plaats grijpt, *ontsteking op den traanzak;* (*Anchilops*) die door de inwerking der koude te weeggebragt, *vorstbuil;* die van *gerstenkorrel* uit hoofde der overeenstemming met deze, enz.

Kenteekenen en toevallen. Deze zijn plaatselijke of algemeene, tot de *eerste* behooren eene min of meer uitgebreide, verhevene, harde, veerkrachtige, voor den vingerdruk niet wijkende zwelling, welke in het midden rooder is dan in deszelfs omtrek, vergezeld van scherpe, stekende, kloppende pijn. Tot de *tweede* brengt men, in geval namelijk de ontsteking hevig is, de koorts met derzelver verschijnselen en toevallen, welke *voor*, *met* of *na* het ontstaan des gezwels intreden.

De duur van het ontstekingsgezwel, is in den eenvoudige staat zelden meer dan 14 dagen.

De uitgangen zijn: verdwijning, verdeeling, verettering, verharding, uitstorting en versterving.

De *eerste* heeft zelden plaats, ten zij de toevallen gering zijn. De *tweede* is het voordeeligste. De *derde* is bijna onvermijdelijk, wanneer de zitplaats van het gezwel veel vetweefsel bevat en de ontsteking dit grootendeels heeft vernietigd. De *vierde* geschiedt somtijds wanneer een klierachtig deel

deel is aangedaan. De *vijfde* wanneer de zitplaats onder de peesachtige uitbreiding is. De *zesde* hangt af van de hevigheid der ontsteking, of van de kwaadaardigheid der oorzaak.

Dat de uitgang door verettering, zoo als meestal geschiedt, *zal plaats grijpen*, erkent men aan het spoedig verloop der toevallen, en aan een gevoel van klopping in het gezwel; dat dezelve *werkelijk plaats heeft*, aan de vermeerdering van alle plaatselijke toevallen, en aan de huiveringen, koorts en droogheid der huid; en dat zij *volbragt is*, door de verminderde spanning, hitte en koorts, en ook dat de pijn, in plaats van hevig, min of meer kloppende is geworden, doch voornamelijk aan de vochtgolving, en de verheffing van het wit geworden middenpunt des gezwels.

De *voorzegging*, hangt af van de uitgestrektheid, hevigheid en mindere of meerdere diepe ligging des gezwels, van den aard der aangedane deelen en het verband derzelve met ver af, of nabij gelegene, van de min of meer sterke verettering en verzwakking, als gevolg der ziekte, de wijze waarop het gezwel zich opent; zoo b. v. kan de diepere ligging des gezwels eenen gevaarlijkeren uitgang dan de oppervlakkige ten gevolge hebben.

De *behandeling* bestaat in het voldoen aan de volgende aanwijzingen: 1^e^. De ziekte in derzelver ontstaan te storen, of indien dezelve reeds te ver gevorderd is, de verdeeling te bewerken. 2^e^. Indien zulks niet mogelijk is, de verettering te bevorderen. 3^e^. Eenen vrijen uitgang aan de stof

te

te geven. 4e. De genezing zoo spoedig mogelijk te bewerkstelligen.

Aan de eerste aanwijzing wordt voldaan door het in het werk stellen van die middelen, welke eene spoedige en genoegzame verzwakking kunnen veroorzaken; dit wordt verkregen door de in achtneming van eenen behoorlijken leefregel; toediening van verdunnende, verkoelende dranken, algemeene of plaatselijke bloedsontlastingen, oplossende plaats middelen, enz.

De tweede aanwijzing vordert, zoodra mogelijk, wanneer men den uitgang door verettering vermoedt, bijzonderlijk de aanwending van die plaats middelen, welke men met den naam van rijp- of ettermakende bestempelt, waartoe behooren: de damp van warm water of welk, pappen van brood, lijnmeel, heemstbladeren met water of melk bereid; blijft het gezwel niet tegenstaande de aanwending dezer middelen nog hard, zoo voegt men bij de opgenoemde pappen nog kamille en vlierbloemen, en ingeval van aanmerkelijke pijn, maankoppen, zwart bilsenkruid, enz.

Ter voldoening aan de *derde aanwijzing* wordt het openen des gezwels vereischt, dit kan natuurlijk of kunstmatig plaats hebben; de eerste is verkiezelijker, ingeval het gezwel deszelfs zitplaats in het aangezigt, den hals of de borst heeft, of wanneer de etter oppervlakkig zit, of wel in klierachtige deelen huisvest. De tweede geschiedt door de kunst, waartoe de bijzondere wijze in de *Operative Heelkunde*, 2de Deel Hoofdstuk 69 is aangegeven.

De

De vierde aanwijzing wordt verkregen: 1°. door eenen gestadigen vrijen uitgang aan den etter te verschaffen, waartoe eene geschikte ligging van het deel wordt vereischt; 2°. door alles te vermijden wat de natuur in de ettermaking of in derzelver uitvloed zoude kunnen storen; 3°. door geregeld afwisselend verbinden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING EN VERZWEERING OP DEN TRAANZAK.

(*Anchilops.*)

Bepaling. Hier onder verstaat men dien ontstekingstoestand, waardoor het onder den grooten ooghoek gelegen celwijsweefsel wordt aangedaan.

Voorbeschiktheid. Voorwerpen die eene teedere huid hebben, en bij welke de tranenvloed spoedig kan worden in beweging gebragt, zijn er het meest aan blootgesteld.

Zitplaats des gebreks. Zij is aan het neus gedeelte van den binnen ooghoek en het celwijsweefsel, ook kan de huid er in mededeelen, of bij uitsluiting door aangetast worden, in welk geval zij bij de roosachtige ontstekingen behoort.

Oorzaken. 1°. *Werktuigelijke schadelijkheden.* Heelkundige kunstbewerkingen, b. v. die voor de traanpijp zweer, steken van Insecten, kneuzingen door eenen slag, stoot, wrijving, enz. 2°. *Scheikun-*

kundige schadelijkheden. Brandingen, het zij toevallige of kunstmatige, op of in den omtrek derzelve. 3e. *Door uitwendige invloeden ontstane*, het vatten van koude, het plotseling naar binnen jagen van het aangezigtszweet door koud water. 4e. *Uit het ligchaam ontwikkelde*, door venerische, kropklierige en andere scherpte. 5e. *Door medelijdendheid ontstane*, door oog of ooglidontsteking, vooral het onderste, ontsteking van den traanzak, verzwering in de neusholte (*Ozaena*), bederf der beenderen van den neus, tandpijn door dezelfde oorzaak voortgebragt. 6e. *Door gemoedsaandoeningen te weeggebragte*, b. v. hevig wenen.

Kenteekenen en toevallen. Aanmerkelijke spanning, roodheid, welke zich tot aan den neuswortel en de beide oogleden uitstrekt, zeer pijnlijk is, met niet aanmerkelijk gelijkvormige zwelling, de prikkel, zich aan de traanpunten medegedeeld hebbende, veroorzaakt, dat dezelve zich sluiten en de leiding der tranen verandert. Indien de voorste wand van den traanzak mede in de ontsteking deelt, zoo ontwaart men eene min of meer boonvormige harde verhevenheid in de zwelling, welke zich soms door eenen meerderen graad van roodheid onderscheidt; de neusholte aan de zijde der ontsteking is droog. Indien de ontstekingstoevallen toenemen en een gezwel vormen, zoo breekt hetzelve soms naar buiten open, of ook wel in den traanzak, met geheelblijving der uitwendige bekleedselen.

Uitgangen. Deze zijn: 1e. verdeeling; 2e. verettering; 3e. verzwering met opening naar buiten,

ten, (*Anchilops Simplex*) of opening naar binnen (*Fistula Lacrymalis Spuria*); 4e. zwakte der traanpunten en buizen; 5e. toesluiting derzelve en soms ten 6e. vermeerderde slijmafscheiding in den traanzak (*Blennorhea Sacci Lacrymalis*); traning der oogen (*Stillicidium Lacrymarum*).

De voorzegging berust op den graad, de oorzaken en uitgebreidheid van het gebrek; als de ontsteking beperkt is, dan is zelden eenig gevaar te vreezen, dewijl de verdeeling gemakkelijk kan worden verkregen, of in een erger geval de verettering kan bewerkt en de stof naar buiten geleid worden; lastig wordt dit gebrek door de nagebreken, welke hetzelve achterlaat, zoo als die der traanstippen en buizen, blijvende traanvloed, enz.

De behandeling, welke dit gebrek vordert, kan onder de volgende aanwijzingen gebragt worden: 1e. de ontsteking te verdeelen. 2e. Indien dit niet kan worden verkregen, de verettering te begunstigen. 3e. Te trachten de stof te beperken en haar te ontlasten als de natuur, te lang draalt. 4e. De daaruit ontstane verzwering te verhelpen. 5e. In de nagebreken te voorzien.

De eerste aanwijzing vereischt die middelen, onder den naam van ontstekingwerende bekend. Wanneer de ontsteking hevig is, zoo kan de aanzetting van eenige bloedzuigers aan den onderrand van het gezwel dienstig wezen; eene algemeene aderlating is zelden noodzakelijk, tenzij bij bijzonder sterke bloedrijke personen; en wanneer de ontsteking hevig heeft ingewerkt, verkoelende en verzachtende omslagen, een afkooksel van heemstwortel of bladen op het deel gelegd, enz.

De

De tweede aanwijzing wordt verkregen door de aanwending van verzachtende pappen, uit wittebrood en water, zonder het oog evenwel te bedekken, damp van warm water op de ontsteking gevoerd, enz.

De derde aanwijzing gebiedt de vlijtige en veelvuldige afwisseling met de pappen en het openen van het gezwel door het Lancet, wanneer men voorziet dat dit niet door de natuur kan worden bewerksteligd, zorg dragende den traanzak niet te kwetsen, hetwelk men verhindert door het werktuig eene schuinsche rigting van boven naar beneden te geven en niet te diep te voeren.

De vierde aanwijzing vordert om de opening min of meer gapende te houden, ten einde behoorlijken uitvloed aan de stof te geven, dezelve doelmatig te verbinden en het likteeken zoo min mogelijk wanstaltig te doen worden.

De vijfde aanwijzing. Wanneer de Traanpunten en buizen verzwakt zijn, zoo moeten dezelve door versterkende middelen, onder den vorm van *Collyria* of wasschingen, worden verholpen. Heeft derzelver zamengroeijing plaats gegrepen, zoo handele men, zoo als in de Derde Methode tot de Kunstbewerking der Traanpijpzweer, in de *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, Hoofdst. 21. pag. 255. is aangegeven. De behandeling der overige gebreken zal op hare plaats worden opgenoemd.

DERDE HOOFDSTUK.

DE BLOEDVIN.

(*Furunculus.*)

Bepaling. De Bloedvin is een hard, donkerrood, in deszelfs midden kegelwijs wit of blaauwachtig, verheven omschreven gezwel, vergezeld van stekende en brandende pijn.

Voorbeschiktheid. Alle voorwerpen, gezond of ziekelijk, van verschillenden ouderdom en geslacht, kunnen er door worden aangedaan, even zoo goed de sterke als de zwakke, bijzonder echter vertoont dezelve zich bij galachtigen en bloedrijken, tusschen de 15. en 48. jaren, ofschoon de waterachtigen er van niet zijn uitgesloten. De lente, de aannadering der dag- en nachtevening zijn de tijdperken, waarin de verschijning van dit gebrek het meeste waargenomen wordt; die voorwerpen welke eenmaal er door zijn aangedaan, zijn bij herhaling meer dan andere aan dezelve blootgesteld.

De grootte der bloedvin is verschillende, en hangt af van de gesteldheid der deelen in welke de zitplaats is; dan eens is dezelve als een duiven- of hoenderei, somtijds als een vuist, gewoonlijk als eene kars, doch zelden kleiner dan een groote hagel.

De bloedvin wordt onderscheiden: 1^e^. naar derzelver aard, in *goed-* en *kwaadaardige*, de eerste is vergezeld van eene geringe ontsteking, de tweede integendeel heeft eenige overeenkomst

met

met de kool (*Carbunculus*); 2e. naar derzelver duur, in spoedig en langzaam verloopende; 3e. naar de oorzaken, in eigenlijdige of medelijdige, enz.

De oorzaken zijn: 1e. *Werktuigelijke beledigingen*, kneuzingen, geringe gesnedene en gestokene wondjes, wrijvingen, enz. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, de bij wijze van inenting in het ligchaam gebragte ſtof, eene vuile zweer, de aanwending van vette en scherpe zelfstandigheden op de huid, gebrek aan reinheid derzelve, misbruik der kwikmiddelen, uitwendige, natuurlijke, kunstmatige of toevallige hitte. 3e. *Van uitwendige invloeden afhangende*, verhinderde huiduitwaseming, overgang van een koud in een warm klimaat. 4e. *Uit het ligchaam voortkomende ziekte*, venerische, jichtige, rheumatische, kropklierige, enz. 5e. *Afwijkingen in den leefregel*, storing der spijsverteringswerktuigen, het gebruik van vette scherpe spijzen, geestrijke dranken, ontbeering van spijzen en dranken. 6e. *Onderdrukte of opgehoudene gewone ontlastingen*, vooral die der maandstonden, aambeijen, de nadering van dit tijdstip, enz. 7e. *Na het bestaan eener heete of andere uitslagziekte, als ziekte scheiding*, na de mazelen, kinderpokken, schurft. 8e. *Door medelijdendheid ontstane*, door de prikkeling van het aanwezen eener kunstzweer, spaansche-vliegpleister, enz. 9e. *Nederdrukkende gemoedsaandoeningen*, droefheid, enz.

De kenteekenen en toevallen zijn: de bloedvin begint gewoonlijk met eene geringe pijn, dáár, waar deze plaats heeft, ontwaart men weldra

een klein gezwel, met een blaasje in deszelfs midden, hetwelk met toeneming der ontstekingstoevallen, vooral die der pijn, vermeerdert; bij gevoelige voorwerpen is er koorts aanwezig, de huid wordt dan tegen den zevenden, achtsten, negenden of tienden dag, ook wel later, zacht, opent zich en geeft aan eenen met bloed vermengden etter, en naderhand aan eene grijze massa *etterstok*, kern (*Nucleus*) genaamd, uitgang, eene breede holle zweer van eene ronde gedaante of wel eenige kleine openingen nalatende.

De bloedvin eindigt : 1e. in verdeeling; 2e. verettering; 3e. versterving; 4e. verharding; de eerste echter is zeldzaam, de tweede gewoonlijk.

De voorzegging is over het algemeen genomen gunstig, dewijl deze ziekte zelden gevaar insluit, en er maar een gering gedeelte celwijsweefsel verloren gaat; dezelve is doorgaans heviger bij jonge dan bij oude voorwerpen, bij kinderen kunnen stuiptrekkingen dezelve opvolgen of vergezellen; aangezien bij deze de gevoeligheid en derhalve de pijn aanmerkelijk is. Die, welke van eene uitwendige oorzaak afhankelijk is, kan men als geheel van gevaar bevrijd beschouwen, en laat eene spoedigere genezing hopen dan omgekeerd, vooral wanneer eenige in het ligchaam aanwezige ziekte dezelve ten grondslag legt.

De behandeling is ondergeschikt aan den aard der oorzaken, het gestel en den ouderdom des lijders, enz. en kan de volgende aanwijzingen vorderen : 1e. de verdeeling trachten te bewerken. 2e. Wanneer dit mislukt, de verettering bevorderen.

ren. 3e. Zoo spoedig mogelijk de etterstof weg te schaffen. 4e. Eene prompte genezing voort te brengen. 5e. De wederkeering der ziekte te verhoeden.

Aan de *eerste aanwijzing* wordt voldaan door eene inwendige doelmatige behandeling, gepasten leefregel, welke echter niet te zeer verzwakkende moet zijn, en door de aderlating of de aanzetting van bloedzuigers aan den omtrek des gebreks, door verkoelende omslagen: ten opzigte van dit laatste, moet men met voorzigtigheid te werk gaan, indien eene inwendige oorzaak ten grondslag ligt.

De *tweede aanwijzing* vordert de verschillende plaatsmiddelen, onder den vorm van stovingen, omslagen, doch voornamelijk van pappen van verzachtende kruiden, brood, lijn- of roggemeel, dit laatste vermengd met honig; ingeval de pijn hevig is, met bijvoeging van bedarende kruiden, en wanneer dezelve van uitwendige oorzaken afhangt, ook inwendig bedarende middelen; indien de bloedvin met weinig ontsteking vergezeld gaat en hard is, zoo kan de verettering bevorderd worden, door eene bereiding van lijnmeel, honig en uijen, *diachylum* pleister, de *ammoniac gom*, enz.

De *derde aanwijzing* vereischt, indien dezelve langzaam voortgaat, de aanbrenging op het toppunt der bloedvin, van een weinig *unguentum styrax* of *digestivum*, bedekt met eene pap van lijnmeel, kamille en vlierbloemen; de insnijding ter verhaasting der uitwerping des etterstoks, door eenige aangeraden, is te verwerpen, tenzij er vele kleine openingen uitwendig zijn

 en

en de etter onder de huid zich verspreidt of dat de spanning aanmerkelijk en uitgebreid is.

De *vierde aanwijzing* wordt verkregen door zoo lang de verettering te onderhouden tot dat alle hardheid is opgelost, waartoe meestal de aanwending van eene met eene geringe hoeveelheid *ung. praecip. rub.*, en de voortduring der laatstgemelde pap genoegzaam is: indien na de genezing eene hardheid overblijft, zoo kan met vrucht de inwrijving van de kwikzalf worden bebewerkstelligd.

De *vijfde aanwijzing* bedoelt de aanwending der baden, matige beweging in de vrije lucht, het bewonen van een droog oord, enz.

VIERDE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING VAN EEN GEDEELTE DES OOGLIDS, GERSTEN KORREL.

(*Hordeolum Phlegmonosum, Crithae.*)

Bepaling. Onder dit gebrek verstaat men die ontsteking, welke zich onder den vorm van gersten korrel aan het een of ander ooglid voordoet.

Voorbeschiktheid. Deze bestaat in jeugdigen ouderdom, kropklierig gestel, zij die de kinderpokken in aanmerkelijke graad hebben gehad; het bovenste ooglid wordt eerder aangedaan dan het onderste, de neuszijde meer dan de slaapkant deszelven; dit gebrek is geneigd weder te keeren.

Zit-

Zitplaats. Deze is in het celwijsweefsel, hetwelke op de meiboomsche klieren gelegen is of ook wel in dezelve; dan eens kan zij aan de uitwendige, dan wederom aan de inwendige oppervlakte van het ooglid plaats grijpen.

Men *verdeelt* deze ontsteking in spoedig of langzaam verloopende.

Oorzaken. Deze zijn: 1e. *Werktuigelijke beledigingen*, wonden, door kneuzing of heelkundige werktuigen, b. v. een pincet. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, te sterke aanwending van lood middelen. 3e. *Afwijking in den leefregel*, te scherpe, zoute of te sterk gekruide spijzen, geestrijke dranken, enz. 4e. *In het ligchaam bestane scherpte*, kropklierige, venerische, daauw- of ringwurmige. 5e. *Opgehoudene of verminderde afscheidingen*, die der maandstonden, aambeijen; de aannadering van derzelver tijdstip. 6e. *Van uitwendige invloeden ontstane*, belette huiduitwaseming.

Kenteekenen en toevallen. Aanvankelijke jeukte en spanning in het ooglid, daarna stekende pijn, met roodheid op eene bepaalde plaats, waar de zwelling te voorschijn komt, welke eene langwerpige gedaánte heeft en beperkt is; de beweging van het ooglid is gestoord, er heeft vermeerderde traanafscheiding plaats, de geheele rand des ooglids verkrijgt een rood aanzien met geringe afscheiding van slijm, welke de oogleden des nachts als het ware toeplakt; de roodheid vermeerdert, wordt bruinachtig en is op het aanvoelen zoo hard als eene bloedvin; de zwelling neemt toe, wordt kegelvormig, min of meer

zacht aan derzelver punt, welke een geelachtig wit aanzien heeft, zich opent en eene dunne stof laat uitvloeijen, benevens eene kleine kern, uit verstikt celwijsweefsel bestaande, welke veel overeenkomst met den etterstok der bloedvin heeft.

De uitgangen zijn: 1e. verdeeling; 2e. verettering; 3e. verzwering; 4e. verharding (*Chalazion*).

De voorzegging. Wanneer de lijder dadelijk na het ontstaan van dit gebrek, zich aan de invloeden, welke dezelve hebben voortgebragt, kan onttrekken, zoo kan alsdan veelligt de ziekte tot verdeeling worden gebragt, daar in het tegengestelde geval, en wanneer het gebrek verwaarloosd wordt, dezelve meestal in verharding overgaat. In het een noch ander geval is hetzelve gevaarlijk, tenzij door de grootheid van hetzelve, het oog gestadig geprikkeld wordt, en gebreken in de bewerktuiging, zoo als verduistering van het doorschijnende hoornvlies, enz. kan ten gevolge hebben.

De behandeling wordt gewijzigd naar de voortbrengende oorzaak, den graad der ontsteking, enz. Hiertoe komen de volgende aanwijzingen in aanmerking: 1e. De ontsteking trachten te verdeelen. 2e. De verettering te bevorderen en te ontlasten. 3e. Het vreemd gewordene ligchaam ten spoedigste weg te nemen. 4e. De genezing te bewerken. 5e. de nagebreken te verhelpen.

De *eerste aanwijzing* kan, wanneer de ontsteking hevig is, een of meer bloedzuigers vorderen, in den omtrek van het gebrek aangezet; laauwe wasschingen uit de heemstwortel vervaardigd met

met onthouding van koude te zamentrekkende middelen om de verharding te verhoeden.

De *tweede aanwijzing* vereischt de aanwending van verzachtende plaats middelen, onder den vorm van pap, waaronder, in geval van aanmerkelijke pijn, bedarende kruiden kunnen worden gemengd; ook kan eene zoogenaamde *appelbrij* groote dienst verrigten; is het gebrek meer aan den binnen dan aan den buiten kant des ooglids, zoo kan een verzachtend oogwater worden te baat genomen; heeft zich de etter gevormd zoo moet derzelver ontlasting aan de natuur worden overgelaten, tenzij de hevige spanning en pijn zulks door middel van het stekend werktuig dadelijk geboden.

De *derde aanwijzing* gebiedt, om, ingeval de afscheiding van het verstikte celweefsel zich vertraagt, door middel van een penceel, een weinig *Laudanum Liquidum* rondom hetzelve aan te brengen, ten einde dit spoediger worde uitgeworpen.

De *vierde aanwijzing* wordt verkregen door alles wat de genezing hinderlijk is te verwijderen; zoo kan de nablijvende uitwendige hardheid worden verzacht door het dagelijksch bestrijken met de *Ungt. Hydrarg.* en bij de inwendige met een zwak *Ungt. praec. rubr.* en het nachtelijk aanwenden van eene verzachtende met safraan bedeelde pap, terwijl men des daags het oog door eenig werktuig voor de uitwendige invloeden beschermt.

VIJF-

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE VINGERONTSTEKING.

(*Dactylitis*, *Panaritium.*)

Bepaling. Hieronder verstaat men die verschillende graden van ontsteking, welke aan een of meer vingerleden der hand of somtijds aan die van den voet voorkomen.

Vatbaarheid. De vrouwen en kinderen, ook land- en arme lieden die bloots voets gaan, zijn meer aan het verkrijgen dezer ziekte blootgesteld, dan mannen en grijsaards, dezelve schijnt eenigzins bij sommige Familien te heerschen; het beroep brengt tevens veel toe tot het ontstaan dezer ontsteking; zoo b. v. zijn kleeder- en schoenmakers, en alle diegenen welke puntige instrumenten behandelen, ook min of meer aan dezelve onderhevig.

De vingeren worden meer door ontsteking aangetast dan de teenen, en ingeval dit laatste plaats heeft, zoo is de graad derzelve minder dan de eerste; over het algemeen heeft men waargenomen, dat deze ziekte eerder aan het handpalms gedeelte der vingeren, dan wel op den rug derzelve voorkomt, dat de duim, wijsvinger en ook middelste, in vergelijking van de anderen, het meeste door de ontsteking bevallen worden; echter kunnen ook de meeste of wel al de vingeren te gelijk of opvolgender wijze, er door aangedaan worden.

Ofschoon *de zitplaats* van dit gebrek meestal het

het celweefsel onder de huid is, zoo kan echter ook deze laatste zelve, benevens de tepelachtige zelfstandigheid onder den nagel, gelijk ook de pezen en derzelver scheden, het beenvlies, de kootjes der vingeren of der teenen er door aangedaan worden.

De oorzaken zijn: 1°. *Werktuigelijkn beledigingen*, wonden, vooral gestokene, door naalden, priemen, splinters of den angel van Insecten, waarvan gedeelten in den vinger achter blijven, gebeetene, kneuzingen, knelling door eene te naauw sluitende vingerring, vreemde ligchamen in de toevalling ontstane kloven ingedrongen, uit- of aftrekking van een dwangnagel (*Riduvia*), het te kort afsnijden der nagels, enz. 2°. *Scheikundige schadelijkheden*, branding door vaste of vloeibare ligchamen voortgebragt, zoo als gloeijend ijzer, brandend lak, kokend water, enz. het indringen van scherpe of rottende zelfstandigheden, b. v. bij het ontleden, het verrigten van heelkundige bewerkingen, b. v. de aarspijpzweer of bij de verlossing van onzuivere voorwerpen. 3°. *Van uitwendige invloeden ontstane*, de te spoedige afwisseling van hitte en koude. 4°. *In het ligchaam huisvestende ziekten*, rheumatische, jichtige, venerische, kropklierige scherpten. 5°. *Van onderdrukte of opgehoudene afscheidingen en ontlastingen te weeggebragt*, die van het bloed, enz.

Behalve dat men de vingerontsteking *onderscheidt* in gewone (*Paronychia*) en kwaadaardige nagelontsteking (*Onychia maligna*), zoo verschilt zij ook naarmate der plaats of des deels welke zij in-

inneemt (zie art. *zitplaats*); men kan dezelve gevoegelijk in drie graden van hevigheid verdeelen.

1e. In die der huid (*Dactylitis cutanea vel superficialis*).

2e. In die onmiddelijk onder dezelve (*Dactylitis Phlegmonosa*).

3e. In die welke de dieper gelegene deelen des vingers inneemt (*Dactylitis fibrosa vel profunda*).

De kenteekenen en toevallen van den eersten graad zijn: jeukte, oppervlakkige roodheid, naderhand hevige kloppende pijn en spanning, vergezeld opvolgender wijze van een met helder of soms bloedachtig vocht gevuld blaasje, of vertoont er zich een weke etter bevat in den omtrek van het achterste ook wel zijdelijk gedeelte des nagels (*Paronychia*), of ook wel vormt zich de stof zigtbaar onder dezelve welke als dan mede verloren gaat.

Die van den tweeden graad: vermeerderde roodheid en zwelling, hevige kloppende pijn, welk een en ander den geheelen vinger en soms de hand en den arm inneemt; hoe dikker de opperhuid is, des te meer tegenstand ter uitzetting biedt dezelve en des te sterker is de pijn.

Die van den derden graad: brandende, stekende, kloppende, diepgaande pijn, vergezeld van koorts, slapeloosheid, en somwijle, zonder merkbare zwelling, welke naderhand zich echter kan vertoonen en tot in het handpalmsgedeelte der hand, voorarm, arm, schouder en in de okselholte zich verspreidt, aan de binnenzijde des

arms loopt niet zelden eene lange roode streep tot in die holte; bepaalt zich de ontsteking tot de pezen of peesscheden, zoo strekt zich de pijn veelal tot aan den binnenknokkel van het armbeen uit; door de natuurlijke of kunstig gemaakte opening, ontdekt men dikwerf beenzweer van het vingerkootje.

De kenteekenen en toevallen der kwaadaardige nagelontsteking bestaan in eene donkerroode zwelling in de zachte deelen, welke den nagelwortel omgeven, die openbreekt en uitgang verleent aan eene dunne scherpe stof; de verzwering verspreidt zich onder de gedaante van een kringswijze, onzuivere, donkergele of bruinachtige, stinkende en van dunne scherpe randen omgevende zweer, wier omtrek purperachtig gezwollen is. De nagel verliest deszelfs natuurlijke kleur, en schijnt hier en daar nog vast te zitten; dit in eenen meerderen of minderen graad pijnlijk gebrek, is van eenen langdurigen aard, en verandert, gedurende het verloop derzelve, het nagelkootje in eenen ongelijken stompen vorm.

De vingerontsteking *kan eindigen:* 1ᵉ. door verdwijning; 2ᵉ. verdeeling; 3ᵉ. verettering; 4ᵉ. beenzweer; 5ᵉ. versterving; 6ᵉ. verstijving; 7ᵉ. gewrichts vergroeijing; 8ᵉ. in afschilfering der pees.

De eerste en tweede hebben plaats, wanneer de ontsteking alleen de huid of het celwijsweefsel inneemt: minder geschiedt zulks wanneer dieperre deelen zijn aangedaan. De derde is de meest voorkomende en kan men voorzien aan het kloppen en de zwaarte van het lijdende deel. De vierde is gewoonlijk het gevolg des derden graads

van

van vingerontsteking en welke ook de overige uitgangen kan ten gevolge hebben.

Voorzegging. Hoe oppervlakkiger de zitplaats der vingerontsteking is, des te spoediger is dezelve voor genezing vatbaar; de diepere of derde graad, kan, uit hoofde der vernietiging der deelen, vergroeijing en daarop volgende verstijving des vingers te weegbrengen; indien de hand, voorarm en arm aanmerkelijk zijn opgezwollen, zoo is de voorzegging ten uiterste bedenkelijk, dewijl ligt versterving wordt bijgevoerd.

De behandeling der vingerontsteking is ondergeschikt aan den graad, de hevigheid en oorzaken der ziekte, moetende men dienaangaande aan vier aanwijzingen voldoen: 1e. de ziekte voor te komen; 2e. de ontsteking te verdeelen; 3e. indien dit niet spoedig geschiedt, ontspanning te weeg te brengen; 4e. de opvolgende toevallen te verhelpen en de genezing zoo spoedig mogelijk zoeken te bewerkstelligen.

De *eerste aanwijzing* vordert: de zoodra mogelijke wegneming der oorzaken. Is een splinter ingedrongen, zoo wordt dezelve uitgehaald, en de vinger in een laauw verzachtend vocht gebaad; ontleent de ziekte derzelver ontstaan uit eene in de wond gedrongene smetstof, zoo dient men dadelijk de wond door laauw water te zuiveren, en op dezelve eenig bijtmiddel, b. v. salpeter of zwavelzuur, bijtende potasch, eene sterke oplossing van het salpeter zure zilver, of wel dit onder vasten vorm aan te wenden; de daaruit voortspruitende korst tracht men af te scheiden en de verettering te bevorderen; overigens zoeke men be-

behoorlijke rust aan het lijdende deel te verschaffen, en de hand in eenen draagband te leggen. Is het gebrek door andere oorzaken ontstaan, zoo kan men den vinger doen baden in eene sterke oplossing van opium of zeepzieders loog, waarmede echter eenigen tijd moet worden aangehouden.

De *tweede aanwijzing* vordert, behalve eene toepasselijke inwendige ontstekingwerende geneeswijze, ook het baden van het aangedane deel in koud water of fijngestooten ijs, soms door laauwe handbaden, stovingen en pijnstillende pappen, algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, vooral de eerste op de handen; de laatste door bloedzuigers, waarbij men den vinger in warm water laat houden, om de bloeding te bevorderen, dienen gebezigd, en, des noodzakelijk zijnde, herhaald te worden.

Aan de *derde* en *vierde aanwijzing* wordt voldaan, door eene, naar den loop van het deel gemaakte vrije insnijding, welke min of meer diep moet indringen, om door de doorklieving alle deelen te ontspannen, of, ingeval van verzameling van stof, deze vroegtijdig te ontlasten; warme stovingen, pappen als anderzins worden verder aangewend, om eenen gezonden etter voort te brengen.

Men voldoet aan de *vijfde aanwijzing*, door de pijn zoo veel mogelijk, door uit- en inwendige middelen, te doen bedaren, de gedane insnijding door zacht pluksel op te vullen, de afschilfering der aangedane pees of van het beenkootje te bevorderen, en de vleesch- en velmaking te bespoedigen.

ZESDE HOOFDSTUK.

DE VORSTBUILEN.

(*Perniones.*)

Bepaling. Hieronder verstaat men eene min of meer pijnlijke, ontstekingaardige, licht of donkerroode zwelling, aan ver van het hart gelegene en meestal niet behoorlijk of geheel ongedekte deelen des ligchaams, door eene snelle afwisseling van koude en van warmte, in den winter ontstaande.

Voorbeschiktheid. De personen, welke de meeste vatbaarheid tot het verkrijgen dezer ziekte hebben, zijn: de jeugdige ouderdom en de vrouwen, benevens die voorwerpen, welke eene teedere huid of eene ziekelijke ligchaamsgesteldheid hebben, b. v. kropklierige, scheurbuikige; ook die, welke verpligt zijn de handen veel in koud water te dompelen, enz. Veelmalen schijnt eene bijzondere vatbaarheid er toe te bestaan. Deze ziekte, welke in koude, natte winters het meeste voorkomt, is zeer genegen in een volgend jaargetijde weder te keeren.

De ziekte wordt ingedeeld volgens de zitplaats, in oppervlakkige (*Pernio Erysipelatosa*) en diepindringende (*Pernio Phlegmonosa*), ook in spoedig en langzaam verloopende.

De oorzaken. Hiertoe behooren voornamelijk eene plotselinge of aanhoudende inwerking, in den winter, van koude op een warm deel, of al te spoedige afwisseling van koude tot warmte.

De

De verschillende, door anderen aangenomene, *graden* dezer ontsteking, laten zich tot op *twee* terug brengen.

De kenteekenen en toevallen van den eersten graad zijn: eene zekere bleekheid van het aangedane deel en spoedig opvolgende ligte roodheid, gepaard met hitte, glimmende zwelling, en, vooral des avonds, hevige jeukte, welke in een stekend of brandend gevoel overgaat, vooral wanneer het deel plotseling aan eenen zekeren warmtegraad wordt blootgesteld.

Die van den tweeden graad kenschetsen zich door eene meerdere zwelling, hoogere of blaauwachtige kleur, met of zonder vocht bevattende blaasjes, brandende hitte, onuitstaanbare jeukte of hevige, kloppende pijn, stijfheid van het aangedane deel, somtijds vergezeld van koorts.

De vorstbuilen kunnen den geheelen winter aanhouden; dikwerf ontstaan dezelve eerst bij invallend dooiweder

Dezelve eindigen: 1e. in verdeeling; 2e. verettering; 3e. verzwering; 4e. versterving.

De *voorzegging* is verschillend en hangt van den duur, den aard der toevallen, en van het ligchaamsgestel des lijders af. alhoewel in eenen geringen graad aanwezig, zijn zij dikwerf hardnekkig te genezen: de eerste graad eindigt veelmalen in verdeeling, bij eene doelmatige behandeling; de tweede meestal in verettering, verzwering in min of meer groote, met scherp vocht gevulde, blazen, of somtijds, als de toevallen hevig zijn, ook in versterving.

In de behandeling der vorstbuilen, moet men

 be-

bedacht zijn: 1e. Het ontwikkelen der ontsteking zoo veel doenlijk te verhinderen. 2e. Wanneer de vorstbuilen werkelijk gevormd zijn, de ontsteking trachten te verdeelen. 3e. De gevolgen door dezelve te weeggebragt te verhelpen. 4e. Het wederkeeren der ziekte voor te komen.

De *eerste aanwijzing* vereischt de oplegging *van* of dompeling *in* koud water, ijs of sneeuw, het wasschen of baden van hetzelve met in water verdunde terpijngeest, zeezoutzuur, *kamfergeest*, *vloeibare ammonia*, of geestig aftreksel van *myrrhe*, eene sterke oplossing van aluin of witte vitriool, dampen van azijn, het opleggen van het loodwater of wel de *opodeldoch*, met een geestig aftreksel van spaansche vliegen; men drage zorg, na de aanwending van het een of ander, het deel behoorlijk af te droogen, en daarna met gewaste taf of fijn zeemleder te bedekken.

De *tweede aanwijzing* vordert, de aanzetting van bloedzuigers, in den omtrek der vorstbuilen, verdeelende, eenigzins zamentrekkende en bedarende, eer koude dan warme pappen, waarbij, naar omstandigheden, kan gevoegd worden citroensap, fijngestooten uijen of knoflook, enz. is er koorts aanwezig, zoo is eene inwendige ontstekingwerende behandeling tevens aangewezen.

In de *derde aanwijzing* handele men naarmate van den staat des aangedanen deels; is de verettering voelbaar, zoo wordt de stof ontlast, zijn blaren ontstaan, zoo worden dezelve geopend; en in de opvolgende verzwering voorziet men, door dezelve te verbinden met eene prikkelende zalf, b. v. met *ungt. digestivum*, bedeeld met de gesal-

pe-

peterzuurde kwik oxydule (*merc. praciput. rub.*) en de dagelijksche aanraking der randen met gevloeid salpeter zure zilver (*nitr. argent. fus.*), of wel naar omstandigheden van eene opdroogende zalf, b. v. het *ungt. zinci vel lapid. calamin.* benevens de afwering der lucht en koude; de behandeling der versterving zal op eene andere plaats aangegeven worden.

Aan de *vierde aanwijzing* voldoet men, door de reeds een of meermalen door vorstbuilen bevallen deelen te hoeden, voor inwerking van drooge en vermijding van natte koude, het aanmerkelijk broeijen en weekmaken der deelen, door pelterijen, wollen of andere zelfstandigheden, of door in kruiken bevat warm water, is zeer schadelijk, herhaalde wasschingen, met brandewijn of een sterk afkooksel van eikebast, daar en tegen voordeelig.

TWEEDE AFDEELING.

ONTSTEKINGEN DER HUID.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DE ROOS.

(*Erysipelas, Cutitis, Dermatitis.*)

Bepaling. Onder deze ziekte verstaat men eene oppervlakkige ontsteking van de huid, welke min of meer uitgebreid is, geene bepaalde grenzen heeft, zich somwijlen van deel tot deel verspreidt, vergezeld van ligte zwelling, jeukte of pijn, min of meer scherpe hitte, glimmende, geelachtige of ligte roodheid, welke voor den vingerdruk wijkt, doch dadelijk weder te voorschijn komt, en soms met afschilfering der opperhuid eindigt.

Tot de vatbaarheid in het verkrijgen dezer ziekte, brengt men de volbloedigheid, prikkelbare gevoelige huid, zoo wel jeugdigen als meer gevorderden ouderdom, eer kinderen en vrouwen dan mannen; dezelve kan ook op gezette tijden, bij anderzins gezonde voorwerpen ontstaan, zonder eenige voorkeur tot het eene of andere jaargetijde te hebben.

De oorzaken zijn: 1°. *Werktuigelijke beleedigingen*. b. v. wonden door toeval of kunst, vooral gestokene van werktuigen of angels van Insecten, drukking, wrijving, enz. 2°. *Scheikundige in-*

invloeden, zoo als kwik en andere zalven en pleisters, terpentijn, bereidingen van spaansche vliegen, enz. vettige, olijachtige of te sterk gekruide zelfstandigheden, oppervlakkige branding, het inbrengen eener smetstof, b. v. die der koepokken. 3e. *Uitwendige of het ligchaam omgevende invloeden*, b. v. koude natheid, drooge hitte, het branden der zonnestralen, bedorvene lucht, verhinderde huiduitwaseming, enz. 4e. *Op het ligchaam onmiddelijk aangebragte*, zoo als ruwe of onzuivere kleederen. 5e. *Tot voeding dienende zelfstandigheden*, vette, gezoutene, scherpe, specerijachtige spijzen, mosselen, oesters, overdaad in sterkendrank, stooring in de spijsverteering, enz. 6e. *De mindere of meerdere bewegingen*, hevige beweging, geringe nachtrust als anderzins. 7e. *De verhindering in de afscheidingen*, b. v. de vermindering of ophouding der gewone, natuurlijke of kunstige huid, bloed of andere ontlastingen, het verwaarloozen van het tijdstip eener, op gezette tijden in het werk gestelde, aderlating. 8e. *Door medelijdendheid te weeggebragte*, b. v. door zweren in de harde of zachte deelen. 9e. *De zielsen gemoedsaandoeningen*, gramschap, verdriet, schrik, enz.

Men geeft aan de roos verschillende benamingen, b. v. goed- en kwaadaardige, spoedig en langzaam verloopende, eigenlijdige en toevallige, vastzittende en dwalende, kruipende, algemeene en plaatselijke, zoo als die des aangezigts, balzaks, de roos der kinderen, enz. De voor de Heelkunde gewigtige verdeeling der roos echter, bestaat

 in:

in: 1e. oppervlakkige of eigenlijdige roos (*Erysipelas Erythematodes vel Superficialis*); 2e. diep zittende of ontstekingachtige (*Erysipelas Phlegmonosum*); en 3e. blein of puistachtige roos (*Erysipelas bullosum vel pustulosum*).

De kenteekenen en toevallen der eerste soort zijn: de voor den vingerdruk wijkende, doch snel wederkeerende, min of meer uitgebreide, geelachtige of liever onbegrensde roodheid, vergezeld van jeukte, pijn, scherpe hitte, glimmende spanning, dan eens met, dan weder zonder, hetzij veerkrachtige of zuchtige, zwelling, en wanneer deze toevallen hevig zijn ook vergezeld van koorts, welke dan eens voor, dan weder met het intreden der toevallen zich voordoet; heeft deze soort deszelfs zitplaats in het aangezigt, zoo is zulks, met dit onderscheid, dat de zwelling dikwijls tot eene aanmerkelijke hoogte stijgt, en met gevaarlijke toevallen, b. v. hevige of stille ijling, slaperigheid, enz. vergezeld gaat, of ook wel het tegendeel; die der onderste ledematen is met minder gevaarlijke toevallen verbonden, en grijpt veelal bij oude en kwaadsappige lieden, en ook bij zeevarenden plaats.

Die der tweede soort bestaan in eene uitgebreide, ligtroode of bruine, doch geene roozenkleurige, noch voor den vingerdruk zoo ligt wijkende roodheid, welke de geheele dikte der huid en het onder dezelve liggend celwijsweefsel inneemt, gepaard met min of meer gespanne, niet beperkte zwelling, en stekende, kloppende pijn, voorafgegaan of vergezeld van hevige koorts; deze soort gaat meestal in verettering of versterving over.

De

De derde soort kenmerkt zich, door min of meer groote, of kleine, beperkte, te zamenvloeijende puisten of blazen, welke met de ziekte aanvangen of in derzelver loop, met onlijdelijke jeukte of scherpe, brandende pijn, ontstaan; deze puisten, welke in grootte van eenen gerstenkorrel en minder tot een duivenei kunnen verschillen, bevatten een doorschijnend, geelachtig, scherp vocht, het welk een wegknagend vermogen heeft, en waardoor gele, bruine of zwartachtige korsten worden gevormd, onder welke de vergoeding der opperhuid plaats heeft, of in hardnekkige zweren overgaan; veeltijds vormen deze puisten eene soort van rondgaanden kring, oneigenlijk Gordelroos (*Zona*) genaamd, dewijl deze zich aan alle deelen des ligchaams, en niet zoo als men wil aan eenige, b. v. om de lendenen of borst, als eenen gordel bij voorkeur voorkomen.

Uitgangen. De roos kan eindigen: 1e. in verdeeling; 2e. verettering; 3e. verzwering, 4e. vorming van korsten; 5e. afschilfering, 6e. waterverzameling in het celwijsweefsel; 7e. versterving; 8e. verharding; 9e. verouderden toestand; 10e. verplaatsing.

De voorzegging der roos hangt af van de mindere of meerdere hevigheid der ziekte, derzelver zitplaats, voortbrengende oorzaak en zamenstellingen; de *eerste* soort van roos eindigt meestal tusschen de zeven, negen of elf dagen. De *tweede* daar en tegen duurt langer en gaat gemeenlijk tot verzwering of versterving over. De *derde* soort kan tusschen de vijftien, twintig en meer dagen duren. De roos in het aangezigt en den bal-

 zak

zak is gevaarlijker dan die der ledematen; de roos der kinderen (*Erysipelas neonatorum*), heeft veelmalen eenen noodlottigen uitgang; de ligt verplaatsbare roos kan allergevaarlijkst worden, vooral wanneer zij zich op edele deelen werpt; die, welke door uitwendige oorzaken is voortgebragt, sluit minder gevaar in dan die door inwendige; de zamenstelling eindelijk met eene ontstekingskoorts, is niet zoo zeer te vreezen dan die, welke met eene zoogenaamde rot- of zenuwkoorts gepaard gaat.

De behandeling is afhankelijk van de soort of den graad der roos, mindere of meerdere hevigheid der toevallen, en van derzelver oorzaken en zamenstellingen met andere ziekten, en is ondergeschikt aan de navolgende aanwijzingen: 1e. de verdeeling zoeken te bewerken; 2e. de schadelijke uitgangen voor te komen; 3e. dezelve zoo veel mogelijk te verhelpen; 4e. het wederkeeren der ziekte te verhoeden.

Aan de *eerste aanwijzing* wordt voldaan, door de wegneming der oorzaken, zoo b. v. wordt drukking opgeheven. Is de roos hevig, vergezeld van koorts, zoo is eene strenge diëet, verzachtende, verdunnende, ligte, buikzuiverende dranken, naar gelang der omstandigheden, en algemeene of plaatselijke bloedontlastingen, vooral door bloedzuigers, afleidende middelen, enz. noodzakelijk, terwijl als plaatsmiddelen kunnen worden gevorderd, droog linnen of kussentjes van vlierbloemenpoeder, koud of laauw op het aangedane deel gelegd. Ingeval de pijn aanmerkelijk is, dan komen weekmakende pappen, voor-

al

al die van wittebrood en water, met vermijding van vetachtige deelen, in aanmerking, en het is om deze reden dat pap van lijnmeel eerder schadelijk dan voordeelig is; over het algemeen genomen, verdraagt de roos geene vochtigheid, het is te dien aanzien dat men met deze niet moet voortgaan, zoodra men bespeurt dat de ontsteking daarvoor niet wijkt. Is de roos door wonden voortgebragt dan kan dezelve worden aangewend.

De *tweede aanwijzing* beveelt, wanneer eenige met vocht gevulde blazen zich voordoen, door middel van een puntig werktuig, uitgang aan hetzelve te verleenen, drooge warmte, door middel van eenen linnen doek, aan te brengen, en zich van alle zamentrekkende middelen te onthouden; dreigt de roos in verettering over te gaan, zoo moet, indien dit niet kan worden verhoed, deze door verzachtende pappen als anderzins, bevorderd worden; wil dezelve in versterving uitgaan, hetwelk somtijds het geval kan wezen in den *tweeden* graad van roos, alsdan raadt men aan, ten einde dezen uitgang te verhoeden, of ook wel om den zich gevormden etter te ontlasten, om diepe inkervingen te maken; (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, 12de Hoofdstuk) grijpt huidwaterzucht plaats, zoo wordt deze volgens de regelen der Geneeskunde behandeld; vooral zij men te dezen opzigte voorzigtig, en bedacht, dat zij evengoed van eenen heeten aard kan zijn, dan omgekeerd.

De *derde aanwijzing* ligt in de *tweede* opgesloten; met betrekking van de verplaatsing der roos, is echter optemerken, dat men dezelve des

te

te spoediger tracht terug te roepen naar hare vorige zitplaats, naarmate zij zich op min of meer edeler' deelen heeft gevestigd, hiertoe naar gelang der omstandigheden al of niet prikkelende middelen bezigende, ter plaatse waar dezelve bestaan heeft. Is deze verplaatsing van een edel naar een minder deel, zoo ligt het in den aard der zaak opgesloten, dat men dezelve bij voorkeur in het laatste tracht te bepalen.

De *vierde aanwijzing* wordt verkregen, door de mogelijke vermijding der oorzaken, welke de ziekte hebben doen ontstaan; ligt deze in eene te gevoelige huid, zoo kan veelligt, door eene graadsgewijze opklimmende versterking van dezelve, hierin worden voorzien.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

DE KOOL.

(*Anthrax*, *Carbunculus.*)

Bepaling. De kool is een omschreven, verheven ontstekingsgezwel, van eene onbepaalde beperking, en hetwelk van de uitgestrektheid eener groote bloedvin tot die van eene vuist, ja zelfs tot eene hand kan verschillen; de huid is blaauwachtig donkerrood, bedekt door een of meer, van eenen rooden kring omgevende zwarte, met vocht opgevulde blazen, die spoedig in verstervìng overgaan.

Voorbeschiktheid. Alle voorwerpen, zoowel ge-

gezonde als ziekelijke, van verschillende geslachten, temperamenten en ouderdom, kunnen er door aangetast worden, bijzonder echter wil men, dat landbewoners, arme lieden en diegenen welke een ongeregeld leven leiden, er bij voorkeur door worden aangedaan; de warme luchtstreken of het einde van eenen heeten zomer, zoude zeer geschikt zijn tot derzelver voortbrenging; het wonen in den omtrek van moerassen, het veel behandelen van vee, vooral dat door veeziekte is aangedaan, het nuttigen bij uitsluiting van schapenvleesch, zoude veel tot de vatbaarheid van het verkrijgen of werkelijk ontstaan dezer ziekte kunnen toebrengen.

De zitplaats dezer ziekte is: de geheele dikte der huid en het daaraan gehecht celwijsweefsel, alle deelen des ligchaams kunnen er door worden aangedaan; meer bijzonder echter neemt men dezelve waar, aan die deelen, welke door kleedingstukken niet bedekt worden, zoo als het aangezigt en de hals, dikwijls ook komen dezelve voor aan het achterste gedeelte van het ligchaam, in den nek tusschen de schouderbladen, langs den ruggegraad, de billen en ook de ledematen.

De oorzaken zijn: 1e. *Scheikundige schadelijkheden*, eene bijzondere gesteldheid der lucht, de in het ligchaam brenging, hetzij door de huid, inademing of oppervlakte van zweren, eener bedorvene uitwaseming van rotte dierlijke zelfstandigheden, of door den angel van daarop geaasd hebbende Insecten. 2e. *Door spijzen en dranken te weeggebragte*, het nuttigen van evengemelde of andere voedsels, galachtige onzuiverheden.

den. 3ᵉ. *Als gevolg of verzelling eener andere ziekte*, b. v. ziektescheiding of in de pest. 4ᵉ. *Door uitwendige invloeden ontstane*, belette huiduitwaseming. 5ᵉ. *Door verhinderde of geheel achtergebleve afscheidingen*, enz.

Men neemt in deze ziekte *twee verschillende graden* aan, welke door de Schrijvers onder den naam van *goed-* of *kwaadaardige* kool worden onderscheiden.

De kenteekenen en toevallen van den eersten graad zijn: min of meer scherpe, brandende en spoedig toenemende pijn, welke schielijk wordt gevolgd van eene omschrevene, min of meer uitgebreide, harde, verhevene, violetkleurige zwelling, welke in het middelpunt wijnkleurig en naderhand ingevallen en zwart wordt, en met het daaronder liggend celweefsel versterft; zich in verschillende kleine kloven splitst, waardoor het eene scherpe onreine stof, en naderhand ook dit celwijsweefsel in stukken doorlaat, deze kloven of spleten loopen vervolgens in een, en laten dikwerf eene, tot in de spieren min of meer diep indringende, onzuivere zweer na; deze ziekte is meestal van derzelver ontstaan af van koorts vergezeld, of reeds voorafgegaan, welke het karakter heeft van eene zoogenaamde galkoorts, die met de toevallen in hevigheid stijgt, en met de vermindering derzelve afneemt.

De kenteekenen en toevallen van den tweeden graad zijn: slaperigheid, stompe hoofdpijn, misselijkheid, blaauwachtige kleur des aangezigts, huiveringen, koorts, benevens vele andere gevaarlijke verschijnselen, gedurende den voort-

gang

gang of met het uitbreken dezer toevallen vertoont zich een klein rood gezwel, hetwelk in grootte toeneemt, vooral aan deszelfs grond hard, omschreven en diepzittende is, zeer scherpe en allerhevigste pijn veroorzaakt, niet ongelijk aan het gevoel van branding met een gloeijend ijzer; aan het toppunt des gezwels, bespeurt men eene blaauwachtige blaas, welke openbreekt, zeer stinkende stof ontlast, en in eene zwarte, drooge of slijmerige, zachte korst verandert, met in deszelfs omtrek verspreide, zuchtige, glimmende zwelling.

Uitgangen. De kool eindigt gewoonlijk in versterving van het celweefsel en de daaropleggende huid; de zweer, welke dezelve als gevolg nalaat, is zeer diep, met ongelijke randen en blootlegging van de daaronder liggende spieren, pezen, vaten, en zenuwen, en is moeijelijk te genezen; de min of meer spoedig plaatsgrijpende versterving der kool, wordt bepaald door den graad der ziekte en de hevigheid der voortbrengende oorzaken; dan eens heeft zulks binnen de achtenveertig uren en korter plaats, dan weder na verloop van zes, acht of tien dagen, soms veroorzaakt dezelve spoedig den dood.

De voorzegging hangt af van den waarschijnlijken uitgang, de uitgestrektheid, den graad en de zamengesteldheid der ziekte, van het gestel, den ouderdom en het geslacht des lijders, van de mindere of meerdere gewigtigheid der aangedane deelen, en van den aard der koorts, welke de ziekte vergezelt of opvolgt; de eerste graad is minder gevaarlijk dan de tweede, waarin de versterving meest-

meestal groote verwoestingen aanrigt; over het algemeen genomen, is de kool, aan de ledematen voorkomende, minder gevaarlijk dan die aan andere deelen, b. v. in het aangezigt.

De behandeling der kool vordert de voldoening aan drie aanwijzingen: 1°. De ontstekingstoevallen zoo veel mogelijk te matigen, om eene aanmerkelijke versterving te verhoeden. 2°. Dezelve paal en perk te stellen, en het verstorvene zoodra mogelijk los te maken en weg te schaffen. 3°. De genezing ten spoedigste te bewerken.

Aan de eerste aanwijzing kan men het beste voldoen, door de oorzaken zoo veel mogelijk weg te nemen; zoo, b. v. wanneer men veronderstelt dat slechte, bedorvene voedsels, tot het ontstaan der ziekte aanleiding hebben gegeven, zoo kunnen braak- of purgeermiddelen zijn aangewezen; zelden is er tijds genoeg om eene ontstekingwerende geneeswijze in het werk te stellen: bestaan er echter hiertoe reden, zoo dient men niet te dralen maar krachtig in te werken, door algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, enz. en het bedekken van het deel met eene weekmakende pap; vertoonen zich reeds de toevallen met den aanvang der ziekte, in die hevigheid, dat er eene noodlottige uitgang gevreesd wordt, zoo kan eene versterkende geneeswijze gevorderd, en kamfer, kina, zwavelzuur, wijn, enz. te baat genomen worden.

De tweede aanwijzing wordt verkregen, door de in het werkstelling van eene ruime insnijding, om ontspanning te weeg te brengen; sommigen willen, tot het te voorschijn roepen van eene he-

vi-

vige ontsteking, het vermogend of wel het dadelijk brandmiddel gebezigd hebben.

De derde aanwijzing vordert de plaatselijke aanwending van kina, kamfer, terpentijngeest, zwavelzuur of dat van zeezout met honig, welke met den grond en de randen van het gebrek in aanraking worden gebragt; is een gedeelte der korst los, zoo neemt men dit door middel der schaar weg, om des te zekerder op den grond te kunnen inwerken, welke alsdan door eene met *ungt. styrax* of *digestivum* bedeelde wiek en eene min of meer prikkelende pap bedekt wordt.

De vierde aanwijzing vereischt, zoodra het verstorvene gedeelte zich heeft afgezonderd, door geregeld en kunstmatig verbinden, de vleesch- en velmaking te bespoedigen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

DE BRANDING.

(*Ambustio, Combustio.*)

Bepaling. Onder deze ziekte verstaat men het gevolg eener min of meer langaanhoudende inwerking van eene zekere hoeveelheid warmtestof, op eenig deel des ligchaams, en daaropvolgende minderen of meerderen graad van vernietiging.

Verscheidenheid. De branding kan zeer verschillen, dezelve hangt af van den aard der brandende ligchamen; van de hoeveelheid of den graad van warmtestof, welke dezelve bevatten: van

 den

den tijd waarmede dezelve hebben aangehouden, en van de deelen waarop de aanwending heeft plaats gegrepen; van de uitgestrektheid en diepte der wond, welke dezelve hebben veroorzaakt, en eindelijk van bijzondere omstandigheden, afhankelijk van den ouderdom, het geslacht, ligchaamsgestel, de gewoonte en het beroep des lijders.

Verdeeling. De branding kan men, behalve in algemeene en plaatselijke, ook nog in *drie* verschillende *graden* verdeelen, welke door de mindere of meerdere hevigheid derzelve bepaald wordt, te weten: 1^e^. dezulke die eene ontsteking der eigenlijke huid te weegbrengen, en welke, bij eene gepaste behandeling, kan verdwijnen of opgelost worden; 2^e^. de zoodanige waardoor de bewerktuiging der opperhuid wordt opgeheven, dewelke zich van de huid afscheidt en verettering te weeg brengt; 3^e^. die, welke de vernietiging van een min of meer groot gedeelte der huid of onderliggende deelen, dadelijk of opvolgender wijze, veroorzaken, en eene zachte of harde korst vormen.

Oorzaken. 1^e^. *Werktuigelijke schadelijkheden*, lang aanhoudende wrijving, b. v. bij het nederdalen van het ligchaam, door middel van de handen, langs een touw. 2^e^. *Scheikundige schadelijkheden*, vaste zelfstandigheden, welke eenen aanmerkelijken graad van warmtestof bezitten, b. v. gloeijende metalen, vloeibare kokende zelfstandigheden, zoo als vet, olij, water, heete dampen, chemische bereidingen, zwavelzuur, buskruid, ongebluschte kalk, vlambaargas, phosphor. 3^e^. *Die, welke natuurkundig schaden*, de aanmerkelijke inwerking der

der zonnehitte, het treffen door den bliksem, door de electriciteit voortgebragte vonken. 4^e^. *Door het bovenmatig drinken van geestrijke dranken*, b. v. brandewijn, likeuren van alle soorten, enz.

De kenteekenen en toevallen van den eersten graad zijn: hevige prikkeling, roodheid, pijn, brandende hitte, en somtijds zwelling, zelden gevolgd van koorts, tenzij in zeer prikkelbare, gevoelige gestellen.

Die van den tweeden graad: behalve de kenteekenen der ontsteking, welke in eenen hevigeren graad zijn, gepaard met zwelling, wordt de opperhuid van de huid losgemaakt, hetwelk spoediger of langzamer plaats heeft en een of meer blazen vormt, met een dun geelachtig vocht opgevuld, onder welke men naderhand de huid aangedaan vindt, en verettering ten gevolge heeft, en, indien de branding uitgestrekt is, ook koorts.

Die van den derden graad kenmerkt zich: door eene min of meer uitgebreide of diepe vernietiging der huid, het celweefsel en onder hetzelve liggende deelen; dit kan onmiddelijk of opvolgender wijze plaats hebben; de korst wordt vroeg of laat door eenen ontstekingskring omgeven; de koorts treedt spoedig te voorschijn en klimt dikwijls met de ontstekingstoevallen tot eene schrikbarende hoogte.

De uitgangen zijn: 1^e^. verdeeling; 2^e^. verzwering; 3^e^. verettering; 4^e^. versterving; 5^e^. wangestalte of verkorting der deelen.

De voorzegging wordt bepaald: 1^e^. door den graad van branding; 2^e^. door derzelver uitgestrektheid of diepte; 3^e^. door den aard van het

 bran-

brandend wezen; 4ᵉ. door de meerdere of mindere lange inwerking van hetzelve; 5ᵉ. door de natuur der aangedane deelen en hare mindere of meerdere belangrijke diensten; 6ᵉ. door het voorwerp en deszelfs gezonde of ziekelijke gesteldheid; en 7ᵉ. door de vergezellende koorts; zoo, b. v. in den tweeden graad, is de branding niet wel zoo gevaarlijk dan in den derden, niettegenstaande eene uitgestrekte branding, ofschoon tot die van den eersten graad behorende echter ook gevaarlijk, ja dikwerf doodelijk worden kan. De branding door buskruid is gevaarlijker, en brengt veel bedenkelijker toevallen te weeg dan die door kokend water; eene branding aan het oog is gevaarlijker dan die aan de ledematen; de branding bij vrouwen en kinderen heeft erger gevolgen dan bij mannen; bij ziekelijke voorwerpen, b. v. scheurbuikige, plaats grijpende, is dezelve moeijelijker te genezen dan in bloedrijke temperamenten; de zoogenaamde eigenlijdige of zelfsverbranding bij drinkers, is allergevaarlijkst en zelden voor eenige hulp vatbaar.

De *behandeling* der branding wordt gewijzigd naar de verschillende graden derzelve; in alle gevallen dient men aan vijf aanwijzingen te voldoen, te weten: 1ᵉ. De ontsteking voortekomen, of, wanneer zij werkelijk ontstaan is, te verdeelen. 2ᵉ. Ingeval de tweede graad heeft plaats gegrepen, aan het in de brandblazen bevatte vocht uitgang te verleenen, en de verettering zoo veel mogelijk voor te komen of tegen te gaan. 3ᵉ. De brandkorst zoo spoedig doenlijk af te scheiden. 4ᵉ. De genezing der nablijvende

zweer

zweer te bekorten. 5°. De wangestalte zoo veel mogelijk te verhoeden, of te verhelpen.

Aan de *eerste aanwijzing* wordt voldaan door eene algemeene, ontstekingwerende geneeswijze, naar omstandigheden, aderlatingen, bloedzuigers, enz. en door plaatselijke aanwending van koude, op het gebrande deel, onder den vorm van water, hetzij dat het deel zelf in water gedompeld en gedurende eenigen tijd gehouden wordt, of wel, dat men het water op hetzelve giet, of als omslag gebezigd wordt; met de aanwending der koude moet worden voortgegaan, tot dat de pijnen zijn opgehouden; op dezelfde wijze werken in het gewone leven aangewende geschraapte raauwe aardappelen, room van melk, inkt, lijnolij, rotte appelen, enz.

De *tweede aanwijzing* vordert het doorsnijden der brandblazen, om aan het daarin bevatte vocht uitgang te verleenen; deze doorsnijding wordt, ingeval de blaas klein of middelmatig is, aan het meest afhellend gedeelte derzelve verrigt; is de blaas uitgestrekt, zoo doet men beter, het vocht door verschillende naaldsteken te ontlasten, zonder de opperhuid weg te nemen; men belegt de geopende brandblaas met een, door de eenvoudige zalf bestreken, fijn stukje linnen, terwijl men met het opleggen van koud water tevens voortgaat; ingeval de opperhuid in den tweeden graad van branding, zoodanig is vernietigd, dat dezelve bij de afneming van het eerste verband eene raauwe oppervlakte overlaat, zoo dient men de eenvoudige zalf op vloeipapier te strijken, en op dezelve te leggen, de

 ver-

verettering verhoedt of vermindert men door de aanwending van koud- of loodwater, of de met looddeelen bezwangerde gewone zalf (*Ceratum Saturni*).

De *derde aanwijzing* vereischt; nadat men de middelen, tot wering der ontsteking aangeprezen, heeft aangewend, de opene oppervlakte met eene verzachtende zalf, room van melk of lijnolij met eiwit vermengd, op fijn linnen gesmeerd, te bedekken; om de afscheiding der korsten tevens te begunstigen, worden verzachtende omslagen, laauwe, dergelijke pappen vereischt, waarmede tot de geheele of bijna geheele afscheiding wordt voortgegaan.

De *vierde aanwijzing* wordt verkregen, door de langzaam heelende zweer geregeld te verbinden; indien dezelve zeer pijnlijk is, kan eene met *opium* bedeelde zalf zeer nuttig zijn. De zoo gaarne in deze zweren voortkomende, weelderige uitspatting der vleeschheuveltjes, wordt het best door het bestrijken met het gevloeide salpeter zure zilver (*Nitr. Arg. Fus.*) en een sluitend verband verholpen.

In de *vijfde aanwijzing* is het voegzaam, de deelen, die gevaar loopen aan elkander te groeijen, zoodanig te verbinden, dat zulks onmogelijk wordt; het plaatsen met gewone zalf bestrekene fijne stukjes linnen, b. v. tusschen de lippen en vingers, enz. zal hiertoe voldoende zijn. Heeft de branding aan een der gewrichten plaats gehad, zoo is het dienstig dezelve nu en dan in beweging te stellen, ten einde gewrichtsverstijving voor te komen; kan men noch het een noch het ander belet-

letten, en wil men naderhand de litteekens of wangestalten verhelpen, zoo zie men dien aangaande hetgeen in de *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, 35ste Hoofdstuk, wordt aangegeven; de vernietiging in dien graad plaats grijpende, dat versterving er het gevolg van is, zoo dient de behandeling gevolgd te worden, die onder het Hoofdstuk dienaangaande zal worden aangegeven.

TIENDE HOOFDSTUK.

HET SCHURFT.

(*Scabies, Psora.*)

Bepaling. Men verstaat hieronder, die ziekte, welke zich onder de gedaante van met een scherp vocht gevulde, sterk jeukende puistjes, aan eenig gedeelte der huid vertoont.

Voorbeschiktheid. Alle voorwerpen kunnen er door worden aangedaan; vrouwen en kinderen bezitten echter hiertoe meer vatbaarheid dan mannen; voorwerpen welke onzuiver en morsig zijn, en veel zweeten, hebben eerder gelegenheid tot het bekomen derzelve dan anderen; dit gebrek deelt zich door aanraking mede; kleeder-, schoen- en hoedemakers, en al diegenen, wier beroep het rein houden der handen niet toelaat, zijn meer aan dit gebrek onderhevig, dan b. v. bakkers; hetzelve is zeer gewoon in plaatsen waar vele voorwerpen met elkander vereenigd zijn, zoo als op Schepen, in Godshuizen, Hos-

 pi-

pitalen, Kazernen, Kampen en Gevangenissen te verschijnen. In sommige landstreken is hetzelve als te huis; eerder in koude, vochtige, dan heete en drooge; meer in den winter dan in den zomer; hetzelve kan ook aangeboren zijn.

Alle deelen des ligchaams kunnen er door aangedaan worden, meer bijzonder echter, de handen, tusschen de vingers, den voorarm en de vouw des elleboogs, de binnenvlakte der dij, de okselen knieholte, het voorste gedeelte der borst en des buiks, het voetgewricht, zelden in het aangezigt en nog minder aan het harig gedeelte des hoofds; de handpalmen en voetzolen zijn er soms niet van uitgesloten.

De zitplaats des gebreks schijnt tusschen de huid en opperhuid te zijn.

De oorzaken, welke daartoe gelegenheid geven, en het ontstaan er van begunstigen, zijn: 1e. *Van uitwendige invloeden*, vochtige koude luchtsgesteldheid. 2e. *Door aanraking*, hetzij middelijk door kleedingstukken, linnengoed, bedden, of onmiddelijk door het in aanraking komen met besmette voorwerpen, zoowel menschelijke als dierlijke, zoo als honden, paarden, enz. 3e. *Door onzuiverheid.* 4e. *Door besmetting*, zoo als in het verzameld zijn van een groot aantal voorwerpen in hetzelfde vertrek, enz.

Verdeeling. Men verdeelt hetzelve in: 1e. gierstvormige schurft (*Scabiës miliaris vel fera*), en 2e. puistachtige schurft (*Scabies pustulosa vel humida*).

Kenteekenen en toevallen der eerste soort: aanvankelijke jeukte, welke meer en meer toeneemt

neemt en een min of meer groot getal gierstvormige, aan derzelver grond roodachtige, puistjes te voorschijn brengt, welke zich voornamelijk tusschen de vingers, voorste vlakte des ondervoorarms, der borst en des buiks, bovenste en binnenste der dij vertoonen, en weldra, in elk derzelve, aan het spitse toppunt, een blaasje doen zien, met een helder vocht opgevuld, vergezeld van onuitstaanbare jeukte, vooral des avonds, dewelke door de warmte van het bed en als de lijder het vuur nadert, aanmerkelijk vermeerdert; deze jeukte gaat door het krabben in eene pijnlijke gewaarwording over, door het verbreken der blaasjes, als wanneer het vocht zich verspreidt, de puisten in elkander loopen, en bruine oppervlakkige korsten doen ontstaan.

Kenteekenen en toevallen der tweede soort: bij eene voortdurende jeukte, komen eene mindere of meerdere hoeveelheid harde, de kleur der huid hebbende, aan deszelfs grond roode, ondoorschijnbare puisten te voorschijn, welke grooter zijn dan bij de voorgaande soort; derzelver toppunt wordt blaasachtig, doorschijnende en vult zich met eene klare wei, welke zich verdikt, deze breken door het krabben of wel van zelve open en geven ontlasting aan eene stof, welke naar etter gelijkt, dewelke de huid in eenen minderen of meerderen graad ontsteekt, opdroogt en korsten maakt, die bij het afvallen een gering likteeken in de huid nalaten.

Uitgangen. 1e. Verdeeling; 2e. verettering; 3e. verouderde toestand; 4e. verplaatsing, vorming eener korst en afvalling.

Voorzegging. Deze hangt af van den graad, de hevigheid, den tijd van bestaan, enz. Over het algemeen genomen, is deze ziekte eer lastig dan gevaarlijk, tenzij dezelve in verband met eenige andere staat, in welk geval evenwel, eene doelmatige behandeling veel kan uitwerken; bij jonge kinderen is dezelve gevaarlijk, door de vermageringstoestand, welke er het gevolg van is.

Behandeling. Ter genezing van het schurft moet men vijf aanwijzingen betrachten: 1e. Op het algemeene lijden bedacht te zijn. 2e. De verdoving der uitslagziekte zoeken te bewerken. 3e. De afscheiding der korsten te begunstigen. 4e. De gevaarlijke uitgangen, als deze hebben plaats gegrepen, te verhelpen. 5e. Het wederkeeren der ziekte voor te komen.

Aan de *eerste aanwijzing* voldoet men in de eerste plaats, door, ingeval er eene hevige ontsteking en koorts mede gepaard gaan, eene ontstekingwerende behandeling in het werk te stellen. Soms zoude eene aderlating en ook plaatselijke bloedontlastingen, baden, enz. noodzakelijk kunnen zijn, dit is vooral toepasselijk op gezonde, volbloedige voorwerpen; bij zwakke, ziekelijke, is eene tegengestelde behandeling dikwijls noodzakelijk; in alle gevallen moet men op het constitutioneele lijden acht geven, ten einde de werking der geneesmiddelen met meerdere zekerheid zoude kunnen geschieden.

De *tweede aanwijzing* vordert de aanwending van die middelen, welke dit het spoedigste kunnen bewerken; wanneer derhalve geene ontstekingstoestand meer, of zeer gering, aanwezig is,

zoo

zoo wordt de zwavel onder den eenen of anderen vorm aangewend, b. v. in zalf, in verbinding met eenige vette zelfstandigheden, waarmede het geheele ligchaam of maar eenige plaatsen, b. v. de handen, de vouwen der elleboogen en knieholten, twee of meermalen daags bestreken worden. Het *ungt. ad scabiem*, in de Militaire Hospitalen in gebruik, bestaande uit gezuiverde zwavel, groene zeep, varkens reuzel, witte nieswortel en salpeterzure potasch, toont zich bijzonder werkzaam.

De wijze van aanwending hiervan, is de volgende: daags voor de inwrijving, wordt de lijder een laauw bad gegeven, waarin hij een groot kwartier uurs blijft; s' anderen daags vangt men aan met een once der zalf over het geheele ligchaam in te wrijven. De lijders helpen elkander wederkeerig, op plaatsen welke zij zelve niet bereiken kunnen, hetwelk van drie tot vier uren, tot viermaal op een dag herhaald wordt; gedurende dezen tijd blijft den lijder te bed, of ten minste op de kamer; s' anderen daags wordt hem een bad verstrekt, waarin hij, na zich met een half of geheel once groene zeep gewreven te hebben, zich afwascht en een half uur verblijft, zonder dien dag verder iets meer te verrigten; in den loop van denzelven wordt onderzocht of het schurft verdoofd is; wanneer zulks het geval niet is, zoo word de behandeling den volgenden dag, op genoemde wijze, aangevangen, en des noodig zijnde herhaald, tot de volkomene genezing. Bevindt men den lijder hersteld, zoo worden hem zijne kleederen, welke in dien tusschen

tijd aan de berooking zijn blootgesteld geweest, terug gegeven, en hij verlaat alsdan de kamer, bestemd voor de schurftigen. Bij vrouwen en kinderen, welke eene teedere huid hebben, zoude gezuiverde zwavel met reuzel, ongezoute boter of dooijers van eijeren, ter genezing misschien voldoende zijn; is het schurft verouderd, zoo wordt vooraf eene inwendige behandeling gevorderd, en de zwavel met de wijnsteen zurige potasch aangewend, terwijl men tevens van zachte zweetdrijvende dranken, b. v. die van de *bardana* en ook van de gewone waterbaden gebruik maakt, en eenen behoorlijken leefregel laat in acht nemen; de gewone baden worden naderhand door die met twee tot vier oncen *sulphur. potass.* bedeelde vervangen, en hiermede tot de volkomene genezing aangehouden; het drooge zwavel dampbad, heeft zich ook zeer voordeelig in het verouderde schurft getoond.

De *derde aanwijzing* vereischt, ingeval de korsten, uit het te zamenvloeijen van eenige opene schurftpuisten ontstaan, zich niet afscheiden, de aanwending der gemelde eenvoudige zwavelzalf, of het wasschen met een afkooksel van de heemstplant, terwijl men met het gebruik der gewone baden voortgaat.

De *vierde aanwijzing* eischt dringende, ingeval de verplaatsing van het schurft geschied is, om dit dan door doelmatig aangewende middelen weder te voorschijn te doen treden, waartoe men het weder in aanraking brengen met een besmet voorwerp, of wel heetere baden, het aanleggen van spaanschevliegpleisters, het was-

schen

schen met geestrijke vochten, inwendig zweetdrijvende middelen aanwendt; ontstaan er hier en daar ettergezwellen of een soort van bloedvinnen, zoo worden dezelve gelijk bereids is aangegeven, behandeld.

De *vijfde aanwijzing* wordt verkregen, door het besmet geweest zijnde voorwerp, aan de invloeden te onttrekken, welke het ontstaan van het schurft bij hem hebben te weeggebragt; te dien einde moet het door hem voorheen gebezigde bed, linnengoed of de kleederen vooraf aan de berooking, uit Bruinsteen oxijde, keukenzout en zwavelzuur verkregen, worden blootgesteld, en deze of ook wel andere aan hem worden gegeven.

ELFDE HOOFDSTUK.

RINGWORM.

(*Herpes.*)

Bepaling. Hieronder verstaat men dien ontstekingstoestand der huid, in welke troepsgewijze met elkander vereenigde, jeukende, roode, met eenig vocht opgevulde puistjes of blaasjes zich voordoen, welke openbreken, korstmakend opdroogen, en afschilferen of in verzweringsstaat overgaan.

De vatbaarheid daartoe kan aangeboren zijn; alle voorwerpen kunnen er echter door aangetast worden; hooge ouderdom, het verblijf in heete gewesten en heete zomers, bijzondere teederheid en

en gevoeligheid der huid of morsigheid derzelve; zij die aan menigvuldige ziekten geleden hebben, zijn het meeste aan het verkrijgen derzelve blootgesteld; deze ziekte is geneigd weder te keeren.

De zitplaats derzelver schijnt in het celweefsel der huid te zijn, ofschoon dezelve zich ook tot in de slijmvliezen kan uitstrekken; in jeugdigen ouderdom vestigt zij zich veelal aan het hoofd, bij volwassenen aan de borst, bij mannelijken ouderdom aan de onderdeelen des buiks, en bij grijsaards aan de beenen.

De oorzaken welke deszelfs ontstaan begunstigen of daartoe gelegenheid geven, zijn: 1e. *Werktuigelijke schadelijkheden*, sterke wrijving, door het dragen van grove wollen kleedingsstukken, onmiddelijk op de huid. 2e. *Scheikundige*, aanwending van prikkelende plaats middelen, het *arsenicum*, de bijtende *sublimaat*, de kalk, het salpeter zuur ten grondslag hebbende. 3e. *Afwijkingen in den leefregel*, scherpe, specerijachtige, zoute, gekookte, te sterk gekruide spijzen, welke slecht voeden; geestrijke dranken. 4e. *Verminderde of opgehoudene afscheidingen*, zoo als die der maandstonden, aambeijenvloed, de nadering van dit tijdstip, het opheffen van een heeten of lang bestaan hebbenden uitslag. 5e. *Door uitwendige invloeden te weeggebragt*, belette huiduitwaseming, het verblijf in vochtige, nevelachtige en moerassige landstreken. 6e. *Hevige, aanhoudende bewegingen, of het te weinig gebruik maken derzelve*, moeijelijke reizen, aanhoudende werkzaamheden des ligchaams of geestes,

tes, de gewoonte der zelfbevlekking, het bovenmatig uitoefenen van den bijslaap, enz. 7^e^. *In het ligchaam bestaan hebbende, of nog aanwezig zijnde ziekte*, het genezen eener tusschenpoozende koorts, jicht, rheumatismus, kropklierige en venerische aandoeningen. 8^e^. *Door medelijdendheid voortgebragte*, het bestaan eener toevallige of kunstzweer. 9^e^. *Gemoedsaandoeningen*, droefheid, gramschap, enz.

De ziekte wordt *ingedeeld* in algemeene en plaatselijke; alle verschillende aangegevene *graden*, kunnen tot *vier* worden terug gebragt, en welke verdeeling den uitwendigen vorm of de uitwerking ten grondslag heeft: 1^e^. eenvoudige, drooge ringworm (*Herpes Simplex vel Farinosus*); 2^e^. de gierst- of knobbelachtige (*Herpes miliaris vel papulosus*); 3^e^. de puist- of korstachtige (*Herpes pustulosus vel crustaceus*); 4^e^. de wegvretende of vuile (*Herpes rodens vel Phagadenicus*).

Kenteekenen en toevallen der eerste soort: min of meer onregelmatige, beperkte, kleine, roode vlekken, gepaard met jeukte, soms brandende hitte en pijn; deze vlekken hebben in haar middelpunt, voor het oog bijna onzigtbare blaasjes, dewelke na verloop van eenen korteren of langeren tijd openbreken en verdroogen, de opperhuid in meelachtige schubben afscheidende, onder dezelve vindt men donkerroode plekken. Deze soort vertoont zich bij voorkeur in het aangezigt, den hals, het binnen en voorste gedeelte der dijen, de armen, op den pols en den balzak.

Die

Die der tweede soort zijn: kleine, kort bij elkander staande en bijna te zamenvloeijende, witte of melkkleurige puistjes, vergezeld van scherpe jeuking, dewelke soms onuitstaanbaar wordt, den slaap hinderlijk is, en den eetlust doet verdwijnen; in hun middelpunt bespeurt men eene doorschijnende vochtigheid, welke vervolgens een etterachttig aanzien verkrijgt; deze blaasjes verbreken, hetzij van zelve of toevallig, en verleenen uitgang aan het daarin bevatte vocht, hetwelk de roodheid en warmte der huid doet vermeerderen, droogen op, en onder de korsten bespeurt men eene geringe verzwering; men ontwaart deze soort het meeste aan die plaatsen van het ligchaam, alwaar de huid het fijnste en vaatrijkste is, bij voorkeur de kin, somtijds den bilnaad.

De derde soort kenmerkt zich door min of meer groote, aan derzelver grond harde, matig van elkander verwijderde, ontstokene puisten, welke zich met hevige jeukte ontwikkelen, en naderhand zeer pijnlijk worden; aan het toppunt ontwaart men weldra een wit stipje, hetwelk den daarin bevatten etter verraadt, welke opdroogt en eene schubbe of ligte korst vormt, die vermeerdert, en na eenigen tijd nog aan de opperhuid te hebben vast gezeten, afvallen, eene roode vlek of min of meer diepe zweren nalatende; deze soort vertoont zich in het aangezigt, de zijde deelen des hals en der meest vleesachtige deelen van den arm.

Die der vierde soort erkent men aan: in den beginne huiveringen, koortsachtige bewegingen, met

met plaatselijke ontsteking, alwaar eene puist te voorschijn komt, welke aan derzelver grond eenen aanmerkelijk ontstoken kring heeft, de grootte van eene erwt bereikt, onder min of meer hevige pijnen en brandende hitte, wit wordt, openbreekt en verzwerend voortknaagt, eenen stinkenden, dunnen etter voortbrengende; de grond der zweer is hoogrood, en breidt zich in de diepte en den omtrek meer en meer uit, zoodat de huid, het daar onderliggend celweefsel, de spieren, ja zelfs de harde deelen, tevens worden vernietigd; deze soort vertoont zich gaarne aan de zijdedeelen van het aangezigt, de neusvleugels, onderlip, onderste ledematen, ofschoon zij zich aan alle ligchaamsdeelen voor kan doen.

De uitgangen zijn: 1e. verdeeling; 2e. verzwering; 3e. afschilfering; 4e. korstvorming; 5e. verlies van zelfstandigheid; 6e. verplaatsing; 7e. verettering.

Voorzegging. Deze is gegrond op de soort en den graad der ziekte, de wijze van ontstaan, den min of meer langeren duur, het gestel en den ouderdom van het voorwerp, enz. Over het algemeen genomen is dezelve niet gunstig, alhoewel geen gevaar insluitende, wanneer geene verplaatsing geschied is; van het tegengestelde geval is alles te duchten, wanneer hetzelve zich op edeler deelen werpt; de eerste soort is ten opzigte der voorzegging voordeeliger dan die der tweede en derde soort, welke laatste een verlies van zelfstandigheid kan ten gevolge hebben, hetwelk echter in de vierde soort vrij aanmerkelijk kan zijn, en daar en boven nog dikwijls, door

den teringachtigen toestand, waarin de lijders ligtelijk geraken, het gevaar zeer vermeerdert: overigens is, de ziekte erfelijk zijnde, er weinig hoop op genezing over, dan wel omgekeerd; bij jongere voorwerpen kan dezelve ook welligt worden verkregen, daar dezelve bij oude lieden als onmogelijk wordt aangegeven.

De behandeling berust: 1e. den ontstekingstoestand, wanneer dezelve te hevig is, trachten te verminderen. 2e. Den uitslag te beperken en verplaatsingen voor te komen. 3e. Ingeval dezelve van eenen *chronischen* aard is, de genezing er naar in te rigten. 4e. De gevaardrijgende toevallen te verhelpen. 5e. Het wederkeeren der ziekte voor te komen.

De *eerste aanwijzing* tracht men te verkrijgen, door de verwijdering der oorzaken; zoo b. v. zoeke men belette huiduitwaseming weder te herstellen; heeft wrijving aanleiding tot het ontstaan van dit gebrek gegeven, zoo worde dezelve opgeheven, enz. Ingeval deze huiduitslag zeer pijnlijk en rood is, en het voorwerp bloedrijk, zoo kan men tot eene aderlating den toevlugt nemen, als mede tot laauwe, algemeene baden, verkoelende dranken en eene aan den toestand passenden leefregel, met vermijding van dierlijk voedsel. Is de uitslag bepaald tot eenig deel, en de ontsteking hevig, zoo kan de aanzetting van eenige bloedzuigers dienstig zijn, in welk geval men ook van verzachtende omslagen kan gebruik maken.

De *tweede aanwijzing* vordert, wanneer de ontsteking matig of gering is, en men de ver-

moe-

moedelijke oorzaak ontdekt heeft, de aanwending van die middelen, door welke de uitslag aan de huid beperkt wordt gehouden, waartoe de zwavel en spiesglans bereidingen dienstig zijn bevonden; ter ondersteuning der werking van dezelve, kan men tevens toedienen, zweetdrijvende middelen, afkooksels, b. v. van bitterzoet, waterkers, *Bardana*, *Scabiosa* en meer dergelijke, terwijl men het gebruik der baden en zacht buikzuiverende middelen, van tijd tot tijd, daarbij niet achter wege laat, en den lijder aan de uitwendige invloeden tevens onttrekt, en zich van alle terugdrijvende plaats middelen onthoudt; soms kunnen verzachtende pappen of stovingen zijn aangewezen, dan weder alleenlijk droog linnen.

De *derde aanwijzing* kan, na de behoorlijke bestrijding der oorzaken, naar omstandigheden, meer krachtige middelen vorderen, b. v. het zoete kwik in verbinding van de spiesglans bereidingen, het scheerling extract, de zoogenaamde houtdranken, uit de *sarsaparilla*, *sassafras*, enz. bestaande, de baden, bedeeld met het *Sulphuret Potass.*, wasschingen met vette kalfsbouillon, amandelmelk, afkooksel van de *Cicuta*, enz. ook de zwavel, *praecip. rubr. vel alb.* in zalfvorm, de aanwending van afleidende plaats middelen, b. v. eene etterdragt, kunnen opvolgender wijze worden toegediend of aangewend, terwijl men den lijder eene zachte beweging, bij droog gematigd weder, toelaat.

De *vierde aanwijzing* gebiedt ten spoedigste den uitslag naar de huid terug te roepen, waar-

toe het in de vierde aanwijzing van het vorige Hoofdstuk aangegevene, kan beproefd worden.

De *vijfde aanwijzing* bedoelt, om den lijder aan de voor hem schadelijke invloeden te onttrekken, eenen goeden leefregel in acht te doen nemen, in een droog woonoord te doen verblijven, matige beweging te laten verrigten, en de minerale baden, welke de zwavel tot grondslag hebben, aan te wenden.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

HET HOOFDZEER.

(*Tinea capitis, Porrigo.*)

Bepaling. Onder dezen toestand verstaat men die ontsteking, welke zich door min of meer verheven, in vorm en grootte verschillende, schub- of korstwijze puisten of plekken, aan het behaarde gedeelte des hoofds vertoont.

Voorbeschiktheid. Kindschheid, jeugdige en meergevorderden ouderdom; dezelve ontstaat door aanraking, meest echter erfelijk. De deelen des ligchaams, welke door deze ziekte bevallen worden, zijn inzonderheid het hoofd, ofschoon ook het voorhoofd, de hals, de schouders, de romp en de ledematen er door kunnen worden aangedaan.

Zitplaats. Deze is in het celweefsel der huid.

De verdeeling der ziekte kan gevoegelijk in *zes soorten* geschieden: 1e. Het honig-graad cel-

eelachtige (*Tinea favosa*, *lupinosa*). 2ᵉ. Het gierstkorrelachtige (*Tinea granulata*, *scutulata*). 3ᵉ. Het zemelachtige (*Tinea furfuracea*, *seu porriginosa*). 4ᵉ. Het steenvlasachtige (*Tinea asbestina*. 5ᵉ. Het slijmvloeijende of maskerachtige (*Tinea muciflua*, *seu Larvalis*. 6ᵉ. Het kaalplekvormige (*Tinea decalvans*).

De oorzaken, welke tot de ontwikkeling of het ontstaan dezer ziekte bijdragen, stelt men te zijn: 1ᵉ. *Werktuigelijke schadelijkheden*, te hevige prikkeling, door krabben, ongedierte, enz. 2ᵉ. *Scheikundige*, het gebruik maken van prikkelende middelen, om het hoofdzeer na te bootzen, b. v. de zalf van *Authenrieth*, om zich van militairen dienst te onttrekken. 3ᵉ. *Verblijf in eene te vochtige*, *lage*, *bekrompene woning*. 4ᵉ. *Spijzen en dranken*, meelachtige of slechtvoedende spijzen, de melk eener ongezonde vrouw, of ook wel te sterk voedende, prikkelende spijzen, door welke de uitslag naar buiten wordt gedreven. 5ᵉ. *Gebrek aan reiniging des hoofds*. 6ᵉ. *Door kleedingsstukken*, te warm houden van het hoofd. 7ᵉ. *Door overdraging of aanraking*, door hoeden, mutzen, haarkammen, enz. 8ᵉ. *In het ligchaam bestane ziekte*, kropklierige, venerische, scheurbuikige, enz. 9ᵉ. *Nederdrukkende en andere gemoedsaandoeningen*, hetzij van de zogende vrouw, of van het voorwerp zelve.

De kenteekenen en toevallen der eerste soort zijn: aanvankelijk kleine, genoegzaam zachte, aan derzelver grond onregelmatig, kringswijze, met ontsteking omgeven, en etterstof bevatten-

de puistjes, vergezeld, bij het begin en den voortgang der uitbotting, van ondragelijke jeukte der huid; de daarin bevatte stof verspreidt zich, vloeit met die uit andere te zamen, droogt op, en vormt geelachtige ronde, in derzelver middelpunt ingedrukte, min of meer uitgebreide korsten, met verhevene randen, die na verloop van eenen korteren of langeren tijd witachtig worden, en waarvan sommige doorbreken, het onder dezelve zich gevormde kleverig vocht doorlaten, of, indien zulks het geval niet is, de onderliggende huid wegknagen, somtijds zelfs tot op het been doordringende; deze soort kan zich op alle deelen des ligchaams voordoen.

De tweede soort kenmerkt zich, door aanmerkelijke jeukte en grijze, bruinachtige, onregelmatige, verhevene, op zich zelve staande korsten, zonder eenigen indruk in derzelver middelpunt; deze korsten, welke het aanzien hebben van met stof bedeelde, gedroogde kalkspatten, worden door zemelachtige schubben omgeven, en vergezeld van naar sterke boter riekende uitwaseming; deze soort bepaalt zich tot het harig gedeelte des hoofd, veelal het achterhoofd.

Die der derde soort zijn, min of meer hevige jeukte en afschilfering der opperhuid, dewelke eene, uit het celweefsel voortkomende, scherpe, stinkende stof doorlaat, welke zich in de haren vasthecht, en eene min of meer groote hoeveelheid witte, of soms roodachtige schubben nalaat, niet ongelijk aan grofmeel, welke met elkander vereenigd, min of meer beperkte plekken daarstellen, en eene bedorvene melklucht

af-

afgeven; soms kunnen deze schubben zeer droog zijn, en op het eerste aanraken zich loslaten, zijnde alsdan zonder reuk; behalve de harige bekleedselen, strekt deze soort zich soms tot het voorhoofd en de wenkbraauwen uit.

De vierde soort kent men aan: in den beginne kleine puistjes, welke zich openen, bijzonder kleine schubben vormen, welke een zilverachtig aanzien hebben en veel overeen komen met het steenvlas, waarvan men onbrandbaar linnen maakt; dit soort omringt de haren, bij wijze van opvolging, soms tot aan derzelver toppunt, heeft geene reuk, en is bijna altijd droog; neemt men de haren, welke bij bosjes met elkander zijn vereenigd, weg, zoo ontwaart men dat de huid ontstoken is en min of meer diepe groeven in dezelve zijn.

De kenteekenen en toevallen der vijfde soort stelt men te zijn: aanvankelijk ontstoken, digt aan elkander zittende, hevig jeukende puisten, welke, in verettering overgaande, openbreken, oppervlakkige kleine zweertjes vormen, waarin een slijmachtig, wit, geelachtig vocht uitvloeit, dat veel met bedorven honig overeenkomt, en de haren aan elkander plakt en geelachtige korsten maakt, welke, door de onder zich vormende vochtigheid, min of meer dikker en uitgebreider worden; deze soort neemt het harig gedeelte des hoofds in; men vindt dezelve echter ook aan het voorhoofd, het aangezigt, de slapen en de ooren.

Die der zesde soort kent men, aan min of meer kringswijze, soms op zich zelve staande,

dan

dan weder met elkander in eenloopende vlekken, somtijds eene uitbotting van kleine, weinig tijds durende, geen vocht afgevende puistjes, rondom de haarwortels; de haren, alwaar de zitplaats des gebreks is, vallen uit, effene, glimmende, witte, kale plaatsen overlatende, welke omringd zijn van even zoo veel haar, als in den natuurlijken staat; de haren welke naderhand weder te voorschijn komen, zijn bleeker van kleur dan die welke dezelve vervangen.

De uitgangen kunnen zijn: 1e. verzwering; 2e. verettering; 3e. afschubbing; 4e. korstvorming; 5e. verouderde toestand; 6e. haarverlies; 7e. beenzweer; 8e. verplaatsing.

Voorzegging. Deze is gegrond op de verschillende omstandigheden, aan de ziekte eigen, den tijd van derzelver bestaan, de wijze van verkrijging, het ligchaamsgestel en den ouderdom des lijders, en de zamengesteldheid. De ziekte is in deszelfs oorsprong gemakkelijker te genezen dan wel wanneer dezelve lang bestaan heeft; die welke zich eigenlijdig heeft ingesteld, zal men spoediger herstellen kunnen dan wanneer zij erfelijk is; bij ongezonde voorwerpen, over het algemeen genomen, laat de genezing zich moeijelijker verkrijgen, dewijl deze eene inwendige behandeling moet voorafgaan, welke naar den heerschenden toestand moet gerigt zijn; bij jonge voorwerpen is dezelve soms moeijelijker te verhelpen, dan bij meergevorderden ouderdom, somtijds verdwijnt de ziekte met het toenemen der jaren; of met de intreding van, voor het daarmede behebte voorwerp, heilzame tijdperk des le-

levens, vooral bij het vrouwelijke geslacht; over het algemeen is deze ziekte soms als eene voordeelige afscheiding te beschouwen; die soort van hoofdzeer, welke verettering na zich sleept, is soms te vreezen door de gevolgen welke dezelve kan doen ontstaan, zoo als uittering, beenzweer van het bekkeneel, enz.

De behandeling wordt gewijzigd naar de oorzaken, de soort van ziekte, de zamengesteldheid, enz. en kan *zeven* aanwijzingen ter genezing vorderen: 1e. de oorzaken weg te nemen, en de behandeling daarna te wijzigen; 2e. de bijkoming tot het gebrek gemakkelijk maken, en de noodige zuiverheid in het werk te stellen; 3e. de afscheiding der korsten te bewerken en de huid in eenen zoodanigen voordeeligen staat te brengen, dat de bestaande ontsteking zoo veel mogelijk kan worden verminderd; 4e. eene afleiding van het hoofd te bewerkstelligen; 5e. de ziekte door plaatselijke geneesmiddelen trachten te verhelpen, en wanneer zij alle deze wederstaat, dan zulks op eene werktuigelijke wijze te verrigten; 6e. de verplaatsing, indien deze gebeurt, terug te roepen; 7e. de wederkeering der ziekte te verhinderen.

De *eerste aanwijzing* kan vereischen, wanneer b. v. eene te slechte voedingswijze aan het ontstaan der ziekte schuldig is, eene betere, indien mogelijk, te verstrekken, vochtige, onzuivere woningen, door drooge, reine te vervangen, enz. Is de ziekte aan venerischen, kropklierigen toestand toe te schrijven, zoo wordt de genezing daar naar ingerigt.

De *tweede aanwijzing* vordert, de korte af-

 snij-

snijding der haren, en het doen reinigen van het hoofd, waartoe eene afwassching met witte of groene zeep en water voldoende kan zijn.

In de *derde aanwijzing* komt te pas, de aanwending van voetbaden, drooge wrijvingen der ledematen en van het ligchaam, zachte, buikzuiverende middelen, of die de huiduitwaseming bevorderen, laauwe baden, eene etterdragt, enz.

De *vierde aanwijzing* wordt verkregen, door den bestaanden ontstekingstoestand te matigen. Is deze hevig, zoo kunnen, met in achtneming van eenen behoorlijken leefregel, plaatselijke bloedontlastingen, in den omtrek van het behaarde gedeelte des hoofds, onder den vorm van bloedzuigers aangewend, voordeelig zijn, laauwe, weekmakende wasschingen, de bedekking door dergelijke pappen, kunnen hiertoe voldoende wezen; deze laatste echter, worden niet langer aangewend, dan tot dat de korsten verweekt zijn, als wanneer dezelve door verzachtende smeersels, b. v. ongezouten boter of reuzel, amandelolij, room van melk, enz. kunnen worden vervangen.

De *vijfde aanwijzing* gebiedt, in de eerste plaats, die middelen aan te wenden, welke het zachtste inwerken, b. v. zalven, zamengesteld uit bloem van zwavel met reuzel, houtskolenpoeder, hetzij droog of in verbinding met eenige vettigheid. De *Coccul. Indic.* een derde, met twee derde deelen reuzel; elk dezer worden twee malen daags ingewreven, en daar mede eenigen tijd aangehouden. Wanneer men ziet dat dit niet helpt, en inwendige middelen, in genoegzame hoeveelheid, zijn toegediend, zoo zal men met voorzigtigheid

heid tot die klassen van geneesmiddelen kunnen overgaan, welke heviger inwerken, b. v. eene in graad vermeerderde oplossing van de metaal oxijde, zoo als *sublimaat*, de verdunde zeezout- en salpeterzuren, een aftreksel van tabak, het *ungt. Citrin*, enz. blijven deze, na de aanwending, gedurende eenigen tijd zonder gewenschte uitslag, zoo kan men, in de tweede plaats, tot het uittrekken der haren overgaan, waartoe men met pik bedeelde pleisters bezigt.

Zie hier de wijze, waarop de met hoofdzeer behebte Lotelingen, in het Rijks Hospitaal, en niet zonder vrucht, behandeld worden.

1e. Aanvankelijk, na de afsnijding der haren, wordt het hoofd tweemalen daags met groene zeep en laauw water gereinigd.

2e. Na verloop van twee dagen, indien geene ontsteking aanwezig is, wordt gedurende veertien dagen het hoofd met eene balsem ingewreven, bestaande uit *Cera Flava vel alb.* ℥ iv. *Ol. Lini.* ℥ xxij. *resin. pin.* ℥ viij. *Thereb Venet.* ℥ vi. en dit tweemaal 's daags herhaald.

3e. Bij het eindigen van dezen tijd, worden de haren van de aangedane deelen des hoofds uitgetrokken, door middel van pleisters, vervaardigd uit *Pic. solid.* ℥ xxij. *Belgic. Ol. Lini.* ℥ i. *belgic.* hetwelk op linnen genoegzaam dik gestreken wordt; hiervan worden 2 of 3 strooken van een paar vingeren breed, op eenig gedeelte van het hoofd gelegd, en tweemalen 's daags, tegen den draad in, de haren uitgetrokken, en bij elke of om de tweede aanlegging van plaats verwisseld; bij deze bewerking worden de bloot

zijn-

zijnde bekleedselen des hoofds, door de handen van den lijder, vastgehouden, om de afneming bevorderlijk te zijn, en minder pijn door dezelve te veroorzaken; om den vierden dag wordt het hoofd vrijgelaten, en tweemalen, in den loop deszelven, met het onder n°. 1. aangegevene, gewasschen; indien door het uittrekken te veel prikkeling ontstaat, zoo wordt hetzelve gedurende eenigen tijd gestaakt, en weekmakende wasschingen, of wel eene dergelijke pap, gebezigd.

4e. Nadat op deze wijze alle haren van de aangedaane plaatsen des hoofds zijn weggenomen, zoo worden na behoorlijke afwassching van hetzelve op deze plaatsen, pleisters aangewend, bestaande uit *Pic. solid. Cera Flava. resin. pin.* a a ℔ 1. *Belgic. Thereb. Venet.* ℥ vij. *Belgic.* op linnen gestreken, en des noods alle dagen verwisseld; ook kunnen zij langer blijven liggen.

5e. Komt nu, na eenigen tijd met deze bewerking te zijn voortgegaan, de ziekte niet terug, zoo worden deze laatste pleisters vervangen door den balsem, onder n°. 2. vermeld, welke tweemaal 's daags wordt ingewreven, met oogmerk om de haargroeijing te bevorderen.

Eindelijk, als de haren reeds genoegzaam zijn voortgekomen, wordt ook het gebruik van den balsem gestaakt, en de lijder ten minste eene maand in *observatie* gehouden, en daarna, als vermoedelijk genezen, naar deszelfs korps terug gezonden.

In de *zesde aanwijzing* zal men de ziekte naar derzelver zitplaats, die zij verlaten heeft, door de reeds meermalen aangehaalde middelen of bewerking, trachten terug te roepen.

De

De *zevende aanwijzing* ziet op den lijder, om dezen voor die invloeden te beveiligen, welke het wederkeeren der ziekte zouden kunnen te weegbrengen; herhaalde reiniging des hoofds, verwisseling van kleederen, vooral van hoeden of mutsen, tegen die, welke hij, gedurende het gebrek bestond, bezigde, enz.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

HET AANGEZIGTSZEER.

(*Tinea Faciëi.*)

Bepaling. Onder dezen toestand verstaat men die ontsteking, welke zich, door min of meer beperkte of voortknagende uitslagpuisten en korsten, in eenig gedeelte van het aangezigt kenmerkt.

Voorbeschiktheid. Zuigelingen, beneden het jaar en ouder, de kropklierige gesteldheid, vetheid, en dien toestand, welke een bloedrijk gestel in het vervolg verraadt; dezelve kan erfelijk en door aansteking ontstaan.

De zitplaats der ziekte is in het vetweefsel der huid.

Verdeeling. Deze kan zijn: 1e. in zoogenaamde melkkorsten, daauwworm (*Crusta Lactea*); 2e. in de voortkruijpende aangezigtsworm (*Crusta Serpiginosa*).

Oorzaken. Deze zijn: 1e. *De door spijzen en dranken te weeggebragte*, slechte voedingswij-

ze

ze, meelpap, te oud of te voedzaam zog, enz. 2e. *Door uitwendige invloeden ontstane*, het verblijf in eene schadelijke dampkringslucht, te vochtige woning, enz. 3e. *Door medelijdendheid* veroorzaakte, b. v. bij de tandkrijging. 4e. *Door in het ligchaam bestaande ziekte*, zoo als venerische, kropklierige, schurftige, enz.

Kenteekenen en toevallen der eerste soort: aanvankelijk roodheid, zwelling en koortsaanvallen, gepaard met jeukte, vooral des nachts, branding, daaropvolgende uitbotting van kleine, aan derzelver grond roode, kringvormige, met een waterachtig vocht opgevulde puistjes, welke met de daarbij gelegene zich vereenigen, en zich aan de wangen, de kin, het voorhoofd, en de slapen voordoen; deze puistjes breken, of door onzacht aanraken, of uit zich zelve, open, en ontlasten een taai, dik, kleverig vocht, hetwelk opdroogende, eene witte, gele, naderhand bruine korst vormt, welke, zich met andere vereenigende, eene aanmerkelijke uitgestrektheid op het aangezigt kan innemen, en, medelijdender wijze, eene ontsteking der oogleden, en pijnlijke opzwelling der halsklieren bijvoeren; onder deze korst kent de verettering geene palen, maar knaagt in de diepte voort.

Die der tweede soort zijn: zeer sterke en ruststorende jeukte, roode, min of meer uitgebreide, aan den omtrek der wangen, het oor of de oorklier geplaatste vlekken, waaruit vlak verhevene puisten voortkomen, die openbreken, een scherp, wegknagend vocht ontlasten, dat de onder en omliggende huid ontsteekt, en zich tot vlak-

vlakke, donkerkleurige, vochtige, kleine korsten vormt, welke zich uitbreiden, en ook wel tot aan de oogleden en verder zich uitstrekken; onder deze korsten vindt men de huid kloofachtig; deze ziekte kan zich ook aan andere ligchaamsdeelen voordoen.

Uitgangen. 1e. In korstvorming; 2e. verzwering; 3e. verettering.

Voorzegging. Deze is gegrond op den graad en de uitgebreidheid der ziekte, en den ouderdom van het daardoor aangetaste voorwerp. De eerste soort is niet gevaarlijk, en kan als een heilzaam streven der natuur, om zich van het schadelijke te ontlasten, aangemerkt worden. De tweede kan door derzelver meerdere hardnekkigheid, zeer veel schade toebrengen, vooral in het werktuig van het gezigt en de omgevende deelen, en uit hoofde der dikwerf daaropvolgende of mede gepaard gaande vermagering der kinderen.

De behandeling wordt gewijzigd, naar de oorzaak en langdurigheid van het gebrek, en de gesteldheid van het voorwerp, en kan *vijf* aanwijzingen ter genezing vorderen. 1e. Als de ontstekingstoestand hevig is, dezelve te verminderen en de oorzaken weg te nemen. 2e. De uitbotting zoo veel mogelijk te begunstigen. 3e. Dezelve op onschadelijke plaatsen trachten te beperken. 4e. Den inwendigen toestand te verbeteren. 5e. Dezelve, ingeval van langdurig bestaan, plaatselijk te bestrijden.

De *eerste aanwijzing.* Aan dezelve voldoet men, door de voedingswijze te verbeteren of te vermeerderen, zoo wel van het zuigende als van het

het te zogene voorwerp, eene gezonde, warme lucht te doen inademen, naarmate men begrijpt dat het een of ander daarvan oorzaak is. De ontsteking poogt men tegen te gaan, door weekmakende wasschingen, en door het opleggen van dunne drukdoeken, in een dergelijk afkooksel, b. v. van *Dec. althae.* bevochtigd; zeldzaam echter zal deze zoo hevig zijn, dat bloedzuigers te pas kunnen komen.

De *tweede aanwijzing* vordert, zachte, uitwasemingbevorderende middelen, waartoe laauw gerstenwater met suiker gegeven, en een eenigzins matige bed- of vertrekwarmte, voldoende kan zijn.

De *derde aanwijzing* gebiedt, om, wanneer men bespeurt dat het werktuig van het gezigt wordt aangedaan, de ziekte vandaar af te leiden, en naar andere, minder gevaarlijke deelen, b. v. de wangen, over te brengen; dit wordt verkregen door eene eenigzins prikkelende aanwending van middelen daar ter plaatse, b. v. een *Infus. flor. sambuc.* en een verzachtenden omslag, zoo als *Dec. althae.* op de oogleden, of wel door de inwrijving der zalf van *Autenrieth.* achter de ooren, te doen bewerkstelligen.

De *vierde aanwijzing* kan worden verkregen, door zacht buikzuiverende middelen, zoo als de *magnesia* met een weinig *rhubarber* vermengd, de *Syrup. Rhei vel Cichorei*, enz.; de *viola tricolor* in vocht- of poedervorm, schijnt door velen met goed gevolg te zijn aangewend geworden. De *Calomel* en *Sulph. aurat. antimon.* in kleine giften, zijn mede aangeraden.

In

In de *vijfde aanwijzing* kan men die plaatsmiddelen aanwenden, welke de afvalling der korsten bevorderlijk zijn, en de genezing der verzwering begunstigen, van de zachtste, zoo als *Dec. Althea*, room van melk, gortwater, tot de zachtst zamentrekkende overgaande, b. v. de zwavelbereidingen, het *oxyd. zinci* met ongezouten boter, of in verbinding met het *Ungt. Nutrit.* waarbij men, ingeval van hardnekkigheid, een weinig *extr. op. aquos.* kan voegen. Deze wijze van behandeling is mij zelden mislukt.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

DE KOEPOKKEN.

(*Vaccinia.*)

Bepaling. Hieronder verstaat men dien ontstekingsstaat, welke zich, door half doorſchijnende, langwerpige of kringswijze, met verhevene randen, in deszelfs midden ingedrukte blaasjes, doet kennen, en hetwelk door de zoogenaamde koepokstof is veroorzaakt.

Vatbaarheid. Deze bestaat in een gezond ligchaamsgestel, van eenig jong voorwerp, geene te zachte, noch te harde, noch te onveerkrachtige huid. De ziekte wordt door aanraking of inënting medegedeeld.

Verdeeling. In ware (*Vaccinia vera*), en onware of valsche koepokken (*Vaccinia spuria*).

De zitplaats der ziekte is het vetweefsel der huid, gewoonlijk op den arm.

Oorzaken. Deze zijn uit *Werktuigelijke* en *Scheikundige* zamengesteld, waardoor de koepokstof in het ligchaam wordt gebragt.

Kenteekenen en toevallen der eerste soort: onmiddelijk, nadat de stof, door middel van het werktuig, in aanraking is gebragt met de huid, (zie de Kunstbewerking der Koepokinënting, *Operative Heelkunde* 2de Deel, Hoofdstuk 19.), ontwaart men bijna altijd, om de plaats der steek, eenen min of meer uitgebreiden, oppervlakkigen, rooden kring, welke spoedig weder verdwijnt, en vervangen wordt door eene geringe zwelling van de plaats der inënting, die echter ook niet lang blijft. Na verloop van drie of vier dagen bespeurt men, op het aanvoelen, eene kleine verhevenheid, de steek heeft het aanzien van de beet eener vloo, de zwelling vermeerdert, met eene indrukking in het middelpunt en eenen rooden omtrek; de lijder ontwaart eenige jeuking, welke in min of meer geringe pijn overgaat, de roodheid neemt aan den omtrek meer en meer toe, met vermindering in middelpunt: dit geschiedt van den zevenden tot den tienden dag of later, en gaat al of niet zigtbaar gepaard met koortsachtige bewegingen en medelijdende aandoeningen der okselklieren, eindelijk wordt de pok zilverkleurig, de toevallen verminderen, de stof droogt op, vormt eene drooge, bruine of zwartachtige korst, die afvalt en een likteeken overlaat.

Die der tweede soort zijn: dadelijke ontsteking na de inënting, en daaropvolgende, onregel-

gelmatig, somtijds puntig, dan weder rond, gezwelletje, met platte, ongelijke randen, zonder indrukking, waardoor de gele stof doorschijnt, dan eens met, dan weder zonder ontstekingskring, ondragelijke jeukte en pijnlijke zwelling der okselklieren, dikwijls met koorts vergezeld; de gedroogde korst is dunner, smaller en geelgroen, zonder bij het afvallen een litteeken, maar wel eene vlek, na te laten.

De uitgangen zijn: 1^e^. verëttering; 2^e^. verzwering; 3^e^. korstvorming.

Voorzegging. Deze is allergunstigst, wanneer men bedenkt, met welke heilzame oogmerken de ontsteking is voortgebragt; echter kunnen opvolgende toevallen dezelve dwarsboomen en derzelver uitwerking verijdelen, maar deze zijn, door eene nieuwe voortbrenging der ontsteking, te verhelpen.

Behandeling. Deze bestaat: 1^e^. de ontsteking te matigen wanneer dezelve te hevig is. 2^e^. De verwoestende verëttering voor te komen of tegen te gaan. 3^e^. een zoo gering litteeken als mogelijk is zoeken te verkrijgen.

De *eerste aanwijzing* wordt verkregen, door de plaatselijke aanwending, in den omtrek der ontsteking, van eenige bloedzuigers, plaatselijke baden, koud water of soms dampen van weekmakende kruiden, dergelijke omslagen en pappen, een strenge leefregel, verkoelende dranken, enz.

De *tweede aanwijzing* vereischt, de aanwending van die middelen, welke matig zamentrekkende, en tevens verkoelende zijn, zoo als het verdunde *Goulards* water.

De *derde aanwijzing* gebiedt, door doelmatig verbinden, met een afkooksel van de heemstplant en vlier, het aanwenden der eenvoudige zalf, het matig bestrijken der zweer met *Sulph. Cupri*, wanneer de vleeschheuveltjes te welig groeijen, en een min of meer sluitend verband.

DERDE AFDEELING.

ONTSTEKINGEN DER SLIJMVLIEZEN.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

BINDVLIESONTSTEKING.

(*Conjunctivitis*, *Ophthalmitis externa.*)

Bepaling. Wanneer een of meer deelen, welke het oog zamenstellen of omgeven, door pijn, hitte, traning, gevoeligheid voor het licht en meestal roodheid, soms ook zwelling, aangetast worden, zoo geeft men hieraan in het algemeen den naam van oogontsteking (*Ophthalmia*), en in het bijzonder ontsteking van het deel hetwelk door dezelve bepaaldelijk is aangedaan.

Voorbeschiktheid. Volbloedigheid, bijzondere gevoeligheid van het oog, bloedophooping naar het hoofd, enz. Elk geslacht en ouderdom kunnen er door aangetast worden; somtijds wordt maar één oog, dan wederom beide te gelijk, of opvolgender wijze, door de ontsteking aangedaan.

Zitplaats. Deze is of in één of meer, of alle de zamenstellende deelen van het oog of die hetzelve omgeven; vandaar de verschillende benamingen, zoo als ontsteking van het bindvlies (*Conjunctivitis*), harde oogrokontsteking (*Sclerotitis*), doorschijnend horenvliesontsteking (*Corneïtis*), netvliesontsteking (*Retinitis*), vaatrok-

 ont-

ontsteking (*Choroïtis*), lens of beursontsteking (*Lentitis, Capsulitis*), regenboogontsteking (*Iritis*), glasvliesontsteking (*Hyalitis*), ooglidontsteking (*Blepharitis*), ontsteking der traanklier (*Dacryoadenitis*), die van den traanzak (*Dacryocystitis*), of van den traanheuvel (*Encanthitis*).

De verdeeling der ziekte geschiedt: 1^e^. *naar de zitplaats*, behalve die, welke wij zoo even hebben aangegeven, nog in uitwendige oogontsteking (*Ophthalmitis externa*); wanneer de uitwendige helft des oogbols is aangedaan, en in inwendige (*Ophthalmitis interna*), wanneer alle inwendige deelen daardoor zijn aangetast, of ook wel in algemeene oogbolontsteking (*Ophthalmitis universalis*).

2^e^. *Naar derzelver duur*, in spoedig en langzaam verloopende.

3^e^. *Naar de oorzaken*, in eigenlijdige oogontsteking (*Ophthalmia Idiopathica*), en zamengestelde en soortelijke (*Ophthalmia Specifica*), tot welke laatste wij kunnen betrekken, de oogontsteking der pasgeboorene (*Ophthalmia Neonatorum*), de oogontsteking der krijgslieden (*Ophthalmia Bellica s. Militaris*), en de besmettelijke (*Ophthalmia Contagiosa*), de galachtige oogontsteking (*Ophthalmia Biliosa*), en die van verkoudheid (*Ophthalmia Catharralis*), rheumatische oogontsteking (*Ophthalmia Rheumatica*), de jichtige (*Ophthalmia Arthritica*), venerische (*Ophthalmia Syphilitica*), de kropklierige (*Ophthalmia Scrophulosa*), de scheurbuikige (*Ophthalmia Scorbutica*), de kankerachtige (*Ophthalmia Cancrosa*), de oogont-

ste-

steking van uitslagziekte voortkomende (*Ophthalmia Exanthematica*), welke of door scharlaken uitslag (*Ophthalmia Scarlatinosa*), door mazelen (*Ophthalmia Morbillosa*), door kinderpokken (*Ophthalmia Variolosa*), door ringworm (*Ophthalmia Herpetica*), door schurft (*Psorophthalmia*), enz. gewijzigd wordt.

Wij zullen de ziekte met betrekking tot die der slijmvliezen verdeelen, in 1^e^. oogbindvliesontsteking (*Ophthalmo - Conjunctivitis*); 2^e^. ooglidbindvliesontsteking (*Blepharo - Conjunctivitis*), 3^e^. algemeene bindvliesontsteking (*Blephar - Ophthalmo - Conjunctivitis s. Universalis*).

Oorzaken. 1^e^. *Werktuigelijke beledigingen*, wonden, Heelkundige bewerkingen, vreemde ligchamen, zoo als zandkorrels, ijzerstukjes, splinters, aanhoudende prikkeling der oogharen op het oog, kneuzing, drukking, enz. 2^e^. *Scheikundige schadelijkheden*, scherpe zelfstandigheden onder den vorm van gas, damp, vocht, stof, vette of vaste zelfstandigheden, hevige ininwerking van warmtestof, te sterk licht, of te spoedige overgang van dit in het duister, en omgekeerd. 3^e^. *Door uitwendige invloeden*, te spoedige afwisseling der luchtsgesteldheid, het vatten van koude, togt, vochtigen dampkring, enz. 4^e^. *Door hevige bewegingen en vermoeijingen der oogen te weeggebragte*, door verrekijkers, brillen, lang aanhoudend staren van het oog op eenig vooral blinkend voorwerp, het lezen van fijne druk of schrift, fijne handwerken, vooral des avonds of des nachts. 5^e^. *Door medelijdendheid ontstane*, door eenigerhande, in

den omtrek van het oog bestaande beleediging, ontsteking, enz. b. v. die der hersenen, van den neus, der wang. 6^e^. *Door gemoedsaandoeningen*, hevig weenen, enz. 7^e^. *Uit het ligchaam voortkomende*, kropklierige, jichtige, rheumatische en andere. 8^e^. *Verminderde of opgehoudene, gewoon gewordene, of op gezette tijden wederkomende, ontlastingen*, b. v. van het bloed door eene kunstzweer, enz. 9^e^. *Door verplaatsing van eene ziekte naar dit deel*, terug gedrevene huiduitwaseming of uitslag, die der druiperstof, enz. 10^e^. *Afwijkingen in den leefregel*, misbruik van te scherpe spijzen of dranken, enz.

De kenteekenen en toevallen der eerste soort kunnen onder *drie* tijdperken gebragt worden.

Eerste tijdperk. Bij het ontwaren van eenen ligten graad van drukking, die, vermeerderende, in pijn overgaat, vertoont zich een geringe graad van roodheid, van hitte, traning, (*Dacryorrhisis*) en een mindere of meerdere graad van lichtschuwheid (*Photophobia*), met neiging om de oogleden te sluiten, de roodheid neemt toe, en vormt eene soort van vaatnet, hetwelk zich bepaalt aan eenig gedeelte van het oog, in welk geval soms een klein puistje, gewoonlijk aan den rand van het doorschijnende horenvlies, zigtbaar is, of vele, welke ook over het geheele bindvlies verspreid zijn: het gezigtsvermogen wordt door de verzameling der tranen min of meer belemmerd; het is aan de oogontsteking op deze hoogte gekomen, dat men den naam van *Taraxis* heeft gegeven, en welke, in gunstige gevallen, trapsgewijze wederom afneemt, doch wanneer de oorzaak

zaak blijft inwerken, of indien dezelve hevig is, en dat de ontsteking als gevolg blijft bestaan, of wordt dezelve verzuimd of ondoelmatig behandeld, zoo verschijnt het

Tweede tijdperk. De pijn vermeerdert, strekt zich tot de omliggende deelen en ook tot in den oogbol uit, in denwelken de lijder een gevoel van toesnoering ontwaart; de roodheid verbreidt zich zoodanig, dat dezelve weldra algemeen wordt, en het vaatnet een geheel en digt weefsel vormt; het bindvlies vangt aan, met vermeerderde lichtschuwing, op te zwellen, de tranenvloed vermindert en houdt geheel en al op; het horenvlies, hetwelk als in de diepte der roode zwelling ligt, wordt min of meer troebel; men bespeurt den oogappel te zamengetrokken, met gedeeltelijk verlies van deszelfs verwijderend en vernaauwend vermogen en er is eene min of meer hevige koorts aanwezig; het is dit tijdperk, hetwelk men met den naam van *Chemosis* bestempelt; wordt hetzelve door geene doelmatige hulpmiddelen verminderd en in den graad van *Taraxis* terug gebragt, of blijft de oorzaak bestaan, zoo vangt aan, het

Derde tijdperk, hetwelk zich kenmerkt, door de vermeerdering van pijn en koorts, terwijl de inwendige deelen des oogs mede deel nemen aan de ontsteking (*Phlegmone oculi*); van de oppervlakte van het bindvlies grijpt eene slijmafscheiding plaats; het hoornvlies verliest zijne doorschijnbaarheid, wordt aan eenig gedeelte van deszelfs omtrek graauwachtig wit, hetwelk meer en meer voortgaat, tot dat de geheele rand van het-

 zel-

zelve is ingenomen, het midden dezer witheid toont zich verheven, opent zich daar ter plaatse en geeft uitgang aan het waterachtig, kristal- en een gedeelte van het glasvocht; de daaropvolgende verzwering doet de dunne wondranden wegsmelten, en laat bij de genezing niets dan een in eengedrongen, verkleind horenvlies over; of is de regenboog tusschen de lippen der verbreking naar buiten getreden en vormt eene uitzakking of breuk (*Prolapsis vel hernia Iridis*), hetgeen ook, wanneer verschillende openingen bestaan, kan plaats grijpen (*Staphyloma racemosum*).

De kenteekenen en toevallen der tweede soort zijn: *eerste tijdperk*, aanvankelijke jeukte, dat soms met eene brandende gewaarwording afwisselt of in pijn overgaat, aan de hoeken of langs den rand der oogleden, met een schijngevoel van zand tusschen deze en het oog, min of meer hevige traning, door welker scherpte de buiten hoek en de rand van het ooglid, en ook de wang ontveld worden, aanmerkelijke roodheid langs de geheele uitgestrektheid van het binnenste gedeelte des ooglids, waarin men soms kleine, gierstkorrelige blaasjes ontwaart (*Psorophthalmia*), met zwelling van het binnenste gedeelte der oogleden, hetgeen den lijder verhindert dezelve naar willekeur te bewegen, en hetwelk geheel ondoenlijk wordt, wanneer het bovenste ooglid, zoo als dikwijls het geval is, aanmerkelijk opzwelt en het oog gesloten is; de traanklier schijnt kleiner dan naar gewoonte en de traanpunten zijn gesloten; de tranenvloed vermindert, om geheel op te houden; er ontstaat lichtschuwing, soms

koorts,

koorts, enz. Grijpt de ontsteking diep in, zoo wordt het boogschewijze kraakbeen mede aangedaan en keert het onderste ooglid niet zelden buitenwaarts om.

Tweede tijdperk. De jeukte, het brandend gevoel of de pijn verminderen, men ontwaart eene witte, dunne, slijmachtige afscheiding tusschen het oog en onderste ooglid, welke opvolgender wijze geler, dikker en overvloediger wordt, en een etterachtig aanzien verkrijgt; het doorschijnend horenvlies wordt door dezelve belemmerd, het gezigtsvermogen opgeheven, of wel barsten de gierstkorrelige blaasjes, en vormen eene korstachtige afscheiding, niet zelden gaan de oogharen, door de opvolgende verzwering, verloren, en kleven de ooggranden te zamen.

Die der derde soort kenmerkt zich in den *eersten graad:* door matige roodheid van het bindvlies des ooglids en van den traanheuvel, waarvan men de opgezette vaatjes, in den grond van dat, hetwelk het oog bekleedt, bespeurt, en van de aldaar bestaande groef, weldra eene verzameling van slijm ontdekt; het een en ander is voorafgegaan, door een, sedert eenige dagen reeds aanwezig zijnde of plotseling ontstaan, schijngevoel van stof, zand of eenig vreemd ligchaam, tusschen het oog en derzelver leden; de pijn is soms geheel afwezig, zeer dragelijk, of, bij de minste beweging van het oog, aanmerkelijk; langzaam of plotseling ontstaat lichtschuwing en traning, (*Hydrorrhoea*, *Dacryorhysis*, *Epiphora*,) en vertoonen zich, met verbreiding der ontsteking in het bindvlies van het oog,

oog, hetwelk, behalve de roodheid, soms een glasachtig aanzien heeft, een aantal van naauwelijks bespeurbare, kleine, puistachtige verhevenheden, welke zich mede in het ooglidsbindvlies voordoen; de eerstgemelde, en wel voornamelijk die zich in den omtrek van het doorschijnend horenvlies bevinden, barsten, en laten hier en daar min of meer langs den rand van hetzelve loopende, lange, smalle, oppervlakkige verzweringen na, en schijnt het oogbindvlies daar ter plaatse een weinig opgezwollen; soms beperkt zich de loop van dezen graad op deze hoogte en blijft min of meer langen tijd bestaan, of wordt de ontsteking, onder eene doelmatige behandeling, verminderd.

Tweede graad. Vermeerdering der ontstekingstoevallen, roodheid, spanning en zwelling in het onderste, en, opvolgender wijze, in het bovenste ooglid, de lichtschuwing en tranenvloed nemen toe, de opgezette, naar den rand van het horenvlies straalsgewijze zich rigtende, vaten op het bindvlies, hetwelk den harden oogrok bedekt en de drukking van het bovenste gedeelte van den oogbal vermeerdert, de traanafscheiding vermindert, doch wordt deze soms door eene schuimachtige slijmafscheiding (*Phlegmatorrhoea*) vervangen, dewelke bijzonder in de groef gevormd door den oogbal en het ooglid zich verzamelt, de randen derzelve te zamen kleeft en zich vloksgewijze over het doorschijnend horenvlies verspreidt, en soms den schijn geeft van verduistering van hetzelve; heeft dit een en ander niet plaats, en wordt de ontsteking gelukkig beperkt,

zoo

zoo treedt dezelve in den eersten graad terug; of gaat in eenen verouderden toestand over, welke zich bijzonderlijk kenmerkt, door heuvelachtige uitbottingen langs den geheelen rand der oogleden, echter het meest in het midden.

Derde graad. Het bindvlies des harden oogroks zwelt, onder afwisseling van nalatende en weder toenemende hevige pijn en lichtschuwing, onregelmatig en aanmerkelijk op, en veroorzaakt een gevoel als of den oogbol uit den oogkuil geperst werd, en laat weldra het doorschijnend horenvlies in deszelfs diepte bespeuren, welks rand soms geheel door die van den gezwollen ring onzigtbaar wordt gemaakt; de pijn, in den omtrek van het oog, vermeerdert des avonds, vooral bij gevoelige voorwerpen, duurt een gedeelte van den nacht voort, en verdwijnt tegen den morgen, en in dit geval is meestal koorts aanwezig, de dunne draadachtige slijmafscheiding wordt allengskens dikker, aanmerkelijker en etterachtiger (*Pyorrhoea*); het doorschijnend horenvlies, door hetwelk men den vernaauwden oogappel heen konde ontwaren, wordt opvolgender wijze troebel, grijs, witachtig en middelpuntig verheven, barst en laat de in den oogbol bevatte vochten door, waarop de pijn eenigzins nalaat. Is deze graad plotseling, zoo als dikwerf het geval is, ontstaan, of heeft dezelve den tweeden opgevolgd, zoo vermoedt men uit de aanwezige, hevige, stekende pijn, gepaard met het zien van vonken, dat de binnenste deelen des oogs mede zijn aangedaan, en door de nalating van dezelve en van de pijn, dat de verbreking van het horen-

horenvlies, hetwelk soms binnen de vierentwintig uren, soms later kan plaats grijpen, is volbragt, en waarvan men, bij de vermindering der ontsteking, als de oogleden veroorloven zich te openen, de treurige overtuiging verkrijgt, of ontwaart men alsdan eerst de verwoestingen, welke, zoo door verzwering als ten gevolge der uitstorting, aan het gezigtsvermogen zijn toegebragt.

De bindvliesontsteking kan eindigen: 1e. in verdwijning; 2e. verdeeling; 3e. verzwering; 4e. verettering; 5e. verharding; 6e. versterving; 7e. verouderden toestand; 8e. vergroeijing der traanpunten; 9e. buiten- of binnenwaartskeering der oogleden; 10e. valsche rigting of uitvalling der oogharen; 11e. verduistering; 12e. verdikking van het doorschijnend gedeelte of woekeringen van het oogldbindvlies; 13e. vergroeijing der oogleden; 14e. belemmering of vernietiging van het gezigtsvermogen, door vlekken, likteekens, enz.

De voorzegging is afhankelijk van den graad der ontsteking, die der inwerkende oorzaak, derzelver waarschijnlijke uitgangen, den ouderdom, het gestel van den lijder, enz. In den geringen graad is dezelve niet gevaarlijk, daar en tegen een meerdere ligtelijk aanleiding kan geven tot het ontstaan van nagebreken, welke in den hoogsten graad dikwerf op eene onherstelbare wijze worden bijgevoerd. De bindvliesontsteking welke van uitwendige invloeden is voortgebragt, b. v. het vatten van koude, is minder te vreezen, dan die door eenigerhande smetstof, of door inwerking van hevige, scheikundige middelen ontstaan; ten opzigte der uitgangen, zijn de ver-

verdwijning en verdeeling de gunstigste; de verzwering is niet gevaarlijk, indien tijdige hulp in een gezond voorwerp wordt aangebragt; in tegengestelde gevallen soms bedenkelijk. De verharding en versterving zijn te vreezen, de vergroeijing der deelen is immer gevaarlijk, de verduistering en vlekken storen het gezigtsvermogen, doch is de verhelping somtijds min of meer gemakkelijk te verkrijgen.

De *behandeling* kan, naar het gestel en den ouderdom des voorwerps, den graad en duur der ziekte, enz. gewijzigd, *zeven* aanwijzingen ter genezing vorderen. 1^e. De ontsteking voor te komen, door de oorzaken weg te nemen. 2^e. Dezelve te verdeelen. 3^e. Zoodanige maatregelen te nemen, die de verslimmering der ziekte kunnen verhoeden. 4^e. De ongunstige uitgangen voor te komen. 5^e. Dezelve te verhelpen. 6^e. Het aangedaane deel op nieuws in aanraking te brengen met de gewone invloeden. 7^e. De verlorene krachten aan den lijder en de veerkracht van het aangedane deel te herstellen.

Ter voldoening aan de eerste aanwijzing, wordt gevorderd, de vreemde ligchamen, die in het oog zijn gekomen, weg te nemen, en derzelver schadelijke uitwerking voor te komen; zijn deze ligchamen klein, b. v. stof, snuif, zand, enz. zoo is het dikwerf voldoende, de oogleden gesloten te doen houden en dezelve bij het openen met de verzamelde tranen te laten wegvloeijen; kan zulks niet, zoo moet de uithaling bewerkstelligd worden, hetwelk geschiedt, ingeval dezelve losleggen, met een stukje opgerold

pa-

papier, een fijn pincet, enz. en wanneer dezelve in het bindvlies zijn ingeplant, door eene fijne staarnaald, of ingeval het een stukje ijzer is, door de magneet. Kalk en andere scheikundige schadelijkheden, worden door verzachtende inwikkelende middelen, b. v. melk, amandelolij, enz. derzelver schadelijke inwerking benomen. Is verkoudheid als oorzaak te beschouwen, zoo worden zacht zweetdrijvende middelen, en ingeval van venerische besmetting, kwikmiddelen vereischt.

De tweede aanwijzing gebiedt de aanwending van de zoogenaamde ontstekingwerende middelen, en wel in de eerste plaats, algemeene bloedontlastingen, vooral uit de slaapslagader, uitwendige halsader, en daarna plaatselijke, door middel van bloedzuigers in den omtrek van het oog, en ingeval van ooglidontsteking aan den buiten ooghoek en wel een aan de binnenvlakte van het ooglid, in de neusholte, of aan de slapen des hoofds, en wanneer de ziekte derzelver ontstaan verschuldigd is, aande ophouding van op gezette tijden bepaalde bloedontlastingen, aan den aars, enz. Wijders spaarzame leefregel, verkoelende, ligt zweetdrijvende, of zacht buikzuiverende dranken, naar omstandigheden, min of meer prikkelende baden, wasschingen of omslagen van koud water, soms met looddeelen bezwangerd, sneeuw, ijs, of wel verzachtende en pijnstillende, van de heemstplant, vlier, maankoppen, laauw of koud aangewend, naar gelang der omstandigheden. Ingeval het ooglid ontstekingaardig is aangedaan en de zwelling aanmerkelijk is, zoo kan misschien

schien eene pap van wittebrood en water, tusschen een fijn linnen doekje gelegd, voordeelig zijn, echter moet men dezelve dadelijk wegnemen, wanneer het oog de zwaarte niet verdragen kan. Is de ontsteking van eenen roosachtigen aard, zoo is droog linnen, hetzij warm of koud op het oog gelegd, aan te prijzen, als mede verzachtende en ligt zamentrekkende oogwaters, b. v. het *oxyd. zinci*, gematigd door het slijm van arabische gom of kweepitten, waarvan 4, 6 of 8 maal 's daags eenige droppels in het oog worden gevoerd. zonder de oogleden evenwel geweldadig te openen, maar alleenlijk 2 of 3 droppels op de binnenste ooglidvereeniging, het oog gesloten houdende, te brengen, en den lijder zachtelijk te laten knipoogen, door welke bewerking hij het middel in het oog trekt.

In de derde aanwijzing is het noodzakelijk, dat, b. v. te sterke lucht gematigd worde; waartoe het dragen van een groen oogscherm of klepje, het verblijf in een min of meer duister vertrek, enz. kunnen worden gevorderd.

De vierde aanwijzing vereischt, de aanwending van die middelen, welke de ontsteking paal en perk kunnen stellen, waartoe voornamelijk, na de algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, te rekenen is, het zoete kwik, van een half tot een geheel grein in het uur, min of meer prikkelende darminspuitingen, eenvoudige of zamengestelde, b. v. met keukenzout of mostaardzaad bedeelde, voet- en handbaden, mostaardzaadpappen, aan de armen of beenen, of in de hals, spaanschevliegpleisters tusschen de

 schou-

schouderbladen, enz. Soms kunnen een gedeeltelijke afsnijding van het bindvlies, of inkervingen, wanneer het aanmerkelijk is opgezet, geduld worden.

De vijfde aanwijzing vordert, wanneer de verzwering door de ontstekingwerende geneeswijze beperkt is, de aanwending van heviger inwerkende middelen, b. v. het heulsap of de bijtende kwik, in veel water verdund, hetzij door middel van een penseel, op de zweer aangebragt, of in verbinding met eenigerhande vocht in het oog gevoerd. De verettering, zoodra dezelve scherp is, en, door den uitvloed derzelve, de wangen en oogleden ontvelt, zoo kunnen, ingeval de oogleden gesloten zijn, de inspuiting van eenig vocht tusschen dezelve worden gevorderd, om de stof te verdrijven, terwijl men deze stof van de wangen, door middel van eene fijne spons, zorgvuldig afveegt. Dreigt de verëttering blijvende te zullen worden, zoo kan men dezelve, door eenigzins zamentrekkende wasschingen en oogwaters, b. v. met eene geringe hoeveelheid *acet. plumb.* bedeeld, tegengaan; de gedeeltelijke of geheele verharding, door oplossende middelen trachten te verhelpen. Grijpt de verouderde toestand plaats, zoo kan men van ligt prikkelende middelen, b. v. het *extr. op. aquos.* gevoegd bij het *oxyd. zinci*, overgaan tot de met *Hydr. oxyd. rubr.* met *campher*, en *extr. op. aquos.* door middel van reuzel, aan elkander verbondene zalf, en een of meermalen 's daags eene geringe hoeveelheid tusschen de oogleden gebragt worden; ook kan, in het onderhavige geval, een sterke tegenprikkel, b. v. door eene

et-

etterdragt op den arm, of een haarsnoer in de hals, veel goeds verrigten. De vergroeijing der traanpunten is welligt niet dan door de kunstbewerking te verhelpen, welke in de *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, Hoofdstuk 21, geleerd wordt. De buiten- en binnenwaarts keering der oogleden, wordt, indien drukking dezelve niet kan bedwingen, verholpen, door het in 't werkstellen der kunstbewerking, in de *Operative Heelkunde*, 2de Deel, Hoofdstuk 46 en 47, aangegeven. De verkeerde rigting der ooghaaren, zoo als in de *Operative Heelkunde*, 2de Deel, Hoofdstuk 48, geleerd wordt. De genezing der verduistering en vlekken, zullen bij de gebreken van het doorschijnend horenvlies worden aangegeven. De verdikking (*Pannus*, *Pterygium*) wordt verholpen, op de wijze als in de *Operative Heelkunde*, 3de Deel, geleerd wordt. En eindelijk, voor de vergroeijing der oogleden met elkander of met den oogbol, wordt de bewerking aangeven, in de *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, Hoofdstuk 20.

De zesde aanwijzing gebiedt, wanneer de ontsteking geweken, of dezelve blijvende is geworden, de toetreding van het licht en de lucht te doen plaats hebben, den lijder, bij droog weder, veroorloven eene wandeling te doen, echter niet in de zonnehitte, maar wel tegen het vallen van den avond.

De zevende aanwijzing bedoelt de in achtneming van een' behoorlijken leefregel, de plaatselijke en algemeene versterking, indien geene tegenaanwijzingen dezelve verbieden.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING VAN DEN TRAANZAK.

(*Dacryo - cystitis.*)

Bepaling. Onder dezen toestand begrijpt men die ontsteking, waardoor het slijmvlies, hetwelk den traanzak en de neusbuis bekleedt, wordt aangedaan.

Voorbeschiktheid. Bijzondere gevoeligheid en naauwheid van het traankanaal, voorwerpen welke eenen platten, neergedrukten neus hebben, en kinderen zijn het meest aan deze ziekte onderworpen.

De zitplaats des gebreks is in het slijmvlies, hetgeen het binnenste van den traanzak en de neusbuis bekleedt.

De oorzaken zijn: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, kneuzing, wonden, in de binnen ooghoek streek, steenen of wormen in den traanzak, enz. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, welke of door den neus, of door de traanwegen in den traanzak komen. 3e. *Door medelijdendheid te weeggebragte*, door eenige, in den omtrek van het traankanaal, bestaande ontsteking, beenbederf der neus-, traan- of opperkaaksbeenderen. 4e. *Door in het ligchaam bestaande ziekten*, venerische, kropklierige, of door heeten uitslag, pokken, mazelen, enz. 5e. *Door vermeerderde afscheiding der tranen voortgebragte*, en daardoor spoedigere doorgang in het

oor-

traankanaal. 6°. *Door uitwendige invloeden veroorzaakte*, zoo als verkoudheid. 7°. *Door teruggedrevenen, verouderden huiduitslag*, het hoofdzeer, schurft, ringworm, enz.

De kenteekenen en toevallen zijn: stompe pijn in den neus, welke zich tot in het oog uitstrekt, met geringe opzwelling der ooggranden, vooral de neusgedeelten derzelver, en ontsteking van den traanheuvel; weldra vloeit eene scherpe slijm uit de aangedane neuszijde, eene traning grijpt plaats, en men bespeurt eene langwerpige, boonvormige verhevenheid, welke, op het bevoelen, min of meer hard is, eene natuurlijke kleur heeft, en, bij de drukking op dezelve, door de traan- of neusbuizen, een slijmachtig, met tranen vermengd vocht ontlast; de ontstekingstoestand vermeerdert, de doorgang der tranen door den neus wordt verhinderd, door de opzwelling van het, in de neusbuis geplaatste, slijmvlies, en de toesluiting der traanbuizen; de traanzak, welks opliggende bekleedselen een roodachtig aanzien hebben, zwelt meer en meer op, wordt, in plaats van veerkrachtig, hard, en gaat, wanneer de ontsteking niet vermindert, in verzwering en verettering over, en doet eene aanmerkelijke traanpijpzweer ontstaan, welke eenen geringen of langeren tijd aanwezig blijft, weder vermindert, en ophoudt de stof door te laten, hetwelk van de geneigdheid tot sluiting der opening afhangt.

Uitgangen: 1°. in verdeeling; 2°. verettering (*Dacryo - cystitis - apostematosa*); 3°. verzwering (*Dacryo - cystitis - exulcerata*, *Fistula lacrymalis*); 4°. vernaauwing van de traanwegen;

 5°.

5^e. toesluiting der traan- en neusbuizen; 6^e. waterzucht van den traanzak; 7^e. aanhoudende tranenvloed (*Dacryostagia*); 8^e. bederf van het traanbeen.

De voorzegging hangt af, van de hevigheid, den duur en de oorzaken der ontsteking, en van derzelver waarschijnlijke uitgangen. In den eenvoudigen staat van ontsteking is de voorzegging gunstig; ligt eenige ziekte ten grondslag, b. v. kropklierige of venerische, zoo is dezelve bedenkelijker. Heeft de ziekte een langdurig bestaan, zoo is eene vernaauwing of toesluiting van de traanbuizen of stippen en neusbuizen, ligtelijk het gevolg hiervan. Zoolang de afscheiding zich bepaalt tot een slijmachtig vocht, is de voorzegging gunstig, doch ingeval er etterstof te voorschijn komt, en het gezwel naar buiten openbreekt, is dezelve minder gunstig, echter niet wanhopig.

De behandeling berust op de navolgende aanwijzingen: 1^e. de ontsteking tegen te gaan; 2^e. dezelve te verdeelen, wanneer zulks doenlijk is; 3^e. de verettering te bevorderen, als deze niet kan worden verhoed; 4^e. aan de stof eenen vrijen uitgang te verschaffen; 5^e. bij de genezing der gemaakte wond toe te zien, dat de slijmafscheiding weder in den vorigen toestand komt, en de tranen derzelver natuurlijken weg kunnen nemen; 6^e. de nagebreken te verhelpen.

De *eerste aanwijzing* vordert, de aanwending van koud water, hetzij, door middel van drukdoeken, uitwendig aangebragt, of door opsnuiving in de neusholte gevoerd; dit vooral is toe-

pas-

passelijk, wanneer uitwendige beleedigingen van het ontstaan der ziekte de oorzaak zijn.

De *tweede aanwijzing* gebiedt, de in het werkstelling der ontstekingwerende geneeswijze, het aanzetten van bloedzuigers, in den omtrek der ontsteking, waarbij men zelfs een derzelve in de neusholte kan aanzetten; de bloeding moet vrijelijk onderhouden worden, door in het uit- en inwendige van den neus, laauw water of dergelijke dampen aan te brengen; verder dient hiertoe de oplegging van een afkooksel van de heemstplant of dampen van dezelve.

De *derde aanwijzing* vereischt, als de zwelling aanhoudt, de pijn en andere ontstekingstoevallen voortduren, de vermeerderde bedekking van het gezwel, door eene pap van wittebrood met water, of het poeder van de heemstplant met het vocht van dien naam, onder den vorm van pap gekookt.

De *vierde aanwijzing* kan ter harer voldoening vorderen, het spoedig openen van het gezwel, om daardoor de hevige uitzetting van den voorwand des traanzaks voor te komen.

In de *vijfde aanwijzing* drage men zorg, de verlorene veerkracht aan den traanzak weder te geven; hiertoe is een ligt te zamentrekkend oogwater aan te raden, b. v. van *oxyd. zinci*, *extr. op. aquos*, *Lap. divin.* hetwelk door de bestaande opening in den traanzak zelven, of door middel der traanpunten en buizen aldaar gebragt wordt, (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, Hoofdst. 21) terwijl men deze door eenen geringen graad van drukking tracht te ondersteunen.

Ter voldoening aan de *zesde aanwijzing* is het noodig, dat de verzwering doelmatig worde verholpen (zie *traanpijpzweer*). De toesluiting van de traan- en neusbuizen, kunnen, door de kunstbewerking, worden weggenomen, welke aangegeven is in de *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, Hoofdstuk 21. De waterzucht van den traanzak kan welligt drukking ter genezing vorderen. De aanhoudende tranenvloed, uit verzwakking der traanbuizen en traanstippen, en niet uit de toesluiting derzelve voortkomende, kan versterkende en eenigzins zamentrekkende middelen vereischen; het beenbederf moet door de daartoe aangegevene middelen bestreden worden.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

OORONTSTEKING.

(*Otitis.*)

Bepaling. Onder deze ziekte verstaat men dien ontstekingstoestand, waardoor het uit- of inwendig oor, of beiden te gelijk worden aangetast.

Vatbaarheid. De voorwerpen, waarvan het oorbekleedendslijmvlies eene bijzondere gevoeligheid bezit, en kinderen, zijn het meest voor deze ziekte vatbaar, vooral kan eene kropklierige, dauwwormige of andere ziektegesteldheid hiertoe aanleiding geven.

Oorzaken: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, won-

wonden, kneuzingen van het oor, vreemde ligchamen in hetzelve, beenbreuk van het steenachtig gedeelte van het slaapbeen, verhard oorsmeer, insecten in het oor gekomen, vleeschproppen, aldaar ontwikkeld. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, scherpe inspuitingen. 3e. *Door uitwendige invloeden ontstane*, verkoudheid, zinking, enz. 4e. *Uit het ligchaam voortkomende*, venerische, kropklierige, dauw-, haar- of ringwormige, enz. 5e. *Door medelijdendheid te weeggebragte*, bloedophooping naar de hersenen, ontstekingen, in den omtrek bestaande, zoo als die der keel en der oorklier. 6e. *Door teruggedrevenen huiduitslag*, hoofdzeer, enz.

Naarmate van de zitplaats, *verdeelt* men de ontsteking van het oor, in uit- en inwendige.

De kenteekenen en toevallen der uit- en inwendige oorontsteking, worden elk in twee tijdperken onderscheiden.

Die der uitwendige. Eerste tijdperk. Aanvankelijk eene bedriegelijke gewaarwording van een vreemd ligchaam in het oor, min of meer spoedig daaropvolgende, dragelijke of hevige pijn, oorsuizingen, stompheid van het gehoorwerktuig, roodheid en andere ontstekingstoevallen, van den uitwendigen gehoorweg, welke gewoonlijk vernaauwd is, de afscheiding van het oorsmeer is opgeheven, bijzondere gevoeligheid der omliggende deelen, zoo b. v. zijn de oorschelpen, en de wang niet zelden mede opgezwollen.

Tweede tijdperk. Een of weinige dagen, of somtijds alleenlijk uren, na den aanvang der pijn, grijpt er somtijds eene uitvloeijing plaats, van ee-

ne weiachtige stof, welke dikker wordt, eene gele kleur aanneemt, en veelal eenen sterken reuk bezit; deze uitvloeijing verkrijgt, na verloop van veertien of twintig dagen, of somtijds minder, de dikte, kleur en het aanzien van eene kaasachtige zelfstandigheid, en houdt min of meer schielijk op, naarmate van den duur der ontstekingstoevallen, en wordt achtervolgd door eene aanmerkelijke afscheiding van oorsmeer.

Die der inwendige. Eerste tijdperk. Allerhevigste pijn in het binnenoor, dewelke, bij de kaauwing, doorzwelging en het geluidgeven, vermeerdert, en vooral bij het niezen onuitstaanbaar wordt; dikwerf hevige jeukte of pijn in de keel, met roodheid en zwelling der amandelen en der Eustachiaansche buizen, hoest, niezing en andere kenteekenen van aandoening der slijmvliezen, van den mond, de keel, en die van den neus, enz. schele hoofdpijn, ontstekingskoorts, ijlhoofdigheid, en andere dergelijke toevallen, bijzondere fijnheid van het gehoor en gevoeligheid der gehoorzenuw, of stompheid van het gehoorwerktuig, ontwaring van verschillende geluiden in de ooren; indien deze toevallen niet verholpen worden, zoo volgt het

Tweede tijdperk, hetwelk zich kenmerkt door de verheffing der toevallen, huiveringen, kloppingen en het gevoel van zwaarte in het oor, en na verloop van eenige dagen verschijnt er plotseling eene slijm- of etterachtige stof, door het verbroken trommelvlies heen; dikwerf gebeurt dit met het gevoel, als of er iets in het oor des lijders barstte; of ook wel heeft de uitvloeijing lang-

zaam

zaam plaats uit de trommelholte, door de Eustachiaansche buis, hetgeen den lijder, uit eene bestendige uitwerping van eene etterachtige stof, ontwaart; voorts geschiedt dit wel plotseling, naar gelang der min of meer spoedige overwinning der verhinderingen, waardoor deze opening is toegesloten, als wanneer de stof op eens door hoesten wordt uitgeworpen; de stof kan zich ook opvolgender wijze uitstorten, nabij of door de doorgevretene cellen van het tepelsgewijze uitwas des slaapbeens.

De oorontsteking kan *eindigen*, ingeval van ligten graad, door: 1e. verdeeling; in hevigeren, door: 2e. verettering; 3e. verzwering; 4e. beenbederf; 5e. stompheid of volslagene doofheid; 6e. aanhoudende oorsuizingen en toegroeijing der Eustachiaansche buis; 7e. wanneer zich de ontsteking tot in de hersenvliezen heeft uitgebreid, ook wel door den dood.

De voorzegging wordt bepaald, naar de zitplaats en de hevigheid der ontsteking, door de oorzaken die dezelve hebben doen ontstaan, en den vermoedelijken uitgang; de uitwendige oorontsteking is veelal niet, doch de inwendige meestal gevaarlijk, dewelke ten gevolge hebben kan, min of meer langdurige verëttering, doorboring van het trommelvlies, beenbederf der gehoorbeentjes en derzelver naar buiten werping; ingeval de uitstorting der stof in de holte des bekkeneels plaats heeft, is gewoonlijk de dood te voorzien, terwijl men daarentegen alles goeds kan hopen, wanneer de etter zich naar buiten ontlast; de verbreking van het trommelvlies,

vlies, heeft niet altijd doofheid ten gevolge.

De behandeling der in- en uitwendige oorontsteking vordert de voldoening aan *vier* aanwijzingen; namelijk: 1e. den voortgang der ontsteking, en de daarmede vergezeld gaande pijn, te verminderen, en de verettering te verhoeden. 2e. Ingeval deze laatste heeft stand gegrepen, dezelve zoo veel mogelijk naar buiten te leiden. 3e. Indien de verettering te lang voortduurt, dezelve langzamerhand te doen ophouden. 4e. In de nagebreken te voorzien.

Om aan de *eerste aanwijzing* te voldoen, is het noodig, de oorzaken zoo veel mogelijk weg te nemen; te dien einde onderzoeke men het oor; ontwaart men vreemde ligchamen in hetzelve, zoo worden de vaste, en dikwerf ook de zachte, door middel van werktuigen, en het verharde of vloeibare oorsmeer, door inspuitingen, weggenomen; insecten zoekt men te dooden, door een aftreksel van tabak of alsem, kamferolij, enz. Ingeval de ontsteking hevig is, komt de ontstekingwerende geneeswijze, in haren geheelen omvang, in aanmerking, bloedzuigers achter het oor, enz.; daarenboven maakt men gebruik van afleidende middelen, van koude omslagen om het hoofd, naar omstandigheden; in het oor laat men zachte dampen leiden, of dergelijke vochten, b. v. laauwe melk, of honig met een afkooksel van den heemstwortel, indroppelen; zijn de pijnen hevig, zoo legt men een verzachtende, pijnstillende pap op het oor, en voegt men, bij het genoemde afkooksel, een weinig *opium*, terwijl men dit laatste in zalfvorm, ook uitwendig, achter het oor, kan laten inwrijven, en inwen-

dig

dig in den een of anderen vorm toedienen; is de keel aangedaan, zoo zijn verzachtende gorgeldranken tevens dienstig; ingeval van verkoudheid, wordan zacht zweetbevorderende middelen aangewend.

De *tweede aanwijzing* vordert, verzachtende, laauwe inspuitingen; en vreest men, dat de etter zich naar elders eenen weg zal banen dan door den uitwendige gehoorweg of Eustachiaansche buis, zoo rade men aan, het trommelvlies te doorboren (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel Hoofdstuk 25); is zulks, door de bijna geheele toesluiting des uitwendigen gehoorwegs, onmogelijk, zoo geve men den raad, om te dien einde eene opening te maken, tusschen het tepelwijze uitsteeksel en de oorschelp (zie *Operative Heelkunde*, 2de Deel, Hoofdstuk 55); ingeval men bespeurt, dat de uitvloeijing der stof, door de keelholte zal plaats hebben, zoo kan dit door verzachtende gorgeldranken worden bevorderd.

De *derde aanwijzing* wordt verkregen, door de min of meer versterkende, inwendige geneeswijze, en plaatselijk, door eenigzins en langzamerhand in graad vermeerderende, zamentrekkende inspuitingen, b. v. melk met kalkwater, eene oplossing van *opium*, *oxyd. zinci*, *sulph. alum.*, *acet. plumb.*, of eene geringe hoeveelheid *murias deutoxyd. hydrarg.*, een afkooksel van koortsbast en salie, enz. houdt de uitvloeijing desniettegenstaande aan, zoo wordt de in- en uitwendige behandeling daarna gewijzigd, terwijl men van afleidende middelen gebruik maakt, en het haarsnoer in den hals aanwendt (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, Hoofdstuk 8).

De

De *vierde aanwijzing* bedoelt, het beenbederf, door gepaste middelen, onder den vorm van inspuitingen, te behandelen. De doofheid, als dezelve door de toegroeijing der Eustachiaansche buizen is te weeggebragt, door de bewerking, in de *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, Hoofdstuk 25, opgegeven, zoeken te verhelpen.

ACHTTIENDE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER NEUSHOLTE.

(*Rhinantritis.*)

Bepaling. Hieronder begrijpt men dien ontstekingstoestand, waardoor het slijmvlies, hetwelk inwendig de neus bekleedt, alleen, of dat van de voorhoofds- en opperkaaksboezems tevens, aangedaan wordt.

Voorbeschiktheid. Alle voorwerpen kunnen er door aangetast worden, bijzonderlijk de jeugdige ouderdom en het vrouwelijke geslacht, personen van een waterachtig temperament, kropklierig gestel, of die door voorafgaande ziekte, of door slechte levenswijze verzwakt zijn, zijn meer aan dezelve blootgesteld, dan de mannelijke ouderdom en het bloedrijk gestel; het beroep geeft ook aanleiding tot het ontstaan dezer ziekte, zoo b. v. zijn zeepzieders, scheikundige en dergelijke, zeer vatbaar dezelve te verkrijgen.

Oorzaken: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, wonden, kneuzingen, vreemde ligchamen in de

neus-

neusholte of boezems gebragt, of aldaar ontwikkeld, b. v. vleeschproppen en de kunstbewerking ter genezing derzelve gevorderd, verharde slijm, de gewoonte om met de vingers in de neus te wroeten, het uittrekken der neusharen, wormen in de voorhoofdsboezems. 2^e^. *Scheikundige schadelijkheden*, de damp van zwavelzuur, *ammoniac* of eenigerhand niespoeder, b. v. nieswortel, misbruik van kwikzilver. 3^e^. *Door uitwendige invloeden ontstane*, alles wat verkoudheid kan voortbrengen. 4^e^. *Door eenigerhande in het ligchaam bestaande ziekte*, kropklierige, scheurbuikige, ringwormige, maar vooral venerische, enz. 5^e^. *Door verplaatsing of besmetting*, plotselijk verdwijnen van oor- of oogontstekingen, de druiperstof in den neus gebragt, verouderde huiduitslag, hoofdzeer 6^e^. *Door medelijdendheid ontstane*, in den omtrek der neusholte plaats hebbende ontsteking, verzwering, been- of tandbederf, heete uitslagziekte, enz. 7^e^. *Bijzondere gevoeligheid*, neuspijn (*Rhinalgia*).

De zitplaats der ziekte is: 1^e^. in het slijmvlies, hetwelk de neusholte bekleedt (*Rhinadenomeningitis*); 2^e^. in dat der voorhoofdsboezems (*Metopantritis*); en 3e. in dat van de opperkaaksboezems (*Genyantritis*, *s. Siagantritis*), of wel in allen te gelijk (*Rhinantritis*); wij zullen derhalve ook de ziekte naar deze bijzondere zitplaatsen indeelen.

Kenteekenen en toevallen der neusslijmvliesontsteking: het slijmvlies van één of van beide de neusgaten wordt droog, heet, de randen derzelve rood, de algemeene prikkelbaarheid van der-

dit vlies is verhoogd, terwijl de vatbaarheid des reuks verdwijnt, het oog is dikwijls, aan de zijde der ontsteking, medelijdender wijze aangedaan, er heeft tranenvloed, en, ingeval van verkoudheid, ook niezing plaats; al deze toevallen, welke, naarmate van derzelver mindere of meerdere hevigheid, al of niet met koorts vergezeld gaan, en zeven of acht dagen, of dikwijls langer, kunnen aanhouden, zijn gewoonlijk vergezeld met schele hoofdpijn, de spanning laat na, een dun, scherp vocht vloeit uit den neus, hetwelk verdikt, wit of geel wordt, en ontvelling in het slijmvlies zelve, of in en aan den bovenlip, te weegbrengt; de inademing overigens, door den neus, is zeer beperkt of opgeheven; deze toevallen nemen langzamerhand af, en de natuurlijke afscheiding van het slijmvlies stelt zich wederom in als voorheen.

Kenteekenen en toevallen van de ontsteking der voorhoofdsboezems: al die verkoudheid kenmerken, drukking en bijzondere, brandende, stekende hitte en pijn, aan het voorhoofd der aangedane zijde en boven den neuswortel, dewelke door de hoest aanmerkelijk vermeerdert, droogheid der neusholte door de toesluiting der opening des boezems, roodheid, traning van het oog, vermeerderde slijmafscheiding, welke eene etterachtige gedaante verkrijgt en de holte weldra opvult; nemen de ontstekingstoevallen af, zoo vloeit deze weg in de neusholte; in het tegengestelde geval zet dezelve de buizen uit, en baant zich, na verloop van korten of langen tijd, een weg naar buiten of naar binnen.

Die

Die van de opperkaaksboezems zijn: onder de kenmerken van verkoudheid, bespeurt de lijder aanvankelijk geringe, daarna in graad vermeerderende, vastzittende, kloppende, drukkende pijn onder de wang, welke zich van den tandkasrand tot onder het oog uitstrekt; de neusholte is droog aan de aangedane zijde; daarna slijmafscheiding, welke vermeerdert, dikker, taaijer wordt, en eindelijk geheel ophoudt. Is dit het geval niet, zoo wordt de stof etterachtig en is het verloop hetzelfde als in opgenoemde ontsteking.

De uitgangen zijn: 1^e^. verdeeling; 2^e^. verettering van het slijmvlies der neusholte (*Rhinadenomeningopyosis*), van de voorhoofdsboezems (*metopantropyosis*), van de kaaksboezems (*siagantropyosis*); 3^e^. verzwering (*ozaena*); 4^e^. verdikking van het slijmvlies; 5^e^. vleeschproppen; 6^e^. waterzucht der boezems; 7^e^. beenbederf der neusbeenderen of die der boezems; 8^e^. vernietiging van het neusschot, en inzakking van den neus; 9^e^. verlies van denzelven; 10^e^. vernaauwing van eene der in de neusholte uitkomende uitlozingsbuizen; 11^e^. vernaauwing of vergroeijing der neusgaten.

Voorzegging. De ziekte is niet gevaarlijk, wanneer gezonde voorwerpen er door aangetast worden: in het tegengestelde geval kan dezelve min of meer langdurig worden, en opgemelde uitgangen te weegbrengen; wanneer de voorhoofds- en kaaksboezems tevens zijn aangedaan, kan zulks gelegenheid geven tot slijm- en etterverzamelingen, als mede tot ontwikkeling van

slijmproppen in deze holte, enz. Deze ziekte, uit verkoudheid (*coryza*) ontstaande, is zeer genegen weder te keeren.

De behandeling der neusholteontsteking is gegrond op de oorzaken die dezelve hebben te weeggebragt, en de daarmede aangedane voorwerpen, en vereischt veelmalen eene inwendige en doorgaans eene uitwendige behandeling, welke de voldoening aan *vijf* aanwijzingen vordert, namelijk: 1e. de voortgaande ontsteking te verminderen of dezelve te verdeelen. 2e. Ingeval zulks ondoenlijk is, de slijmafscheiding te bevorderen. 3e. De schade, welke de afscheiding door derzelver scherpen toestand zoude kunnen te weegbrengen, voor te komen. 4e. Den verouderden staat der ontsteking te verhoeden of te verhelpen. 5e. De plaats gegrepene gevolgen ten spoedigste uit den weg te ruimen.

De *eerste aanwijzing* vereischt, ingeval van verkoudheid, de matige aanwending van laauwe dampen en van weekmakende kruiden, b. v. van de heemstbladen, de vlierbloemen, door middel van een werktuig in den vorm van eenen trechter, in de neusgaten geleid, ten einde, door den algemeenen damp, het aangezigt en het oog niet te verhitten: in geval van wonden, de aanbrenging van koud water, of, wanneer er kneuzing bestaat, water met azijn vermengd, op den neus, door middel van een' drukdoek. Zijn scheikundige zelfstandigheden in den neus gekomen, zoo kan de opsnuiving of de inspuiting van eene oplossing van arabische gompoeder, melk, amandel- of olijfolij dienstig wezen, en wanneer de ontsteking hevig is, kunnen

ver-

verzachtende, en ingeval de ziekte door verkoudheid is voortgebragt, ligt zweetbevorderende middelen, bloedontlastingen, voetbaden, enz. dikwerf noodzakelijk zijn, terwijl de lijder verpligt is deszelfs kamer en ook veelmalen zijn bed te houden, en aan een' gepasten leefregel zich te onderwerpen.

De *tweede aanwijzing* wordt verkregen, door de voortdurende aanwending van verzachtende, laauwe dampen, enz.

Aan de *derde aanwijzing* wordt voldaan, door de aanbrenging in de neusholte van slijmerige, vloeibare middelen, b. v. het verzachtend afkooksel van de heemstwortel, of room van melk; wordt de bovenlip, door de uitvloeijende stof, aangegrepen, zoo kan dezelve en ook de daaruit voortkomende ontvelling, met de loodzalf bestreken worden.

De *vierde aanwijzing* vordert, het inbrengen in den neus van gerstenwater met rozenhonig, of wel, naar omstandigheden, een aftreksel van notenboombladeren, of een mengsel uit *oxyd. zinc. opium, acet. plumb.*, het slijm van kweepitten en gedisteleerd water, terwijl men dikwerf om deze middelen te ondersteunen, verpligt is, eene afleiding, door eene in den hals geplaatste spaanschevliegpleister, te maken.

De *vijfde aanwijzing* eischt, de aanwending van de, op de oorzaak toepasselijke, geneesmiddelen: zoo. b. v. in venerische besmetting, komt de algemeene en bijzondere behandeling, op deze ziekte toegepast, in aanmerking; de kropklierige scherpte wordt bestreden door eene doelma-

 ti-

tige geneeswijze; de in de neusholte gevormde korst, welke deze laatste ziekte meestal onafscheidelijk vergezeld, wordt het best verholpen, door middel van een penseel, met room van melk voorzien, in den neus gebragt, terwijl inwendig de *calomel*, *sulph. aurat. antim.* enz. als hoofdmiddelen worden vereischt. De verzwering wordt door doelmatige middelen beperkt en ook de verdikking van het slijmvlies, kan misschien door dampen of laauw vocht, daar ter plaatse geleid, worden verholpen. De vleeschproppen raadt men aan, om met *laud. liquid.* te bestrijken, en op dusdanige wijze dezelve te doen verdwijnen. De waterzucht der boezems en de etterverzameling kunnen, door de, in de *Operative Heelkunde*, 2de Deel, Hoofdstuk 56, aangegevene kunstbewerkingen, worden verholpen. Zoo ook het beenbederf, door de, in het 1ste Deel, Hoofdstuk 9, bepaalde wijze; het verlies van het middelschot der neusholte is welligt niet te herstellen, terwijl het geheele verlies van den neus, door de organische neusvorming, (zie *Oper. Heelk.* 2de Deel, Hoofdst. 39) of eenen kunstneus kan worden vergoed. De vernaauwing der neusbuis zoude, door de, in de *Oper. Heelk.* 1ste Deel, Hoofdst. 21, geleerde wijze, kunnen worden weggeruimd; en die der neusgaten, zoo als in het 25ste Hoofdstuk van hetzelfde Deel, wordt beschreven.

NE-

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER MONDHOLTE.

(*Stomatitis.*)

Bepaling. Onder deze benaming verstaat men den ontstekingstoestand, door welken het mondbekleedendslijmvlies in het algemeen, en dat der wangen, lippen, tandvleesch of van het verhemelte in het bijzonder, wordt aangedaan.

Vatbaarheid. Deze ontsteking tast veelmalen kinderen en oude lieden aan, ook in den middelbaren ouderdom kan dezelve als ziekte of toevallig voorkomen. Personen, welker tanden zijn afgebroken of door beenbederf zijn aangedaan, of die, welke voorbeschiktheid tot zoogenaande zinkingen hebben, en vrouwen in den staat van zwangerschap, worden niet zelden bij voorkeur er door aangetast. De noordelijke luchtstreken en moerassige oorden, zijn derzelver ontstaan zeer bevorderlijk.

Tot de *oorzaken* brengt men: 1°. *Werktuigelijke beleedigingen*, b. v. wonden, kneuzingen, de voortkoming of den opgroei der tanden, het breken of zoogenaamde ontwrichten derzelve, enz. 2°. *Scheikundige*, bijtende, scherpe en zure zelfstandigheden, zoo als het zwavelzuur, het misbruik of de te spoedig opvolgende toediening van kwikmiddelen, een hooge warmtegraad bezittend werktuig bij het branden der tanden, of heete spijzen en dranken. 3°. *Pijnelijke aandoeningen*, b. v. hevige tandpijn. 4°. *Uitwen-*

dige invloeden, catharrale of zinkingachtige aandoeningen. 5°. *Uit het ligchaam voortkomende*, b. v. sprouw, scheurbuik, venerische ziekte, enz.

Naar *de zitplaats*, die de ontsteking in de mondholte inneemt, verkrijgt dezelve verschillende benamingen; zoo, b. v. wanneer dezelve zich beperkt aan het tandvleesch, zoo noemt men zulks tandvleeschontsteking (*Ulitis*). Ingeval één of beide de wangen zijn aangedaan, zoo geeft men daaraan den naam van wangontsteking (*Melitis*). Bepaalt zich het gebrek tot het verhemelte, zoo bestempelt men zulks met den naam van verhemelteontsteking (*Hyperoïtis*), en tot die der lip (*Cheilitis*); terwijl men het woord ontsteking der mondholte (*Stomatitis*), in den strikste zin alleenlijk kan toepassen, wanneer het slijmvlies der mondholte in het algemeen aangedaan wordt.

De kenteekenen en toevallen, welke de ontsteking van het tandvleesch aanduiden, zijn: min of meer bepaalde of uitgebreide zwelling, die in de dikte of tusschen de groeven der tanden zich uitstrekt, en hetwelk soms, bij meer gevorderden ouderdom, tot over de kroonen derzelve heengaat, gepaard met pijn, scherpe hitte en hoogroode kleur, hetgeen het kaauwen zeer hinderlijk is; de wang en de omliggende deelen, worden veelmalen medelijdender wijze aangedaan, de speekselafscheiding vermeerdert trapsgewijze, vooral is zulks het geval bij bejaarde lieden, bij welke de wijsheidstanden voortkomen, en ook bij kinderen aan de eerste of ongemakkelijke tand-

krij-

krijging, onderhevig, als wanneer gewoonlijk de zwelling toeneemt, kloppende en spits wordt, en na mindere of meerdere plaats gehad hebbende toevallen, b. v. stuiptrekkingen, eindelijk, aan de voortkomende kroon des tands, doorgang verleent; is in bejaarden de zitplaats des gebreks aan de zijdedeelen van het tandvleesch, zoo geeft de openbarsting van dit kleine gezwel (*Parulis*, *Ulopyosis*) uitgang aan eene mindere of meerdere hoeveelheid etter.

Die der wang kenmerken zich: door plotseling of langzamerhand ontstaande, min of meer aanmerkelijke, dan eens roode, dan weder glimmende en de natuurlijke kleur houdende zwelling, van één of van beide de wangen, waaraan men den naam van zinking (*Meloncus catharralis*) geeft, welke zwelling somtijds zeer spoedig toeneemt, en dikwerf zich uitstrekt tot de omringende deelen, b. v. het tandvleesch, de lippen tot aan de neusvleugels en het bovenste gedeelte van den hals; de pijn, welke dan weder afwezig, dan weder stomp is, ontwaart de lijder bijzonderlijk door een gevoel van hindering, zwaarte en spanning; dit gebrek gaat vergezeld van speekselvloed en moeijelijkheid ter uitwerping van dit vocht, en belemmering in het spraakvermogen; wanneer hetzelve aanmerkelijk is zoo wordt een ettergezwel (*Melopysis*) gevormd, hetwelk naar buiten of naar binnen openbreekt, en er gaat koorts mede gepaard; soms is de speekselbuis zelve aangedaan en kan naar buiten of naar binnen openbreken, en vormt als dan eene speekselpijpzweer (*Fistula salivalis*); uit de zitplaats

van dezelve ziet men weldra dat men met zulk een geval te doen heeft, hetwelk voorzigtigheid gebiedt, om niet van buiten te openen.

Die van het verhemelte zijn: spoedige of langzame voortkoming der ontstekingstoevallen, met oneffene, soms gerimpelde zwelling, en ongelijke roode kleur; welke een gedeelte of het geheele verhemelte inneemt, der kaauwing hinderlijk is, ingeval dezelve niet tot verdeeling overgaat en een ettergezwel (*Hyperopyosis*) vormt; indien zich dit niet spoedig opent, zoo worden de beenderen, die het verhemelte te zamenstellen, weldra aangedaan.

Die der lippen kent men aan: aanvankelijke schraalheid en bersting van den bekleedenden rand, met zwelling en andere ontstekingstoevallen; weldra vormen zich kloven in dezelve met harde randen, welke in verzwering overgaan, of er vertoonen zich blazen, welke een dun, scherp vocht ontlasten, 't geen korsten vormt.

Die der geheele mondholte zijn: zoo als in alle ontstekingen der slijmvliezen, eene plaatsgrijping van eene brandende hitte, na eenige bijzondere inwerkende oorzaak en andere aan de ontsteking eigen zijnde toevallen, vergezeld met vermindering van afscheiding des speeksels en daaruit voortkomende droogheid, welke, bij de vermindering der ontstekingstoevallen, door eene trapsgewijze toenemende zwelling en afscheiding des speeksels gevolgd wordt. Deze uitvloed aanmerkelijk wordende, zoo geeft men daaraan den naam van speekselvloed (*Salivatio*, *Ptyalismus*); vormen zich, *voor* of *met* de volkomene ontwikke-

keling der toevallen, kleine, ronde, witte puistjes, die spoedig openbreken en oppervlakkige, min of meer beperkte zweertjes nalaten, zoo geeft men zulks den naam van sprouw (*Aphthae*). Deze te voorschijntreding der puistjes is al of niet met koorts vergezeld of gaat dezelve vooraf. Vertoonen er zich in de mondholte kleine, zeer gevoelige, met eenen blaauwachtig rooden grondomtrek voorziene blaasjes, die zamenvloeijen, barsten, pijnlijke, wegknagende, stinkende zweertjes vormen, zoo geeft men hieraan den naam van goedaardige mondzweer (*Stomacace benigna*), om dezelve te onderscheiden van den koudvurigen of zoogenaamden waterkanker (*Noma*, *Stomacace gangrenosa*), die wij nader zullen aangeven; bepaalt zich deze ziekte alleen tot de lippen, zoo noemt men zulks goedaardige lipzweer (*Cheilocace*).

De *uitgang* van de ontsteking van het slijmvlies der mondholte kan plaats hebben: 1e. verdeeling; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. sponsachtige uitwassen aan het tandvleesch (*Epulis*); 5e. pijpzweerachtige toestand of openingen; 6e. toegroeijing van de natuurlijk bestaande, b. v. van de speekselbuizen; 7e. beenbederf, of ten 8e. verlies der tanden: 9e. in ontaardingen, zoo als lipknoopen, kankerachtige verhardingen, enz. 10e. versterving.

De *voorzegging* wordt bepaald, door de zitplaats des gebreks, de voortbrengende oorzaak, door het daarmede behebte voorwerp en het ligchaamsgestel; zoo, b. v. is de ontsteking van het tandvleesch minder gevaarlijk dan die van het verhemelte, de lip en van de wang, en deze,

 elk

elk in het bijzonder, in eenen minderen graad, dan wel die der geheele mondholte: die uit werktuigelijke oorzaken minder dan die uit scheikundige te weeg zijn gebragt, welke gewoonlijk hevig inwerken. Deze ontstekingsziekte in het algemeen genomen, zal bij kinderen, en vooral bij zuigelingen, soms eene hevige wederwerking te weegbrengen; getuigen hiervan de gevaarlijke, ja somtijds doodelijke, toevallen, door de tandkrijging voortgebragt; eindelijk zullen gezonde voorwerpen minder de gevolgen te vreezen hebben dan die door eenigerhande ziekte zijn aangetast.

De *behandeling* is afhankelijk van den graad en aard der ontsteking, de voortbrengende oorzaak, enz. en wordt gewijzigd door het gestel en den ouderdom des lijders; over het algemeen komen de navolgende aanwijzingen in aanmerking: 1e. De ontsteking te verdeelen. 2e. Dit te laat of ondoenlijk zijnde, de verettering te bevorderen, ingeval men mogelijke stofvorming vermoedt. 3e. Aan den gevormden etter of aan den voortkomenden tand, of wel aan dien, welke geheel of ten deele bedorven is, *door-* of *uitgang* te bezorgen. 4e. In de nagebreken te voorzien.

De *eerste aanwijzing* wordt bewerkstelligd, door eene, indien noodig, doelmatig verkoelende of ontstekingwerende, inwendige behandeling: van het plaatsen van eenen bloedzuiger aan het ontstoken tandvleesch, heeft men veel vrucht gezien; als mede van het gestadig in den mond houden van eenig verzachtend vocht. b. v. gerstenwater met honig, melk als anderszins, naar omstandigheden laauw of ook wel koud aangewend.

De

De *tweede aanwijzing* vereischt, de aanbrenging, onder vloeibaren vorm, van de heemstwortel met honig, of vijgen in melk gekookt; ingeval de ontsteking beperkt is, vooral aan het tandvleesch, het opleggen van eene midden doorgespletene vijg, welke in dit geval, bij wijze van weekmakende pap werkt.

De *derde aanwijzing* vordert, daarmede aan te houden tot dat het gezwel door de natuur openbreekt, of wel neemt men deszelfs toevlugt tot de kunst, om aan den etter ontlasting, of om aan de kroon des tands doorgang te verleenen, of wel, om de bedorvene of gebrokene tandwortels weg te nemen.

Aan de *vierde aanwijzing* voldoet men doelmatig, door in den beginne met de, in de tweede aanwijzing opgegevene, geneesmiddelen aan te houden, en naderhand dezelve door gepaste middelen tot genezing te brengen. Zoo, b. v. is de aanstipping met rozenhonig, geestig aftreksel van *myrrhe* of zeezoutzuur dikwerf, en met de *Sulph. Cupri*, of het *Nitras argent. fus.* somtijds daartoe noodzakelijk; blijven pijpzweerachtige openingen na, zoo kan de aanwending van de twee eerstgenoemde middelen, onder den vorm van inspuiting dienstig zijn. De bijzondere behandeling heeft betrekking op den aard van het gebrek en de voortbrengende oorzaken; zoo, b. v. zijn, in de zinkingachtige zwelling der wang, matrasjes van vlierbloemen, warm of droog op het uitwendige van dit deel gelegd, zeer dienstig. In den speekselvloed, door het gebruik van toevallige of noodzakelijke over-

daad

daad van kwikmiddelen te weeggebragt, dan wordt de mond bij herhaling uitgespoeld met koud water, terwijl men uitwendig de kaken en wangen met drukdoeken, met dit zelfde vocht voorzien, bedekt; purgeermiddelen zijn mede aantewenden. Veele raden de inwendige toediening van het *Sulphuret. Potass.* aan; dit is echter een zeer onzeker middel; met meer voordeel heeft men van eene sterke, met looddeelen bezwangerde, mondspoeling, onder de behoorlijke voorzigtigheids maatregelen, gebruik gemaakt. In de sprouw is het plaatselijk aanwenden van de rozenhonig met *borax* zeer dienstig bevonden; een afkooksel van knollen of rapen met honig of suiker, het met suiker verzoet bier, enz. met vermijding van zuren, kunnen tevens aangeprezen worden. De behandeling der nagebreken is, naar derzelver aard, verschillende; behalve de reeds aangegevene, wordt de sponsachtige zweer van het tandvleesch (*Epulis*) doelmatig verholpen, (zie dit Artikel). Grijpt toegroeijing of doorbreking der speekselbuis plaats, zoo kan daarin, door de kunstbewerking voor de speekselpijpzweer aangegeven, voorzien worden (zie *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, Hoofdstuk 27). De behandeling van het bederf der tanden en der versterving zal in het vervolg worden aangetoond.

TWIN-

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER TONG.

(*Glossitis.*)

Bepaling. Onder dezen ziektetoestand verstaat men diengenen, in welken het slijmbekleedend vlies der tong, of ook wel de gedeeltelijke of de geheele zelfstandigheid derzelve, door ontsteking wordt aangedaan.

Voorbeschiktheid. Het bloedrijk gestel, de jeugdige ouderdom, voorafgegane ziekte, of die welke nog aanwezig is, b. v. kinderpokken; men heeft dezelve Epidemisch en ook op gezette tijden zien voorkomen; eene bijzondere ontstekingaardige vatbaarheid, zijn even zoo vele gelegenheden, welke dezelve doen ontstaan.

De zitplaats des gebreks is over het algemeen het slijmvlies der tong, doch dezelve kan ook dieper indringen, en dan eens den wortel, dan weder de eene of de andere helft, of wel de geheele uitgestrektheid derzelve aandoen.

De oorzaken zijn: 1e. *Werktuigelijke*, alle soorten van wonden in het algemeen, en in het bijzonder *gebetene*, door scherpe tandstukken, *gesnedene*, ten gevolge der verdeeling des tongriems, *gestokene*, door vischgraten, den angel van Insecten, beensplinters, enz steenachtige verhardingen in de speekselbuizen van WARTHON en dergelijke. 2e. *Scheikundige*, giftige zelfstandigheden, geestrijke dranken, vloeibare of vaste, brandende en andere plaatselijk hevig inwer-

werkende middelen, speekselvloed, door overmatig gebruik van kwikmidden voortgebragt. 3°. *De uit het ligchaam zelve voortkomende*, zoo als de sprouw, kinderpokken, rheumatismus, venerische ziekte, scheurbuik, enz. 4°. *Van uitwendige invloeden voorkomende*, b. v. het terugtreden van hebbelijk geworden zweet, zoo als dat der voeten, verkoudheid. 5°. *Door medelijdendheid ontstane*, door ontsteking van het tandvleesch, de wangen, enz. 6°. *De ontijdige en plotselijke ophouding van gewone bloed- en andere ontlastingen.* 7°. *Door gemoedsaandoeningen*, b. v. gramschap.

De kenteekenen en toevallen, welke de tongontsteking in het algemeen aanduiden, zijn: dan eens *met*, dan weder *na* het begin der ontstekingstoevallen (naarmate de ontsteking eigenlijdig of toevallig is), ontwaart de lijder eene koude, welke spoedig door brandende hitte, hoofdpijn, slapeloosheid, dorst en koorts gevolgd wordt, gepaard met dan eens ligte, dan weder donkerroode kleur, drooge, harde, pijnlijke, brandende zwelling der tong, welke meer en meer toeneemt, en, in eenen hoogen graad der ontsteking, de geheele mond- en dikwijls de keelholte tevens aantast, en niet zelden buiten den mond treedt, waardoor deszelfs verrigtingen en die der spijsvertering en ademhaling, grootelijks belemmerd wordt, ja veelmalen verstikking dreigt, die soms werkelijk plaats heeft: een onophoudelijke speekselvloed voegt zich nog daarenboven bij dezen schrikkelijken toestand, die eindelijk den lijder doet bezwijken, indien geene krachtdadige hulp wordt

wordt aangewend. Heeft deze uitgang geen plaats, zoo vermindert de speekselvloed, de tong wordt drooger en met een bruinachtige korst bedekt, welke het aanzien heeft van een schijnvlies (*pseudomembrana*), welke naderhand zich afscheidt, en de gewone vochtigheid en vlugge beweging van de tong doet wederkeeren, of wel de pijn vermeerdert, wordt kloppende, en er ontstaat een ontstekingsgezwel (*phlegmone*) en daaropvolgende verëttering (*glossopyosis*).

De *uitgang* der tongontsteking kan plaats hebben: 1e. in verdeeling; 2e. vorming van een schijnvlies; 3e. verëttering; 4e. verzwering: 5e. barsting op verscheidene plaatsen; 6e. kankerachtige verharding; 7e. versterving; 8e. slependen toestand.

De *duur* der ontsteking is verschillende, en afhankelijk van den waarschijnelijken uitgang en de min of meer spoedig aangebragte hulp. De verdeeling heeft gewoonlijk binnen vijf of zeven dagen plaats, daarentegen houdt de verëttering of verharding langer aan; in de versterving heeft de afscheiding van het doode gedeelte gemeenlijk spoediger plaats dan in andere deelen van het ligchaam.

De *voorzegging* is afhankelijk van het gestel, den ouderdom en het geslacht van den lijder, van het jaargetijde en klimaat, van de voortbrengende oorzaak, van de mindere of meerdere bedenkelijkheid der toevallen, van de zamenstellingen en de mindere of grootere uitgestrektheid der ziekte, en eindelijk van de goede of slechte behandeling. De verdeeling, als de wenschelijkste

ste uitgang, grijpt het meeste plaats. De verettering is minder gunstig, echter niet gevaarlijk, daarentegen is de uitgang in versterving en verharding te vreezen; die welke het schijnvlies voortbrengt staat in gelijke verhouding met de verdeeling; overigens kan men vaststellen, dat deze ziekte, bij het geringste verzuim, ligt doodelijk, echter ook bij eene goede behandeling, ofschoon in eenen hevigen graad aanwezig, genezen kan worden.

De *behandeling* der tongontsteking vereischt, dat er voldaan worde aan de navolgende aanwijzingen: 1e. de ontsteking ten spoedigste te verdeelen. 2e. Indien dit niet doenlijk en tevens aangewezen is, de verëttering te bevorderen. 3e. Zonder verzuim uitgang aan de gevormde stof te verschaffen. 4e. In de gevaardrijgende toevallen te voorzien. 5e. De afscheiding van het onnut gewordene te bespoedigen. 6e. De nablijvende gebreken zoo veel doenlijk te verhelpen.

De *eerste aanwijzing* gebiedt, na de zoo veel mogelijke wegneming der oorzaken, eene krachtdadige, ontstekingwerende behandeling, algemeene en veelal herhaalde, plaatselijke bloedontlastingen, de eerste uit de uitwendige halsader, den arm of den voet; met betrekking tot de tweede, aanzetting aan den hals en de kin, van tien en meer bloedzuigers, en, volgens sommigen, eenige aan de punt der tong zelve, bloedige koppen in den nek en op de schouders, zelfs wel van twee tot vier inkervingen in de lengte der tong in het werk gesteld, waarvan men de opvolgende bloeding bevordert door weekmakende dam-

dampen van kruiden in den mond gevoerd, of dergelijk vocht in dezelve gespoten; verder maakt men gebruik van verzachtende pappen om den hals, dikwijls verwisseld, terwijl men tevens door darminspuitingen, voet- en handbaden, prikkelende middelen aan de ledematen en tusschen de schouderbladen, de ontsteking tracht te verminderen; indien de lijder slikken kan, zoo zijn verdunnende en verkoelende laxeermiddelen dikwerf dienstig.

De *tweede aanwijzing* is: de bevordering der verëttering; dit kan geschieden door de voortdurende aanwending van weekmakende mondspoelingen en dergelijke pappen om den hals gelegd.

In de *derde aanwijzing* komt men der natuur, als deze te traag werkt in het openbreken van het gezwel, te hulp, door de opening met het lancet of bistourie, terwijl men nog eenigen tijd voortgaat met verzachtende vochten in den mond te brengen en min of meer langen tijd er in te houden.

De *vierde aanwijzing* vereischt, het gevaar zoo spoedig doenlijk af te weren, door de, in de eerste aanwijzing vermelde, inkervingen volgens de lengte der tong. Is er verstikkingsgevaar aanwezig, zoo wordt de strotsnede of luchtsopening, ingevolge de regelen der kunst, spoedig in het werk gesteld (zie deze kunstbewerking in de *Oper. Heelk.* 3de Deel.)

Ten opzigte der *vijfde aanwijzing* is het noodzakelijk, het schijnvlies spoedig los te maken en weg te nemen, waartoe de aanwending van gerstenwater met rozenhonig bedeeld, na vermindering der ontstekingstoevallen, dienstig zal we-

 zen;

zen; de afscheiding van het verstorvene gedeelte der tong, wordt insgelijks op de bij het Hoofdstuk *versterving* aan te gevene wijze in het algemeen verholpen. De behandeling der kankerachtige verharding, zal te harer plaatse worden vermeld.

De *zesde aanwijzing* vordert, wanneer de ontsteking in eenen slependen toestand overgaat en de zwelling blijft bestaan, behalve de zoo noodzakelijke evengenoemde inkervingen, daarenboven nog de aanwending van versterkende, prikkelende middelen, hetzij in den mond zelven of in den omtrek van den hals, b. v. mondspoelingen, welke den wijn tot grondslag hebben, de inwrijvingen aan den hals van vlugge smeersels, tevens bedeeld met kamfer, *opium* en dergelijke.

De bijzondere behandeling wordt bepaald door de ziektevoortbrengende oorzaak; b. v. worden wonden en zweren doelmatig verholpen; in den speekselvloed en de sprouw handele men, zoo als in het Hoofdstuk *mondontsteking* is opgegeven: en vreest men dat de lijder door het derven van spijs en drank zal bezwijken, zoo rade men aan eene buis door den neus in den slokdarm te brengen en de voedende zelfstandigheid in de maag of ook wel in den endeldarm in te spuiten. In den hevigen graad van ontsteking kan deze aanwending wel eens onuitvoerbaar zijn.

EEN-

EEN-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER KEELHOLTE.

(*Isthmitis*, *Angina Faucium.*)

Bepaling. Wanneer het slijmvlies, dat de amandelen, het zachte verhemelte, de lel en het strottenhoofd bekleedt, hetzij elk in het bijzonder, of allen te gelijk, door ontsteking worden aangedaan, zoo noemt men zulks in het algemeen keelontsteking.

Vatbaarheid. Alle voorwerpen, zonder onderscheid, kunnen door deze ziekte aangetast worden, bij voorkeur echter volbloedige; de kindschheid en jongelingschap zijn het meest daaraan blootgesteld, minder die van gevorderde en rijpe jaren, zelden bij hoogen ouderdom; vochtig jaargetijde, en opvolgende weêrsveranderingen, zijn zeer geneigd dezelve voorttebrengen; ook kan zij *Sporadisch* en *Epidemisch* heerschen, eigenlijdig of toevallig ontstaan, enz.

De *oorzaken* zijn: 1°. *Werktuigelijke*, wonden van de keel of den hals, vreemde ligchamen in dezelve, b. v. vleeschproppen, welke in de keelholte nederhangen, ontwrichting van het tongbeen. 2°. *Scheikundige*, scherpe, prikkelende of brandende spijzen en dranken, vergiften, misbruik of te lang aanhoudende aanwending van kwikmiddelen. 3°. *Uitwendige invloeden*, plotselinge verkouding van den hals of de voeten, of door koud drinken, het tegen den wind hevig inloopen of rijden. 4°. *Uit het ligchaam*

 voort-

voortkomende, venerische, kropklierige en andere ziekten. 5^e^. *Vermindering of plotselijke ophouding van eenigerhande hebbelijk gewordene ontlasting*, zoo als van het bloed of van andere. 6^e^. *Ziekte verplaatsingen*, de terugdrijving van heete of andere uitslagziekten, b. v. mazelen, roodvonk, hoofdzeer. 7^e^. *Uit medelijdendheid ontstane*, gebreken in de neusholte, beenbederf der halswervelen, enz.

Naar de *zitplaats* der ontsteking *verdeelt* men dezelve in: 1^e^. ontsteking der amandelen (*Paristhimitis*); 2e. in die van het zachte verhemelte en de lel (*Staphylitis*); 3e. in die van het strottenhoofd (*Pharingitis*) of de zoogenaamde keelholte.

De kenteekenen en toevallen van de ontsteking der amandelen zijn: mindere of meerdere schraalte en droogte, daaropvolgende geringe of hevigere pijn aan ééne of beide zijden, welke bij eene poging tot slikken vermeerdert en zich tot het nabij gelegene oor uitstrekt; de zwelling grijpt plaats en vernaauwt, door de wederzijdsche toeneming daarvan, aanmerkelijk de keelholte; de ademhaling wordt moeijelijker en geschiedt door de neusgaten, de slikking wordt verhinderd, de speekselafscheiding vermindert, wordt taai en wit, of zij vermeerdert, is dun en ontlast zich al kwijlende; uitwendig is de hals min of meer gezwollen en pijnlijk bij het bevoelen, vooral wanneer ter plaatse der amandelen gedrukt wordt, welke men gemakkelijk eenigzins verhard ontwaart, de pols is ontstekingachtig en er gaat koorts mede vergezeld, gelijk ook slapeloosheid,

heid, vooral wanneer de toevallen hevig zijn.

Die van het zachte verhemelte en van de lel zijn: aanmerkelijke roodheid aan het onderste en achterste gedeelte van deze deelen, met min of meer aanmerkelijke zwelling van de lel, welke, op de tong nederdalende, eene prikkelende jeukte verwekt, welke zich aan de maag mededeelt en walgingen zonder brakingen en hoesten veroorzaakt; het zachte verhemelte kan zich niet meer naar de achterste neusgaten wenden, heeschheid: verhinderde slikking en aanmerkelijke verhindering in de spraak zijn tevens aanwezig.

Die van de eigenlijke keelholte bestaan in: aanmerkelijke roodheid en zwelling van het achterste gedeelte der keelholte, welke als met kleine witte vlekjes doorzaaid is, heeschheid, hevige pijn, welke zich tot in de ooren door de Eustachiaansche buizen uitstrekt; de ademhaling is vrij, doch de slikking is bijna of ten eenen male belet, waardoor de spijzen en dranken weder door de neusholte worden uitgeworpen en eenen kramphoest te weegbrengen; de dorst is aanmerkelijk, de bewegingen van den hals zijn belemmerd en min of meer pijnlijk, met opzetting van deszelfs voorste gedeelte.

De keelontsteking kan *eindigen* door: 1e. verdeeling; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. verharding; 5e. verplaatsing; 6e. versterving; 7e. vergroeijing der openingen van de Eustachiaansche buizen, gevolgd van eenen minderen of meerderen graad van doofheid; 8e. vernaauwing der keelholte en onderlinge vergroeijing; en 9e. verlenging der lel (*Propenditia Uvulae*), enz.

De eerste en de gewonelijkste heeft tusschen den zevenden en veertienden dag plaats, en kent men aan de afneming der toevallen. De tweede aan de voortduring derzelve, met zigtbare zwelling en vochtgolving. De derde door het wegvreten, 't zij oppervlakkig of in de diepte, van het keelbekleedend slijmvlies. De vierde aan de opheffing der toevallen, uitgenomen de zwelling. De vijfde aan de plotselijke nalating der toevallen en te voorschijntreding op eene andere plaats des ligchaams. De zesde aan de miskleur van het aangedane deel. De zevende aan de mindere of meerdere opheffing van het gehoor. De achtste aan de moeijelijke ademhaling door den neus en ongemakkelijke slikking. En de negende aan de meer dan gewone uitgestrektheid van dit ligchaam.

De *voorzegging* is afhankelijk van de deelen welke aangedaan zijn, van de uitgestrektheid der ziekte, van de hevigheid der toevallen en van derzelver zamenstellingen. Over het algemeen genomen, is de ontsteking der amandelen, tijdig en behoorlijk bestreden, niet gevaarlijk; daarentegen die der eigenlijk gezegde mondholte immer eenige bedenkelijkheid insluit; de verharding en versterving is te vreezen, wanneer de ontsteking aanhoudt, en dat deze laatste voornamelijk den dood kan te weegbrengen, door de mindere of meerdere uitgebreidheid der verwoestingen, hebben genoegzame voorbeelden gestaaft; de verëttering en verzwering zijn bij ongezonde voorwerpen niet zoo doodelijk, echter zeer langdurig, vooral wanneer eene bedekte oorzaak ten grondslag ligt.

De

De *behandeling der keelontsteking* in het algemeen, wordt gewijzigd, naar derzelver hevigheid, naar de mindere of meerdere verhindering in de ademhaling of doorzwelging, naar deszelfs waarschijnlijken uitgang, enz. en vereischt eene in- en uitwendige behandeling, welke nederkomt op de navolgende aanwijzingen: 1e. De ontsteking te verdeelen. 2e. De verëttering te begunstigen als deze intreedt. 3e. Daaraan ontlasting te geven. 4e. De gevaardrijgende toevallen te verhelpen. 5e. In de gevolgen te voorzien.

De *eerste aanwijzing* verkrijgt men, na de mogelijke wegneming der oorzaken, door eene strenge diëet en de verschillende zoogenoemde ontstekingwerende geneesmiddelen. algemeene en plaatselijke bloedontlastingen; deze laatste, als de ziekte hevig is, met geen karig gebruik, b. v. bloedzuigers aan den hals, bloedige koppen in den nek en inkervingen in de aangedane deelen zelven, sterk afleidende middelen, zoo als prikkelende voet- en handbaden, darminspuitingen, zacht verkoelende laxeermiddelen, terwijl men tevens gebruik maakt van oplossende, verzachtende, vloeibare middelen, zoo als het afkooksel van de heemstbladen of wortel, van de gerst met honig vermengd, enz. hetwelk alleenlijk in aanraking wordt gebragt met de aangedane deelen, zonder dezelve door het zoogenaamde gorgelen te vermoeijen; dikwerf is het bezigen van verzachtende pappen om den hals, ter betere ondersteuning der geneesmiddelen zeer noodzakelijk.

De *tweede aanwijzing* vereischt, den voortgang

met de verkoelende dranken en plaatselijke aanwending van verzachtende middelen, vijgen in melk, gerstenwater met honig en meer andere, welke wij bereids op andere plaatsen hebben aangegeven.

De *derde aanwijzing* wordt verkregen, door de opening van het gezwel door een stekend werktuig, b. v. bistourie of *trois-quart* (zie *Oper. Heelk.* 2de Deel, Hoofdst. 69), en de voortdurende ontlasting daarvan gade te slaan, te bevorderen, en naar buiten te leiden, door in den beginne verzachtende, en als dezelve uit verzwakking te langen tijd aanhoudt, opklimmender wijze versterkende, b. v. het saliewater, rozenhonig, enz.

In de *vierde aanwijzing* voorziet men, als verstikkingsgevaar aanwezig is, door het om den hals leggen van een spaanschevliegpleister, of door de in de keelbrenging eener buigbare holle sonde, welke men door een of ander neusgat voert, of eindelijk, als het gevaar allerdringendst is, door de strot- of luchtpijpsnede (zie *Oper. Heelk.* 3de Deel).

Aan de *vijfde aanwijzing* is het noodzakelijk te voldoen, door de verharding te verhelpen met verzachtende en oplossende middelen, inwrijvingen om den hals van dergelijke zalven met kwik bedeeld; brengt de bovenmatige zwelling der amandelen verhindering in de slikking of ademhaling te weeg, zoo zoude de uitneming daarvan kunnen worden bewerkstelligd; de verzwering maakt dikwerf spoedige voortgangen, vooral is dit ten opzigte der lel het geval; zijn der-

derhalve de verschillende middelen, naar den aard van de voorbrengende oorzaak gewijzigd, te vergeefs aangewend, zoo kan dezelve, indien daartoe dringende redenen bestaan, worden weggenomen (zie *Oper. Heelk.* 3de Deel); hetzelfde heeft betrekking op de verslapping of verlenging der lel, vooral wanneer daardoor de ontsteking in de keel wordt onderhouden of het spreken en zwelgen hinderlijk is; de versterving wordt doelmatig verholpen; de vergroeijing der Eustachiaansche buizen wordt bestreden, door de, in de *Operative Heelkunde*, 1ste Deel, Hoofdstuk 25, aangegevene wijze; de vergroeijing der keelholte zoude op eene werktuigelijke wijze kunnen worden verholpen.

TWEE-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER VOORHUID.

(*Praeputitis, Epagogitis.*)

Bepaling. Wanneer de voorhuid, hetzij voor of achter het roedenhoofd vernaauwd, gezwollen en toegesnoerd is, zoo geeft men hieraan in het algemeen den naam van ontsteking der voorhuid.

Voorbeschiktheid. Bijzondere gevoeligheid, te lang of te kort toompje of te naauwe opening der voorhuid, kunnen, onder zekere omstandigheden, gelegenheid tot het onstaan derzelve geven.

De *oorzaken* zijn: al wat in staat is den eikel

te doen vergrooten of de zwelling en vernaauwing bewerkt; waaronder men kan rekenen: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, hetzij gekneusde, gescheurde, zoo als die van het toompje of andere, het met geweld en onvoorzigtig terughalen van de voorhuid, ingeval dezelve naauw is, zweren, ontvellingen, wratten, aanhoudende prikkelingen van allerlei aard. 2e. *Scheikundige*, scherpe, min of meer bijtende middelen onder den vorm van inspuitingen, aangebragt bij voorwerpen, welke eene naauwe voorhuid hebben, de indringing van de pis in het celwijsweefsel der voorhuid, de onvoorzigtige aanwending van kwikmiddelen, gedurende het aanwezen eener *active* ontsteking aan de teeldeelen, scherpe slijm tusschen de voorhuid en den eikel, het aanwezen van steenachtige gezwellen. 3e. *In het ligchaam zich ontwikkelende*, b. v. kropklierige scherpte, maar vooral venerische besmetting. 4e. *Door medelijdendheid ontstane*, het aanwezen eener hevige ontsteking van den pisweg of van den eikel, zweren aan dit deel of aan de voorhuid. 5e. *Het misbruik in spijzen en dranken*, vooral in de beginnende ontsteking des piswegs. 6e. *Onzuiverheid.*

Naar de uitwerking der ontsteking *verdeelt* men dezelve: 1e. in voorwaartsche ontsteking der voorhuid, met inklemming binnen dezelve van het roedenhoofd (*Phimosis*), en 2e. in achterwaartsche, met toesnoering achter hetzelve (*Paraphimosis*).

De kenteekenen en toevallen der eerste soort zijn: in den beginne jeuking, daaropvolgende hit-

hitte, pijn en onregelmatige zwelling, welke dan eens een bleek, glimmend, gespannen, veerkrachtig en onpijnlijk, dan weder een hoog, weinig opgezet, onveerkrachtig aanzien heeft en zeer gevoelig is. Het roedenhoofd wordt door dezelve geheellijk ingesloten, de waterloozing min of meer belet, en wordt, door het in aanraking komen met de pis, welke tusschen de voorhuid en den eikel, in de opene zweren of in de zich aldaar bevindende ontvellingen dringt, allerpijnlijkst; eene min of meer ziekelijke afscheiding gaat er tevens mede gepaard.

De kenteekenen en toevallen der tweede soort. De voorhuid zwelt langzamerhand of ook wel plotseling op, vooral gaat deze zwelling van het toompje der voorhuid uit, als een ring rondom en achter het roedenhoofd, welke ook in de zwelling deelt, die vooral het aanmerkelijkste is aan het onderste gedeelte der voorhuid, naast het toompje, dezelve krult zich om, en dat wel zoodanig, dat het binnenste gedeelte het buitenste wordt; de roodheid, spanning en pijn, zijn dan eens hevig, dan weder gering, en de zwelling heeft een meer zuchtig aanzien; de eikel verkrijgt een hoogrood, en als de zwelling aanmerkelijk wordt een blaauwachtig uitzigt; de geheele huid der roede deelt in den ontstekingstoestand (*Phallitis externa*) mede, en niet zelden verkrijgt dezelve eene verschrikkelijke grootte en dikte en is als gedraaid; hier en daar bespeurt men eenige sleuven, dewelke door het minst rekbare gedeelte, en dat wel door den rand der voorhuid, gevormd zijn; de pisloozing

is

is dikwerf belemmerd, en, ter plaatse van den eikel, door den hevigen graad van toesnoering, als zamengedrukt. Koorts en andere algemeene toevallen zijn tevens aanwezig.

De ontsteking der voorhuid kan *eindigen* in: 1e. oplossing; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. vergroeijing; 5e. verharding; 6e. versterving van de voorhuid of van den eikel; 7e. in een verouderden staat.

De *voorzegging* der ontsteking van de voorhuid is afhankelijk van de natuur van het gebrek en de mindere of meerdere hevigheid en van den aard der toevallen, van de langdurigheid der ziekte, van den ouderdom en het temperament van den lijder, van de zamengesteldheid der ziekte, van derzelver waarschijnlijken uitgang, enz. Minder gevaarlijk is de voor- dan de achterwaartsche ontsteking der voorhuid, dewijl deze laatste, door de hevige toesnoering, spoedig versterving kan te weegbrengen; en deze kan men verwachten, wanneer de ontsteking den hoogsten trap bereikt, en geene spoedige en doelmatige hulp wordt aangebragt: zijn tevens zweren of uitwassen aanwezig, zoo wordt de genezing vertraagd, dewijl aan derzelver verhelping niet dan na dat de ontsteking verdwenen is, kan gedacht worden. In voorwerpen door kwikbehandeling verzwakt, is de uitgang meestal ongunstig.

De *behandeling* van dit gebrek is afhankelijk van al de bijzondere, boven opgegevene, omstandigheden, en wordt volbragt door de voldoening aan de navolgende voorwaarden: 1e. de ontsteking te verminderen en weg te nemen.

2e.

2°. De verëttering, als deze te voorschijn wil komen, te begunstigen. 3°. De belemmering in den vrijen uitgang naar buiten, van eenigerhande vloeistof, te verhelpen. 4°. In de gevaardrijgende de toevallen ten spoedigste te voorzien. 5°. De nadeelige gevolgen uit den weg te ruimen.

De *eerste aanwijzing* gebiedt, na de mogelijke wegneming der oorzaken, de in het werkstelling, in den striksten zin van het woord, van de ontstekingwerende behandeling, algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, deze laatste onder den vorm van bloedzuigers, welke achter de plaats der ontsteking moeten worden aangezet, en somtijds inkervingen, zachte laxeermiddelen en darminspuitingen zijn tevens aantewenden, wanneer namelijk een plaatshebbende uitvloed des piswegs zulks niet verbiedt, verzachtende pappen, van brood met melk of water gekookt en met weekmakende kruiden bedeeld; pappen van lijnmeel verdraagt deze ontsteking somwijlen niet, dewijl dezelve niet zelden door de vettigheid er van vermeerdert; voor en alleer de pappen te ververschen, is het noodig, telkens, gedurende een kwartier uurs, het deel te doen baden in een afkooksel van de heemstplant, en indien de zwelling van eenen zuchtigen aard is, tevens met looddeelen bezwangerd; verzachtende inspuitingen tusschen den eikel en de voorhuid zijn tevens aanteraden, terwijl men in de achterwaartsche ontsteking vooral moet trachten de beknelling te verhelpen, door deze met de vingers naar voren en den eikel door de duimen der beide handen naar achteren te brengen, en na

ge-

gelukte weder herstelling, door een verband, van achteren naar voren gaande, te bevestigen; aan het lijdende deel geeft men tevens zoodanige plaatsing, dat de omloop des bloeds in hetzelve niet worde verhinderd; eene boven- of zijdwaartsche is wel de verkieslijkste.

De *tweede aanwijzing* vordert, de voortdurende aanwending van verzachtende middelen, en zoodra het eene of andere, in de zelfstandigheid der voorhuid zich vertoonend, ettergezwel genoegzaame rijpheid heeft, hetzelve alsdan te openen en uitgang aan de stof te verschaffen; breekt het van zelve naar binnen open, zoo bevordert men den uitvloed door verzachtende inspuitingen.

Aan de *derde aanwijzing* wordt voldaan door, ingeval de voorhuid zoodanig naar voren gesloten is, dat de pis, de druiperstof, of de door zweren voortgebragte etter geen' uitgang kunnen verkrijgen, om alsdan deze door eene, hetzij geheele of gedeeltelijke, insnijding te verwijden.

In de *vierde aanwijzing* moet men bedacht zijn, de verëttering voor te komen door de verdeeling van de voorhuid zoo spoedig mogelijk te bewerkstelligen (zie voor deze kunstbewerking de *Oper. Heelk.* 1ste Deel, Hoofdstuk 29). In de achterwaartsche ontsteking der voorhuid, wordt de zoogenaamde, het achterste gedeelte der voorhuid beknellende, ring doorkliefd (zie *Oper. Heelk.* 2de Deel, 50 Hoofdstuk).

De *vijfde aanwijzing* vordert, nadat de ontstekingstoevallen verdwenen of in zooverre verminderd zijn, dat de behandeling van den veneri-

schen

schen toestand in aanmerking kan komen, de toediening van kwikmiddelen, hetzij in vloeibaren- poeder- pillen- of zalfvorm, waartoe de verschillende kwikbereidingen, zoo als de zoete en de bijtende kwik, die van PLENCK, de bereiding van HAHNEMAN en meer anderen, gewijzigd naar het gestel, enz. van den lijder, kunnen gebezigd worden, terwijl men later plaatselijk in de bestaande gebreken voorziet; zoo b. v. worden de venerische zweren, met een *ung. praec. rubr.*, eene oplossing van sublimaat in kalkwater, of, indien nog eene geringe ontsteking aanwezig is, in een afkooksel van de heemstplant, voorzien. De zoogenaamde wratten worden bestreden, hetzij door afbinding, wanneer daartoe mogelijkheid bestaat, of wel door het bijtmiddel onder vasten of vloeibaren vorm (zie voor derzelver aanwending *Oper. Heelk.* 1ste Deel, Hoofdst. 10). De nablijvende verharding van den rand der voorhuid, welke de blootlegging des eikels verhindert, wordt door oplossende middelen, b. v. de kwikzalf, verholpen, waarbij men tevens van eene verzachtende pap kan gebruik maken en met de plaatselijke baden kan voortgaan; is het een noch ander toereikende en het gebrek hinderlijk, zoo is de kringswijze afneming der voorhuid aanteprijzen (zie *Oper. Heelk.* 1ste Deel, Hoofdst. 29). De vergroeijing der voorhuid met den eikel, wordt doelmatig verholpen. De behandeling der versterving zal nader worden aangegeven. De verouderde toestand kan door een of meer der opgegevene middelen of kunstbewerkingen worden verdreven.

DRIE-

DRIE-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DES EIKELS

(*Balanitis.*)

Bepaling. Onder deze benaming verstaat men dien ontstekingstoestand, waardoor het gedeeltelijke of geheele roedenhoofd en het daaraan beantwoordende gedeelte der voorhuid tevens wordt aangedaan.

De *voorbeschikkende* oorzaken zijn: bijzondere gevoeligheid van den eikel, te lange en te naauwe voorhuid, enz. Die personen, welke eene korte voorhuid hebben, worden nimmer of ten minste zelden door deze ziekte aangetast; in den strikten zin is de eikel door deze omstandigheden meer gehard en minder vatbaar voor besmetting, b. v. de venerische.

De *oorzaken* zijn dezelfde als die in het vorige Hoofdstuk zijn aangegeven.

De *kenteekenen en toevallen* zijn: min of meer hevige jeukte van een gedeelte of van den geheelen eikel en ook van de voorhuid, welke in prikkelende pijn overgaat; het slijmvlies dezer deelen verdikt, en er vloeit een geelgroenachtige stof, welke uit de smeerkliertjes, die den eikel omgeven, of uit ontvellingen, die spoedig in zweren overgaan, te voorschijn komt; deze afscheiding heeft, in onbesmettelijke ontsteking, onmiddelijk plaats; daarentegen doet dezelve zich eerst na verloop van drie of vier dagen voor, wanneer zij van besmetting afhankelijk is. Niet zelden vormt

vormt zich eene voorwaartsche inknelling van den eikel (*Phimosis*), of, bij onvoorzigtig naar achter brengen der voorhuid, ook wel eene achterwaartsche inknelling (*Paraphimosis*); in eenen hoogen graad van pijn en ontsteking, zijn de liesklieren medelijdend opgezet en er is koorts mede gepaard; de pisloozing is onverhinderd, tenzij eene ontvelling van den pisweg bestaat, of de opening van denzelven mede door ontsteking is aangedaan.

De *uitgangen* dezer ontsteking zijn: 1e. oplossing; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. verharding; 5e. vergroeijing; 6e. versterving.

De *voorzegging* der ziekte is betrekkelijk, en, even als in de andere voorafgaande, afhankelijk van de oorzaken en de natuur der ziekte, enz. dezelve is niet gevaarlijk, wanneer zij in eenen enkelvoudigen staat aanwezig is, en wijkt ligtelijk voor eene doelmatige behandeling; in tegendeel, wanneer zij aan venerische besmetting moet worden toegeschreven, zoo is deze ontsteking moeijelijker te genezen; de voorhuid mede aangedaan zijnde, is het gevolg veelal eene achter- of voorwaartsche beknelling van den eikel, waaruit, onder zekere omstandigheden, versterving kan voortkomen.

De *behandeling* laat zich onder de volgende aanwijzingen rangschikken: 1e. De ontsteking te verdeelen. 2e. De verëttering zoo veel mogelijk te verhelpen. 3e. Den vrijen uitgang aan den uitvloed te geven. 4e. De voorkomende omstandigheden uit den weg te ruimen. 5e. In de gevolgen te voorzien.

De *eerste aanwijzing* vordert algemeene, en, indien mogelijk, ook plaatselijke bloedontlastingen, vooral deze laatste achter den eikel, de ontstekingwerende geneeswijze naar omstandigheden gewijzigd, zoo als dezelve in de eerste aanwijzing van het vorige Hoofdstuk is aangegeven, naar hetwelk wij, ter vermijding van herhaling, terugwijzen.

In de *tweede aanwijzing* maakt men gebruik, zoolang de ontsteking hevig is, van verzachtende plaatsmiddelen, bij wijze van baden, inspuitingen of pappen aangebragt, en wanneer het gebrek van geene venerische smetstof afhankelijk is, zoo kan men spoedig tot de ligt terugdrijvende middelen. b. v. het *oxyd. zinci*, de loodbereidingen en dergelijke den toevlugt nemen; is de ziekte van besmetting afhankelijk, dan bevordert men zooveel mogelijk den uitvloed, terwijl men tevens, zoodra de ontstekingstoevallen geweken zijn, tot de aanwending van het een of ander kwikbereidsel overgaat.

De *derde aanwijzing* verkrijgt men, door doelmatige inspuitingen tusschen de voorhuid en den eikel, en als de uitvloed der stof verhinderd wordt, door de, in de derde aanwijzing des vorigen Hoofdstuks, aangegevene wijze.

Aan de *vierde aanwijzing* voldoet men, door de bijkomende voor- of achterwaartsche beknelling van den eikel (*Phimosis* en *Paraphimosis*) te verhelpen, zoo als bereids elders is aangewezen. De venerische zweren, welke gewonelijk aan den achterrand des eikels zitten, tracht men zoo spoedig mogelijk, na eene voorafgaande in-

wen-

wendige kwikbehandeling te genezen, waartoe men, wanneer de voorhuid vernaauwd en de ontsteking grootelijks of geheelijk geweken is, ook nog de inspuitingen kan bezigen, benevens eene zalf uit gelijke deelen, *Ung. Simpl. et Hydrarg.* of wel van dit laatste alleen, door middel van eene duivenveêr, tusschen den eikel en de voorhuid aangebragt.

In de *vijfde aanwijzing* vordert men, op verschillende zaken bedacht te zijn; zoo, b. v. wordt de overgeblevene verharding aan het achterste gedeelte des eikels, gewonelijk bestempeld met den naam van *Corona Veneris*, door inwrijvingen met de kwikzalf, verzachtende pappen en plaatselijke baden overwonnen. De verharding der voorste beknelling van den eikel, welke hinderlijk is en voor geene geneeskundige behandeling wijkt, wordt door de kunstbewerking der zoogenaamde besnijding verholpen (zie *Oper. Heelk.* 1ste Deel, Hoofdstuk 29). De versterving tracht men, door de reeds in het vorige Hoofdstuk aangegevene wijze, voortekomen. De vergroeijing verhelpt men doelmatig, of ook wel komt men dezelve voor, door dagelijks een dun tentijzer tusschen den eikel en de voorhuid te brengen, en rondom het eerstgemelde deel te voeren.

VIER-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DES PISWEGS.

(*Urethritis*, *Blennorrhagia*, *Gonorrhoea.*)

Bepaling. Onder deze benaming verstaat men dien ontstekingstoestand, waardoor het kanaal des piswegs in beider geslacht wordt aangedaan, gevolgd van uitvloed eener slijmstof, vergezeld van min of meer hevige pijn in het waterloozen.

De *vatbaarheid* bestaat in eene bijzondere gevoeligheid van den pisweg; die personen, welke door dezelve eenmaal zijn aangedaan geweest, zijn tot het wederkrijgen derzelve zeer blootgesteld.

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke schadelijkheden*, herhaalde inbrenging eener bougie in den pisweg, kneuzingen derzelve, steenachtige verhardingen in den pisweg of in de blaas, het paardrijden, herhaalde bijslaap en zelfbevlekking. 2e. *Scheikundige*, scherpe, pisdrijvende middelen, spaanschevliegbereidingen, inwendig en plaatselijk scherpe inspuitingen, enz. 3e. *Van uitwendige invloeden afhangende*, b. v. van zinking, verkoudheid, bijzonderlijk die van de blaas. 4e. *Van spijzen en dranken ontstane*, het veelvuldig gebruik van bier, vooral van specerijachtige spijzen en dranken. 5e. *Van buiten aangebragte*, b. v. onzuiverheid, door eenen scherpen witten vloed, venerische besmetting. 6e. *Verhindering in de afscheidingen of ontlastingen*, zoo als door te lang in de blaas opgehoudene scherpe pis. 7e. *De uit het ligchaam voort-*

voortkomende, zoo als jichtige, ringwormige, kropklierige en andere ziekte. 8^e^. *Door medelijdendheid ontstane*, het aanwezen van aambeijen of wormen in den endeldarm, de tandkrijging bij kinderen, zweren in den pisweg, ontsteking van de voorstanderklier en van de blaas, enz.

De *zitplaats* van de ontsteking des piswegs (*Druiper*), is gewonelijk in de zoogenaamde schuitsgewijze holte bij de mannen, en in het voorste gedeelte des piswegs bij de vrouwen; echter kan dezelve ook op andere plaatsen en meer naar achteren in den pisweg, en zelfs in de geheele lengte van dit kanaal bestaan.

Men *verdeelt* deze ontsteking in die van den pisweg bij mannen (*Urethritis virorum*), en die bij de vrouwen (*Urethritis feminarum*), en naar den aard der inwerkende oorzaak, in eenvoudige (*Urethritis simplex*) en zamengestelde of besmettelijke (*Urethritis venerea*), welke wij zullen behouden met toepassing op die van het geslacht.

De kenteekenen en toevallen der eenvoudige piswegontsteking bij de mannen zijn: eenige uren na de inwerking der oorzaak ontwaart de lijder eene pijnlijke jeukte aan de uitwendige opening des piswegs, welke min of meer rood ziet; na verloop van een korten tijd vertoont zich eene dunne, doorschijnende, scherpe vloeistof, welke in hoeveelheid en hoedanigheid verschilt, zoodat dezelve van eene witte een min of meer geelachtige kleur aanneemt, die het linnen bevlekt, en, tusschen den eikel en de voorhuid

 blij-

blijvende staan, ontvellingen te weegbrengt; de aandrang tot waterloozen is min of meer hevig, en bij den uitvloed vergezeld van eene geringere of grootere pijn, voornamelijk ter plaatse van de schuitsgewijze holte; deze pijn brengt, in eenen hoogen graad, koorts te weeg; wordt de ziekte aan zich zelve overgelaten, zoo vernaauwt het kanaal des piswegs door de zwelling, en de pis ontlast zich met kromme dunne stralen. Na verloop van zes, acht of tien dagen, onder het gebruik van doelmatige middelen, verandert de uitvloed, wordt geel, daarna wit en houdt, langzamerhand verminderende, op, en de gewone slijmafscheiding van het kanaal neemt derzelver plaats in.

De kenteekenen en toevallen der tweede soort, kunnen in drie tijdperken verdeeld worden.

Eerste tijdperk. Weinige dagen (van twee tot zes of acht) nadat de besmetting heeft plaats gegrepen, wordt de eikel min of meer rood, en de lijder ontwaart, in de opening en in het voorste gedeelte des piswegs, eene jeukte en daaropvolgende branding en herhaalden aandrang tot waterloozing; eenigen tijd daarna voegen zich nog bij deze gewaarwordingen eene min of meer hevige pijn, in en langs den onderkant der pisbuis, welke zich ook tot in de liezen, lendenen, zaadstrengen, ballen, blaas en somtijds zelfs tot in den aars uitstrekt, benevens daaropvolgende uitvloed eener dunne, scherpe, doorschijnende vloeistof.

Tweede tijdperk. De randen van de opening des piswegs zwellen op, de uitvloed der stof verandert, wordt dikker, geelgroenachtig en soms

met

met bloedige strepen vermengd, dezelve is dikwijls zeer scherp, ontvelt de omliggende deelen, en verwt het linnen op eene bijna onuitwischbare wijze; pijnlijke en verdraaide oprigtingen der roede (*Chorda veneris*); vooral des nachts, verhinderde, verminderde, somtijds niet dan droppelsgewijze en herhaalde pisloozing met gebogene, dunne stralen, voorafgegaan en gevolgd van hevige pijn. Deze toevallen houden gewonelijk tot den elfden of vijftienden dag, dikwerf nog langer, aan, en kunnen veelal zoo hevig zijn, dat de koorts te voorschijn komt, de geheele uitvloed achterwege blijft (*Urethritis Sicca*) en de vaten des piswegs, door de aanwezende spanning, verbroken worden, en min of meer hevige bloeding (*Stymatosis*) plaats grijpt.

Derde tijdperk. Indien nu deze toevallen, hetzij uit zich zelve of onder eene behoorlijke behandeling, ophouden, zoo vermindert de pijn, de pisloozing geschiedt vrijer, de uitvloed der stof wordt zachter, langzamerhand geler en eindelijk wit; allengskens dikker wordende en in hoeveelheid verminderende, zoo houdt dezelve geheellijk op; de slijmafscheiding in het kanaal des piswegs herneemt derzelver gewonen loop; de pijnlijke gewaarwordingen in de omliggende deelen verdwijnen met de afneming der toevallen; dit tijdperk duurt gewonelijk acht of tien dagen. Houdt dezelve aan, zoo noemt men zulks verouderden uitvloed (*Nadruiper*, *Blennorrhoea*).

De kenteekenen en toevallen der ontsteking des piswegs bij de vrouwen. Zij is nagenoeg

 de-

dezelfde, doch gewijzigd naar den aard der deelen, met zwelling en roodheid van de opening des piswegs, brandende en pijnlijke waterloozing, uitvloed van slijmstof, enz. waarvan nader zal gesproken worden, wanneer wij over den eigenlijk vrouwelijken druiper (*Elytrorrhoea*) handelen (zie Hoofdst. 26).

De zamenstellingen der piswegontsteking kunnen afhangen van de mindere of meerdere hevigheid der ziekte, van de voortbrengende oorzaak, van de afwijkingen in den leefregel, enz. Dezelve zijn: 1^e^. opzwellingen der liesklieren, der zaadstrengen, der ballen en der voorstanderklier; 2^e^. voortdurende oprigting der roede (*Priapismus*); 3^e^. verhindering in de pisloozing; 4^e^. bloeding uit de pisweg; 5^e^. voor- en achterwaartsche inknelling der voorhuid; 6^e^. ophouding van den uitvloed; 7^e^. venerische zweren; 8^e^. algemeene venerische ziekte; 9^e^. koorts; 10^e^. oogontsteking.

De *uitgangen* zijn: 1^e^. verdeeling; 2^e^. verëttering (*Urethropyosis*); 3^e^. verzwering (*Urethrohelcosis*) en daaruit voortspruitende pijpzweren des piswegs; 4^e^. verouderde uitvloed (*Blennorrhoea*); 5^e^. versterving; 6^e^. vernaauwing des piswegs, door verdikking of door wratachtige ligchamen; 7^e^. verbreking des kanaals.

De *voorzegging* is afhankelijk van de soort, het tijdperk en de hevigheid der ziekte, van den aard der voortbrengende oorzaak, van het gestel en den ouderdom des lijders, van de mindere of meerdere goede inachtneming van den leefregel of van de tijdige en doelmatige behandeling. De eenvoudige ontsteking des piswegs,

zal,

zal, in het behoorlijk betrachten der voorschriften, spoedig genezen; die ontsteking, welke derzelver zitplaats in het voorste gedeelte der roede heeft, is gemakkelijker te genezen dan de dieper zittende; hoe later de ontsteking te voorschijn komt, des te moeijelijker is derzelver genezing; de ontsteking der ballen en der voorstanderklier kan bedenkelijke gevolgen na zich slepen; de zamenstellingen eindelijk, zijn al of niet te vreezen, naarmate van derzelver aard, hevigheid, duur, enz.

De *behandeling* der ontsteking des piswegs wordt gewijzigd, naar het soort derzelve, het ligchaamsgestel, het geslacht, den ouderdom, enz. des lijders. De eerste soort of de eenvoudige ontsteking des piswegs, vordert zelden meer dan eenen goeden leefregel, het gebruik van slijmerige, verkoelende dranken en plaatselijke zuiverheid. Het is op die der tweede soort, dat wij onze aandacht dienen te vestigen, tot welker genezing de inachtneming wordt vereischt van de volgende aanwijzingen: 1°. De ziekte voortekomen. 2°. Indien zij heeft plaats gegrepen, zoo veel mogelijk te verminderen. 3°. De schadelijke inwerking der scherpe pis en uitvloeijende stof te verhinderen, en deze laatste weg te nemen. 4°. De zamenstellingen te bestrijden. 5°. De schadelijke uitgangen voortekomen of te verhelpen.

De *eerste aanwijzing* vereischt: 1°. de reiniging der roede, 2°. de inwerking der aanstekende stof zoo veel mogelijk te verhinderen. Aan het eerste tracht men te voldoen, door de, onmiddelijk na den bijslaap in het werkgestelde,

waterloozing, de inspuiting in den pisweg van melk, amandelolij, en het vlijtig baden en wasschen. Voor de tweede rade men aan, het bestrijken van den eikel met vet, olij of kwikzalf, het wasschen of baden van met looddeelen bezwangerde of zamentrekkende waters, het beschermen der roede door eenigerhand werktuig, het inspuiten van eene oplossing van gevloeid salpeterzurezilver, van de bijtende kwik of van zeep in gedisteleerd water, wijn en water, of dit eerste alleen, het kalkwater met eenig slijmig bijvoegsel, b. v. van arabische gom of kweepitten. Ofschoon deze middelen dikwijls de smetstof verhinderen intewerken, zoo kunnen echter dezelve ook evengoed tot voortbrenging of tot verhaasting der ontsteking aanleiding geven.

Aan de *tweede aanwijzing* voldoet men, door eene algemeene ontstekingwerende geneeswijze en een' schralen leefregel; is de ontsteking hevig, zoo zijn algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, deze laatste aan den bilnaad of de roede bewerkstelligd, aangewezen, slijmige dranken van lijnzaad, amandelen, gepelde gerst, salepwortel, heemstplant, arabische gom met bijvoeging van zoethout, of wel de drie laastgenoemde zelfstandigheden in poedervorm, het poeder van den staartpeper (*Cubeba*), is nieuwlings, met schijnbaar goed gevolg aangeprezen, terwijl men met het salpeter zeer spaarzaam omgaat, of liever geheellijk achterwege laat, plaatselijke verzachtende baden, en, ingeval van hevige pijn, dergelijke, pijnstillende pappen, het inwrijven langs den bilnaad en den onderkant der roede van de kwikzalf met *opium* bedeeld,

deeld, en inwendig eenigerhand bedarend middel toegediend, verzachtende lavementen, enz.

De *derde aanwijzing* gebiedt de herhaalde reiniging der roede met een verzachtend afkooksel van de heemstbladen of wortel, het droppelsgewijze inspuiten van dit vocht, of wel van laauwe melk, terwijl de behandeling in de tweede aanwijzing aangegeven, voortgaat. Sommigen raden aan, het gebruik van zacht pisdrijvende middelen, b. v. de *rob. juniper.*

De *vierde aanwijzing* vordert de voldoening aan verschillende zaken, zoo b. v. wordt de verdere opzwelling der liesklieren, welke dikwijls medelijdenderwijze plaats heeft, door veelvuldig wasschen met koud water voorgekomen; gaan dezelve, niettegenstaande de aanwending van de ontstekingwerende geneeswijze, in verëttering over, zoo heeft de ondervinding bewezen, dat eene vroegtijdige openmaking door inkervingen, en, bij de vermindering der ontsteking, eene aangebragte drukking, de dikwerf verwoestende verëttering voorkomt en de genezing aldus bewerkstelligt. De opzwelling der zaadstrengen en der ballen wordt verminderd en ook wel voorgekomen, door het spoedig aanleggen van een schortband. Tegen de pijnlijke oprigting der roede, worden bedarende middelen, b. v. eene *opium* bereiding in slijmige dranken aangeprezen, terwijl dergelijke, plaatselijke baden of pappen tevens zijn aantewenden. De verhinderde pisloozing, door opzwelling van de voorstanderklier, den hals der blaas of die des geheelen piswegs, te weeggebragt, wordt door de algemeene ontste-

king-

kingwerende behandeling, vooral door het aanzetten van bloezuigers op den bilnaad, en daarop onmiddelijk gelegde pappen bestreden. Zijn deze niet voldoende en heeft men alle andere middelen te vergeefs aangewend, zoo kan, even als in de *Oper. Heelk.* 2de Deel, Hoofdst. 64, is opgegeven, gehandeld worden. De bloeding uit den pisweg, wanneer dezelve door te lange aanhouding gevaar drijgt, wordt door het baden van het lid in koud water, eene achter de plaats der bloeding aangebragte drukking met de vingeren of eene inspuiting van opgeloste arabische gom en aluin bedwongen: vooral dient men bedacht te zijn, dat deze bloeding veelal verligting der toevallen te weegbrengt. De voor- en achterwaartsche inknelling van den eikel, wordt behandeld, zoo als in het 22 Hoofdstuk dezes deels is aangegeven. Als de ophouding des uitvloeds van hevige ontsteking afhangt, zoo wordt de geneeswijze daarna ingerigt; zijn afwijkingen in den leefregel hiervan de oorzaak en heeft de ontsteking geheel of ten deele derzelver zitplaats verlaten (*Urethritis Suppressa*), en zich op andere deelen geworpen, zoo moet deze door verzachtende pappen om de roede, of door de prikkeling des piswegs, door de herhaalde inbrenging eener bougie met *ammoniacgeest* bestreken, of wel door eene mindere of meerdere prikkelende inspuiting worden teruggebragt. De zamenstelling met venerische zweren, het aanwezen van algemeenen syphilitischen toestand, wordt door de aanwending van de kwikmiddelen, onder den een of anderen vorm, naarmate

van

van het gestel des lijders, verholpen. Zijn de zweren in den pisweg zelven, zoo kunnen, na de verdwijning van den ontstekingstoestand of ook wel wanneer deszelfs aanwezen de ontsteking onderhoudt, bougies, uit verzachtende en tevens genezende middelen vervaardigd, aangewend worden. De kwikbehandeling is tevens aantewenden, ofschoon er geene zamenstellingen zijn, welke deze alleen zoude noodzakelijk maken, echter wachte men de volkomene opheffing van den ontstekingsstaat af, voor en aleer daarvan gebruik te maken, tenzij bijzondere omstandigheden zulks dringend geboden. De vergezellende koorts en oogontsteking worden, naar gelang van derzelver aard, bestreden. Pijpzweren des piswegs moeten vrijelijk worden opgelegd, eene buigzame Catheter in de blaas gebragt, dewelke daarin gehouden moet worden (zie *Oper. Heelk.* 1ste Deel Hoofdst. 42).

Aan de *vijfde aanwijzing* voldoet men, door in de eerste plaats ter regter tijd van die middelen gebruik te maken, welke de verlorene veerkracht aan de deelen terug geven; te dien einde bezige men, na de volkomene verdwijning der ontsteking, in- en uitwendige middelen. Tot de eerste behoren onder anderen de *Copaïve-balsem*, de *Cubeba*, de *Kina*, *Cascarilla*, *Tormentilla*, *Staal*, *Terracatechu*, *Kino*, enz. Tot de tweede betrekt men inspuitingen, opvolgender wijze, van het *Aq. Lauro-Ceras.*, *opium* oplossing, zacht zamentrekkende, b. v. loodmiddelen, het *oxyd. zinc.*, *aluin*, *wijn*, (zie *Oper. Heelk.* 1ste Deel, Hoofdst. 16), de inbrenging

ging van uit witte wasch en looddeelen vervaardigde *bougie*, enz. In de tweede plaats bedient men zich van verwijderende, veerkrachtige *bougies*, in dikte elkander opvolgende, om de vernaauwing te verhelpen. In sommige gevallen van dien aard kan het vermogend brandmiddel gevorderd worden (zie voor de eene en andere bewerking *Oper. Heelk.* Hoofdst. 30.) De verhelping der verharding van de voorstanderklier, zal in het vervolg worden aangegeven. Ten opzigte van de versterving handele men, zoo als in het artikel daartoe betrekkelijk, in het algemeen zal geleerd worden.

VIJF-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING VAN DE PISBLAAS.

(*Uro-cysticis.*)

Bepaling. Onder dezen toestand begrijpt men de zoodanige, waarin eenig gedeelte van de blaas, met ontsteking is aangedaan.

Voorbeschiktheid. Gewoonlijk tast deze ontsteking sterke, volwassene, bloedrijke gestellen, eerder mannen dan vrouwen, somtijds oude lieden, zelden kinderen aan.

De oorzaken zijn: 1e. *Werktuigelijke schadelijkheden*, wonden, heelkundige bewerkingen, de beklemde blaasbreuk, wormen, en onregelmatige steenen in de blaas, het ruw inbrengen

van

van een vreemd ligchaam tot in dit deel, b. v. eene sonde of bougie, uitwendige op den bilnaad aangebragte kneusingen, door een' slag, stoot, val, het schokken door het wagen- of paardrijden, het dansen, lange marschen, geweldadige uitrekking der roede. misbruik van den bijslaap, schadelijke gewoonte der zelfbevlekking, enz. 2e. *Scheikundige*, scherpe, pisdrijvende middelen, zoo als spaanschevliegen, uit- of inwendig, onder eenen of anderen vorm aangebragt, *Copaïve-balsem* te vroegtijdig derhalve. in het ontstekingstijdperk aangewend, hevige purgeermiddelen (*drastica*), scherpe bijtende zelfstandigheden in den pisweg en verder aangebragt, het zij door middel van vaste ligchamen, b. v. eener bougie of door inspuitingen. 3e. *Van uitwendige invloeden*, b. v. verkoudheid. 4e. *Afwijkingen in den leefregel*, scherpe specerijachtige spijzen, dergelijke en geestrijke dranken, bovenmatig gebruik van bier, enz. 5e. *Venerische besmetting*. 6e. Onderdrukte ontlastingen, vooral die der pis, en de daaruit ontstane scherpte derzelve, het te lang uitstellen der waterloozing. 7e. *Terug gedrevene stoffen*. zoo als dauwormige, kropklierige, jichtige scherpte, huiduitslag, opgestopte druiper als anderszins. 8e. *De uit medelijdenheid ontstane*, zoo als het aanwezen van ontsteking der blaas of van de voorstanderklier, verharding dezer laatste, aambeijen en pijpzweren in den endeldarm en blaas, zweren in den pisweg, enz.

De *zitplaats* dezer ontsteking is in het slijmvlies der blaas, al derzelver zamenstellende, en ook omliggende deelen kunnen er door aangedaan worden.

De

De ziekte kan *ingedeeld* worden, naarmate van het gedeelte der blaas, hetwelk aangedaan is: in 1^e^. eigenlijk gezegde pisblaasontsteking (*Uro-cystitis universalis*). 2^e^. Die van den hals derzelve. 3^e^. Van het slijmvlies (*Uro-cystitis Catharralis*).

De kenteekenen en toevallen der eigenlijke gezegde pisblaasontsteking, uiten zich door hevige, brandende, vlugge pijnen, in de blaas-streek eene veelvuldige aandrang tot waterloozing, en de ontlasting van hoogroode met brandende pijn vergezeld gaande pis, of volkomene pisopstopping; in dit geval is er eene eironde gespannene zwelling boven de schaambeenderen voelbaar, welke op het aanraken allerpijnlijkst is, kleine, harde, ongelijke, snelle pols, aanmerklijke dorst in hevigen graad, angst, buikpijn, braking, hik, ijling en koude der ledematen, opneming der pis in de bloedmassa, of vernietiging der rokken op eene bepaalde plaats, vergezeld van uitstorting der pis in het omliggende celweefsel, of in de buiksholte, en daarop spoedig volgende versterving of de dood.

De kenteekenen en toevallen der ontsteking van den hals der blaas zijn: een diepzittende pijn doet zich gevoelen achter de schaambeensvereeniging, dewelke vermeerdert, wanneer de buik van boven naar beneden gedrukt wordt, en plant zich voort tot aan het voorste gedeelte des bilnaads; de lijder gevoelt eene brandende hitte, vooral in het waterloozen aan het achterste gedeelte der roede, welke daar ter plaatste, en ook op den bilnaad zeer gevoelig en gespannen is, het slijmvlies zwelt insgelijks op, vernaauwt daardoor plaatslijk den pisweg, en geeft tot eene ontste-

king-

kingachtige, opgeschorte, pisloozing (*Ischuria inflammatoria urethralis*), dewelke zich in den beginne uit, door eene opvolgende verminderde dikte van den straal en vermeerderde pijn (*dysuria*), of eenen veelvuldigen aandrang tot waterloozing, welke allerpijnlijkst is, en de pis niet dan droppelsgewijze uitvloeit (*stranguria*), en waarbij zich, naarmate dat de toevallen in hevigheid stijgen, koorts en derzelver vergezellende toevallen en gevolgen voegen, die echter ook ophouden, wanneer de toevallen van eenen aanvangenden druiper zich weder vertoonen.

De kenteekenen en toevallen der ontsteking van het slijmvlies der pisblaas zijn: min of meer hevige, stekende pijn in de blaas, die zich bij mannen tot in den eikel uitstrekt, aandrang tot pisloozing, spanning in den bilnaad, terugtrekking van de roede; na verloop van een min of meer korten tijd, bespeurt de lijder, na het eindigen der pisloozing, die dan helder, naderhand troebel en vlokkig wordt, een' slijmigen uitvloed die op den bodem zinkt en met de vermindering der toevallen afneemt of blijft voortduren.

De *uitgangen* der ziekte zijn: 1^e^. verdeeling; 2^e^. verëttering; 3^e^. verzwering; 4^e^. bersting der blaas; 5^e^. versterving; 6^e^. verouderde toestand en daarmede vergezeld gaande ziekelijke slijmafscheiding (*urocysto-blennorrhoea*); 7^e^. vernaauwing van den pisweg; 8^e^. verdikking en verharding der pisblaasvliezen; 9^e^. vergroeijing met de omliggende deelen; 10^e^. verlamming.

De *voorzegging* van deze ziekte rigt zich naar den graad, den duur, de oorzaak en den waarschijnlijken uitgang. In geringen graad is dezelve

niet gevaarlijk, en kan, na verloop van weinige dagen, onder eene gepaste behandeling, zich verdeelen. In eenen hevigen graad kunnen de opgemelde, aanmerkelijke en bedenkelijke uitgangen bijgevoerd worden: houdt de ontsteking meer dan tien of twaalf dagen aan, zoo gaat dezelve meestal in eenen verouderden toestand over. De blaasontsteking, door uitwendige oorzaken voortgebragt, is minder gevaarlijk dan de door inwendig ontstane; in ziekelijke gestellen is eene spoedige versterving te vreezen.

Behandeling. Vier aanwijzingen komen ter genezing dezer ontsteking in aanmerking: 1^e^. De oorzaken zoo veel mogelijk weg te nemen. 2^e^. De ontsteking te verminderen. 3^e^. De toevallen te doen bedaren, welke gelegenheid tot vermeerdering der ontsteking geven. 4^e^. In de nablijvende gebreken te voorzien.

De *eerste aanwijzing* vordert de zoo veel mogelijke wegneming der oorzaken; b. v. is een steen in de blaas hiervan de oorzaak, zoo zoude de wegneming van denzelven kunnen worden gevorderd, (zie de kunstbewerking der steensnijding in de *Oper. Heelk.* 3de Deel).

De *tweede aanwijzing* wordt verkregen, door het in 't werkstellen van de ontstekingwerende geneeswijze; in het algemeen kunnen een of twee ruime aderlatingen dienstig zijn, en in het bijzonder door plaatselijke bloedontlastingen, vooral door bloedzuigers of bloedige koppen op den bilnaad aangewend, welke men door verzachtende omslagen, pappen als anderzins, ook tevens op den onderbuik gelegd, kan doen opvolgen, terwijl voet- en handbaden, benevens verzach-

ten-

tende darminspuitingen tevens zijn aan te prijzen; inwendig verzachtende, slijmige middelen, welke, ingeval de pisopstopping volkomen is, lepelsgewijze moet worden toegediend; of wel geeft men verkoelende, minder vloeibare middelen, zoo als de *rob. ribes. rubror.*, citroenschijfjes met suiker, en wat dies meer zij, om den dorst te lesschen, zonder de blaas door het drinken te doen uitzetten, terwijl men intusschen een' strengen leefregel laat in achtnemen; het is niet dan nadat de ontlasting der pis door middel der Catheter bewerkstelligd is, dat men van verkoelende en slijmige dranken, naarmate der omstandigheden, gebruik kan maken, waartoe men bij voorkeur dient te kiezen, de afkooksels van de heemstplant en het lijnzaad, of wel melk, amandeldrank, een mengsel van arabische gompoeder en water, waarmede men tot zoo lang voortgaat, dat alle ontstekingstoevallen zijn verdwenen. Is eene scherpe stof in den pisweg, door middel van inspuiting of andere wijze, aangebragt, van het ontstaan der ontsteking de oorzaak, zoo zijn verzachtende, echter niet met geweld ingevoerde, inspuitingen aan te wenden, waartoe de dubbelde Catheter van CLOQUET zeer dienstig is. Is de ziekte door het uit- of inwendig gebruik van spaanschevliegbereidingen ontstaan, zoo kan bij de gemelde verzachtende, slijmige dranken, ook een weinig *campher* gevoegd worden.

De *derde aanwijzing* vordert, wanneer b. v. de volkomene opstopping der pis, door de bovenmatige uitzetting der blaas, den ontstekingstoestand vermeerdert, en men alle pogingen ter

ontlasting derzelve door den natuurlijken weg, en zelfs de kunstmiddelen, ter bereiking van dit oogmerk aangewend, vruchteloos beproefd heeft, om tot de ontlasting der pis, door middel van de doorboring der blaas, overtegaan, en daartoe, naar omstandigheden, eene der methoden te bezigen, welke in de *Oper. Heelk.* 2de Deel, Hoofdstuk 64 geleerd wordt.

Aan de *vierde aanwijzing* wordt voldaan, door, ingeval van verëttering en verzwering, even zoo te handelen, als dienaangaande, in het vorige Hoofdstuk, is aangegeven. Heeft de barsting der blaas naar buiten plaats, en vormt er zich eene pispijpzweer, zoo kan, na alles te vergeefs beproefd te hebben, welligt de kunstbewerking, in de *Oper. Heelk.* 2de Deel, Hoofdst. 42 aangetoond, voordeelig in het werk worden gesteld. De geheele versterving der blaas is niet te verhelpen. De verouderde toestand is onder de, in den loop dezer behandeling, aangegevene wijze, begrepen. De vernaauwing des piswegs wordt verholpen, gelijk in de *Oper. Heelk.* 1ste Deel, Hoofdst. 30 geleerd wordt. De verdikking en verharding der rokken kan misschien, door verdeelende middelen, worden genezen. De vergroeijing met de omliggende deelen is zonder hoop op herstel. De verlamming eindelijk kan welligt, door eene versterkende en prikkelende geneeswijze, te regt worden gebragt, waartoe men uitwendig koude baden, inwrijvingen van prikkelende smeersels, enz. en ook de electriciteit en het galvanismus kan in het werkstellen (zie *Oper. Heelk.* 1ste Deel, Hoofdst. 3 en 4).

ZES-

ZES - EN - TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER SCHEDE.

(*Elytritis*, *Elytrorrhoea.*)

Bepaling. Hierdoor verstaat men dien toestand, waarin de schede en uitwendige vrouwelijke teeldeelen met ontsteking worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Het vrouwelijke geslacht, jeugdige en meergevorderde ouderdom, waterachtig en zenuwachtig gestel, het verblijf in koude en vochtige landstreken, deze zijn even zoo vele gelegenheden, welke het ontstaan van dezelve bevorderlijk zijn.

Oorzaken. 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, wonden, verscheuring van den bilnaad, met geweld uitgeoefende bijslaap, vreemde ligchamen, b. v. tampons, geweldadige verlossing, het gebruik van werktuigen bij dezelve, vleeschproppen, uitzakkingen der baarmoeder, enz. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, scherpe inspuitingen of dergelijke pis, waardoor de uitwendige schaamdeelen geprikkeld worden en ontvellen, het misbruik van stoven. 3e. *Door besmetting voortgebragte*, door het in aanraking komen met onzuivere voorwerpen. 4e. *Door in het ligchaam huisvestende*, zoo als kropklierige, dauwormige, rheumatische en andere. 5e. *Door hevige bewegingen ontstane*, onmatige uitoefening van den bijslaap, de zelfbevlekking, het paardrijden, gebrek aan bewegingen, het gebruik van verenbedden, enz. 6e. *Door*

delijdendheid veroorzaakte, ontsteking of zweren van in den omtrek gelegene deelen, de baarmoeder, de pisblaas, de endeldarm, enz. 7^e. *Door uitwendige invloeden te weeggebragte*, het verkouden der schaamdeelen. 8^e. *Afwijkingen in de gewone of andere afscheidingen*, b. v. de maandstonden. 9^e. *Misbruik in spijzen en dranken*, veel laauwe dranken, b. v. geestrijke, koffij, thee. 10^e. *Gemoedsaandoeningen*, veelal nederdrukkende. 11^e. *Te naauwe kleeding*, het te streng rijgen, enz.

De *zitplaats* des gebreks is in het slijmvlies, hetwelk de uitwendige teeldeelen inwendig bekleedt. Naarmate van de deelen welke zij inneemt, verkrijgt deze ziekte verschillende benamingen; zoo als ontsteking der schede (*Elytritis*), die der uitwendige schaamlippen (*Episioïtis*), die van de uitwendige *nymphitis* en die van den kittelaar (*Clitoritis*). De voor de Heelkunde belangrijke indeeling is die, welke van besmettende of niet besmettende oorzaken afhankelijk zijn.

De kenteekenen en toevallen van de door besmetting ontstane:

Eerste tijdperk. Aanvankelijk jeukte in den omtrek der schede, en naderhand pijnlijk gevoel in het bovenste, achterste, onderste gedeelte derzelve, gepaard met spanning en zwelling, en eene gewaarwording van vernaauwing in de geheele uitgestrektheid van dit deel; de pijn, welke bij de inbrenging des vingers vermeerdert, strekt zich uit naar de omliggende deelen, vooral den bilnaad, de baarmoeder, de lendenen, naar de liesklieren, die veelal opzwellen; de uitwendige teeldeelen worden mede door ontsteking aangedaan,

daan, en zijn niet zelden aanmerkelijk gezwollen, hetwelk het gaan en zitten grootelijks hinderlijk is; de ontsteking verspreidt zich van de kleine lippen naar den pisweg, en vandaar naar de pisblaas, waardoor het waterloozen moeijelijk en pijnlijk wordt; de pis met de ontstokene deelen in aanraking komende, veroorzaakt een hevig, brandend gevoel: deze toevallen in eenen hoogen graad zijnde, zoo worden dezelve vermeerderd met koorts.

Tweede tijdperk. Een dunne, slijmachtige, stinkende uitvloed, stelt zich in, welke aanmerkelijk wordt en een wegknagend vermogen bezit, zoodat dezelve de uitwendige teeldeelen, maar vooral aan het achterste, onderste gedeelte der schede, bekend onder den naam van schuitsgewijze holte, en ook den bilnaad tot aan den endeldarm en de zijden bovendeelen der dijen doet ontvellen. Deze uitvloed wordt geelgroenen etterachtig, vermindert met de overige toevallen, en houdt, onder eene doelmatige behandeling, eindelijk geheel op.

De kenteekenen en toevallen der goedaardige of niet besmettelijke ontsteking der schede en uitwendige vrouwelijke teeldeelen, laten zich, na de voorgaande, gemakkelijk bepalen; dezelve hebben soms, wanneer de ontsteking diep indringt, en van werktuigelijke beleedigingen afhankelijk is, dezelfde kenmerken als het ontstekingsgezwel.

Als zamenstellingen der schedeontsteking komen in aanmerking: 1e. opzwelling der liesklieren; 2e. ophouding des uitvloeds; 3e. venerische toestand; 4e. oogontsteking.

De *uitgangen* zijn: 1ᵉ. verdeeling; 2ᵉ. verettering; 3ᵉ. verzwering; 4ᵉ. versterving; 5ᵉ. verouderde toestand (*Elytroblennorrhoea*); 6ᵉ. vergroeijing; 7ᵉ. vleeschproppen; 8ᵉ. wratachtige voortbrengsels; 9ᵉ. verharding.

Voorzegging. Deze is aan vele omstandigheden ondergeschikt, en afhankelijk van de soort, de hevigheid, het tijdperk der ziekte, enz. De ontsteking der schede uit besmetting voortkomende, is, uit hoofde dat dezelve gewoonlijk den algemeenen venerischen toestand na zich sleept, gevaarlijker dan in het tegengestelde geval, welke, onder eene behoorlijke behandeling, spoedig zal ophouden. Over het algemeen genomen is de vrouwelijke druiper moeijelijker te genezen dan de mannelijke, maar daarentegen heeft dezelve niet zoo vele onaangename nagebreken dan deze.

De *behandeling*, in de piswegontsteking der mannen aangegeven, kan, met eenige wijziging, die den aard der deelen vordert, worden toegepast, met bijvoeging, in de *tweede* en *derde aanwijzing* van verzachtende inspuitingen, plaatselijke baden: en, ingeval de vervellingen aanmerkelijk zijn, het veelvuldig wasschen der uitwendige teeldeelen, met een afkooksel van de heemstplant, het bestrijken met het *ung. zinci*, enz. Als bijvoegsel tot de *vierde aanwijzing* wordt de vergroeijing der schede of in- en uitwendige lippen verholpen, zoo als in de *Oper. Heelk.* 1ste Deel, Hoofdst. 31, wordt aangegeven. De vleeschproppen worden weggenomen. (Zie *Oper. Heelk.* 3de Deel.) Ingeval de wrat-

ach-

achtige voortbrengsels vernietigd worden, door eene oplossing van het *murias deutoxyd. hydrarg.* in kalkwater, het bestrijken met het *Nitras argent. fus.*, wanneer namelijk, dezelve geene peersgewijze gedaante hebben, in welk geval een draad om den hals kan gelegd en toegesnoerd worden. Ingeval van zweren in de schede, kan men met vrucht gebruik maken, van een mengsel van de *murias protox. hydrarg.*, *extract. op. aquos.* en reuzel, de grootte van een' noot, ter smelting, in de schede gevoerd. Zijn de zweren van een pijpzweerachtigen aard, en staan dezelve in verband met de blaas, zoo kan welligt de kunstbewerking in de *Oper. Heelk.* 2[de] Deel, Hoofdst. 42 aangegeven, worden gevorderd.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER BAARMOEDER.

(*Metritis.*)

Bepaling Onder dezen toestand begrijpt men die ontsteking, waardoor de baarmoeder in derzelver geheele uitgestrektheid, en ook de trompetten van FALLOPIUS, en de eijernesten tevens kunnen worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Volbloedigheid, prikkelbaar gestel, staat van zwangerschap, verlossing, zelden voor het intreden of na het ophouden der maandstonden; deze ontsteking is meer ge-

 neigd

neigd in den winter dan in den zomer te ontstaan.

Oorzaken. 1^e^. *Werktuigelijke beleedigingen*, wonden, hetzij gescheurde of andere, der baarmoeder. Heelkundige kunstbewerkingen, b. v. de keizerssnede, het wegnemen eener vleeschprop, hevige krachtinspanning ter bevordering der verlossing, of geweldadige verlossingen door werktuigen, het kwalijk plaatsen van eenen moederring, enz. het te sterk inrijgen van den buik, terugblijving der nageboorte, enz. 2^e^. *Scheikundige schadelijkheden*, scherpe inspuitingen, het aanwezen van gestolte bloed in de baarmoeder, het aanwenden van zoogenaamde maandstondendrijvende purgeermiddelen. 3^e^. *Uitwendige invloeden*, het vatten van koude der inwendige teeldeelen, koude en natte voeten, enz. 4^e^. *Door inwendige*, jicht, rheumatismus, kropklierige, dauwwurmige toestand. 5^e^. *Door besmetting voortgebragte*, zoo als venerische. 6^e^. *Door medelijdendheid*, ontsteking van het buikvlies, de schede, de blaas of den endeldarm, verzwering in de schede, enz. 7^e^. *Verhinderde, op gezette tijden wederkeerende, bloed- en andere ontlastingen*, de maandstonden, kraamzuiveringen, enz. 8^e^. *Door misbruik in spijzen en dranken*, te veelvuldig gebruik van geestrijke dranken. 9^e^. Te groote ingetogenheid, te veelvuldige bijslaap, vooral kort na de verlossing, zelfbevlekking. 10^e^. *Gemoedsaandoeningen*, vooral nederdrukkende. 11^e^. *Pijnlijke aandoeningen*, lang na de verlossing aanhoudende weeën, enz. 12^e^. *Afwijkingen in de wording der vrucht*, zoo als zwan-

zwangerschap buiten de baarmoeder (*Paracyesis*, *Gravitas Extra-uterina*).

De ziekte wordt *ingedeeld* naar de uitgestrektheid of zitplaats derzelve in: 1e. algemeene baarmoederontsteking (*Metritis*), 2e. die der eijernesten (*Oöphoritis*), en 3e. die der *Fallopiaansche* trompetten (*Metrosalpingitis*) in het bijzonder. Ook kan de voorste zijdelijke of achterste vlakten van den bodem of de hals bij uitsluiting worden aangedaan. Ook verdeelt men dezelve in spoedig en langzaam verloopende

De *zitplaats* der ziekte is in het slijmvlies der baarmoeder, echter kunnen ook al derzelver zamenstellende deelen er door aangetast worden.

De *kenteekenen en toevallen der baarmoederontsteking zijn:* brandende hitte, drukkende, naderhand stekende pijn achter het schaambeen, die zelfs door zachte drukking of bedekking des onderbuiks, en door het inbrengen van den vinger in dezelve tot aan den mond der baarmoeder, en door eenen opgerigten stand des ligchaams door hoesten en ademhaling, aanmerklijk vermeerdert, en zich tot de omliggende deelen, zoo als de liezen, de schede, de pisblaas, den endeldarm, de dijen en beenen uitstrekt, en in de lendenen met aandrang tot waterloozen en stoelgang bijna ondraaglijk is: al deze toevallen zijn voorafgegaan door plotseling overvallende, of opvolgender wijze te voorschijn treding van huivering en koorts, en derzelver verschijnselen, benaauwdheid en onaangename toesnoerende gewaarwording in de keel; bij kraamvrouwen zijn de borsten ledig en zeer pijnlijk; het aangezigt meest-

meestal bleek, de pols hard en snel, dorst, pijn boven de wenkbraauwen of in het achterhoofd, braking, eene soort van slijm afscheiding grijpt plaats, welke met aanmerklijke pijn, telkens, als de baarmoeder zich daarvan wil ontdoen, ontlast wordt.

De *kenteekenen en toevallen in de ontsteking der eijernesten.* De lijderes gevoelt eene stompe pijn in eene der heup of zijde deelen van het bekken, welke bij drukking stekende wordt, en zich door mededeeling aan de banden der baarmoeder tot in de liesstreek, die min of meer gezwollen is, en ook tot in de lendenstreek, uitstrekt; de beweging der dij aan de aangedaane zijde is belemmerd, tenzij men in de liesstreek drukt, als wanneer meestal de dij willekeurig wordt gebogen en uitgestrekt, daarbij zijn koorts- en zenuwtoevallen aanwezig, die vooral op den lust ter voorteeling duiden.

De *kenteekenen en toevallen der ontsteking van de* FALLOPIAANSCHE *trompetten*, zijn nagenoeg dezelfde als de voorgaande, echter zijn de zenuwtoevallen afwezig of zeer gering.

Uitgangen. 1e. verdeeling; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. verharding; 5e. versterving; 6e. waterzucht der baarmoeder, der eijernesten en buizen van FALLOPIUS; 7e. vleeschproppen; 8e. chronische toestand; 9e. toegroeijing der buizen van FALLOPIUS; 10e. vastgroeijing; 11e. kankerachtige toestand.

De *voorzegging* is afhanklijk van het gestel, den ouderdom en toestand der lijderes, van de oorzaken en hevigheid der ziekte, derzelver zamen-

stel-

stellingen, uitgestrektheid, enz. Deze ziekte is gevaarlijker in de zwangerschap, en na de verlossing dan anders. Ofschoon dezelve altijd min of meer gevaar insluit, is zij echter voor genezing vatbaar: is dezelve het gevolg van de hevige inwerkende werktuiglijke oorzaken, zoo is zij hoogst gevaarlijk: in den eenvoudigen staat is zij minder te vreezen, dan in verbinding met buikvlies of blaasontsteking. Hoe grooter de uitgestrektheid is, welke zij inneemt, des te meer heeft men eenen nadeeligen uitgang te vreezen.

De *behandeling* is ondergeschikt aan de navolgende aanwijzingen. 1e. De oorzaken wegtenemen en de ontsteking te verdeelen. 2e. De heilzame ontlastingen te bevorderen. 3e. De nadeelige uitgangen tegen te gaan. 4e. Als dezen hebben plaats gegrepen, indien mogelijk te verhelpen.

In de eerste aanwijzing moet met de zoo veel mogelijke wegneming der oorzaken, de ontstekingwerende geneeswijze ten volste worden in het werk gesteld, aderlatingen, en naar mate der hevigheid en van het tijdperk der ziekte, het gestel en krachten van het voorwerp, ruime plaatslijke bloedontlastingen door bloedzuigers aan den bilnaad, de schaamstreek en den omtrek der teeldeelen en bovendeelen der dijen, laauwe geheele of halve baden, dampen naar de baarmoeder geleid, stovingen en laauw warme pappen op den onderbuik en de teeldeelen, als deze kunnen worden verdragen, verzachtende inspuitingen in den endeldarm en de schede, afleidende middelen, mostertpappen, spaanschevliegpleisters aan de dijen of bee-

beenen, terwijl men inwendig verzachtende en verkoelende dranken aanwendt en een streng diëet doet in achtnemen.

De *tweede aanwijzing* vordert, wanneer men vermoedt dat de maandstonden, de kraamzuiveringen, enz. zullen aanvangen, dezelve krachtig te bevorderen door middel van dampbaden, en door laauwe omslagen, in een afkooksel van de heemstplant, aan de teeldeelen en op den onderbuik door flenellen doeken, enz.

Aan de *derde aanwijzing* voldoet men door de aanwending van het tweede kwikverzuursel (*Calomel, s. murias, protoxyd. hydrarg.*), ten behoorlijken tijde, en op de reeds meermalen aangegevene wijze en hoeveelheid.

De *vierde aanwijzing*. Men tracht de verëttering eerst door verzachtende, naderhand door eenigzins zamentrekkende inspuitingen te verminderen. De versterving paal en perk te stellen, door versterkende en vlugge middelen. De verharding zooveel mogelijk optelossen; de openbreking, verzwering en kankerachtigen toestand te verhoeden, door eene gematigde en op den toestand gepaste levenswijze. Wordt het leven der lijderes door het een of ander bedreigd, zoo zoude na rijpe overweging der bestaande omstandigheden, misschien de wegneming van den mond der baarmoeder, indien het gebrek aldaar bestond, of wel dit geheele ligchaam, kunnen worden gevorderd. (Zie *Oper. Heelk.* 3de Deel). Zijn vleesch- of slijmproppen gevormd, zoo kan de operatie der wegneming (zie *Oper. Heelk.* 3de Deel), worden aangewend. De waterzucht

tracht

tracht men doelmatig door opklimmende giften van zoogenaamde pisdrijvende middelen te verhelpen. De verouderde toestand wordt door eene matige levenswijze, drooge inwrijvingen, met vermijding van alle zoo wel algemeene, als plaatselijke, prikkeling, verblijf op het land, bedwongen, en welligt genezen.

ACHT-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING VAN DEN ENDELDARM.

(Proctitis.)

Bepaling. Onder dezen toestand verstaat men dien, waardoor de endeldarm geheel, of in een gedeelte van deszelfs uitgestrektheid, door ontsteking is aangedaan.

Voorbeschiktheid. Zwak ligchaamsgestel, tot speenader geneigde en stilzittende voorwerpen, als ook die, welke aan veelvuldige ontlasting onderhevig zijn.

Oorzaken. 1e. *Werktuigelijke beleedigingen.* Wonden, hetzij toevallig, of door heelkundige werktuigen veroorzaakte, zoo als bij de steensnede door den endeldarm in de doorboring der pisblaas door dit deel, bij de kunstbewerking tot den aarspijpzweer, gescheurden bilnaad bij de verlossing, die zich tot aan en in den endeldarm uitstrekt, vleeschproppen, verzameling van, of te sterke uitzetting door veelvuldige drekstoffen, vreem-

vreemde ligchamen, wurmen, val, stoot of schop. 2^e^. *Scheikundige schadelijkheden*, verbranding door te heete darminspuitingen, of van prikkelende zelfstandigheden, het zij plaatslijk aangebragt, ter vernietiging van bestaande gebreken, of onder den vorm van purgeermiddelen toegediend. 3^e^. *Uit medelijdendheid ontstane*, het aanwezen eener volkomene, of onvolkomene aarspijpszweer, speenadergezwellen, het zij opene, of zoogenaamde blinde, het bestaan van ontsteking van eenig in derzelver nabijheid gelegen deel. 4^e^. *In het ligchaam bestaande* kropklierige en andere ziekten, maar vooral de venerische onder den vorm van kloven, hanekammen, enz. 5^e^. *Door uitwendige invloeden te weeggebragte*, het plaatselijk verkouden der deelen. 6^e^. *Door ziektescheiding voortgekomene*, na eenigerhande heete ziekte, enz.

De *kenteekenen en toevallen zijn*: stekende, kloppende pijn in eenig gedeelte van den endeldarm, welke bij den aandrang tot en bij den stoelgang zelven vermeerdert, zich tot aan de blaas voortplant, verzeld van hevige kolijkpijnen en een gevoel van toesnoering des darms, en werklijke naar binnentreding van den aars, welke krampachtig is toegetrokken. Plant de ontsteking zich tot alle vliezen der darmen voort, zoo worden de pijnen, klopping en brandend gevoel heviger, verspreiden zich tot de omliggende deelen, veroorzaken koorts, en belemmerde pisloozing. Eindelijk stelt zich ook eene slijmafscheiding in, die met de toevallen weder afneemt: en min of meer langen tijd aanhoudt.

De

De *uitgangen* zijn: 1e. verdeeling; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. verharding; 5e. versterving; 6e. verbreking van de zelfstandigheid des darms, aarspijpzweer (*fistula ani completa, et incompleta*); 7e. vernaauwing; 8e. kloven of spleten; 9e. speenadergezwellen; 10e. uitzakking van den endeldarm (*Proctosis*); 11e. verlamming der sluitspier; 12e. vleesch- of slijmproppen; 13e. ontbloting des darms.

Voorzegging. Deze is gegrond op den aard van het gebrek, deszelfs graad, hevigheid, duur en voortbrengende oorzaak; bij gezonde voorwerpen, en door uitwendig geweld ontstaan, zal deze ontsteking onder eene doelmatige behandeling grondig genezen: daarentegen bij ongezonde voorwerpen soms nagebreken ontstaan, welker verhelping aan vele moeijelijkheden onderworpen, en niet altijd mogelijk is.

Behandeling. Naar het gestel des lijders, de natuur van het gebrek, enz. gewijzigd, kunnen er *drie* aanwijzingen in aanmerking komen, namelijk: 1e. De ontsteking te verdeelen, en de oorzaken, zooveel doenlijk, uit den weg te ruimen. 2e. De verëttering en slijmafscheiding des noodig te begunstigen, en indien dezelve te lang aanhoudt, door doelmatige middelen pogen te verminderen, of tegen te gaan. 3e. Als nagebreken plaatsgrijpen, dezelve, indien mogelijk, te verhelpen.

De *eerste aanwijzing* kan vorderen, ingeval van hevigheid der ontsteking, algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, deze laatste in den omtrek van den aars, verzachtende darmïnspuitingen, halve en geheele baden, of die van dampen, de

aanbrenging van pappen, of stovingen op het deel, of ingeval van verwonding. de aanwending van koud water, en soms zacht buikzuiverende middelen, eenen gepasten leefregel en verkoelende dranken, afleidende plaatsmiddelen; enz. ligt eene venerische toestand ten grondslag, zoo is men geregtigd, middelen daartegen te rigten, zoodra de ontsteking geweken is.

De *tweede aanwijzing*. Ingeval de ontsteking zich aan al de rokken des darms heeft medegedeeld, en na dezelve doorknaagd te hebben, aan den omtrek van den aars een ettergezwel vormt, zoo dient dit ten spoedigste te worden geopend, ten einde de vernietiging van het, den darm omgevende, celweefsel, en de daardoor te weeggebragte ontbloting van dezelve te verhoeden. Duurt de verëttering, benevens de zich ingesteld hebbende ziekelijke slijmafscheiding te lang, zoo kunnen min of meer zacht zamentrekkende middelen, door inspuiting worden aangebragt, waartoe het *Oxyd. zinc. Acet. plumb. Extr. op. aquos.* in eenig slijmig vocht, b. v. dat van stijfsel, of arabische gom opgelost, dienstig is aan te raden, en waarbij in het vervolg het kalkwater kan gevoegd worden.

De *derde aanwijzing*. De verzwering, door de aanwending hiervan tevens niet verholpen zijnde, en de zweer in het onderste gedeelte des darms huisvestende, zoo kan de inbrenging eener steekwiek, bedeeld met opgemelde vocht, gevorderd worden. De verharding tracht men met doelmatige middelen tegen te gaan. Insgelijks de aarspijpzweer en ontbloting des darms, na alles te vergeefs ter genezing

der-

derzelve aangewend te hebben, door eene, der in het 2de Deel der *Oper. Heelk.* Hoofdst. 41 aangegevene kunstbewerkingen. De kloven of spleten kunnen de wegneming van derzelver randen vorderen, daarna een eenvoudig verband. De speenadergezwellen uitwendig en aanmerkelijk zijnde, worden door de kunstbewerking verholpen, (zie *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 45), en de uitzakking van den darm, door de, in de *Oper. Heelk.* 2de Deel 52ste Hoofdst. aangegevene wijze. Tegen de verlamming der sluitspier, kan de inbrenging van ijskegels in den aars dienstig zijn. De slijm- of vleeschproppen worden, door de bewerking, aangegeven in de *Oper. Heelk.* 3de Deel, uit den weg geruimd.

VIERDE AFDEELING.

ONTSTEKINGEN DER WEIVLIEZEN.

NEGEN-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER WEIVLIEZEN VAN HET OOG.

(*Ophthalmitis interna, Serosa.*)

Bepaling. Onder deze ziekte verstaat men dien toestand, waarin de weivliezen, die het oog bevatten, ieder in het bijzonder, of wel eenige derzelve, of wel allen te gelijk, door ontsteking worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Deze zijn dezelfde omstandigheden, als in het 13de Hoofdstuk voor de bindvliesontsteking, zijn opgegeven.

De *oorzaken zijn:* 1^e^. *Werktuigelijke beleedigingen*, wonden, heelkundige bewerkingen ter genezing der staar, of ter vorming van eenen kunstigen oogappel, te lang verblijf in het oog met instrumenten, kneuzingen, enz. 2^e^. *Scheikundige schadelijkheden.* Het te sterk invallende zonlicht, of van iets dat zeer schitterend is, b. v. door eene kunstlamp veroorzaakt; de binnentreding der lucht in het oog, zoo als in de kunstbewerking der graauwe staar door uitneming kan plaats grijpen; de inwerking der zonnestralen op het hoofd, het te veelvuldig kwikgebruik, enz. 3^e^. *Door medelijdendheid ontstane*, hersenen- en hersenvliesontste-

steking, die der oogleden, welke te hevig of niet wel behandeld zijn. 4ᵉ. *In het ligchaam huisvestende ziekten*, zoo als jicht, rheumatismus, venerische, enz. 5ᵉ. *Onderdrukte en op gezette tijden wederkeerende ontlastingen* van bloed, enz. zoo als neusbloedingen, die der speenaderen, bloedophoopingen naar het hoofd, door geestinspanning. 6ᵉ. *Het te buitengaan in, of het nuttigen van scherpe spijzen en dranken*, b. v. sterkendrank en meer andere, welke reeds in het Hoofdstuk der bindvliesontsteking zijn opgegeven.

De *zitplaats des gebreks* is in de vliezen, door hetwelk het oog ten deele gevormd, of het binnenste van hetzelve bekleed wordt, hetwelk tevens de benaming bepaalt, zoo als: 1ᵉ. Ontsteking van het vlies van het waterachtige vocht (*Hydatitis*). 2ᵉ. Die van den regenboog (*Iritis*). 3ᵉ. Die van het kristalbeursje (*Capsulitis*). 4ᵉ. Die van het glasvlies (*Hyalitis*). 5ᵉ. Van het vaatrijkvlies (*Chorioïtis*). 6ᵉ. Die van de meeste, of allen te gelijk (*Opthalmitis interna*).

De *kenteekenen en toevallen van de eerste soort zijn:* drukkende pijn aan het voorhoofd en bovenste gedeelte van het aangedane oog, die zich tot aan het achterhoofd uitstrekt, traning, min of meerdere lichtschuwheid, een gevoel van volheid en uitzetting van het oog, zonder dat de oogleden aan de ontsteking deelnemen; rondom het doorschijnende horenvlies, in den harden oogrok, bespeurt men een kring van roode bloedvaten, welke aan den rand derzelve naar binnen het oog schijnen te treden; aan den binnenkant van het doorschijnende horenvlies ontwaart men eene

verduistering of beneveling, en het vlies van het waterachtige vocht is hier en daar als gevlekt, ook soms dat gedeelte deszelven, hetwelk de voorste vlakte van den regenboog, en ook den rand van den oogappel bekleedt, in welk geval deze in deszelfs vorm verandert, en in de bewegingen wordt verhinderd: gaat de ontsteking verder, zoo ontwaart men weldra in de voorste oogkamer een etterachtig vocht, hetwelk zich eerst met het waterachtige vocht vermengt en dit troebel maakt, eindelijk zich op den bodem derzelve verzamelt, en een halfmaanswijze grijze massa (*Hypopyon*), vertoont, waardoor het doorschijnende horenvlies wordt uitgezet.

2e. *Die van den regenboog bestaan in:* gevoel van drukking en zamenperssing in het oog, die in hevige en bij vlagen zich instellende, en vooral des avonds of des nachts zich verheffende pijn overgaat, en zich tot aan de wenkbraauwen, het voorhoofd, de slapen en opperkaak uitstrekt, vergezeld van eene ligte roodheid van het bindvlies en den harden oogrok, welkers vaten in eene regte rigting naar het onveranderde doorschijnende horenvlies gaan, zonder den rand van hetzelve te bereiken, aldaar naar binnen dringende en eenen witachtigen ring rondom denzelven overlaten; onder een min of meerderen graad van lichtschuwing en ontwikkeling van vonken zien, en met toenemende pijn en aanwezen van koorts, trekt de oogappel zich al of niet regelmatig zamen: of heeft zulks alleen naar de binnenzijde plaats, de kleine omtrek derzelve vertoont zich ruw achterwaarts omgekruld, en de regenboog zelf

zelf zwelt op, nadert het doorschijnende hoorenvlies, terwijl eene verandering van deszelfs natuurlijke kleur, van een gedeelte des oogappelrands, voornamelijk het onderste uitgaat, en zich snel over het overige van denzelven, en soms over de geheele vlakte des regenboogs, uitbreidt; het gezigtsvermogen wordt belemmerd, het kristalbeursje en dat van het waterachtige vocht worden troebel, en in den oogappel vormt zich eene onregelmatige grijze massa, welke het gevolg der uitstorting is, waardoor de regenboog achterwaarts min of meer hoekig wordt vastgehecht, of den oogappel met verlies van het gezigt opvult; of wel vertoonen zich op de voorste vlakte van den regenboog een of meer kleine roodgeelachtige beperkte puistjes, welke openbreken: de daar uit voortkomende stof verzamelt zich in het onderste gedeelte der voorste oogkamer, en stelt een *etteroog* daar. Deze puistjes, wanneer de ontsteking door venerische oorzaak is voortgebragt, hebben het aanzien, zoo wel ten opzigte der kleur als der gedaante, van zoogenaamde hanekammen.

3e. De *kenteekenen en toevallen van de ontsteking van het kristalbeursje zijn:* met vermindering van het gezigtsvermogen, ontwaart de lijder somtijds in het oog, maar het meest in het voorhoofd en de slapen eene min of meer hevige en aanhoudende pijn, en de lichtschuwende oogappel is vernaauwd en aan deszelfs rand van kleur verandert, echter niet hoekig, tenzij er zich ontsteking van den regenboog mede pare. Men ontwaart eenige roode stippen in dezelve, wanneer

zij kunstmatig wordt verwijd, en welke stippen door het vergrootglas beschouwd, een vaatnet vormen, hetwelk op den voorsten wand van het kristalbeursje zich bevindt. De vaten van het oogbindvlies zijn zeer opgevuld, en de harde oogrok schijnt blaauwachtig onder dezelve door.

4e. *Die der glasvliesontsteking bestaan in:* drukkende brandende pijn in den grond des oogkuils en de deelen, welke denzelven omgeven, gepaard met ontwikkeling van vonken en beneveld gezigt; de oogappel is in deszelfs dwarsche doorsnede eirond verwijd, en met weinige beweeglijkheid voorzien, welke eindelijk ook spoedig geheel verloren gaat. Er vertoont zich diep in het oog, in plaats der zwarte kleur des oogappels een groenkleurige bolle verduistering, in welke men opgezette bloedvaten ontwaart; het gezigtsvermogen neemt meer en meer af: in den aanvang der ontsteking vertoont zich zelden eenig ontstekingskenmerk op het uitwendige gedeelte des oogbols; in het vervolg ontwikkelt zich eene soort van vaatnet in den harden oogrok, rondom het doorschijnende horenvlies.

5e. De *ontsteking van het vaatachtigvlies* kenmerkt zich, door gevoel van drukking en spanning in het oog, vooral in deszelfs diepte, hetwelk aanvanklijk in eene stompe, daarna trapswijze toenemende en kloppende pijn overgaat, en zich naar de omliggende deelen van de aangedane zijde, en vooral naar de wenkbraauwstreek verspreidt: de oogappel; welks kleur minder helder is, trekt zich achterwaarts, vernaauwt aanmerkelijk, echter regelmatig, is onbeweeglijk met

licht-

lichtschuwing, en het zien van vreesselijke en verschillende voorwerpen, het oogbindvlies is weinig ontstoken, daarentegen deelt de harde oogrok in eenen meerderen graad in de ontsteking: hiermede paart zich koorts, en het gezigtsvermogen gaat op eene zekere hoogte der ontsteking verloren, vooral wanneer uitstorting plaats grijpt, dewelke aan dunne, draadachtige vliesjes, die zich in den oogappel bevinden, kenbaar is.

6e. De *inwendige oogontsteking* kent men aan eene drukkende zamenperssende pijn van den oogbal, welke op het aanraken ook in den grond des oogkuils zich doet gevoelen, en tot aan het voorhoofd en omliggende deelen, en ook tot aan de slapen en het achterhoofd zich verspreidende, voortgaat. De vaten van het bindvlies vertoonen zich opgespoten, hetwelk vermeerderende, van *Taraxis* tot *Chemosis*, en derzelver verschijnselen toeneemt: of wel stelt zich deze laatste dadelijk in, en is de eerste naauwlijks merkbaar en voorbijgaande; het oogbindvlies deelt in dezelve mede, en de oogleden zwellen op, de oogappel wordt met de ontwikkeling der ontsteking, en het zien van vonken en lichtstralen, benevens vermindering des gezigtsvermogens mede aangedaan, en men ziet alle toevallen, welke onder de ontsteking van den regenboog zijn aangegeven: de pijnen nemen toe; de regenboog, welk eene kleurverandering ondergaan heeft, dringt zich met min of meer geslotenen oogappel naar het doorschijnende horenvlies, hetwelk mede aan de ontsteking deel neemt: de hierbij vergezeld gaande koorts is aanmerkelijk, en soms met ijling gepaard;

paard; er ontstaat weldra eene verëttering, die zich in de voorste oogkamer vertoont, dewelke door derzelver hoeveelheid het horenvlies puntig uitzet, en hetzelve eindelijk doet bersten. Bij de afneming der toevallen vertoont het oog eene roode ongelijke massa, in welker midden men den vernietigden regenboog en een gedeelte van het vaatachtig vlies bespeurt, hetwelk een wanstaltig likteeken ten gevolge heeft.

De *uitgangen zijn:* 1^e^. verdeeling; 2^e^. verëttering (*Hypopyon*); 3^e^. verbreking (*Rhexis oculi*), met verlies der vochten des oogs; 4^e^. verharding; 5^e^. versterving; 6^e^. uitstorting van stoltbare wei, en daardoor vergroeijing; 7^e^. algemeen of gedeeltelijk druifgezwel van het doorschijnende horenvlies, en van dat des harden oogroks; 8^e^. uitzakking of breuk van den regenboog, of van het vaatachtig vlies; 9^e^. voorste en achterste vasthechting des regenboogs (*Synechia anterior et posterior*); 10^e^ toesluiting des oogappels (*Synizesis pupillae*); 11^e^. vermindering des oogbols (*Phthisis Bulbi*); 12^e^. graauwe en groene staar; 13^e^. oplossing van het glasvocht (*Synchysis*); 14^e^. vlekken op het beursje van het waterachtige, of van dat van het kristalvocht; 15^e^. verlamming van de gezigtszenuw (*Amaurosis*); 16^e^. verlies van het gezigtvermogen, door gebreken in de bewerktuiging der zamenstellende deelen van het oog, enz.

Voorzegging. Deze is, wanneer enkele deelen, b. v. de regenboog, of het beursje van het waterachtige vocht, door ontsteking zijn aangedaan, onder eene behoorlijke behandeling niet ongunstig,

stig, vooral wanneer de oorzaken niet werktuiglijk zijn: in het tegenovergestelde geval, en als verëttering wordt bijgevoerd, soms bedenkelijk. De ontsteking van het kristalbeursje, of van het glasvlies is gevaarlijker, uit hoofde der nagebreken, welke dezelve kunnen voortbrengen; de ontsteking van alle inwendige deelen des oogs, is allergevaarlijkst, vooral als dezelve niet behoorlijk vroegtijdig en krachtdadig bestreden wordt, en zij zich naar de hersenen overplant, en ook dewijl meestal het verlies van het gezigtsvermogen als gevolg kan worden aangemerkt.

Behandeling. Deze wordt gewijzigd naar de, in het Hoofdstuk der bindvliesontsteking aangegevene omstandigheden, en vordert de voldoening aan vier aanwijzingen. 1e. De ontsteking te verdeelen. 2e. De uitstorting of verëttering tegen te gaan, of te verhelpen. 3e. De nadeelige uitgangen voor te komen. 4e. Dezelve te bestrijden, indien zulks doenlijk is.

Voor de eerste aanwijzing kan men handelen, zoo als in de 1ste en 2de aanwijzing van het 15de Hoofdstuk, betreffende de bindvliesontsteking is aangegeven.

De *tweede aanwijzing* vordert de voortdurende aanwending van de ontstekingwerende middelen, met bijvoeging van het zoete kwik met *Ext. Hyosiam.* vermengd, en ook dit laatste alleen, of onder den vorm van vocht, of pleister in den omtrek van, of op de oogleden aangebragt, om door derzelver verwijdende werking op den oogappel de te vreezene vastgroeijingen voortekomen, of de reeds bestaande te vernietigen. Ziet men dat

dat de etterstof in de voorste oogkamer, of in den oogappel verzameld, daardoor niet wordt opgenomen, zoo bezige men eene indroppeling van een laauw *decoct. malv.* Treedt de verzwering en verëttering des oogbols in, zoo verdienen eerder laauwe, dan koude omslagen in aanmerking te komen.

De *derde aanwijzing* vereischt, wanneer het etteroog door de aanwending dezer middelen niet wordt verholpen, dat men ontlasting aan de stof geve, door het openen van het doorschijnende horenvlies (zie *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 58), en dit, zoodra dezelfde omstandigheden voorkomen, telkens te herhalen, ten einde de verbreking van het horenvlies, en de daarop volgende vermindering van den oogbol voor te komen.

In de *vierde aanwijzing* poogt men de versterving, als deze is ingetreden, paal en perk te stellen. De verharding door oplossende inwrijvingen rondom de oogstreek te verhelpen. Het plaatsgegrepene druifgezwel, nadat de ontsteking geweken is, door drukking te beperken, of door de kunstbewerking te verhelpen, of weg te nemen. (Zie *Oper. Heelk.* 3de Deel). De uitzakking of breuk van den regenboog tracht men door de wederinbrenging der deelen, en eene horizontaale plaatsing en drukking, te genezen, of indien zulks niet doenlijk is, door het in aanraking brengen van eene oplossing van de *nitr. argent. fus.* Is dit een en ander onvoldoende, zoo kan dit middel in vasten vorm, onder behoorlijke voorzigtigheidsmaatregelen, worden aangewend, of wel het uitpuilende door het snijdende werktuig worden weggenomen. (Zie

Oper.

Oper. Heelk. 3de Deel). De toesluiting des oogappels vordert onder zekere voorwaarden, de vorming van eenen kunstigen. (Zie *Oper. Heelk.* 1ste Deel Hoofdst. 22). De vasthechtingen des regenboogs tracht men te vernietigen door de inwendige toediening van de *Calomel* en *Ext. Hyosc.*, dit laatste middel, ook uitwendig, zoo als boven is opgegeven. De graauwe staar verhelpt men door eene der kunstbewerkingen, aangegeven in de *Oper. Heelk.* 3de Deel. Tegen de vlekken op het kristalbeursje, of dat van het waterachtige vocht, wil men, dat de uit- en inwendige toediening van de *Pulsatilla nigricans* voordeelig werkt. En wat eindelijk betreft de verlamming der gezigtszenuw, deze is meestal tot dus verre als iets, aan het welk de kunst wanhoopt, beschouwd geworden.

DERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER HERSENEN EN HERSENVLIEZEN.

(*Encephalitis, Meningitis.*)

Bepaling. Onder dezen toestand verstaat men dien, waarin de hersenen, of derzelver omgevende, of bevattende vliezen, door ontsteking zijn aangedaan.

Voorbeschiktheid. Jongelingschap, en meer gevorderde jaren, zenuwachtige en bloedrijke gestel-

stellen, het verblijf in heete landstreken, of in den zomer, ofschoon dezelve ook in alle tijden des jaars en in noordelijke landen kan ontstaan.

De *zitplaats* van dit gebrek is in de zelfstandigheid der hersenen zelven (*Encephalitis*), in die van het harde hersenvlies (*Meningitis*), of van het zachte (*Meninginitis*), of wel in het spinnewebsvlies (*Arachnitis*), of van dat, hetwelk de holligheden der hersenen bekleedt, of wel in al deze deelen, tegelijk (*Phrenitis.*)

Verdeeling. De voor de Heelkunde gewigtige verdeeling der hersenen- en hersenvliesontsteking, bestaat in *eigenlijdige* en *toevallige.* De eerste zullen wij aan het gebied der eigenlijke Geneeskunde overlaten, terwijl de laatste ons bijzonder zal bezig houden; dien ten gevolge zullen wij dezelve in spoedig en langzaam verloopende indeelen.

De *oorzaken zijn:* 1e. *Werktuigelijke schadelijkheden*, zoo als wonden, het zij al of niet doordringende, kneuzingen, breuken van het bekkeneel, met afscheiding van beenstukken of splinters naar binnen, indrukkingen, beengezwellen, vreemde ligchamen, het zij vaste of vloeibare, b. v. uitstorting van bloed, hevige drukking des hoofds, bij de geboorte of scheuring van het panvlies, schudding der hersenen enz. 2e. *Scheikundige.* De aanwending van het dadelijk, of vermogende brandmiddel, van andere scherpe middelen, de inwerking der zonnestralen op het hoofd, en wijders de binnentreding der lucht, in geval van doordringende hoofdwonden. 3e. *Door verplaatsing of medelijdendheid ontstane*, zoozals die der roos

op

op het hoofd, of van het aangezigt naar de hersenen, de oog- of oorontsteking, beenzweer van het bekkeneel, welke zich tot aan de hersenvliezen voortplant. 4e. *De terugvloed des bloeds verhinderende omstandigheden*, zooals gezwellen in den omtrek van den hals, of in de keel, welke de halsvaten drukken. 5e. *Van terug gedrevenen, of kwalijkbehandelden uitslag ontstane*, b. v. van het hoofdzeer, de schurft, het spoedig genezen van lang bestaanhebbende eigenlijdige, of kunstzweren.

De *kenteekenen en toevallen van de ontsteking van het harde herfenvlies*. De lijder ontwaart een spannend gevoel, hetwelk zich naderhand ook tot het aangezigt, en den hals uitstrekt, even als of een koord rondom deszelfs hoofd sterk was aangehaald, vergezeld van hevige, stekende pijn, verlies van eetlust, walging en werklijke braking, bijzondere gevoeligheid van het oog voor het licht, opgezet aangezigt en oogen, onrustige, of geheel ontbrekende slaap, de huid is brandende, de pols vol, snel en hard, benevens andere kenteekenen van koorts, gestoord denkvermogen, echter antwoordt de lijder op de aan hem gedane vragen duidelijk, bij dit alles is ijling afwezig, tenzij alleen des nachts, of wanneer de ziekte reeds verre gevorderd zij.

Die van het zachte herfenvlies zijn nog te duister, en door geene genoegzame waarnemingen bevestigd, om dezelve met zekerheid als eene eigene ontsteking te kunnen opgeven.

Die van de ontsteking van het spinnewebsvlies geeft men aan, te zijn: aanvanklijk kenteenteel-

tee-

teekenen eener storing der spijsverterings werktuigen, beslagen tong, lijfverstopping, dorst, daarna huiveringen en min of meer stekende pijn in eenig gedeelte van het bekkeneel, maar voornamelijk het voor- of achterhoofd, duizeligheid, oorzuizingen, onmagt, stuiptrekkingen, roód opgezet aangezigt en oogen, starende blik, zonder te zamengetrokken oogappel, met gevoeligheid voor het licht, gefronsde wenkbraauwen, krampachtige aandoeningen van het aangezigt, van de kaauw- en halsspieren door schrikbare droomen, afgebroken slaap of slapeloosheid, groote onrust, ijling, harde, huppelende pols, pijnelijke zwelling der bekleedselen des hoofds, langzame ademhaling, walging, braking, drooge, heete huid, heldere pis, verwarring in het denkvermogen en geheugen, vermindering in de bewegingen, en eindelijk verlamming en slaapzucht.

De *kenteekenen en toevallen der ontsteking der hersenen en derzelver vliezen*, in het algemeen zijn: na verloop van eenige dagen bespeurt de lijder eene min of meer hevige plaatselijke pijn, welke zich vervolgens door het geheele hoofd uitbreidt, en door uitwendige drukking niet wordt vermeerderd: deze pijn is vergezeld, of wordt spoedig gevolgd door duizelingen, mislijkheid en braking, de oogen zijn tranende en rood, en deze, benevens de werktuigen van het gehoor en den reuk, in eenen bijzonderen opgewekten toestand, terwijl die van het gevoel zich verminderen, hetgeen zich openbaart, door loom- en traagheid in de bewegingen, gepaard met neerslagtigheid: de pols is klein, snel en hard, de kropslagaderen slaan met

met groot geweld, de halsaderen zijn zeer gezwollen, het aangezigt is opgezet, de oogleden gespannen, de oogappel onbeweeglijk, slapeloosheid, koorts, ijling en razernij, onwillekeurige brenging der hand naar de pijnlijkste plaats, en wegvloeijing van pis- en afgang, tandknarsing en stuiptrekkingen van sommige deelen, de wond heeft een slecht aanzien; en, wordt deze toestand niet spoedig verholpen, zoo gaat dezelve in het tweede tijdperk, namelijk in verëttering, over, hetwelk zich kenmerkt door tegenovergestelde toevallen: de razernij bedaart, de ijling wordt onregelmatig en zacht, de oogappel verwijdt zich, de zamentrekking der oogleden laat na, de verlamming, stelt zich in, soms aan eene zijde des ligchaams, terwijl de andere stuipachtig bewogen wordt, de aanwezige hitte vermindert, en wordt afwisselenderwijze vervangen, door huivering met koud zweet aan het voorhoofd, de ademhaling is snorkende en langzaam in graad afnemende, tot dat dezelve eindelijk met het leven van den lijder, onder stuiptrekkingen, geheel ophoudt.

Die der langzaam verloopende ontsteking der hersenen en derzelver vliezen, zijn de volgende: na verloop van 6 a 12 dagen, ook wel weken en maanden, na eene kwetsing, bespeurt de lijder misselijkheid, en soms werkelijke braking, verhoogden toestand van de gezigts- en gehoorwerktuigen, gekenmerkt door oorsuisingen, het vonken zien, scheel of dubbeld gezigt; hij ontwaart eene drukkende zwaarte in het hoofd, gevoelige roodachtige zwelling van de bekleedselen deszelven, van de oogleden en aangezigt, slapeloosheid of slaapzucht, krampachtige

en algemeenen zenuwtoestand, benaauwdheid, angst, bewusteloosheid, verlies der spraak en toevallen van beroerte en verlamming. De uitwendige wond, als dezelve aanwezig is, heeft een blaauwachtig aanzien, met uitvloed van eene dunne, stinkende stof, benevens afscheiding van het panvlies; doch soms is de wond geheel droog.

De *uitgangen* zijn: 1e. verdeeling; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. uitstorting tusschen, of op de vliezen, of in de holligheden; 5e. versterving; 6e. verdikking der vliezen; 7e. vergroeijing; 8e. vorming van schijnvliezen; 9e. hoofdwaterzucht; 10e. weekwording der hersenen; 11e. storingen in de verstandelijke vermogens; 12e. verlamming; 13e. de dood.

De *voorzegging* is afhankelijk van de oorzaken van het tijdperk en hevigheid der ziekte, dezelve is zelden gunstig, hevig zijnde, is zij meestal doodlijk, hetwelk echter ook onder schijnbaar gematigde toevallen kan plaats grijpen. De ontsteking, door schudding veroorzaakt, is gevaarlijker dan die door kneuzing, deze wederom meer te vreezen, dan de door eene wond te weeg gebragte, of afhankelijk van een bereikbaar vreemd ligchaam. Het tijdperk der verëttering en uitstorting ingetreden zijnde, is de voorzegging des te ongunstiger, naarmate derzelver zitplaats dieper is: oppervlakkig zijnde, is van de kunsthulp misschien nog eenig voordeel te wachten.

De *behandeling* van de ontsteking der hersenen en hersenvliezen, is onderworpen aan de hevigheid der toevallen, der zamenstellingen en der oorzaken, die dezelve hebben voortgebragt; te dien

dien einde worden in- en uitwendige middelen gevorderd, welke ondergeschikt zijn aan de navolgende aanwijzingen. 1e. De oorzaken zoo spoedig doenlijk weg te nemen, en hiertoe krachtdadig bij te dragen, om ten 2e. de verdere ontwikkeling der ontsteking tegen te gaan, of dezelve te verdeelen. 3e. Aan de verëttering als dezelve is ingetreden, eenen vrijen uitgang te verleenen, en ten 4e. de nadeelige uitgangen zoo veel mogelijk tegen te gaan, of te verhelpen.

Aan de eerste aanwijzing voldoet men naar omstandigheden: zijn de, onder de werktuigelijke oorzaken, of die, welke onder den terugvloed des bloeds verhinderende zijn opgenoemd, aanwezig, zoo is de spoedige opruiming derzelve noodzakelijk, waartoe meestal eene kunstbewerking gevorderd wordt, terwijl de terugroeping naar de vorige zitplaats des gebreks, b. v. van de roos, of terug getreden, of kwalijk behandelden uitslag, door de bekende handelwijze en middelen ten spoedigste vereischt wordt.

De *tweede aanwijzing* eischt dringende: de in het werkstelling, van eene krachtige ontstekingwerende geneeswijze, in de eerste plaats eene ruime aderlating, naar omstandigheden herhaald, het openen der slaapslagader, of die der uitwendige halsader, de aanwending van plaatslijke bloedontlastingen door bloedzuigers achter de ooren, of aan de slapen des hoofds, het zetten van bloedige koppen in den nek, welke een en ander zoo dikwijls wordt herhaald, als de pols zich hard en vol voordoet, en er teekenen zijn van bloed ophooping naar het hoofd; in de tweede plaats

krachtig inwerkende en afleidende middelen, inwendig verkoelende ontlastmiddelen uit de middenzouten, prikkelende lavementen, dergelijke warme voetbaden, mostaardpappen aan deze deelen, of aan de beenen, het wrijven der onderste ledematen, enz. in de derde plaats te gelijktijdige aanwending van koude, op het kaal geschoren hoofd, onder den vorm van ijs, sneeuw, of den kouden omslag van SCHMUCKKER, zamengesteld uit een pond water, een en een half ons wijnazijn, vijf drachma's salpeter, en twee drachma's Ammoniaczout. Worden deze en andere middelen vruchteloos in het werk gesteld, zoo komt in de vierde plaats de toediening van het zoogenaamde zoete kwik in aanmerking, van een halve tot een geheele grein in het uur. Overigens moet de plaats, waar de lijder zich bevindt, koel zijn, hij moet het hoofd min of meer verheven, en geen warm deksel hebben, een volstrekt diëet in acht nemen, en verkoelende dranken toegediend worden.

De *derde aanwijzing* wordt verkregen: door de spoedige wegruiming der uitgestorte stof, tot welk einde, indien de kenteekenen van verstoring, welke wij hebben aangegeven, voorhanden zijn, men de panboring, indien geene tegenaanwijzingen bestaan, zal dienen ter hulp te nemen, men kieze die plaats des hoofds uit tot het doen der kunstbewerking, waar de lijder bij de eerste intreding der toevallen de pijn heeft gevoeld, of waar de zwelling der bekleedselen en loslating van het panvlies zich voordoen, of in geval van eene wond de loslating van derzelver randen, en de ontaarding van het panvlies aanwezig zijn.

Wordt

Wordt de stof niet onmiddelijk gevormd, en vermoedt men de verzameling derzelve onder het harde hersenvlies, zoo dient hetzelve door de bistourie geopend en ontlast te worden, (zie voor deze kunstbewerking *Oper. Heelk.* 2[de] Deel 54[ste] Hoofdst.). Is de stofverzameling in de voorste kwabben der hersenen, zoo kan de etter zich soms door den neus ontlasten, ter bevordering van welke, weekmakende dampen, door dit deel dienen te worden opgehaald.

Wanneer men in *de vierde aanwijzing* vreest, dat de uitstorting zal plaats grijpen, zoo kan het zoetekwik, in verbinding met de *Pulv. herb. digit.* worden toegediend; uitwendig oplossende inwrijvingen, b. v. van de kwikzalf en afleidende middelen aan den hals, waartoe bij voorkeur het haarsnoer, of de aanwending van een heviger inwerkenden prikkel, b. v. de *moxa*, of het brandijzer zoude kunnen dienen; hetzelfde geldt ook, wanneer de uitstorting heeft plaats gegrepen. Vertoont zich de uitgang in versterving, zoo moeten versterkende, zoogenaamde bederfwerende middelen worden toegediend: en indien de natuur wil medewerken, ter afscheiding van het doode van het levende, zoo moet dit door de, in het bekkeneel vooraf gemaakte opening, bevorderd worden, naarmate het zich voordoet, de wond dagelijks eenige malen verbindende, om de behoorlijke reinheid te onderhouden.

EEN-EN-DERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING VAN HET RUGGEMERG EN DESZELFS VLIEZEN.

(*Myëlitis*, *Spinitis.*)

Bepaling. Onder dezen toestand begrijpt men dien, door welken eenig gedeelte, of wel het geheele ruggemerg, of deszelfs vliezen met ontsteking worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Hiertoe brengt men eenen bijzonderen aandrang van het bloed naar het ruggemerg. Deze ziekte verschoont noch ouderdom, noch geslacht; dezelve schijnt gaarne bij volsappige kinderen, over het jaar oud, en bij jonge lieden, te huisvesten.

Oorzaken. Deze zijn: 1e. *Werktuigelijke schadelijkheden*, hevige schudding door een' val, stoot of slag op den rug; door hevig rijden, het zij te paard, of in een schokkend rijtuig op eenen oneffenen weg, kromming, breuk of ontwrichting van den ruggegraad, wonden, welke doordringen tot in het rugkanaal, het torschen van zware lasten, het met geweld trekken aan de beenen, b. v. bij de verlossing, als deze deelen zich het eerst voordoen, het aanhoudend bukken en gelijktijdig werken met beide armen, enz. 2e. *Door ziekte verplaatsing*, b. v. het rheumatismus, venerische en heete uitslagziekten, de roos, enz. 3e. *De in het ligchaam zich ontwikkelende*, zoo als kropklierige en venerische, enz. 4e. *Van terug gehoudene, of geheel onderdrukte*

te gewoone afscheidingen, het uitblijven der maandstonden, en den vloed der aambeijen. 5e. *Afwijkingen van allerleï aard*, zoo als te hevig gaan, te lange marschen, voornamelijk in de zonnehitte, te veelvuldige bijslaap, inzonderheid de zelfbevlekking. 6e. *Uit medelijdendheid ontstane*, door beenbederf der wervelzuil, bestaande ontsteking der hersenen en derzelver vliezen.

Zitplaats. Deze is in de vliezen (*Arachnitis spinalis*), of in de zelfstandigheid van het ruggemerg (*Myëlitis*), het rug- en lendengedeelte schijnen het meeste te worden aangedaan. De benaming der ziekte hangt hiervan af, wanneer het geheele ruggemerg is aangedaan (*Myëlitis totalis*), of zich bepaalt tot den hals (*Myëlitis cervicalis*), of tot den rug (*Myëlitis dorsalis*), of tot de lendenen (*Myëlitis lumbaris*).

De ziekte kan een spoedig, of langzaam verloop hebben.

Tot de kenteekenen en toevallen der eigenlijke gezegde ruggemergontsteking brengt men: De lijder gevoelt eene hevige, met buitengewone hitte in het rugkanaal, vergezeld gaande, niet door drukking, maar wel door beweging vermeerderende aanhoudende pijn, welke langs den geheelen loop der wervelkolom, de schouders, het bekken en de dijen zich uitstrekt, en niet zelden krampachtige bewegingen in de borst, den onderbuik en in de onderste ledematen verwekt, die in doofheid derzelve en verlamming overgaat, het hoofd dan eens medelijdenderwijze aandoet, dan wederom verschoont; deze pijn wordt

bij het op den rug, of op vederen bedden liggen, aanmerkelijk vermeerderd, en bij de minste beweging van den ruggegraad ziet de lijder glinsterende sterretjes voor deszelfs oogen zweven; hiermede gaat tevens koorts gepaard, welke met huiveringen aanvangt, en die naar de hevigheid der ontsteking is gewijzigd: men ontwaart eene volle en snelle pols, en de lijder bespeurt een lastig gevoel van drooge hitte over het geheele ligchaam.

Als kenteekenen en toevallen der ontsteking van het spinnenwebsvlies des ruggemergs worden aangegeven: Eene min of meer hevige bepaalde, of nalatende, door uitwendige drukking niet vermeerderende pijn, in eenig gedeelte des ruggekanaals, voornamenlijk ter plaatse, waar de ontsteking het hevigste is, gepaard met stijfheid, of zamentrekking der spieren aan het bovenste gedeelte der romp en van den hals, dewelke eene werkelijke achteroverkromming (*Opisthotonos*), veroorzaakt; hierbij voegen zich soms pijnlijke aandoeningen, of stijfheid der ledematen, stuiptrekkingen, en opvolgenderwijze verlamming, en gewoonlijk zeer bezwaarlijke ademhaling, roodheid des aangezigts, glinsterende oogen, hevige dorst, verhinderde slikking, koorts, enz.

Naarmate de zitplaats der ontsteking, bespeuren de lijder en de arts het navolgende:

Aan het bovenste gedeelte: De lijder klaagt over min of meer hevige pijn in het hals gedeelte, het is hem onmogelijk dit deel te bewegen; het achterhoofd is mede aangedaan, de kropslagaderen slaan heviger dan naar gewoonte, en daardoor

door hoofdpijn, het slikken en spreken is min of meer belemmerd; worden nu met de toeneming dezer toevallen de zenuwen mede aangedaan, zoo treedt koorts en ijling te voorschijn, benevens krampachtige zamentrekkingen in de aangezigts- en halsspieren. Later, indien geene hulp wordt aangebragt, stellen zich storingen van het denkvermogen, slaapzucht en stuiptrekkingen der bovenste ledematen in, welke dikwerf in volkomene verlamming, en in den dood overgaan.

Aan het middelste gedeelte: pijn in het ruggegedeelte van het kanaal, verhinderde werking der tusschenribbige spieren, moeijelijke ademhaling, vertraging des bloedsomloops door de longen, daaruit voortspruitende benaauwdheid, drukking in den maagkuil, hartkloppingen en onregelmatige bewegingen van het hart, welke een en ander dikwerf tot die hoogte stijgt, dat de lijder met verstikking bedreigd wordt; het hoofd echter blijft vrij, en geniet de lijder deszelfs volle bewustheid en denkvermogen.

Aan het onderste gedeelte: Deze kenmerken zich door eene bepaalde pijn in de streek der lendenwervelen, en uiten zich, naarmate den loop der zenuwen van dit gedeelte van het ruggemerg voortkomende, naar den endeldarm, de blaas, of onderste ledematen op verschillende wijzen, het zij door opstopping van den afgang, of voortdurenden buikloop, koliekpijnen, moeijelijke, of ook wel verhinderde pisloozing, bezwaarlijke en pijnlijke beweging der dijen, benevens het zoogenaamde slapen der ledematen (*Narcosis*).

Uitgangen. Deze zijn: 1^e^. verdeeling; 2^e^. ver-

ettering; 3ᵉ. uitstorting van een weiachtig vocht (*Hydrorhachis*), van bloed (*Haematorhachis*), of van lucht (*Pneumatorhachis*); 4ᵉ. verweeking; 5ᵉ. verharding; 6ᵉ. vermindering (*Atrophia*); 7ᵉ. beenbederf; 8ᵉ. versterving; 9ᵉ. verouderde toestand; 10ᵉ. verlamming, het zij geheele (*paralysis*) halve (*hemiplegia*), of die der onderste ledematen (*paraplegia*); 11ᵉ. ruggeteering (*Myëlophthisis*); 12ᵉ. de dood.

Voorzegging. Deze is gewijzigd naar den aard der oorzaken, het gestel des lijders en de zitplaats van het gebrek. Wanneer de ziekte afhankelijk is van inwendige oorzaken, is dezelve over het algemeen gevaarlijker, dan van uitwendige. De spoedig verloopende is minder te vreezen, dan de langzame. Ingeval de vliezen alleen zijn aangedaan, is de voorzegging gunstiger, dan dat de zelfstandigheid van het ruggemerg geheel is aangetast. Jonge voorwerpen zweven minder in gevaar bij deze ontsteking, dan die van meer gevorderde jaren; die, welke door voorafgaande ziekte verzwakt zijn, of lijders van een teeder gestel meer dan voorheen gezonde en sterke menschen. Betreffende de zitplaats des gebreks, is die in den hals gevaarlijker en ligter doodelijk, dan die des rugs, die der lendenen minder dan die der voorafgaande.

Ter *behandeling* der ontsteking van het ruggemerg en derzelver vliezen, komen de navolgende aanwijzingen in aanmerking: 1ᵉ. De nog bestaande oorzaken uit den weg te ruimen. 2ᵉ. De ontsteking, volgens derzelver aard, nadrukkelijk perk te stellen. 3ᵉ. De gevaardreigende uitgangen voor

te

te komen, of zoo veel mogelijk op te ruimen. 4e. De nablijvende zwakte door doelmatige middelen tegen te gaan.

De *eerste aanwijzing* verkrijgt men, b. v. in geval van ontwrichting der wervelzuil, door de zoo spoedig mogelijke herstelling derzelve, de uit den wegruiming van vreemde ligchamen, de terug roeping van zich op het ruggekanaal geworpen hebbende ziektestoffen, door meermalen genoemde middelen, handelwijzen, enz.

De *tweede aanwijzing* gebiedt, wanneer de ontsteking van eenen werkdadigen aard is, de aanwending van ontstekingwerende middelen, aderlatingen, ruime plaatselijke bloedontlastingen onder den vorm van bloedzuigers, of bloedige koppen langs het aangedane gedeelte van den ruggegraad, koude omslagen op hetzelve van sneeuw, ijs, of door kunstbereid ijswater, uit salpeter, ammoniaczout en koud water bestaande, laauwe baden, verkoelende dranken, strenge diëet, afleidende middelen, min of meer prikkelende lavementen. Vermindert nu hierdoor wel de ontsteking, maar niet de pijn, zoo kunnen verdoovende middelen worden in het werk gesteld, waartoe de plaatselijke aanwending van het *Ext. Hyosc.* en *Ung. Hydrarg.* wel verdienen in aanmerking te komen. Heeft men daarentegen met eene ruggegraadontsteking van eenen lijdenden aard te doen, zoo kunnen *Campher*, *Arnica*, *Serpentaria*, *Moschus*, mits na de in het werkstelling van plaatselijke bloedontlastingen in aanmerking komen, waarbij men uitwendig voegen kan vlugge smeersels, versterkende omslagen,

was-

wasschingen, spaanschevliegpleisters, enz. bij afwisseling aangewend.

De *derde aanwijzing* gebiedt, wanneer verettering ontstaan is, spaanschevliegpleisters, of kunstige zweren in den loop der wervelzuil, blijvende aan te wenden. Ingeval van uitstorting, het zoete kwik, en pisdrijvende middelen inwendig toe te dienen, en boven en behalve de beide zoo evengenoemde inwendige middelen, nog het dadelijke brandmiddel te voegen. Het beenbederf wordt doelmatig paal en perk gesteld. De versterving kan door geene middelen verholpen worden; de verlamming kan de aanwending van den brandcijlinder vorderen; en eindelijk, indien de ruggeteering het gevolg der ziekte is, zoo trachte men, door eene doelmatige levensregel en toediening van middelen, het leven des lijders zoo lang mogelijk te rekken.

Aan de *vierde aanwijzing* voldoet men, door eenen voedenden leefregel en versterkende geneesmiddelen, niet te spoedige beweging des ligchaams, krachtgevende inwrijvingen, b. v. van wijnmoer langs den ruggegraad, en vermijding van alles, wat de ziekte weder ten voorschijn kan brengen, enz.

TWEE - EN - DERTIGSTE HOOFDSTUK.

BORSTVLIESONTSTEKING.

(*Pleuritis.*)

Bepaling. Onder deze benaming verstaat men die

die ontsteking, waardoor het borstbekleedende-vlies, of deszelfs verlengselen worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Voorwerpen, met eene zoogenaamde zwakke borst behebt, bloedophooping naar dit deel, teeringachtige aanleg, en diegenen, welke bereids meermalen door ontsteking van dit vlies zijn aangedaan, zijn het meest aan het verkrijgen dezer ziekte blootgesteld; ook heeft men dezelve epidemisch zien heerschen.

De *zitplaats* dezer ziekte is, of in het gedeelte van dit vlies, hetwelk de ribben bekleedt (*Pleuritis costalis*), of in het middelschot (*Mediastinitis*), of in dat, hetwelk het middelrif bedekt (*diaphragmatitis*). De voor de Heelkunde gewigtige *indeeling* der borstvliesontsteking, is in *eigenlijdige* en *toevallige.* Onder deze laatste willen wij die, welke voor den Heelkundige van belang is, gerangschikt hebben.

De *oorzaken* zijn: 1^e^. *Werktuigelijke beleedigingen*, zooals toevallige, of door kunst voortgebragte, al of niet doordringende borstwonden, vooral de eerste, kneuzingen, ontwrichtingen der ribben, breuken derzelve, of van het borstbeen, met verplaatsing der stukken, of binnenwaartskeering der beenschilfers, doorboring van dit deel, door een puntig werktuig, vreemde ligchamen tusschen de ribben, verblijvende, of in de borstholte doordringende geweer- of pistoolkogels, schroot, eenig, in de borstholte, blijvend geplaatst heelkundig, werktuig, b. v. eene buis ter ontlasting van stoffen uit dezelve, enz. 2^e^. *Scheikundige schadelijkheden*, het indringen der lucht in de, door toeval, of kunst voortgebragte, wonde

der

der borstholte, uitstorting van bloed, chijl, of spijzen en dranken, ingeval van wonden dezer buis, of van den slokdarm, of verzameling van etter in denzelven, het inspuiten van scherpe zelfstandigheden, enz. 3e. *Door ziekteverplaatsing*, of eenig andere heete of koude uitslagziekte, jicht, rheumatismus. 4e. *Door medelijdendheid ontstane*, door beenbederf van de, de borstholte zamenstellende, harde deelen. 5e. *Door inwendige ziektegesteldheid*, zooals kropklierige, venerische, dauwwormige, enz. 6e. *Door uitwendige invloeden voortgebragte*, het vatten van koude, of te spoedige overgang van hitte tot koude. 7e. *Door spijzen en dranken ontstane*, het schielijk drinken van koud water, bij aanmerkelijke ligchaamshitte. 8e. *Onderdrukte, of opgehoudene gewoone ontlasting*, bloedvloeijingen, enz. 9e. *Door gemoedsaandoeningen te weeggebragte*, enz.

De *kenteekenen en toevallen van de ribbenvliesontsteking* zijn: koude met hitte afwisselende rillingen, die spoedig in hevigheid toenemen, bepaalde, scherpe, stekende pijn, die grootelijks bij eene poging tot inademing vermeerdert, veelal is het den lijder zeer moeijelijk, om op de aangedane zijde te liggen, dan weder deze ligging verkiezende, vergezeld met in graad vermeerderenden droogen hoest, welke naderhand met uitwerping van slijm verbonden is: het aangezigt is dan eens rood opgezet, dan weder niet, drooge hitte der huid, harde, volle, snelle, brandende hoogkleurige en spaarzame pis, trage en harde buikontlasting. In de verouderde ribbenvliesontsteking, is de pijn niet hevig, verandert dikwijls

van

van plaats of verdwijnt, om bij de geringste oorzaak, b. v. bij verkouding weder te voorschijn te treden, spanning der borst, kuchende en afwisselende hoest. De koorts stelt zich meest des avonds, echter niet zeer merkbaar in, met onaangename hitte, soms heeft deze ontsteking reeds diepe wortelen geschoten, voor dat de lijder dezelve vermoedt, en hetgeen men door de aanwending van het borsthoorwerktuig (*Stethoscopium*) van LAENNEC weldra kan bespeuren.

Die der ontsteking van het middelschot. Deze kan in deszelfs voorste en achterste ruimte huisvesten. De eerste wordt gekenmerkt door eene diepe, dan eens hevig kloppende, dan weder stompe pijn achter het borstbeen, welke zich in den loop van hetzelve uitstrekt, en den lijder toelaat, om op beide zijden, en ook wel op den rug te kunnen liggen. De ademhaling is spoedig, drooge hoest, benaauwdheid, soms hartkloppingen en hevige dorst. Die der achterste bepaalde stompe pijn, welke plotsling ontstaat, veelvuldige drooge hoest, aanmerkelijke benaauwdheid, ontstekingkoorts, benevens derzelver verzellende toevallen, moeijelijke ligging op den rug, enz.

Die, welke het borstbekleedend gedeelte van het middelrif aandoen: pijnlijke toesnoering en gevoel van hitte, tusschen de borst- en buikholte, welke dwars van den maagkuil naar de lendenen zich uitbreidt, en bij de geringste ligchaamsbeweging, het zij tot niezen, stoelgang, waterloozing, aanmerkelijk vermeerdert, de ademhaling kort en zeer moeijelijk maakt, en den lijder deze bewegingen niet toelaat, dan in eenen voorover-

overzittenden stand, te verrigten en dikwijls met kramp, hik en aanmerkelijke koorts, vergezeld gaat.

De *uitgangen* dezer ziekte zijn: 1e. verdeeling; 2e. uitstorting; 3e. verëttering (*Pyothorax*); 4e. verzwering en opvolgende doorboring van het borstvlies; 5e. vastgroeijing; 6e. verdikking, of verharding van het borstvlies; 7e. waterzucht der borstholte; 8e. versterving; 9e. verouderde toestand; 10e. teering; 11e. kankerachtige ontaarding.

De *voorzegging*. Deze wordt gewijzigd naar het gestel van het voorwerp; de oorzaken, die dezelve hebben te weeg gebragt, de min of meerdere langdurigheid, en de verzellende ziekte. Bij een anderzins gezond voorwerp heeft deze ziekte eenen doodelijken uitgang; bij ziekelijke is dezelve bedenkelijk en langdurig, en eindigt veelal in teering; die, welke eenig vreemd ligchaam ten grondslag heeft, is gevaarlijker, dan eene eigenlijdige, vooral, indien aan hetzelve geen uitgang kan verleend worden; de ontsteking van het borstvlies, welke met andere ziekte gepaard gaat, is gevaarlijker, en veelal doodelijk.

Bij de *behandeling* dezer ziekte, heeft men vooral te letten op de hevigheid derzelve, die van de voortbrengende oorzaak, enz. De aanwijzingen hiertoe zijn: 1e. De ontsteking in derzelver ontwikkeling tegen te gaan, en de verdeeling te bewerken. 2e. De ongunstige uitgangen voor te komen. 3e. Als deze hebben plaats gegrepen, dezelve zoo veel mogelijk te verhelpen. 4e. De wederkeering daarvan zooveel mogelijk te verhoeden.

De

De *eerste aanwijzing* vordert de wegneming der oorzaak; zoo b. v. moeten wonden, breuken en ontwrichtingen der ribben en van het borstbeen, kunstmatig hersteld, prikkelende beensplinters weggenomen, vreemde ligchamen, zoo vaste als andere, uitgehaald, eene ziekteverplaatsing naar derzelver oorspronkelijke zitplaats terug gebragt worden, enz. Gedurende het bestaan dezer oorzaken, of na derzelver wegneming, de algemeene ontstekingwerende geneeswijze aan te wenden, zoo als ruime aderlatingen, en plaatselijke bloedontlastingen, vooral door bloedzuigers, of bloedige koppen, en laauwwarme pappen, of stovingen, verkoelende, min of meer slijmige dranken, strenge diëet, lavementen, enz. komen tot dat einde in aanmerking.

De *tweede aanwijzing* gebiedt, b. v. in geval van te vreezene uitstorting, het zoete kwik, onder zekere voorzigtigheidsregelen toe te dienen; bij het bestaan eener voortdurende pijn, in verbinding met bedarende middelen, b. v. het *Ext. Hyosc.*, of ook wel uitwendig prikkelende, zoo als het *Emplastr. vesicat.*, het *Ung. authenrieth.* en de brandcijlinder, welke laatste in de verouderde gevallen zich zeer dienstig heeft betoond, aantewenden.

De *derde aanwijzing* vereischt, om het in de borstholte uitgestorte, of verzamelde vocht, weder te doen opnemen; indien water (*Hydrothorax*) aanwezig is, zoo komen pisdrijvende middelen te pas. Zijn deze te vergeefs aangewend, dan kan zoo wel als voor de verzamelde etter (etterborst, *empyëma*) de kunstbewerking voor deze gebreken,

in de *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 60 aangegeven, worden in het werk gesteld; heeft de verzameling van etter achter het borstbeen plaats, zoo kan door middel van beenboring daaraan uitgang worden verleend. (Zie *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 54). Verzamelt zich de etter, na de doorknaging van het borstvlies aan de uitwendige borstdeelen, zoo wordt dezelve, als bij een ettergezwel, ontlast. (Zie *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 69). De verdikking en vergroeijing van het ribbenvlies, zoû misschien door de oplossende behandeling kunnen worden verholpen; de chronische toestand is veelmalen door eene herhaalde aanwending van bloedzuigers, bloedige koppen, het aanzetten van de brandmiddelen, of het haarsnoer, tusschen twee ribben genezen geworden. Aan de kankerachtige ontaarding heeft men tot heden, door de gedeeltelijke uitsnijding der ribben en van het ontaarde, te vergeefs getracht paal en perk te stellen.

De *vierde aanwijzing* gebiedt, om nog eenen geruimen tijd de behoorlijke omzigtigheid, in het uitoefenen van ligchaamskrachten, en eenen matigen, doch voedenden, maar geenen prikkelenden leefregel in acht te nemen, en zich behoorlijk te dekken; vooral door flenel en eenen onderhoudenden prikkel op den arm, b. v. door eenen etterdragt.

DRIE

DRIE-EN-DERTIGSTE HOOFDSTUK.

BUIKVLIESONTSTEKING.

(*Peritonitis.*)

Bepaling. Onder deze benaming verstaat men dien ontstekingstoestand, waardoor het buikvlies, deszelfs verlengselen, of verdubbelingen, geheel, of gedeeltelijk worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Deze bestaat in jeugdigen en mannelijken ouderdom, vrouwelijke sekse, bloedrijk en prikkelbaar gestel, koude jaargetijden, het bewonen van lage en vochtige plaatsen, den staat van zwangerschap, enz. Men heeft dezelve ook epidemisch zien heerschen.

Zitplaats. Naar deze verkrijgt de ontsteking van het buikvlies verschillende benamingen, zoo als voorste buikvliesontsteking (*Peritonitis anterior*), achterste buikvliesontsteking (*Peritonitis posterior s. dorsalis*), en als de buikspieren mede aangedaan worden (*Peritonitis muscularis*), bepaalt zich dezelve tot het darmschijl, zoo verkrijgt zij den naam van (*Mesenteritis*).

Even als de ontsteking van het borstvlies, kan die van het onderhavige in *eigenlijdige* en *toevallige* worden verdeeld, het is deze laatste, welke wij op de Heelkunde willen hebben toegepast.

De *oorzaken* zijn: 1°. *Werktuigelijke schadelijkheden*, uitwendige beleedigingen, wonden, kneuzingen door vallen, stooten, slaan, heelkundige kunstbewerkingen, aanhoudende drukking,

 het-

hetzij door uitwendig geweld, of door zwangerschap voortgebragt, hevige schuddingen, vreemde ligchamen, hetzij harde of zachte, in de buikholte gekomen, of ontwikkeld, geweldadige verlossing, wrijving van het buikvlies op de onder-, of bijgelegene deelen, door het plotseling wegnemen van een verzameld vocht, b. v. aftapping van het water, de beknelling van het, met een breuk naar buiten getredene, gedeelte van het buikvlies, enz. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, als uitstortingen van het bloed, gal, chijl, pis, drekstoffen, en verzamelingen van weivocht, etter, scherpe inspuitingen, het indringen der lucht in de buikholte, het blootstellen der onderbuiksdeelen aan eene bovenmatige hitte, b. v. door het gebruik van stoven. 3e. *Door ziekteverplaatsingen*, terug gedrevene huidziekte, jicht, rheumatismus, zoogenaamde zogverplaatsing. 4e. *Door medelijdendheid ontstane*, ontsteking van nabij gelegene deelen, die zich naar den buik overplanten. 5e. *Afwijkingen in den leefregel*, misbruik van geestrijke dranken. 6e. *Onderdrukte bloed en andere ontlastingen*, zoo als die van de maandstonden, de kraamzuiveringen, die der drekstoffen. 7e. *Inwendige ziektegesteldheid*, kropklierige, dauwwormige, venerische, kankerachtige, ontaardingen van de klieren van het darmschijl, verhardingen derzelve, enz. 8e. *Door uitwendige invloeden* ontstane, de inwerking der koude lucht, de koude der voeten. 9e. *Gemoedsaandoeningen*, schrik, vrees, gramschap, droefheid, groote blijdschap, enz.

De *kenteekenen en toevallen zijn* aanvankelijk lig-

ligte, daarna aanhoudende, bepaalde, hevige, stekende, afwisselende pijn in eenig gedeelte der buikholte, welke door drukking en bewegingen des ligchaams, of door de inademing vermeerdert, en zich allengskens verspreidt door een gedeelte, of wel de geheele buikholte; ingeval van wonden, of beknelde breuk, zoo vangt dezelve aldaar aan. De lijder kan het gemakkelijkste op den rug liggen, de warmte vermeerdert, de koorts verschijnt soms met huiveringen, of is reeds van het begin af aanwezig, de pols is hard, klein, snel en te zamengetrokken, de dorst is aanmerkelijk, de tong min of meer droog, bezet met een taai slijm, mislijkheid, walgingen en braking, opstopping, of te veelvuldige ontlastingen des stoelgangs, roode, dikke en spaarzame urine, koude ledematen, koudzweet op het voorhoofd en aan het ligchaam, bleek en krampachtig uitzigt, starende, angstige blik, snelle ademhaling; verminderen deze toevallen niet, dan komt ook ijling te voorschijn, de buik zwelt bovenmatig op, de hik, en andere zenuwtoevallen vertoonen zich, de lijder gevoelt eene vermindering van pijn, en wordt, onder het verzekeren dat hij zich beter bevindt, soms door den dood overvallen.

De *uitgangen* der buikvliesontsteking kunnen zijn: 1e. verdeeling; 2e. verëttering (*Peritonaeopyosis interna*); 3e. verzwering; 4e. uitstorting van strembare wei; 5e. vergroeijing; 6e. verharding; 7e. verouderde toestand.

De *voorzegging* is afhankelijk van den aard der ontsteking, derzelver voortbrengende oorzaken, zitplaats, de enkelvoudige, of zamengestelde toestand,

stand, en van het daarmede aangedane voorwerp; over het algemeen genomen, is deze ziekte gevaarlijker bij kraamvrouwen (*Peritonitis puerperalis*), dan bij een anderzins gezond voorwerp, hetwelk daarmede plotseling wordt overvallen. De ontsteking, welke zich tot een gedeelte van het buikvlies bepaalt, is minder te vreezen dan die, welke de geheele uitgestrektheid van hetzelve aandoet. Deze laatste minder dan die, welke met ontsteking van eenig ingewand vergezeld gaat. De overgang in verouderden toestand is, wel is waar bedenkelijk, echter niet altijd wanhopig.

De *behandeling* van de buikvliesontsteking, is afhankelijk van het karakter derzelve, hare voortbrengende oorzaak, zamengesteldheid, enz. Gevoegelijk kan men de aanwijzingen hiertoe, onder de navolgende regelen rangschikken. 1e. De ontsteking te verdeelen, en derzelver voortgang te stuiten. 2e. De uitgangen voor te komen. 3e. Als deze hun bestaan verkregen hebben, des mogelijk zijnde, te verhelpen. 4e. Derzelver terugkeering te verhinderen.

Aan de eerste aanwijzing voldoet men, na de mogelijke wegruiming der oorzaak, door de krachtigst ontstekingwerende behandeling, ten spoedigste in het werk te stellen, strenge diëet, herhaalde aderlatingen en ruime plaatselijke bloedontlastingen, vooral door bloedzuigers in groote mate aangezet, bij kraamvrouwen aan de schaamdeelen, verdunnende, en naar omstandigheden, koude of laauwe dranken, dikwerf herhaalde verzachtende, of halve lavementen, dergelijke stovingen, of weekmakende pappen, indien de-

deze kunnen verdragen worden, laauwe baden, of door in kruiken bevat, warmwater, wikkeling derzelve in warme doeken; afleidende middelen; zoo als roodmakende aan de onderste ledematen, enz.

De *tweede aanwijzing* vordert, om de uitstorting en vergroeijing voor te komen, de aanwending van het zoete kwik met eenig bedarend middel, b. v. het *Ext. hyosc.* vereenigd, hierbij kan men nog voegen de inwrijving van den buik, door een met kwikzalf bedeeld vlugsmeersel, of de kwikzalf alleen, of in verbinding met het *Ext. op. aquos.*; echter moet dit niet spaarzaam worden gebezigd.

De *derde aanwijzing* gebiedt, de ontlasting van het, in de buikholte uitgestorte, vocht, waartoe de geneesmiddelen in de derde aanwijzing van het voorgaande Hoofdstuk genoemd, naar omstandigheden gewijzigd, kunnen worden aangewend; zijn deze te vergeefs gebezigd, en bestaan daartoe geene tegenaanwijzingen, zoo kan de doorboring van den buik worden in het werk gesteld. (Zie *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 63). Opzigtelijk de andere uitgangen, b. v. de verëttering, zoo moet aan de stof, indien dezelve door het heelkundig werktuig te bereiken is, uitgang verleend worden; de verhelping der verharding kan door in- en uitwendige oplossende middelen worden beproefd; betreffende den verouderden toestand, hierin kunnen zacht laxerende en pisdrijvende middelen, met voorzigtigheid aangewend, misschien van dienst zijn.

De *vierde aanwijzing* bepaalt zich, bijzonder tot de in achtneming van eenen goeden leefregel,

gel, het onttrekken van het ligchaam, indien mogelijk, aan die invloeden, welke de ziekte hebben doen ontstaan.

VIER-EN-DERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING VAN DEN SCHEEDEROK VAN DEN BAL.

(*Oschitis vaginalis*, *Elytroïditis*).

Bepaling. Onder deze benaming verstaat men dien ontstekingstoestand, waardoor de scheederok van den bal wordt aangedaan.

De *voorbeschiktheid* bestaat in jeugdigen en mannelijken ouderdom, en voornamelijk die personen, welke, beroepshalve, veel te paard moeten rijden.

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, kneuzingen van den balzak door drukking, slag, val of stoot, wonden, heelkundige kunstbewerkingen, het achterblijven van den bal in den scheederok, van de zaadstreng, het aanwezen eener breuk, hetzij van de darmen, of van het net, zoogenaamde aderbreuk, of eenig ander gebrek, hetwelk door deszelfs zwaarte, en door de gestadige aanraking, den scheederok prikkelt. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, in den balzak uitgestort bloed, etter, inspuiting van scherpe vloeistoffen, of uitwendig op den balzak aangebragte, onder den vorm van vocht, pleister of zalf. 3e. *Van uitwendige invloeden ontstane*, het

het vatten van koude. 4^e^. *Door medelijdendheid te weeggebragte*, door ontsteking van in de nabijheid gelegene deelen, zoo als die van den bal (*Orchitis*), den balzak (*Oschitis*), van het buikvlies en van den pisweg. 5^e^. *Door in het ligchaam bestaande ziekte*, b. v. venerische.

De *kenteekenen en toevallen* zijn: min of meer stekende, echter dragelijker pijn, dan die in de ontsteking van den bal; deze pijn strekt zich uit, ingeval van hevigheid der ontsteking tot aan den buikring, en zelfs tot aan het buikvlies, verspreidt zich echter niet tot in de lendenen; de zwelling is vlak, eenigzins veerkrachtig en eivormig; zoo dat men, in den beginne, den bal, in deszelfs gezonden toestand door de, deszelfs bedekkende deelen, kan ontwaren; drukt men op de wanden des scheederoks, zoo vermeerdert de pijn meestal; als de ontsteking niet verholpen wordt, bespeurt men al spoedig bij het betasten eene verzameling van vocht, door hetwelk de scheederok van den bal peervormig wordt uitgezet: veelmalen is deze ontsteking van eenen langdurigen aard.

De *uitgangen* zijn: 1^e^. verdeeling; 2^e^. uitstorting (*Hydrocele*); 3^e^. verdikking; 4^e^. verharding; 5^e^. Waterblaasjes; 6^e^. verzwering; 7^e^. verëttering (*Oscheo-pyocele interna*); 8^e^. vergroeijing; 9^e^. versterving.

Voorzegging. Ofschoon de ontsteking van den scheederok des bals niet gevaarlijk is, zoo is dezelve echter in hare gevolgen beschouwd, veelal onaangenaam, dewijl de toestand, die als nagebrek derzelve voorkomt, meestal eene heelkundige kunstbewerking vordert. Eene der gunstigste uitgangen

gen is de vergroeijing, dewijl, zoo als de ondervinding geleerd heeft, deze geenerhande gevolgen na zich sleept.

De *behandeling* berust op: 1e. De ontsteking te verdeelen. 2e. De onvoordeelige uitgangen voor te komen. 3e. Deze, ingeval zij hebben plaats gegrepen, door doelmatige middelen te verwijderen.

De *eerste aanwijzing* sluit in zich: de aanwending van de algemeene en bijzondere ontstekingwerende behandeling; meestal is deze laatste, onder den vorm van bloedzuigers, in de lies, aan den bilnaad, of in de uitgestrektheid van den balzak gezet, en oplossende omslagen voldoende, inwendig verkoelende, ligt stoelgang verwekkende dranken, enz.

De *tweede aanwijzing* heeft ten doel, de uitstorting, de verharding, de verdikking en vergroeijing voor te komen, door toediening van het zoete kwik, onder den reeds meermalen gemelden vorm en gift, plaatselijke aanwending van het *Ungt. hydrarg.*, enz.

De *derde aanwijzing* gebiedt, de wegneming van de bestaande hindernissen, zoo b. v. wordt de verharding door min of meer prikkelende middelen bestreden; de uitstorting door dergelijke oplossende omslagen, inwrijvingen als anderzins. Ingeval van mislukking, kan men de toevlugt nemen tot de kunstbewerking der waterbreuk. (Zie *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 66). Ook deze kan, wanneer de etter in den scheederok is verzameld, te baat genomen worden.

VIJF-

VIJF-EN-DERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING VAN DE GEWRICHTSVLIEZEN.

(*Arthro-meningitis.*)

Bepaling. Onder dezen ziektetoestand verstaat men dien, door welken de vliezen, die de gewrichten bekleeden, als ook de zoogenaamde slijmbeurzen en de peesbevattende scheeden, met ontsteking zijn aangedaan.

Voorbeschiktheid. Ofschoon deze ziekte alle voorwerpen kan aandoen, zoo zijn de mannelijke ouderdom en zwakke ligchaamsgesteldheid, daaraan het meeste onderhevig, ondiepe eer dan diepe gewrichten. De ziekte kan in alle gewrichten gelijk, of in een derzelve huisvesten.

Het *verschil* dezer ziekte berust, op de zitplaats derzelve, dewelke, of in de gewrichtsvliezen (*Arthro-meningitis*), of in de slijmbeurzen of peesbevattende scheeden (*Tenonto-bursitis*) is. Men onderscheidt de ziekte in *snelverloopende* en *langdurige;* naar het deel, hetwelk is aangedaan, in die van het schoudergewricht (*Omarthritis*), van het heupgewricht (*Coxarthritis*), enz.

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke schadelijkheden*, wonden, ontwrichtingen, verstuiking, drukking, geweldadige uitrekking en bewegingen, langdurige marschen, vreemde ligchamen in de gewrichtsholte gebragt, of in dezelve gevormd. 2e. *Scheikundige*, de hevige inwerking van geneesmiddelen, zoo als het te veelvuldig kwikgebruik,

bruik, indringing der lucht, ingeval van wonden der gewrichten, verzamelingen van bloed, water, etter in dezelve, branding aan, en in den omtrek van het gewricht, enz. 3e. *Door uitwendige invloeden voortgebragte*, zoo als de plaatselijke inwerking der koude. 4e. *Door in het ligchaam zich bevindende ziekte*, zoo als jicht, rheumatismus, venerische, kropklierige en andere. 5e. *Door ziekte verplaatsing*, enz.

Kenteekenen en toevallen van de ontsteking der gewrichtsvliezen, de lijder gevoelt eerst eene geringe, daarna eene hevige aanhoudende pijn, gepaard met aanmerkelijke hitte, klopping, en weinig merkbare zwelling, welke zich door het geheele gewricht verspreidt, doch op eene bepaalde plaats zich heviger doet gevoelen; de verzellende roodheid strekt zich soms tot in de bovengelegene bekleedselen uit, de bewegingen van het gewricht zijn belemmerd, hetzelve is droog, door de verminderde afscheiding; de minste beproeving tot uitstrekking, of tot buiging, veroorzaakt eene vermeerdering van pijn; het lid, waaraan de ziekte plaats heeft, is een weinig gebogen. Ingeval nu deze toevallen voortduren, zoo verschijnt er eene veerkrachtige, ongelijkvormige zwelling, door de verzameling van het thans, in vermeerderde hoeveelheid afgescheidene lidvocht, en deze verschilt, naarmate de meerdere of mindere zamengesteldheid van het gewricht, hetwelk is aangedaan: de koorts voegt zich bij deze toevallen, vooral, indien deze hevig zijn. Als de ontsteking vermeerdert, en verettering intreedt, zoo breekt het gezwel niet zel-

den

den op een of meer plaatsen open, en ontstaat er eene uitterende koorts met derzelver gevolgen.

De kenteekenen en toevallen van de ontsteking der slijmbeurzen en peesbevattende scheeden: eene plaatselijke, min of meer hevige pijn, en als de beurs of scheede oppervlakkig ligt, met merkbare, halfronde platte, beperkte veerkrachtige zwelling in den loop der slijmbeurzen of pees, veelal aan eene zijde des gewrichts zich vertoonende, en soms voor een groot gedeelte derzelve zich verspreidende. Door deze oppervlakkige ligging deelt de ontsteking zich aan de, daar boven gelegene huid mede, welke rood en heet wordt; de bewegingen van het deel, waarin de zitplaats des gebreks is, zijn beperkt, en bespeurt men weldra eene vochtgolving, die eene intredende uitstorting, of verëttering te kennen geeft.

De *uitgangen* dezer ontsteking kunnen zijn: 1°. verdeeling; 2°. verëttering (*Arthropyosis*); 3°. verzwering van de gewrichtsvliezen (*Arthrohelcosis, Meningarthrocace*); 4°. verzwering der gewrichtskraakbeenderen (*Chondrarthrocace*); 5°. verzwering der gewrichtseinden der beenderen (*Ostarthrocace*): 6°. algemeene gewrichtsontsteking (*Arthrophlogosis*); 7°. gewrichtspijpzweer (*Arthrosyrinx*); 8°. chronische toestand; 9°. vermeerderde afscheiding van het lidvocht, of gewrichtswaterzucht (*Hydrarthros*); 10°. min of meerdere stijfheid van het gewricht (*Anchylosis spuria*); 11°. gewrichtsvergroeijing (*Anchylosis vera*); 12°. verdikking van het gewrichtsvlies, of beurs; 13°. vorming van vreemde ligchamen.

Voor-

Voorzegging. Is deze ziekte door uitwendige (niet al te hevig inwerkende), oorzaken ontstaan, zoo is de voorzegging gunstiger dan in het tegengestelde geval; de gewrichtswaterzucht is minder te vreezen dan de verëttering, door verzwering aangebragt, dewijl in het laatste geval het gewricht, door volkomene vernietiging, bedreigd wordt; de gelukkigste uitgang, als de verëttering heeft plaats gegrepen, is de gewrichtsvergroeijing, dewijl in het tegengestelde geval soms de afzetting van het lid, de eenigste hulp is, welke men tot behoud van het leven des lijders kan in het werk stellen.

De *behandeling* wordt gewijzigd naar den aard der ontsteking, derzelver hevigheid, naar de voortbrengende oorzaak, enz., en waarbij vijf aanwijzingen te pas komen. 1^e^. De ontsteking te verdeelen. 2^e^. Dezelve, ingeval van bedreigende voortduring, naar buiten te lokken. 3^e^. De uitgangen voor te komen. 4^e^. Dezelve, als zij hebben plaats gegrepen, te verhelpen. 5^e^. De wederkeering der ziekte te verhoeden.

De *eerste aanwijzing* vordert, ingeval van hevige ontsteking, de algemeene, en in geval van minderen graad van plaatselijke, dikwerf herhaalde bloedontlastingen in het werk te stellen, waartoe de aanzetting van 8, 16 a 20 bloedzuigers met heilzame nabloeding, in den omtrek van het aangedane deel wordt gevorderd. Bloedige koppen zijn aan te prijzen, wanneer de ontsteking meer verouderd is; het bedekken van het deel, indien de zwelling aanmerkelijk is, door eene laauwwarme verzachtende pap, stoving, of ook wel naar gelang der

der omstandigheden en oorzaken, koude omslagen; vooral, indien de gewrichtvliesontsteking, door uitwendig geweld is veroorzaakt, zijn deze aan te raden: verder hebben laauwe plaatselijke baden het grootste voordeel getoond.

De *tweede aanwijzing* vereischt, de aanwending van min of meer prikkelende middelen, hetzij de bloedige koppen, of spaanschevliegpleisters, in den omtrek van het lijdende deel gelegd, ook prikkelende met vlugge ammoniac, en het geestig aftreksel van spaanschevlieg bereide smeersels ingewreven, doen tevens goeden dienst, inwrijvingen van het *Ung. hydrarg.*, dat van AUTHENRIETH uit de *Tart. stibiat. potass.* en reuzel bestaande, dropbaden, enz. zijn mede dienstig.

De *derde aanwijzing* gebiedt, met deze genoemde middelen aan te houden, en waarbij als voortdurende afleidende prikkeling, nog kan worden gevoegd, het zetten van een haarsnoer, of eenen etterdragt, welke laatste, bij bedreigende verzwering van het gewrichtsvlies, kraakbeen, of been door het dadelijk brandmiddel, onder de gedaante van brandcijlinder, of gloeijend ijzer kan gevormd worden. (Zie *Oper, Heelk.* 1ste Deel Hoofdst. 9).

De *vierde aanwijzing* wordt verkregen, door de plaatsgegrepene stijfheid van het deel, door verdeelende smeersels, te verhelpen, waartoe bijzonder aan te prijzen is, het dampbad met weekmakende kruiden bedeeld, het *ol. laur.* met de kwikzalf en de *campher*: verzameling van lidvocht, etter of water, tracht men door doelmatige, uitwendige geneesmiddelen weg te helpen. Zijn de-

deze onvoldoende, zoo kan de kunstbewerking van de doorboring des gewrichts gevorderd worden. (Zie *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 67). Vreemde ligchamen kunnen, onder zekere voorwaarden, worden uitgenomen. Ingeval van verëttering drage men zorg, dat de stof behoorlijk naar buiten uitvloeit, waartoe eene geschikte plaatsing van het deel noodzakelijk is. Heeft de vernietiging van het gewrichtsvlies plaats gegrepen, zoo moet de eenigst overblijvende hoop, ter redding van het leven des lijders, in de afzetting van het deel gezocht worden. (Zie *Oper. Heelk.* 3de Deel Hoofdst. *Afzetting*).

De *vijfde aanwijzing* bedoelt, de krachten van den lijder, en het lijdende deel in behoorlijken graad te versterken, waartoe een goede, voedende leefregel, het gebruik van staal en naar omstandigheden, ook de zwavelbaden van dienst kunnen zijn. Het aangedaan geweest zijnde deel moet matig bewogen, en tegen alle uitwendige invloeden beschut worden.

VIJF-

VIJFDE AFDEELING.

ONTSTEKINGEN DER VEZELACHTIGE VLIEZEN.

ZES-EN-DERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER VEZELACHTIGE VLIEZEN VAN HET OOG.

(*Ophthalmitis fibrosa.*)

Bepaling. Onder dezen toestand begrijpt men, over het algemeen, dien, waarin de, tot deze klasse behoorende, vliezen van het oog met ontsteking worden aangedaan.

Voorbeschiktheid en *oorzaken* zijn dezelfde, als die in het 15de en 29ste Hoofdstuk zijn aangegeven.

De *zitplaats* des gebreks is in den harden oogrok (*sclerotitis*), in het netvlies (*retinitis*), of in het doorschijnende horenvlies (*Keratitis*, *Corneïtis*).

De kenteekenen en toevallen der ontsteking van den harden oogrok. Onder het gevoel eener hevige pijn en spannende drukking aan het voorhoofd, en in het binnenste des oogs, meer of minderen graad van lichtschuwheid en tranenvloed, die, bij de beweging van het deel, aanmerkelijk vermeerderen; worden de opgezette, en in eene verschillende rigting, als die in de ontsteking

van het bindvlies loopende fijne bloedvaten zigtbaar, die bij de verschuiving van het bindvlies niet mede gaan, maar onveranderd blijven. Deze rozekleurige vaten beperken zich, in de nabijheid van het doorschijnende horenvlies, alwaar zij eenen smallen, witten, blaauwachtigen ring overlaten; door de veelvuldige bewegingen van de oogleden, wordt een schuimend vocht afgescheiden; als de ontsteking zich ook tot den regenboog voortplant, zoo wordt de oogappel onregelmatig in deszelfs vorm aangedaan, en soms aanmerkelijk verwijd.

Die der netvliesontsteking zijn: aanvankelijk eene pijnlijke gewaarwording in de diepte van het oog, gewoonlijk in beiden, welke in hevig stekende, en over het geheele hoofd, doch bijzonder aan het voorste gedeelte, zich verspreidende pijn overgaat, gepaard met aanmerkelijken graad van lichtschuwheid, het zien van vurige, of roode vonken en stralen, hevige traning met weinig merkbare uitwendige roodheid, dewelke min of meer rooskleurig is. De oogappel is aanmerkelijk, echter regelmatig vernaauwd en onbewegelijk, met vermindering van het gezigtsvermogen. De oogleden zijn krampachtig gesloten, en bij de minste poging om dezelve te openen, zoo verbergt zich de oogappel achter het bovenste ooglid.

Die, welke de ontsteking der zelfstandigheid van het doorschijnende horenvlies kenmerken, zijn: aanmerkelijke, zich tot in het hoofd zelfs uitstrekkende, en bij de bewegingen der oogleden, vermeerderende pijn, traning en lichtschuwheid, be-

benevens dwars-eironde vernaauwing van den oogappel, met geringe bleekkleurige verandering van den regenboog, de doorschijnbaarheid van het horenvlies is verminderd, door de opgezette fijne vaatjes, die van derzelver omtrek, alwaar zij eenen min of meer dikken kring vormen, en straalsgewijze naar het middelpunt te zamenvloeijen, of aldaar voor het oog verdwijnen. Het gezigtsvermogen is belemmerd, en ziet de lijder als door een rood gaas, het geen bij de toeneming der ontsteking in een digt wit, of groenachtig verandert, en soms eene gele kleur verkrijgt, het geheele horenvlies inneemt, deszelfs bewerktuiging verandert, of opheft.

De *uitgangen* zijn: 1e. verdeeling; 2e. verëttering; 3e. uitstorting; 4e. verharding; 5e. versterving; 6e. druifgezwel van den harden oogrok, of van het doorschijnende horenvlies; 7e. aderspattige uitzetting der vaten en vlekken; 8e. verlamming der gezigtszenuw; 9e. gezigtszwakte (*amblyopia*); 10e. bijzondere gevoeligheid van het oog voor het licht (*Photophobia*).

Voorzegging. Deze is in geringen, of niet te hevigen graad, niet bedenkelijk, vooral wanneer dezelve behoorlijk wordt behandeld. In het tegengestelde geval, en wanneer dezelve in eenen slependen staat overgaat, kan vermindering, of verlies van het gezigtsvermogen er het gevolg van zijn. Dit is vooral het geval, wanneer uitstorting op het netvlies, of aderspattige uitzetting der vaten op hetzelve, heeft plaats gehad. Heeft de gezigtszenuw aan de ontsteking deel genomen, zoo is de uitgang meestal bedenkelijk, ja noodlottig.

De *behandeling* berust op de navolgende aanwijzingen: 1e. De ontsteking te verdeelen. 2e. De hevige pijn te matigen, of te doen verdwijnen. 3e. De uitgangen voor te komen. 4e. Dezelve te verhelpen.

De *eerste aanwijzing* wordt verkregen, door de middelen en behandelingen, welke in het Hoofdstuk der bindvliesontsteking, in de eerste en tweede aanwijzing, zijn aangegeven.

Aan de *tweede aanwijzing* wordt, na de behoorlijke, algemeene en plaatselijke bloedontlastingen te hebben in het werk gesteld, het beste voldaan, door de aanwending van bedarende middelen, b. v. van het *opium*, hetzij in verbinding met slijm, speeksel of vet, van welk middel men in de 24 uren, 8 a 10 greinen boven de wenkbraauwen, en aan de slapen des hoofds, elke 2 uren laat inwrijven. Het geschikste daartoe, is de waterachtige bereiding der opium (*Ext. op. aquos.*), terwijl men tevens bedacht is, om het vertrek, waarin de lijder zich bevindt, duister te maken, en dit naar den graad der lichtschuwheid af te meten.

De *derde aanwijzing* bedoelt voornamelijk, de uitstorting voor te komen, of dezelve, indien zij heeft plaats gegrepen, te verhelpen; hiertoe het zoete kwik, in verbinding met het *Ext. hyosc.* bezigende, terwijl uitwendig dit laatste, met het *Ung. hydrarg.* vereenigd, kan te pas komen, vooral wanneer de regenboog in de ontsteking deelt.

De *vierde aanwijzing*. Vermoedt men, de inwendige aderspattige uitzetting der vaten, zoo kunnen

nen koude omslagen op het oog, en nadat de ontsteking geweken is, zamentrekkende middelen gebezigd worden. — De nablijvende gezigtszwakte, of verlamming van de gezigtszenuw en van het netvlies, zal men nader aangeven, hoedanig te behandelen. De gevoeligheid van het oog voor het licht wordt het beste, door het dragen van een groen oogscherm, of van eenen groenen, blaauwen, of paarsen, met zijkleppen voorzienen bril, benevens de aanwending van bedarende middelen, verholpen.

ZEVEN-EN-DERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER BANDEN.

(*Desmophlogosis.*)

Bepaling. Onder deze benaming begrijpt men die ontsteking, door welke de banden, zoo ter vereeniging der beenderen, als ter bevestiging der gewrichten dienende, worden aangedaan.

De *voorbeschiktheid* bestaat in eenen mannelijken ouderdom, het bewonen van vochtige, koude plaatsen, het reeds meermalen onderworpen geweest zijn aan geweldadige uitrekking der banden, zwakte dezer deelen, groote beweeglijkheid van sommige gewrichten, zoo als die der handen en voeten.

De *oorzaken*, welke deze ontsteking doen ontstaan, zijn: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*,

 won-

wonden, hetzij door scherpe, of stompe doordringende werktuigen, b. v. kogels, door schroot veroorzaakt, hevige kneuzingen, geweldadige uitrekkingen, of verscheuring der banden, door vallen, of bij eene poging ter herstelling van eene werkelijk bestaande, of verouderde ontwrichting. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, diepe branding, door eenig vast, of vloeibaar brandend ligchaam, het in aanraking komen met de uitwendige lucht, het aanwenden van scherpe middelen op de banden zelve, door middel van een pijpzweerachtig kanaal, dat tot op deze deelen doordringt, of dezelve doorboort; het te veelvuldige gebruik van kwikmiddelen, enz. 3e. *Door uitwendige invloeden voortgebragte*, het plaatslijk vatten van koude, vooral na voorafgaanden aanmerkelijken warmtegraad des ligchaams. 4e. *Door ziekte verplaatsing*, welke zich op deze deelen werpt. 5e. *Uit medelijdendheid ontstane*, zoo als eene ontsteking of zweer, in de harde of zachte deelen, in den omtrek gelegen. 6e. *In het ligchaam aanwezig zijnde ziekte*, zoo als venerische, kropklierige, jicht en rheumatismus.

De kenteekenen en toevallen zijn: naarmate der hevigheid van de inwerkende oorzaak, bespeurt de lijder eene min of meer hevige, diepe, stekende, aanhoudende pijn, dewelke zich spoedig, of langzamerhand ontwikkelt, en bij de beweging van het deel grootelijks vermeerdert, gevolgd van eene zachte, veerkrachtige, niet zeer pijnlijke, en schijnbaar vocht in zich bevattende zwelling der bedekkende deelen, zonder kleurverandering; behalve, wanneer deze door uitgevaat

vaat bloed veroorzaakt is, als wanneer zij een blaauwachtig aanzien hebben: bij het vermeerderen der toevallen, deelt ook de ontsteking zich mede aan de bovengelegene deelen, in welk geval ook de koorts aanvangt, of reeds bestaande, in hevigheid toeneemt.

De ontsteking der banden kan *eindigen*: 1e. in verdeeling; 2e. verzwering; 3e. verëttering; 4e. geheele vernietiging; 5e. verkorting; 6e. verslapping; 7e. verbeening; 8e. verhinderde beweging van het deel, als gevolgen hiervan.

De *voorzegging* is verschillende, en afhanklijk van den graad en de zitplaats der ziekte, of ook van het gestel van den lijder, de verstuiking, en daarop gevolgde ontsteking der banden, zelfs in eenen geringen graad, ofschoon oogenschijnelijk, niet gevaarlijk, is echter soms zeer bedenkelijk. Die, welke in het gewricht van den voet, of de knie plaats grijpt, sluit, door de dikwijls nakomende gevolgen, veelal gevaar in, terwijl in ongezonde voorwerpen de kunst dikwijls te kort schiet, in het voorkomen van eene zoogenaamde witte zwelling (*Tumor albus*). Heeft de ziekte jicht, rheumatismus, enz. tot grondslag, zoo is dezelve langdurende, en zeer vatbaar voor wederkeeren.

De *behandeling* bestaat, in het in acht nemen van de navolgende aanwijzingen: 1e. De ontsteking voor te komen. 2e. Dezelve te bestrijden, als zij heeft plaats gegrepen. 3e. De schadelijke uitgangen tegen te gaan, of te verhelpen. 4e. De natuurlijke werkingen, der aangedane deelen te herstellen.

De *eerste aanwijzing* vordert het aanbrengen op

het deel van eene voortdurende koude, door middel van fijn gestoten ijs, of de dompeling van hetzelve, en genoegzaam lang verblijf in zeer koud water, vooral wanneer werktuigelijke schadelijkheden tot het ontstaan, aanleiding hebben gegeven: daarna het omslaan van met loodmiddelen bedeeld water, en de behoorlijke rust van het lijdende deel in acht te nemen.

De *tweede aanwijzing* vereischt, het in het werk stellen van de ontstekingwerende geneeswijze, algemeene, maar vooral plaatslijke, ruime bloedontlastingen, gewijzigd naar de hevigheid der ziekte, door het aanzetten van een genoegzaam getal bloedzuigers, en het bevorderen der nabloeding, verzachtende laauwe stovingen, dergelijke plaatselijke baden of pappen, en in geval van aanmerkelijke pijn, bedeeld met verdoovende kruiden.

De *derde aanwijzing* vereischt, de voortdurende aanwending dezer middelen, tot dat de ontstekingstoevallen verdwenen zijn, als dan kan men tot de oplossende en versterkende middelen, zijne toevlugt nemen; de aanwending van omslagen, bedeeld met wijn, brandewijn, *campher*, zijn aangewezen, wanneer men de verlorene veerkracht der deelen wil herstellen, terwijl de oplossende inwrijvingen van het *Ungt. laurin.*, met $\frac{1}{8}$ *Ungt. hydrarg.* vermengd, en het ammoniac smeersel, na de aanwending van het eerstgenoemde, zeer veel dienst kunnen aanbrengen; is verëttering ingetreden, zoo drage men zorg aan de stof, ontlasting te geven.

Aan de *vierde aanwijzing* voldoet men, door ee-

eene matige en trapsgewijze toenemende beweging aan het deel te geven, vooral, wanneer men de zekerheid heeft, dat de verscheurde deelen weder vereenigd zijn. Is er eene verslapping der banden aanwezig, zoo kunnen de matige drukking van een aangelegd windsel, of de ondersteuning, door een zamengesteld verband, en ook de plaatslijke aangebragte koude en dropbaden, zeer te stade komen; is verkorting, verdikking, of verbeening der banden het gevolg der ontsteking, zoo dienen in tegendeel, behalve verzachtende inwrijvingen, ook de damp- en zwavelbaden te worden verkozen.

ACHT-EN-DERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER PEZEN EN PEESACHTIGE UITBREIDINGEN.

(*Teinophlogosis*, *Aponeurositis.*)

Bepaling. Onder dezen toestand begrijpt men dien, door welken, hetzij de vliesachtige, of bundelvormige pezen, met ontsteking worden aangedaan.

De *voorbeschiktheid* bestaat in jongelingschap, mannelijken ouderdom, broosheid van het peesweefsel, voorwerpen, die vochtige landstreken bewonen; visschers, herders, krijgs- en zeelieden, zijn uit den aard van hun beroep, meer dan anderen daar voor vatbaar: de winter geeft

meer gelegenheid tot derzelver ontstaan, dan de overige jaargetijden; soms is dezelve erflijk.

De ziekte wordt *verdeeld* naar derzelver duur, in snel en langzaam verloopende; in koortsige en niet koortsige; naar de zitplaats der deelen, welke zij inneemt; in die der spieren (*Rheumatismus muscularis*), in die der gewrichtsvliezen (*Rheumatismus synovialis*), en in die der vezelachtige (*Rheumatismus fibrosus*). Deze laatste zal ons alhier bezig houden, terwijl de eerste in de ontsteking der spieren zal worden opgegeven, en de tweede, reeds in de ontsteking der gewrichtsvliezen hare plaats heeft gevonden.

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, wonden, vooral gestokene, en door schietgeweer veroorzaakt, kneuzingen, of geweldadige uitrekkingen der peesachtige deelen, het verbreken derzelve, de bloedige en kunstmatige hereeniging van peesbundelige deelen. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, doordringende verbrandingen, toetreding der lucht, het misbruik van kwikmiddelen, enz. 3e. *Door uitwendige invloeden voortgebragte*, het vatten van koude, door eenen plotslijken overgang van hitte tot koude of togt, lucht, het min of meer voortdurende verblijf in water, het aanhouden van natte kleederen, het niet behoorlijk dekken van het ligchaam door dezelve, als anderzins. 4e. *Door ziekte verplaatsingen*, b. v. door teruggedrevenen huiduitslag. 5e. *Door in het ligchaam aanwezig zijnde ziekte*, kropklierige, venerische, enz. 6e. *Door spijzen en dranken teweeggebragte*, het misbruik van prikkelende spijzen en

ster-

sterke dranken. 7e. *Opgehoudene, gewone, of op gezette tijden, wederkeerende afscheidingen, of ontlastingen*, zoo als huiduitwaseming, bloedvloeijingen, etterafscheiding door eene kunstige, of toevallige zweer. 8e. *Hevige, of aanhoudende bewegingen*, loopen, dansen, het opheffen van zware lasten, enz. 9e. *Gemoedsaandoeningen*, zoo als kommer en verdriet.

De kenteekenen en toevallen in de eigenlijdige ontsteking, met toepassing op het vliezige rheumatismus. Eén min of meer hevige, kloppende, of borende tegens den avond, zich verheffende pijn, aan eenig gedeelte van het ligchaam, die zich langs den loop der peesachtige deelen uitbreidt, gepaard met hitte en veerkrachtige, dan eens glinsterende of doffe, dan weder bleeke, onbeperkte zwelling, welke verhindering in de beweging van het deel ten gevolge heeft, vergezeld van eenige dagen lang, in hevigheid stijgende en allengskens weder afnemende, koorts, die dan eens voor, dan weder na het intreden der ontstekingstoevallen te voorschijn komt, gekenmerkt, door eenen harden, vollen pols, drooge huid, dorst, aanmerkelijke hoofdpijn, slapeloosheid, slijmige, witte tong, verlies van eetlust, aanmerkelijk zweet, veelvuldige, met bezinksel voorziene, pis enz.

Kenteekenen en toevallen der peesontsteking, met toepassing in de toevallige kwetsing derzelve, bij de aderlating, aanmerkelijke pijn in den voorarm en de vingers, die zich soms tot in de holte van den oksel uitstrekt, de bewegingen van het deel belemmert, en bij de beproeving tot be-

beweging, of bij de drukking aanmerkelijk vermeerdert, doch bij eene ligte aanraking, niet pijnlijk is; de bovengelegene huid is somtijds roosachtig gezwollen, en het gemaakte wondje is traag om te genezen, het elleboogggewricht is in een half gebogen toestand, als het gemakkelijkste voor den lijder zijnde; naarmate de pijn toeneemt, vertoont of verheft zich ook de koorts, en wordt er weldra etter gevormd.

Kenteekenen en toevallen der peesontsteking, met toepassing op de verbreking derzelve. Langzamere of spoedigere ontwikkeling der ontsteking, vergezeld, of gevolgd van eene stompe, of aanmerkelijke pijn, en soms van stuiptrekkingen, hetwelk van het min of meer digtere weefsel der peesachtige deelen, afhanklijk is: op den oogenblik der kwetsing bespeurt de lijder een knappend geluid, en het schijngevoel van het bekomen van eenen slag ter plaatse derzelve, zonder scheiding der boven gelegene huid, door dewelke men de einden der gebrokene pees kan ontwaar worden: de zwelling is daarbij dan eens aanmerkelijk, en dan eens weder niet.

De *uitgangen* zijn: 1ᵉ. verdwijning; 2ᵉ. verdeeling; 3ᵉ. uitstorting; 4ᵉ. verettering; 5ᵉ. afschilfering; 6ᵉ. verharding; 7ᵉ. verkorting; 8ᵉ. geheele vernietiging; 9ᵉ. in chronischen toestand; 10ᵉ. door ziektescheiding; 11ᵉ. verhindering in de, ter beweging dienende, deelen; 12ᵉ. spierverplaatsing (*Myocele*).

De *voorzegging* is afhanklijk van de natuur, hevigheid, den duur, de zitplaats en oorzaken der ziekte. Is de ontsteking hevig geweest, en heeft dezelve uit-

uitstorting ten gevolge gehad, zoo is, indien zulks onder den peesachtigen dijzwachtel heeft plaats gegrepen, het gevolg zeer bedenkelijk; heeft de ziekte hare zitplaats in den omtrek der gewrichten gevestigd, zoo is dezelve meer te vreezen dan op eene andere plaats des ligchaams, of wanneer dezelve algemeen is, dewijl ligter gewrichtsverstijving, zoo al geene grootere schade daardoor wordt te weeg gebragt: bij ziekelijken aanleg kan men, met grond, eenen minder goeden uitgang verwachten dan omgekeerd. De ontsteking, welke eene verscheuring, of verbreking van de peesachtige deelen ten gevolge heeft, is soms zeer gevaarlijk, als kunnende mondklem, verstijvingskramp, enz. te voorschijn brengen.

De *behandeling* wordt gewijzigd, naar de mindere of meerdere hevigheid der ziekte, naar den ouderdom, het ligchaamsgestel des lijders, enz. Deze zijn: 1e. De ontsteking tegen te gaan, of de verdeeling zoeken te bewerken. 2e. Te trachten de ziektescheidingen te bevorderen. 3e. De schadelijke uitgangen voor te komen. 4e. Deze te verhelpen, indien zij hebben plaats gegrepen. 5e. Op de nablijvende, algemeene en plaatselijke zwakte bedacht te zijn. 6e. Het voortdurende bestaan van het, de ontsteking vooraf gaande gebrek, weg te nemen. 7e. De terugkeering der ziekte te verhoeden.

De *eerste aanwijzing* wordt verkregen, door de, in het werkstelling van de ontstekingwerende geneeswijze, door aderlatingen gewijzigd, naar de volheid van den pols, en hevigheid der ontsteking en der koorts; de plaatselijke bloedontlastingen,

door

door middel van bloedzuigers zijn aanteraden; wanneer de koorts, roodheid en zwelling, na de aangewende algemeene bloedontlasting nog blijven bestaan, verdunnende laauw warme, zweetonderhoudende dranken, kunnen tevens worden toegediend, terwijl men plaatselijk, naar gelang der omstandigheden, van verzachtende middelen, onder den vorm van pap, stoving, damp- of waterbad kan gebruik maken.

De *tweede aanwijzing* vordert, bij de afneming der ontsteking, zacht zweetdrijvende middelen, met in achtneming van eene matige warmte van het vertrek, toe te dienen, ten einde de ziekteschei-ding als het voordeeligste, door de huid zijnde, naar die plaats te leiden, waartoe ook laauwe baden dienstig zijn; is de ontsteking geweken, en blijft de pijn aanhouden, zoo kunnen bedarende, gepaard met zacht zweetdrijvende middelen, te stade komen, b. v. het poeder van *Dover;* is de ziekte plaatselijk, zoo kan de drooge wrijving van het deel, of de inwikkeling in flennel, of gewaste taf, met voordeel worden aangewend.

De *derde aanwijzing* vereischt, indien de ontsteking, niet tegenstaande de aangewende middelen, blijft bestaan, het zoete kwik in behoorlijke hoeveelheid, toe te dienen, ten einde de uitstorting voor te komen: zijn in geval van aandoening van de peesachtige uitbreidselen aan de dij, of den arm, de ondergelegene deelen mede in ontstekingstoestand, en vreest men de versterving derzelve, door gebrek van zich behoorlijk te kunnen uitzetten, zoo kan de doorklieving van het uitbreidsel, door het mes worden in het werk gesteld.

De

De *vierde aanwijzing* gebiedt, als zoo evengemelde uitgang plaats heeft, eerst door de aanwending van, in graad opklimmende, uitwendig prikkelende, middelen, zoo als vlugge smeersels, spaanschevliegpleisters, enz. denzelven trachten te doen verdwijnen, en bij de mislukking hiervan, door het mes, uitgang aan de uitstorting te verleenen. Heeft zich een gezwel gevormd, zoo wordt dit, na behoorlijke rijpmaking, op dezelfde wijze geledigd, indien zulks niet vroeger is aangewezen; eéne spierbreuk, of uitzakking door, hetzij bij toeval, of door kunst gescheidene peesachtige uitbreiding, wordt door eene gepaste en doelmatige drukking, binnen gebragt en bevestigd.

De *vijfde aanwijzing* vordert, na de verdwijning van alle ontstekingstoevallen, drooge of natte inwrijvingen, berookingen, dropbaden, soms de Electriciteit en het Galvanismus aan te wenden, welke naar omstandigheden, eens of meermalen 's daags, worden in het werk gesteld; inwendig kunnen, als dan ook, met voordeel versterkende middelen worden toegediend.

Door de *zesde aanwijzing* bedoelt men, de herstelling der van elkander afgescheiden peeseinden, ten opzigte van hetwelk men handelt, zoo als in de *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 38 geleerd wordt.

Ter voldoening aan de *zevende aanwijzing* prijst men aan, het dragén van flennel, verwisseling van klimaat, het gebruik maken van de staal, maar vooral van zwavelbaden, matige beweging, enz.

NE-

NEGEN-EN-DERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING VAN HET BEENVLIES.

(*Periostitis.*)

Bepaling. Onder deze ziekte verstaat men die, waardoor het beenbekleedende vlies, met ontsteking wordt aangedaan.

Voorbeschiktheid. De bijzondere gevoeligheid en vaatrijkheid van dit vlies, door ziekte verzwakt ligchaamsgestel, zijn even zoo vele voorbeschikkende oorzaken. Aan welk gedeelte ook van het ligchaam, dat dit vlies zich bevindt, kan het door ontsteking worden aangetast.

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke schadelijkheden*, door wonden, vooral kneuzingen, beenbreuken, heelkundige kunstbewerkingen, enz. 2e. *Scheikundige*, hevige, diepe inbrandingen, toetreding der lucht, niet genoegzame, of te ruime toediening van kwikmiddelen in venerische ziekten enz. 3e. *Door inwendige ziektestoffen voortgebragte*, zoo als kropklierige, dauwwormige, scheurbuikige, rheumatische, jichtige, maar vooral venerische. 4e. *Door ziekteverplaatsingen*, ten gevolge van de eene, of andere snel verloopende ziekte. 5e. *Terug gedreven huiduitslag*, schurft, hoofdzeer, enz. 6e. *Uit medelijdendheid ontstane*, door aandoening van de, in deszelfs omtrek gelegene harde, of zachte deelen.

De kenteekenen en toevallen zijn: min of meer hevige, kloppende, brandende pijn, welke bij

bij de drukking, op de, het aangedane vlies bedekkende deelen, aanmerkelijk vermeerdert, gepaard met langzaam zich ontwikkelende, harde, onbeperkte zwelling, welke op het gevoel, maar niet aan de uitwendige bekleedselen, zigtbaar is. Deze zwelling bepaalt zich soms, op eene of op meer plaatsen van de uitgestrektheid der deelen, en wordt met toeneming der ontstekingstoevallen, welke zich als dan ook, naar de bovengelegene deelen, uitbreiden, en weeker en zachter, en gaat in het tijdperk der verëttering over, welke door de omliggende deelen zich eenen weg naar buiten baant, het been bloot latende. In eenen aanmerkelijken graad van ontsteking, is ook koorts aanwezig.

De *uitgangen* zijn: 1e verdeeling; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. verharding; 5e. versterving; 6e. beenbederf; 7e. opslorping des beens, als gevolgen.

Voorzegging. De beenvliesontsteking is over het algemeen genomen, niet gevaarlijk voor het leven des lijders, tenzij dezelve aan het hoofd en in het oog (*Periorbitis*), voorvalle, en zich op de hersenen en derzelver vliezen overplante. Ten opzigte der uitgangen is de verdeeling het gunstigste, verharding is niet te vreezen, de verëttering en verzwering laten veelal pijpzweren na, welke niet dan na de afscheiding der oppervlakte des beens kunnen worden genezen; de versterving is de geduchtste uitgang, en kan ook die van het been (*Necrosis*) na zich slepen.

De *behandeling* rigt zich naar het karakter der ziekte en den aard der oorzaken, en be-

staat: 1°. In de verdeeling der ontsteking te verkrijgen. 2e. Aan den gevormden etter eenen spoedigen uitgang te verleenen. 3e. De nablijvende gebreken te verhelpen. 4e. De grondige genezing zoeken te bewerken, ten einde het wederkeeren der ziekte te verhoeden.

De *eerste aanwijzing* verkrijgt men, door de plaatselijke bloedontlastingen, vooral door bloedzuigers in den omtrek van het aangedane gedeelte, te bewerkstelligen, verzachtende laauw warme pappen en stovingen, en ook wel koude omslagen met looddeelen bezwangerd, vooral wanneer eene uitwendige oorzaak de ziekte heeft doen ontstaan.

De *tweede aanwijzing* vordert, zoodra men de zekere kenteekenen der verëttering bespeurt, eene insnijding door de bedekkende deelen, tot in en door het beenvlies te maken, om den aldaar onder zich gevormden etter te ontlasten; de hieruit ontstane wond moet snel en doelmatig verbonden worden.

De *derde aanwijzing* gebiedt, indien verharding heeft plaats gegrepen, de inwrijving met de kwikzalf, met *opium* bedeeld, te bewerkstelligen, of het gewricht te bedekken, met eene oplossende pleister, welke de kwikzalf ten grondslag heeft; het bestaande beenbederf wordt door doelmatige middelen tegen gegaan.

De *vierde aanwijzing* vereischt, de aanwending van die middelen, welke tegen de inwendige oorzaken gerigt zijn, zoo b. v., wanneer venerische ziekte tot het ontstaan der ziekte aanleiding heeft gegeven, en hetwelk verre weg het mees-

meeste plaats vindt, zoo moet men door eene doelmatige kwikbehandeling, dezelve trachten weg te nemen, en deze zoo lang voort zetten, tot dat men de gegronde verzekering heeft, dat geene smetstof meer in het ligchaam aanwezig is, om de ziekte weder te voorschijn te kunnen doen komen.

ZESDE AFDEELING.

ONTSTEKINGEN DER KLIEREN.

VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER KLIEREN VAN HET OOG.

(*Ophthalmia glandulosa.*)

Bepaling. Onder deze benaming begrijpt men dien ontstekingstoestand, waardoor de traanklier en heuvel van dien naam. worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Alle voorwerpen, maar inzonderheid zwakke, kropklierige gestellen, of die, welke aan jicht, of rheumatismus lijden, worden door deze ziekte als bij voorkeur, aangetast.

Verdeeling. De ziekte hangt af, van derzelver zitplaats en de deelen, welke aangedaan zijn. Dit bepaalt de benaming van ontsteking der traanklier (*Dacryadenitis*), en die van den heuvel van dien naam (*Encanthitis*).

De *oorzaken* zijn dezelfde, als in het 15de en 29ste Hoofdstuk zijn aangegeven.

De kenteekenen en toevallen der traanklier-ontsteking zijn: eene snel, met verminderde afscheiding der tranen intredende, stekende, drukkende, kloppende pijn, doet zich gevoelen aan het slaapgedeelte van de aangedane zijde, welke zich tot aan het voor- en achterhoofd, in den oogkuil

kuil en de opperkaak, met toenemende hevigheid verspreidt, het slaapgedeelte van het bovenste ooglid zwelt op, wordt hard, gespannen, glimmend, bruin, rood, zeer pijnlijk op het aanraken, of bij de beweging. Men ontwaart, dat het bindvlies al mede rood en gezwollen is, aan den buitenhoek des oogbols, dewelke zeer pijnlijk, en min of meer op het aanvoelen, hard is; de traanafscheiding wordt eindelijk geheel opgeheven, en het oog heeft een droog aanzien (*Xerophthalmia*); naarmate nu de ontsteking, onder koortsaanvallen, en ook de zwelling toeneemt, zoo wordt de rigting des oogs veranderd, en wel zoodanig, dat het doorschijnende horenvlies naar den neus gekeerd wordt, en de oogbal, welke deszelfs bewegingen opvolgender wijze verloren heeft, bevindt zich min of meer uit den oogkuil gedreven (*Exophthalmia*, *Exorbitismus*); hetwelk met toenemende zwelling der traanklier, onder eene pijnlijke gewaarwording van vonken zien, en vernaauwing des oogappels volkomen wordt; eindelijk bespeurt de lijder eene zwaarte in den oogkuil, voorafgegaan door huiveringen, en ontwaart men een wit punt in het gezwollene bindvlies, of aan het buitenste gedeelte des bovensten ooglids, hetwelk men weldra voor een ettergezwel erkent.

Kenteekenen en toevallen der ontsteking van den traanheuvel zijn: aanvanklijk jeukte, daarna zeer pijnlijke en roode zwelling, welke een en ander zich verspreiden, over het nabij gelegene oog en ooglidsbindvlies, benevens het verlengsel van hetzelve, en ook de traanpunten, welke zich sluiten, waardoor de opneming der afgescheidene tranen

 ver-

verhinderd wordt, en derhalve eene gestadige traning (*Epiphora*), veroorzaakt: met de toeneming der ontsteking, vermeerdert de pijn en zwelling, hetgeen inzonderheid bij de minste beproeving, om de oogleden te sluiten, het geval is, en welke pijn zich tot in den oogbol uitstrekt. Indien de ontsteking tot verdeeling genegen is, dan stelt zich eene min of meer aanmerkelijke slijmafscheiding in, dewelke zich met die der tranen vermengt, met afnemende zwelling. Heeft het tegendeel plaats, zoo ontwaart men weldra alle kenteekenen van een ontstekingsgezwel.

De *uitgangen* zijn: 1^{e}. verdeeling; 2^{e}. verëttering; 3^{e}. verzwering; 4^{e}. verharding; 5^{e}. kankerachtige toestand; 6^{e}. vergrooting door sponsachtige uitwassen; 7^{e}. vermindering; 8^{e}. pijpzweerachtige toestand der traanklier; 9^{e}. gestadige traning (*Stillicidium lacrymarum*); 10^{e}. gedeeltelijke naar buitentreding des oogs (*Exophthalmia*); 11^{e}. beenbederf des oogkuils; 12^{e}. algemeene ontsteking des oogkuils (*Ophthalmoconchitis*); 13^{e}. scheelzien (*Strabismus*).

De *voorzegging* is afhanklijk van den aard en oorzaak van het gebrek, het gestel des lijders, enz. In den eenvoudigen staat zijnde, is deze ziekte niet gevaarlijk, en kan de genezing, onder eene doelmatige behandeling verkregen worden; doch in het tegenovergestelde geval, sluit dezelve bedenkingen in, vooral ten opzigte der traanklier; niettegenstaande de wegneming derzelve kan worden bewerkstelligd, is echter het gestel des lijders in aanmerking genomen, de uitslag niet geheel zeker, en soms zeer bedenkelijk.

De

De *behandeling* berust op de voldoening aan de navolgende aanwijzingen. 1°. De oorzaken weg te nemen, en de ontsteking te verdeelen. 2°. Als dit niet gelukt, en er neiging tot verëttering bestaat, die te begunstigen. 3°. De uitvloed derzelve behoorlijk naar buiten te leiden. 4°. De gevaarlijke uitgangen te verhoeden, en als dezelve hebben plaats gegrepen, te verhelpen.

Aan de *eerste aanwijzing* voldoet men, door de wegneming der oorzaak, b. v. als een haar op den traanheuvel zich voordoet, zoo wordt dit weggenomen; vervolgens eene ontstekingwerende behandeling in het werk gesteld, zoo wel algemeene als plaatselijke bloedontlastingen; deze laatste onder den vorm van bloedzuigers, aan den beenigen oogkuilsrand, aangezet, met ruime nabloeding, koude omslagen, verkoelende buikzuiverende middelen, strenge diëet, matiging des lichts, hoogere ligging des hoofds, ten einde den tranenuitvloed gemakkelijker te maken, afleidende voetbaden, darmïnspuitingen, enz.

De *tweede aanwijzing* vordert, om de verëttering, indien deze zich wil instellen, te bevorderen, door de aanwending van, met verzachtende kruiden bedeelde, pappen, waarbij pijnstillende kunnen gevoegd worden, zoodra de hevige pijn zulks vordert; inwrijvingen, van met *opium* bedeelde zalf aan de slapen des hoofds, en boven de wenkbraauwen. De ontlasting des etters wordt bewerkstelligd, zoodra het gezwel het aanzien heeft van naar buiten te zullen openbreken; bij de opening van hetzelve drage men zorg, ingeval de traanklier is aangedaan, het lancet of bistourie,

volgens den loop der kringswijze spier, heen te voeren. In het gezwel van den traanheuvel wordt de etter, op de gewone wijze ontlast.

De *derde aanwijzing* vereischt, om den uitvloed behoorlijk naar buiten te onderhouden. De voortdurende aanwending van opgenoemde pappen, hetgeen ook de verharding en de vergrooting kan vereischen, en als deze in den traanheuvel deszelfs zitplaats heeft, tevens een verzachtend vocht, b. v. dat van de heemstplant, of arabische gom, onder den vorm van indruppeling en omslagen, plaatselijk aan te wenden: tevens tracht men de opening ruim te houden, waartoe de inbrenging van eenige fijne plukseldraden dienstig kan wezen.

In de *vierde aanwijzing*, kan de kankerachtige toestand, indien daartoe geene tegenaanwijzingen bestaan, welligt de uitneming der klier vorderen. (Zie *Oper. Heelk.* 5de Deel). De pijpzweerachtige toestand, kan de aanwending van het *Nitr. arg. fus.* vereischen; ook rade men het voorzigtig invoeren in dezelve aan, van eene gloeijende naald, om derzelver wanden te vernietigen, vooral, wanneer de pijpzweer niet diep is. Ingeval van sponsachtige uitwassen, rake men dezelve dagelijks aan met een stukje aluin, *sulph. cupr.*, of *Nitr. arg. fus.*; is dit zonder vrucht, zoo kan de wegneming verrigt worden. (Zie *Oper. Heelk.* 5de Deel). Het gestadige tranen, zoekt men door zacht zamentrekkende, en eenigzins versterkende middelen, te verhelpen. In de naar buitentreding des oogs, bezige men beveiligende middelen, vóór hetzelve. In geval van been-

be-

bederf, handele men, naar de regelen der kunst, hieromtrent in het vervolg aan te geven, en wanneer de geheele oogkuil, door ontsteking wordt aangedaan, verrigte men dienaangaande, behoudens eenige wijzigingen, zoo als boven is opgegeven geworden. Het scheelzien tracht men, door aan het oog een dwangmiddel aan te brengen, b. v. een bril met middelpuntige gaatjes, door hetwelk de oogappel eene natuurlijke rigting bekomt, te verhelpen.

EEN-EN-VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER SPEEKSELKLIEREN.

(*Sialadenitis.*)

Bepaling. Onder deze ziekte verstaat men dien ontstekingstoestand, waardoor de klieren, welke het speeksel afscheiden, bijzonderlijk die van het oor, de onderkaak- en ondertongsche, worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Alle voorwerpen kunnen er door aangetast worden, voornamenlijk echter kinderen en jongelingen, zelden bij volwassenen, en nog zeldzamer in hoogen ouderdom, tenzij eene Epidemische inwerking derzelve, ten grondslage ligge. Elk dezer klieren, afzonderlijk, of allen te gelijk, kunnen door de ontsteking worden aangedaan, hetwelk afhankljjk is, van het minder of meerder verband, waarin dezelve tot elkander staan.

De *oorzaken* kan men rangschikken, onder de navolgende: 1e. *Werktuigelijke*, b. v. moeijelijke doorbraak der tanden, wonden van allerlei aard, steenen, in de speekselbuizen gevormd. 2e. *Scheikundige*, zoo als kwikbereidingen, onder den eenen of anderen vorm, toegediend, tot dat kwijling volgt. 3e. *Van uitwendige invloeden afhangende*, het vatten van koude, vochtigheid, venerische en epidemische besmetting. 4e. *Uit het ligchaam voortkomende*, terug gedrevene ziektestoffen, zoo als kropklierige, van schurft, hoofdzeer, het gevolg eener ziektescheiding en andere. 5e. *Uit medelijdendheid ontstane*, b. v. het bestaan van eene zweer, in den omtrek der speekselbuizen, of op deze zelve, van een', door beenbederf aangedane, tand der bovenkaak, aangezigtspijn, enz. 6e. *Verhindering in de afscheidingen, uitvloed des speeksels*, door werktuigelijke verstopping, vernaauwing, of vergroeijing der ontlastbuizen als anderzins.

Naar de *zitplaats* der aangedane deelen, wordt deze ontsteking *verdeeld*, in die der oorklier (*Parotitis*), die der onderkaaksche (*Hyposiagadenitis*), en die der ondertongsche (*Hypoglossiadenitis*); ook kan men dezelve in spoedig en langzaam verloopende onderscheiden.

De kenteekenen en toevallen der eerste soort zijn: na voorafgaand algemeen pijnlijk gevoel en loomheid, in de ledematen, huiveringen, drooge hoest, en veelal koorts, ontwaart de lijder somtijds bij, dan weder zonder de betasting, eene bepaalde, echter naderhand zich verspreidende pijn, ter plaatse der oorklier en derzelver om-

omtrek, benevens eene min of meerdere harde uitgebreide, dan weder eenigzins zuchtachtige zwelling, die de bewegingen der onderkaak, het spreken, kaauwen, slikken, het gehoor en de ademhaling hinderlijk is; en eindelijk dit laatste bijna onmogelijk maakt. De, het gezwel bedekkende, huid is dan eens heet en rood, dan weder natuurlijk, maar de spanning in het aangezigt en den hals, aanmerkelijk. De koorts verheft zich, vergezeld van braking, ijling, slapeloosheid, enz. De zwelling geeft aan het aangezigt soms eene afschuwlijke gedaante. De toevallen stijgen tot den vierden of vijfden dag, als verëttering zal intreden, ook nog wel later, en nemen dan weder trapsgewijze af, tot dat dezelve door ziektescheiding, hetzij door pis, zweet, neusbloeding, kwijling, of wel door verplaatsing, bij mannen naar den balzak, en bij vrouwen naar de borsten, geheel verdwijnen.

Die der tweede soort, zijn wat de algemeene en bijzondere toevallen betreft, nagenoeg dezelfde, als ten opzigte der voorgaande zijn aangegeven, met dit onderscheid echter, dat door de verhinderde afscheiding, of den uitvloed des speeksels (*Sialochesis*), de mond drooger en de zwelling ter zijde van den hals, beneden den rand der onderkaak en op dezelve, hetzij al of niet met roodheid vergezeld, zigtbaar is, en de tong door de gezwollene klier opgeligt, ter zijde en naar achteren gevoerd wordende, de spraak, slikking, en inzonderheid de ademhaling, grootelijks belemmert.

Die der derde soort zijn weinig verschillende van deze laatste, met uitzondering, dat de zwelling

ling der klier het voorste gedeelte der tong opligt, en door de maaltandtongbeenesspier (*Musculus Mylohyoïdeus*), verhinderd wordt, zich naar achteren te voeren, en derhalve de ademhaling minder hinderlijk is, het speeksel den mond meer bevochtigt, doch ook tevens gemakkelijker uit den mond wegvloeit.

De ziekte kan *eindigen* in: 1e. verdeeling; 2e. verëttering; 3e. verzwering en pijpzweerachtige openingen; 4e. versterving; 5e. verharding; 6e. verouderde toestand; 7e. verplaatsing; 8e. vernaauwing, of ook wel toegroeijing der speekselbuizen, enz.

De *voorzegging* is afhanklijk van den gezonden, of ziekelijken toestand van het voorwerp, van den aard en het tijdperk der ziekte, van den min of meerderen invloed van het jaargetijde, van het heerschende ziektekarakter, van den graad der bestaande zwakte of sterkte, enz. Indien de ziektetoestand van eene gewone oorzaak afhangt, zoo is dezelve meestal niet gevaarlijk, dewijl als dan deszelfs aanwezen veeltijds eene gelukkige ziektescheiding aantoont; in het tegengestelde geval, kan dezelve bedenklijk worden. Die ontsteking der speekselklieren, welke de tijdperken in den gewonen tijd doorloopt, heeft een gelukkig uiteinde; in tegendeel, wanneer de zwelling langzaam opkomt, gering is, en spoedig weder verdwijnt, of vermindert, dan is dezelve zeer gevaarlijk, en wanneer zij plotseling terugtreedt, en zich op edele deelen werpt, is meestal de dood daarvan het gevolg; hetzelfde is geldende, ten opzigte van die, welke beurtlings verdwijnt en te-

terugkeert. Bij kinderen, aan tandkrijging onderhevig, is de ziekte gevaarlijker, dan in eenen omgekeerden toestand.

Behandeling. Deze wordt gewijzigd naar derzelver hevigheid en karakter, en moet *in-* en *uitwendig* zijn: in alle gevallen voldoet men, aan vijf aanwijzingen. 1e. De ontsteking, als dezelve van gewone oorzaken afhanklijk is, te verdeelen. 2e. Wanneer een epidemische, of ziekte-scheidingsoorzaak dezelve heeft doen ontstaan, de ontsteking, ter plaatse waar zij bestaat, trachten te bepalen, en de verëttering te bevorderen. 3e. Ontlasting aan de gevormde stof te geven. 4e. Den gevaardreigenden toestand voor te komen, of te verhelpen. 5e. In de onvoordeelige uitgangen te voorzien.

Ter voldoening aan de eerste aanwijzing, wordt veelal alleen eene plaatselijke ontstekingwerende behandeling, door het aanzetten van eenige bloedzuigers, vereischt, dewijl de aderlating zelden noodzaaklijk is, vooral als de ziekte van gewone oorzaken afhangt. Is dit echter het geval niet, zoo kan dezelve, benevens de toediening van zacht-zweetdrijvende middelen, vlierthee, laauwe dranken, en uitwendig weekmakende warme omslagen en dergelijke mondspoelingen, en hetgeen verder in de behandeling der mondontsteking Hoofdst. 19 aangegeven is, worden gebezigd, ook drooge warmte kan dienstig zijn; men laat den lijder tevens het bed houden; kan de oorzaak worden weggenomen, zoo moet zulks dadelijk worden bewerkstelligd. Voor zoogenaamde uitwendige oplossende middelen, het loodwater, enz. moet men zich wel wachten.

De

De *tweede aanwijzing* gebiedt, het bedekken van het aangedane deel, met eene verzachtende pap, vooral, wanneer de ontsteking hevig is; in het tegengestelde geval, wanneer, namelijk, dezelve een te langzaam verloop heeft, zoo kan men gebruik maken van eenigzins prikkelende, waaronder de camillen en vlierbloemen, met gewone of gecampherde azijn, of ook wel met wijn bedeeld, en somtijds kan ook het zuurdeeg, om dezelfde reden, onder de pap gemengd, gevorderd worden.

De *derde aanwijzing* wordt verkregen, door het openmaken van het gezwel, hetwelk, ingeval men reden hebbe, eene verplaatsing te vreezen, of de verëttering spoedige voortgangen hebbe gehad, door het lancet kan worden bewerkstelligd, terwijl men het vermogend brandmiddel zal bezigen, wanneer deze voortgangen langzaam geweest zijn. Ook is het veroorloofd, het gezwel te openen, wanneer men verëttering vermoedt, zonder dat uitwendige kenteekenen zulks genoegzaam aanduiden; vooral is men daartoe geregtigd, wanneer de zwelling aanmerklijk is, en daardoor eene nadeelige drukking op de nabij gelegene deelen, zoo als de ademhalings- en slikkingswerktuigen te weeg brengt, of wanneer de omloop des bloeds van, of naar de hersenen, daardoor verhinderd wordt, enz.

De *vierde aanwijzing* vordert, ingeval de ziekte verplaatst zij, de spoedige terugroeping derzelve, waartoe men met voordeel kan gebruik maken van het opleggen eener spaanschevliegpleister, op het voorheen, door ontsteking aangedane deel, of wel het veelvuldig inwrijven van

een prikkelend smeersel, bedeeld met een geestig aftreksel van spaanschevliegen. Heeft de ziekte zich op den balzak geworpen, zoo bestaat er geen gevaar dezelve aldaar te houden, ten dien einde dit deel bedekkende, met kruidenkussentjes, gewaste taf enz., ondersteund door een' schortband. Heeft de ziekte zich op een der edele deelen gevestigd, b. v. op de hersenen, zoo poge men, door eene krachtdadige behandeling, de ontsteking daarvan tegen te gaan, en daarvan afteleiden, zoo als in het Hoofdstuk dien aangaande, is opgegeven.

In de *vijfde aanwijzing* moet men zoo veel mogelijk, de versterving verhoeden; heeft deze plaats gegrepen, zoo behandelt men dezelve ingevolge omstandigheden. De verharding tracht men te verhelpen, door vlugge smeersels, zoo als zeep in *alcohol* opgelost, en indien geene tegenaanwijzingen bestaan, door oplossende inwrijvingen met kwikzalf bedeeld, of wel eene zalf uit het zoete kwik, eenvoudige zalf, en *Extract. hyosciam.* bestaande, terwijl men het deel bedekt met een verdeelende pap, of door eene dergelijke pleister, te zamengesteld, b. v. van de ammoniacgom in azijn, of in die van de zeeajuin opgelost, en bedeeld met kwikpleisterzalf: dit zelfde wendt men aan in verouderden toestand. Blijft niettegenstaande de doelmatige behandeling, de verharding bestaan, of wordt dezelve kankerachtig, zoo zou de wegneming daarvan kunnen worden in het werk gesteld. (Zie *Oper. Heelk.* 3de Deel). Deze kan ook de verouderde verzweringstoestand van dezelve vorderen. Is de

speck-

speekselafscheiding vertraagd, en bestaan er geene werktuigelijke oorzaken, die daartoe aanleiding hebben gegeven, zoo kan door vlugge kaauwmiddelen, b. v. de *Calamus aromaticus* en dergelijke, welke het speeksel naar den mond lokken, daarin voorzien worden. Ingeval de verstopping werktuigelijk is, b. v. door een speekselsteen: of zijn de speekselbuizen vernaauwd, toegesloten, of in een' pijpzweerachtigen toestand, zoo zou de uitvoering der, in de Hoofdstukken 27 en 28 van het 1ste Deel der *Oper. Heelk.* aangegevene kunstbewerkingen, kunnen gevorderd worden.

TWEE-EN-VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER SCHILDKLIER.

(*Thyreadenitis.*)

Bepaling. Onder dezen toestand begrijpt men dien, waardoor de schildklier, hetzij geheel of gedeeltelijk, door ontsteking wordt aangedaan.

De *voorbeschikkende* omstandigheden zijn: bijzondere gevoeligheid en vaatrijkheid der klier.

Tot de *oorzaken* brengt men: 1e. *Werktuigelijke schadelijkheden*, wonden, kneuzingen. 2e. *Scheikundige*, het uitwendig aanwenden van scherpe, ter oplossing van de aanzwelling der schildklier (*Bronchocele*, *Thyrocele*), gebezigd, hetzij onder den vorm van smeersel, pap, of pleister. 3e. *Van uitwendige invloeden afhan-*

gen-

gende, het vatten van koude. 4°. *Hevige kracht-inspanning*, b. v. zoo als die eener vrouw, gedurende de verlossing, enz.

De *zitplaats* des gebreks is dan eens het regter of linker, dan weder het middelste gedeelte der klier, of ook wel der geheele massa derzelve te gelijk.

De gezamenlijke kenteekenen en toevallen zijn: de lijder gevoelt eene diepzittende, kloppende pijn aan het voorste gedeelte van den hals, ter plaatse van de schildklier; de daaropvolgende zwelling is niet aanmerkelijk, echter zeer rood en gespannen, veroorzaakt, om dat dezelve door de op de klier liggende deelen verhinderd wordt, zich naar buiten uittebreiden; moeijelijke ademhaling, en bijna stikking. Dit geschiedt vooral, wanneer het middelste- en regtergedeelte is aangedaan, terwijl de aandoening van het linker deel ook tevens verhinderde, en, in hoogen graad van ontsteking, onmogelijke slikking bijvoert; daarbij voegt zich tevens, ingeval de zwelling aanmerkelijk is, verhinderde omloop des bloeds naar, en van het hoofd, door de drukking op de halsvaten, rood opgezet aangezigt en oogen, oorsuizing, neusbloedingen en andere meer.

De *uitgangen* dezer ontsteking zijn: 1°. de verdeeling; 2°. verëttering; 3°. verzwering en pijpzweerachtige toestand; 4°. verharding; 5°. knoestgezwel; 6°. verouderde opzwelling (*Bronchocele*).

Voorzegging. In den eenvoudigen staat is deze ziekte niet gevaarlijk, alhoewel er echter voorbeelden zijn, dat dezelve, door de aanmerkelijke zwelling der klier, verstikking heeft te weèggebragt.

De zamenstelling met kropklierigen toestand, ofschoon niet bedenkelijk, is evenwel door derzelver langen duur zeer te vreezen. De verëttering is te duchten, wanneer de stof zich eenen weg naar buiten baant, dewijl eene plotselijke verstikking er het gevolg van kan zijn: door dat de luchtpijpstakken door de stof worden opgevuld; breekt dezelve naar buiten open, zoo vormt de etter dikwerf eenen aanmerkelijken zak, boven het borstbeen. De pijpzweerachtige openingen, als dezelve, namelijk, in de luchtpijp uitkomen, kunnen welligt eene luchtpijpstering (*Tracheo phthisis*), ten gevolge hebben. De verharding en het knoestgezwel zijn zeer te vreezen, vooral het laatste; de verouderde opzwelling is eer lastig dan gevaarlijk, somtijds verdwijnt dezelve, zonder eenige kunsthulp, en gaat dikwerf van zelve in veréttering over, terwijl in andere gevallen de pogingen ter bevordering of voortbrenging dezes uitgangs, vruchteloos afloopen.

Om deze ontsteking doelmatig te *behandelen*, moet men aan vijf aanwijzingen voldoen: 1e. De oplossing te bevorderen. 2e. Als dit mislukt, en daartoe neiging is, de verëttering te begunstigen. 3e. De stof ten spoedigste naar buiten te ontlasten. 4e. De gevaardreigende toevallen afteweren. 5e. De nagebreken te verhelpen.

De *eerste aanwijzing* vordert dringend, algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, vooral met betrekking tot de eerste, in de meeste nabijheid van het gebrek, b. v. aan de uitwendige halsader, en die der laatste, aan den omtrek der ontsteking, onder den vorm van bloedzuigers, in

in eene genoegzame hoeveelheid aangezet, bloedige koppen in den hals, benevens de toediening der ontstekingwerende geneesmiddelen, plaatselijke aanwending van verdeelende omslagen, van sterk afleidende middelen, zoo als voetbaden, mostaardpappen, lavementen, benevens strenge diëet: verkrijgt men door deze middelen niet spoedig de verdeeling, zoo neemt men zijne toevlugt tot het gebruik van het zoete kwik, en dat wel in de meermalen opgegevene hoeveelheid.

Indien men in de *tweede aanwijzing*, door de opgegevene middelen, deszelfs oogmerk niet bereikt, en men reden heeft te gelooven, dat verëttering zal intreden, zoo moet men deze begunstigen, door verzachtende pappen, terwijl men met de inwendige behandeling voortgaat.

De *derde aanwijzing* gebiedt, de ontlasting der gevormde stof ten spoedigste te bewerkstelligen, zoodra men derhalve eenen zekeren graad van vochtgolving bespeurt, dient de stof, ontlast te worden, door eene langwerpige insnijding, ter lengte van 8 a 10 lijnen, aan het onderste gedeelte der zwelling; men drage zorg van de stof te laten ontvloeijen, zonder het gezwel te drukken. Sommigen raden, tot hetzelfde einde, het vermogend brandmiddel, onder eenen vasten vorm, of ook wel het haarsnoer aan, dit laatste zoude misschien dan alleen met vrucht, deszelfs toepassing kunnen vinden, wanneer de stof zich reeds tusschen de huid had uitgestort; in alle gevallen is een genoegzaam sluitend verband noodzakelijk, ter verhindering der naar binnentreding der lucht.

Om aan de *vierde aanwijzing* te voldoen, dient men vooral op zijne hoede te wezen, om, ingeval van vermoedelijke doorbreking der stof in het strottenhoofd, of de luchtpijpstakken, verzachtende dampen en gorgeldranken, aantewenden, dewelke, wanneer er eene werkelijke doorbreking en uitwerping door den mond plaats vindt, met bijvoeging van honig, kunnen worden voortgezet. In aanmerkelijke opzetting van het aangezigt, en teekenen van bloedaandrang naar het hoofd, kan het noodig wezen, de uitwendige halsader te openen, en afleidende verkoelende middelen toe te dienen; wordt de lijder met verstikking bedreigd, zoo kan de luchtpijpsnede (*Bronchotomia*), gevorderd worden. (Zie *Oper. Heelk.* 3de Deel).

In de *vijfde aanwijzing* tracht men, door eene doelmatige behandeling, den pijpzweerachtigen toestand, zoo veel mogelijk te verhelpen; bestaat deze buitenwaarts, zoo is er weinig gevaar; daarentegen de, in het strottenhoofd plaatshebbende, de treurigste gevolgen na zich kan slepen; hoe het ook zij, men late geene middelen, ter verhelping van dit gebrek aangeprezen, onbeproefd. De verharding, in eenen zoo aanmerkelijken graad plaats grijpende, dat gevaar van verstikking intreedt, zoo zoude de reeds meermalen, met vrucht verrigte, uitsnijding der klier, kunnen worden in het werk gesteld. (Zie *Oper. Heelk.* 5de Deel). Doch zal men hiertoe niet geregtigd zijn, zoo lang nog hulp van eene geneeskundige behandeling te wachten zij, waartoe oplossende pappen, stovingen, smeersels uitwendig, en de toediening van het *Jodium* inwendig, zullen kunnen beproefd worden,

het-

hetgeen ook tegen de verouderde opzwelling der klier kan worden in het werk gesteld.

DRIE-EN-VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER BORSTEN.

(*Mastitis.*)

Bepaling. Men begrijpt onder dit gebrek dien ontstekingstoestand, waardoor de vrouwelijke borsten in het algemeen worden aangedaan.

De *voorbeschikkende* omstandigheden zijn: bijzondere gevoeligheid der borsten, zwangerschap en zuigende staat, te geringe, of onvolmaakte ontwikkeling der tepels, enz.

De *zitplaats* des gebreks is in de melkafscheidende, bevattende, of uitvoerende wegen, van daar de verschillende benamingen van mamklierontsteking (*Mastadenitis*), die der melkvaten (*Galactophoritis*), en der tepels (*Thelitis*). Terwijl de benaming van ontsteking der borsten (*Mastitis*), in den striksten zin alleenlijk derzelver toepassing kan vinden, wanneer al deze genoemde deelen tegelijk, met het celwijsweefsel, de huid, en ook de bovenste vlakte der borstspier, door ontsteking zijn aangedaan.

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke schadelijkheden*, wonden, door de tanden der kinderen, bestaande litteekens van vroegere beleedigingen, kneuzingen, door het dragen van op de

 bor-

borsten, drukkende keurslijven, en daardoor vergroeijing der bevattende, of uitloozingsbuizen der melk, het geweld bij de zoogenaamde uithaling der tepels, in het beginnend zuigen voortgebragt, enz. 2e. *Scheikundige*, zuurachtige en zamentrekkende uit- of inwendige middelen. 3e. *Van uitwendig aangebragte invloeden ontstane*, het vatten van koude, eene aanmerkelijke hitte, het aanwezen van sprouw in den mond der zuigelingen. 4e. *Hevige gemoedsaandoeningen*, schrik, gramschap, eene te groote, of onverwachte vreugde. 5e. *De in het ligchaam zich ontwikkelende*, onderdrukking van eenige op gezette tijden wederkeerende, of andere ontlasting, de te bovenmatige afscheiding der melk (*Polygalia*), derzelver, hetzij willekeurige opschorting, bij het zoogenaamd spenen, of bij vrouwen, die zelve niet zogen kunnen, of toevallige ophouding, te dik zog, enz. 6e. *Het tot voeding dienende*, zoo als het bovenmatig gebruik van meelachtige spijzen, een slechte leefregel, afwijkingen in denzelven en dergelijke. 7e. Eenigerhande in het ligchaam huisvestende ziekte, b. v. kropklierige, venerische, enz.

De kenteekenen en toevallen der mamklierontsteking zijn: Eene diepzittende, stekende pijn doet zich gevoelen, die zich soms tot onder den oksel uitstrekt, welke bij de beweging van den arm der aangedane zijde, en inzonderheid bij de ademhaling, en door het hangen der borsten, en bij het betasten vermeerdert, als wanneer men eene ongelijke opzwelling der mamklier ontwaart, die langzamerhand ontstaan is. De uitwendige zwelling en roodheid zijn niet aanmerkelijk, en de-

deze laatste soms naauwlijks zigtbaar, maar de hitte daarentegen is zeer vermeerderd, en de melkafscheiding verhinderd, die eindelijk geheel ophoudt. Koorts stelt zich in, en bij de toeneming der ontsteking wordt de pijn kloppende, en vertoonen er zich kenteekenen van intredende, voortgaande, en volbragt zijnde verëttering.

Die der melkvaten kenmerken zich, door eene bepaalde, stekende, kloppende pijn, in eenig gedeelte der borst. De zwelling is in den beginne veerkrachtig, naderhand harder; de hitte is aanmerkelijk, de roodheid is zigtbaarder dan in de voorgaande ontsteking, echter somtijds zeer gering, zoo dat men de opgezette melkvaten naar den tepel loopende, kan ontwaren: de pijn wordt bij het zuigen grootelijks vermeerderd, en zijn de okselklieren niet zelden medelijdender wijze aangedaan.

Die der tepels zijn: pijnelijke zwelling van dezelve, welke bij het aanraken, en bij iedere poging tot, en vooral bij de werkelijke zuiging, onuitstaanbaar wordt. De bruinachtige, roode, breede kring (*areola*), welke den tepel omgeeft, deelt in de zwelling mede, het vlies, dat deze laatste bedekt, berst, vormt eenige min of meer diepe kloven, of gaat zelfs in verzwering en geheele vernietiging over.

De teekenen en toevallen der ontsteking der huid, celwijsweefsel, en die der borstspier kenmerken zich, zoo als bereids onder de ontstekingen dezer stelsels beschreven is geworden. (Zie ontstekingsgezwel enz.), of zullen, onder de ontsteking der spieren in het algemeen, hare plaats vinden.

De *uitgangen* dezer ontsteking kunnen zijn: 1e. oplossing; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. enkelvoudige verharding; 5e. vergroeijing: 6e. knoestgezwel en kanker.

De *voorzegging* is betrekkelijk, en van verschillende omstandigheden afhangende. De ziekte is het minst gevaarlijk, indien eene gewone oorzaak dezelve heeft voortgebragt, en hoe minder hevig de toevallen, des te voordeeliger over het algemeen, de uitgangen. De ontsteking in het celwijsweefsel hare zitplaats hebbende, is minder te vreezen, dan die in de klier zelve, de gemengde ontsteking is langer, aanhoudender dan de beide voorgaande. Ten opzigte van de uitgangen, is de oplossing de gunstigste. De verëttering minder gevaarlijk dan de verharding, en deze laatste minder dan het knoestgezwel, dewijl dit ligtelijk in kanker verandert.

De *behandeling* van de ontsteking der borsten, is ondergeschikt aan de navolgende aanwijzingen. 1e. De verdeeling zoeken te bewerken. 2e. Dit niet doenlijk zijnde, de verëttering te begunstigen. 3e. Op de voordeeligste wijze, uitgang aan de stof te geven. 4e. Die opvolgende toevallen, welke deze voortbrengt, op de meest geschikste wijze te keer te gaan. 5e. De nagebreken zoo veel mogelijk uit den weg te ruimen.

De *eerste aanwijzing* wordt verkregen, door de uit den wegruiming der oorzaken, de vermindering, in de afscheiding der melk, te bewerken, door eenen schralen leefregel, en aan die, welke in groote mate naar de borsten toegevloeid is, zoo spoedig mogelijk uitgang te verleenen, door kun-

stig

stig en natuurlijk zuigen, met hetwelk zoo lang moet aangehouden worden, als de pijn maar eenigzins toelaat; is de ontsteking gering, of bepaalt zich het gebrek bij eenige zoogenaamde klonters met geringe pijn, zoo is het opleggen van zwanendons, een lamsvel, of wel vlas tusschen eenen linnendoek, aan te raden, terwijl men eenig oplossendmiddel inwrijft, b. v. een zwak *linim. volat.*, en men tevens de borst ondersteunt. Is de ontsteking heviger, zoo moet de geneeswijze daarna worden ingerigt, dewelke overeenkomt met die, welke voor het ontstekingsgezwel is aangeraden geworden, waarbij men echter nog voegen kan, het houden der ontstokene borst over den damp van warm water, of eenig weekmakend vocht, benevens het in acht nemen eener volmaakte rust.

In de *tweede en derde aanwijzing* handele men met eenige wijziging, zoo als in opgemeld Hoofdstuk van het ontstekingsgezwel is aangegeven.

Aan de *vierde aanwijzing* wordt voldaan, door de mogelijke verzakkingen des etters, zoo veel doenlijk te keer te gaan. Den pijpzweerachtigen toestand, als deze bestaat, uit den weg te ruimen, en de daaruit voortspruitende wond van den grond uit te genezen.

De *vijfde aanwijzing* vordert, in geval van verharding, het aanwenden van verzachtende middelen, die tevens oplossende zijn; met voordeel bezige men eene pap, bestaande uit het heemstpoeder of de bladen, lijnmeel, brood en zwart bilsenkruid, terwijl men tevens zachte inwrijvingen laat doen van een mengsel, zamengesteld uit de een-

 vou-

vondige zalf en die der kwik, waaronder, ingeval van hevige pijn, men het *opium*, of *Ext. hyosc.* zoude kunnen voegen. De behandeling van het knoestgezwel en den kanker, zal nader worden aangegeven.

VIER - EN - VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER KLIEREN VAN DEN PISWEG.

(*Urethradenitis.*)

Bepaling. Onder deze benaming begrijpt men dien ziektetoestand van den pisweg, waarin de voorstanderklier en die van COWPER inzonderheid, zich door ontsteking, kenmerken.

De *voorbeschikkende* omstandigheden tot deze ziekte zijn: eene bijzondere gevoeligheid der voorstanderklier; de jeugdige en mannelijke ouderdom, zijn er het meest aan onderhevig.

Tot de *oorzaken* brengt men: 1e. *Werktuigelijke schadelijkheden*, wonden. b. v. in de steensnede, met den zijdelijken toestel, kneuzingen en hevige schuddingen, te weeggebragt op den bilnaad, steenachtige verharding in het ligchaam dezer klier zelve, het met geweld inbrengen van eenen catheter, of eene bougie in den pisweg, te groote dikte dezer werktuigen, en daardoor te geweldadige uitzetting des piswegs, ter plaatse der voorstanderklier, het paard rijden, enz. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, het toedienen van spaansche-

schevliegbereidingen, het bovenmatig gebruik van minerale wateren, de inspuiting van eenigerhande vloeistof, de aanwending van het bijtmiddel onder vasten vorm, bij vernaauwing van den pisweg. 3^e^. *Van uitwendige invloeden ontstane*, b. v. verkoudheid. 4^e^. *Afwijking in den leefregel* enz., door specerijachtige spijzen en geestrijke dranken, het bovenmatig uitoefenen van den bijslaap, de zoo vernielende zelfbevlekking. 5^e^. *Venerische besmetting*, en de daarop gevolgde hevige, of herhaalde druiper. 6^e^. *Uit medelijdendheid ontstane*, door ontsteking des piswegs, van den hals der blaas, het aanwezen van aambeijen in den endeldarm, aarspijpzweer, enz. 7^e^. *Uit het ligchaam voortkomende*, of terug gedrevene stoffen, zoo als kropklierige, dauwwormige, jichtige.

De *zitplaats* des gebreks, is het slijmvlies, hetwelk de klier bekleedt, in de zelfstandigheid derzelve (*Prostatitis*), of ook wel in de klieren van COWPER (*Antiprostatitis*); zelden bestaat deze ziekte zuiver, maar worden ook de zaadblaasjes met ontsteking (*Gonecystitis*) aangedaan.

De *kenteekenen en toevallen* van de slijmvliesontsteking des piswegs, hebben wij bereids, in het 24ste Hoofdstuk, aangegeven.

Tot de kenteekenen en toevallen der voorstanderklierontsteking, brengt men eene zwaarte en hitte, daarna eene hevige, kloppende pijn, aan den bilnaad, die zich van den aars tot aan den balzak uitstrekt, en bij eene beproeving ter ontlasting van de drekstoffen, onuitstaanbaar wordt.

Veel-

Veelvuldige persingen ten stoelgang en schijngevoel van verharde drekstoffen in den endeldarm; brengt men den, met olij bestreken, vinger in denzelven, zoo ontwaart men de opgezwollene klier, dewelke zeer pijnelijk is bij het aanraken; de lijder wordt zeer gekweld, door veelvuldige vruchtelooze pogingen, ter stoel- en pisontlasting; gelukt het hem eindelijk, dit laatste te bewerkstelligen, zoo komt dezelve droppelsgewijze, en naderhand met eenen dunnen straal te voorschijn, welke een brandend gevoel veroorzaakt. Is de lijder van een gevoelig gestel, zoo paart er zich weldra koorts mede, met eenen vollen, snellen, harden pols, en andere toevallen, daaraan onafscheidelijk verbonden, welke vooral in hevigheid stijgen, als de pisopstopping volkomen is, in welk geval men den catheter niet verder in den pisweg, en nog wel met veel pijn gepaard, dan tot de opgezwollene en ontstokene klier kan voeren; worden deze toevallen niet verholpen, zoo gaat de klier gewoonlijk in verëttering over, welke zich dan als het ontstekingsgezwel, kenmerkt.

Die der klieren van COWPER *zijn:* ontwaring van een onaangenaam, spannend gevoel in de diepte des bilnaads, onder de schaambeensboog, ter zijde van den sponsbol des piswegs; en bespeurt de lijder daar ter plaatse, beperkte, gezwollene, en min of meer harde deeltjes, en dat wel inzonderheid bij het trappen klimmen; door den in den endeldarm gevoerden vinger, wordt men overtuigd, dat de voorstanderklier niet is aangedaan, welker kenteekenen en toevallen, met die

die van het onderhavige gebrek, echter veel gemeenschap hebben.

De *uitgangen* dezer ziekte zijn: 1ᵃ. verdeeling; 2ᵉ. verëttering; 3ᵉ. verzwering; 4ᵉ. versterving; 5ᵉ. pisopstopping; 6ᵉ. verouderde toestand; 7ᵉ. verharding; 8ᵉ. aderspattige opzetting der vaten.

De eerste heeft gewoonlijk binnen 7 a 9 dagen plaats; de 2ᵈᵉ en 3ᵈᵉ worden bijgevoerd, door de opklimming der ontstekingstoevallen, welke ook de 4ᵈᵉ en 5ᵈᵉ kunnen voortbrengen; de overige worden, door den verouderden toestand, opvolgenderwijze, te weeggebragt.

De *voorzegging* is afhanklijk van den graad der ontsteking, en de toevallen daardoor ontstaan, dat de ziekte ten toppunt gestegen, eenen niet voordeeligen uitgang kan hebben, laat zich ligtelijk gissen; de verëttering der klier, benevens de verharding, zijn zeer te vreezen; de eerste door de verschillende boezems, welke dezelve kan vormen; de laatste door vroegere, of latere gevolgen, zoo als pisopstopping, enz., welke dezelve kan bijbrengen; over het algemeen genomen, kan de ziekte van den beginne af, niet behoorlijk bestreden zijnde, gevaarlijk worden.

Vijf *aanwijzingen* komen ter *genezing* dezer ziekten, in aanmerking. 1ᵉ. De oplossing ten spoedigste zoeken te bewerken. 2ᵉ. De verëttering voor te komen. 3ᵉ. Ingeval van mislukking daarvan, dezelve te bevorderen, en de stof door den voordeeligsten weg naar buiten te leiden. 4ᵉ. In de gevaardreigende toevallen te voorzien. 5ᵉ. De uitgangen voor te komen, of te verhelpen.

In de *eerste aanwijzing* komt, na de zoo veel

mo-

mogelijke wegneming der oorzaken, de geheele toestel van de zoogenaamde ontstekingwerende middelen in aanmerking; met de plaatselijke bloedontlastingen, in den omtrek des aars, drale men te minder, nadat de algemeene, vooral die aan den voet, in het werk gesteld, zonder vrucht gebleven zijn; geheele en halve baden, dampbaden, weekmakende pappen op den bilnaald aangewend, en darmïnspuitingen, schrale leefregel en volkomene rust, zijn overigens aangewezen. (Zie verder de behandeling, aangegeven in de tweede aanwijzing, van de ontsteking van den hals der blaas, dewelke ook op het onderhavig gebrek, kan toegepast worden).

De *tweede aanwijzing* tracht men te verkrijgen, door met gemelde behandeling, min of meer naar omſtandigheden gewijzigd, voort te gaan, met bijvoeging van GOULARD'S water, bij de pappen.

Vindt men in de *derde aanwijzing*, dat deze middelen niet helpen, zoo zoeke men de verëttering te bevorderen, door verzachtende plaatsmiddelen, zoo wel in den vorm van pappen als lavementen, aangewend; heeft men dit oogmerk bereikt, zoo wordt de opening van het gezwel en de leiding der stof, naar buiten vereischt; wanneer, namelijk, hetzelve niet eigenlijdig openbreekt, en de etter zich niet door den pisweg ontlast: dikwerf gebeurt dit door den catheter, bij de beproeving ter inbrenging in de blaas. Wanneer pijpzweerachtige boezems ontstaan, zoo worden dezelve, door het mes vrijelijk opengelegd, indien geene omstandigheden zulks verbieden.

De

De *vierde aanwijzing* gebiedt, na alle middelen te vergeefs beproefd te hebben, de ontlasting der pis zoeken te bewerkstelligen, hetwelk door den natuurlijken, of kunstigen weg, kan geschieden, en waarvan de eerste de verkieslijkste is, en de laatste niet dan in dringende noodzakelijkheid kan gewettigd zijn. (Zie de kunstbewerking dienaangaande, in het 2de Deel der *Oper. Heelk.* Hoofdst. 64).

De *vijfde aanwijzing* vordert de voldoening aan verschillende omstandigheden; zoo in de eerste plaats wordt de verouderde toestand doelmatig bestreden, door eene meer prikkelende geneeswijze. In de tweede, de versterving, door het wel behandelen der ziekte, voor te komen, of naar omstandigheden, te verhelpen. De verharding, door het inbrengen eener veerkrachtige bougie, in het min of meer lang verblijf in den pisweg, terwijl men, intusschen, de geneeswijze rigt naar de oorzaken; men verordent oplossende inwrijvingen, welke het kwik ten grondslag hebben, benevens de inbrenging in den endeldarm van zetpillen, uit de scheerling en *opium* bereid; zelfs zoude de herhaalde aanwending van spaanschevliegpleisters, en een blijvend haarsnoer op en in den bilnaad, niet te verwerpen zijn; met voordeel zoude men tevens van verzachtende, en eenigzins oplossende darmïnspuitingen, kunnen gebruik maken. De aderspattige toestand tracht men te verhelpen, door het herhaalde aanzetten op den bilnaad, en in den omtrek des aars van bloedzuigers, koude lavementen van water en azijn, het afkooksel van eikenbast en aluin, in hetzelve

op-

opgelost; met voordeel maakt men gebruik van een' catheter, in de blaas gebragt, en aldaar te laten verblijven, met in achtneming van de behoorlijke voorzigtigheidsregelen.

VIJF-EN-VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER BALLEN.

(Orchitis, Testitis).

Bepaling. Hier onder verstaat men dien ziekelijken toestand, van een of van beide ballen, of wel van den bijbal en de zaadstreng, welke ontsteking ten grondslag heeft.

De *voorbeschikkende* omstandigheden zijn: bijzondere gevoeligheid der ballen, het aanwezen eener piswegsontsteking; de regterbal in het algemeen schijnt meer te worden aangedaan dan de linker. Deze ontsteking plant zich gaarne van den eenen tot den anderen bal over. Jongelingschap en mannelijke ouderdom, zijn het meest aan dezelve onderhevig; zij, die eenmaal daardoor zijn aangedaan geweest, worden zulks meermalen.

Tot de *oorzaken* brengt men: 1°. *Werktuigelijke schadelijkheden*, wonden, hetzij toevallige, of heelkundige bewerkingen, b. v. bij de operatie des waterbreuks, kneuzing van den bal, van den hals der blaas, of van het hennehoofd, door de moeijelijke uithaling van den steen bij de steensnijding (*Lithotomia*), het onvoorzigtig inbrengen

gen eener bougie, of van eenen catheter in den pisweg, de krachtinspanning ter opheffing van eenen last, drukking eens breukbands op de zaadstreng, het aanwezen eener aderbreuk (*Phlebeurysma*); 2e. *Scheikundige inwerkingen*, b. v. te zamentrekkende inspuitingen, of de aanwending van het vermogende brandmiddel, ter genezing der waterbreuk aangewend, het toedienen van hevig werkende purgeermiddelen, de te vroegtijdige, of overmatige aanwending van balsem - harstachtige geneesmiddelen; in geval van piswegontsteking, het gebruik van geestrijke dranken. 3e. *Uitwendige invloeden*, het vatten van koude, bij personen, welke eene sterke uitwaseming aan den bilnaad, of aan de binnen - bovenzijde der dijen hebben. 4e. *Ophouding, of te aanmerkelijke ontlasting van het afgescheidene*, zoo als misbruik van den bijslaap, of zelfbevlekking, nachtelijke, ziekelijke zaadontlasting, al te groote ingetogenheid, enz. 5e. *Verhindering, of opschorting der bestaande ziekelijke afscheiding in den pisweg*, door te hevige beweging in het gaan, dansen, schermen, of paardrijden, door het verzuim van het dragen van eenen schortband, door het onvoorzigtig baden in koud water. 6e. *Inwerking van eenigerhande stof*, zoo als venerische, kropklierige, ringwormige, rheumatische, of jichtige, de verplaatsing van, door ontsteking aangedane, speekselklieren. 7e. *Misbruik in spijzen en dranken*, vooral in het ontstekingstijdperk des druipers. 8e. *Eenigerhande, in den omtrek der ballen bestaande, prikkel*, b. v. door speenadergezwellen, aarspijpzweer, het uitzetten van den laatsten bogt van den karteldarm, door opgehoopte drekstof-

 fen,

fen, de in den omtrek van den bal uitgestorte stof, enz.

De *zitplaats* des gebreks is in de bekleedende vliezen van den bal, of in de zelfstandigheid van dit deel (*Orchitis*), of in die van den bijbal (*Epididymitis*), in het afvoerend vat (*Spermatagogitis*), of in de zaadstreng (*Spermato-schoenitis*), of wel in allen te gelijk.

Tot de kenteekenen en toevallen brengt men: dat gewoonlijk deze ontsteking aanvangt met eene zwaarte der ballen, en stompe, zich soms tot in de lendenen uitstrekkende, pijn in de lies, aan de eene zijde, terwijl de ziekelijke uitvloed des piswegs, indien deze bestaat, vermindert of ophoudt; de zaadstreng, en het afvoerend vat in het bijzonder, opzwelt, en deze in den aanvang zachte, naderhand harde zwelling, zich tot op den bijbal, van waar soms de ontsteking uitgaat, voortplant, die eene eironde gedaante aanneemt. Indien geene doelmatige hulp wordt aangebragt, zoo deelt de geheele bal weldra in de zwelling mede, welke matig, hard, en soms zeer groot wordt, hetgeen zelden, zonder geringe pijn en koortsaanvallen, pijnen in den onderbuik, de lendenen en dijen, gepaard gaat, waarbij zich dikwerf walging, werkelijke braking, of buikloop voegen; niet zelden wordt de zaadstreng, door de aanmerkelijke zwelling in het lieskanaal, beklemd, en deelt de geheele balzak in de ontsteking (*oschitis*) mede, dewelke in dit geval somtijds eene aanmerkelijke grootte verkrijgt.

De *uitgangen* dezer ontsteking kunnen zijn: 1°. de verdeeling; 2°. verëttering; 3°. verzwering en

en pijpzweerachtige toestand; 4e. versterving, 5e. verharding; 6e. vermindering (*atrophia*); 7e. verbeening; 8e. vleeschbreuk (*sarcocele*; 9e. waterbreuk (*hydrocele*); 10e. kanker.

De *voorzegging* is in de gewone ontsteking niet ongunstig, dewijl dezelve onder eene doelmatige behandeling, zelden langer dan 9 a 11 dagen aanhoudt; doch wanneer de ontsteking van eene kropklierige, ringwormige oorzaak, enz. afhangt, of als opvolgende venerische toestand voortkomt, dan is de voorzegging minder gunstig. De verharding, in gezonde gestellen, laat zich min of meer gemakkelijker verdeelen dan in kropklierige, dewijl deze ligtelijk in kankerachtigen toestand kan ontaarden. De uitgang in waterbreuk is minder te vreezen dan die der zoogenaamde vleeschbreuk, doch meerder, in geval van zamenstelling derzelver met deze laatste.

Ter *behandeling* dezer ontsteking, is het noodzakelijk, aan vier aanwijzingen te voldoen. 1e. De ontsteking te verdeelen. 2e. In geval van verplaatsing van een ander deel naar de ballen, de ontsteking naar de oorspronkelijke zitplaats terug te voeren. 3e. De gevolgen voor te komen. 4e. Als dezelve bestaan, te verhelpen.

De *eerste aanwijzing* komt neder op de, in het werkstelling van de ontstekingwerende, behandeling, in den volsten zin des woords, eene ruime aderlating, naar omstandigheden herhaald, daarop volgende bloedontlastingen aan den bilnaad, aan de binnen - bovenzijde der dijen, den loop der zaadstreng, of in de liesstreek, het beleggen van het deel met een' verzachtenden omslag, of eene pap,

 door

door een' schortband bevestigd, verkoelende dranken, zacht buikzuiverende middelen uit de *Tamarind.* en het *Sulph, sodae*, genoegzaam sterk, om twee a drie ontlastingen voort te brengen, of ook wel darminspuitingen; overigens dient een schrale leefregel en volkomene rust van het ligchaam, te worden in acht genomen.

De *tweede aanwijzing* vordert die middelen en handelingen, welke de ontsteking naar derzelver vorige zitplaats kunnen doen terug keeren, waartoe men aanraadt het beleggen der roede, met eene weekmakende pap, terwijl men op den balzak een' omslag van koud GOULARD'S water aanwendt; het inbrengen eener bougie in den pisweg, met *Ungt. praecip. rub.*, of *ammonia liquid.* bestreken, en andere meer, terwijl men intusschen met de ontstekingwerende geneeswijze, voortgaat.

De *derde aanwijzing* vereischt, in de eerste plaats, de voorkoming der verëttering; hieraan tracht men te voldoen, door de opgegevene ontstekingwerende behandeling. en door het bedekken van het deel, met eene verzachtende, eenigzins verdeelende pap. uit lijnmeel, vlierbloemen en GOULARD'S water, bestaande; treedt zij echter te voorschijn, zoo moet men dezelve bevorderen, de ontlasting doelmatig worden bewerkstelligd, en de verzakkingen in den balzak worden voorgekomen, te welken einde men de opening aan het meest afhellende gedeelte derzelve maakt, terwijl men, na de behoorlijke ontlasting der stof, met de aanwending der pap voortgaat, tot dat de hardheid verdwenen is. In de

twee-

tweede plaats trachte men de verharding voor te komen, door de aanwending van meer oplossende pappen, zoo als eene, b. v. te zamengesteld uit lijnmeel, vlier, camillen en honig. In de derde plaats, als de zaadstreng aanmerkelijk, door ontsteking is aangedaan, en men vreest, dat door derzelver hevige zwelling, versterving zal worden voortgebragt, zoo kan men, nadat alle middelen te vergeefs zijn in het werk gesteld, den liesring door het mes verdeelen, om ontspanning te weeg te brengen. (Zie *Oper. Heelk.* Hoofdst. 53).

De *vierde aanwijzing* gebiedt, wanneer verzwering is ingetreden, dezelve op eene gepaste wijze te behandelen. De verzakking, als deze plaats heeft, door de wond vrijelijk open te leggen, te verhelpen. De verharding, als deze zich heeft ingesteld, door oplossende middelen te keer te gaan, b. v. met de inwrijving van de kwikzalf, en het opvolgend bedekken, met eene verzachtende oplossende pap, de aanwending van den damp van azijn, enz. De water- en vleeschbreuken, of de zamenstellingen van beide, zullen, na te vergeefsche aanwending van eene geneeskundige behandeling, door de kunstbewerking, verholpen dienen te worden. (Zie *Oper. Heelk.*, de operatie der waterbreuk, en de wegneming van den bal, 2de en 3de Deel).

ZES-EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER WATERKLIEREN.

(*Lymphadenitis*).

Bepaling. Onder deze ziekte verstaat men dien ontstekingstoestand, waardoor de waterklieren in het algemeen, worden aangedaan.

De *voorbeschiktheid* tot dezelve, bestaat in eene bijzondere gevoeligheid van het waterkliergestel; als mede kinderlijke, en soms mannelijken ouderdom, aangeboren aanleg, erflijk van de ouders tot de kinderen, en derhalve in sommige familien ingeworteld. Deze ziekte, vooral de niet besmettelijke, verschoont geen geslacht, en vertoont zich eer bij armen dan bij rijken, in zwakke dan in sterke voorwerpen. Men kan het aanwezen, of den aanleg tot deze ziekte vermoeden, bij hen, welke eene slappe vezel hebben, blond zijn, fijne huid bezitten, en waar een' dikke bovenlip en onderbuik zich voordoen, dezelve is endemisch in noordlijke landen, echter die van gematigde en vochtige temperatuur in zuidlijke, of warme klimaten, meestal onbekend.

De *zitplaats* des gebreks is in de klier zelve, of derzelver omhulsel, of wel het omgevende celwijsweefsel.

De *oorzaken* zijn: 1^e^. *Werktuigelijke schadelijkheden*, drukking, kneuzing, de moeijelijke inbrenging eener bougie in den pisweg. 2^e^. *Scheikundige*, aanwending van scherpe zelfstandigheden op, of aan den omtrek der klieren, b. v. eene spaanschevliegpleister, het te lang voortgezet

ge-

gebruik van voetbaden, het te vroegtijdig aanwenden van prikkelende, vooral bijtmiddelen, in geval van venerische zweren aan den eikel, of de voorhuid, de overmatige toediening van kwikmiddelen, of onder den vorm van inwrijvingen, onzuivere lucht, enz. 3e. *Uit medelijdendheid ontstane*, zoo als het aanwezen eener ontsteking des piswegs, zweren aan den eikel, voorhuid, of aan de beenen, een ontstekingsgezwel in de nabijheid der klieren, enz. 4e. *In het ligchaam zich ontwikkelende ziekte*, zoo als kropklierige, dauwwormige, kankerachtige, door ziektescheiding, enz. 5e. *Van uitwendige invloeden ontstane*, oorspronkelijk, of opvolgende besmetting, pestziekte, vatten van koude, spoedige afwisseling, en ook vochtige temperatuur, het verblijf in beslotene vochtige woningen, gevangenissen, enz. 6e. *Het gebruik van zekere voedselen*, zoo als vele meelspijzen, aardappelen, het zog eener kropklierige, min schrale voeding, overlading der maag. 7e. *Nederdrukkende gemoedsaandoeningen*, b. v. verdriet. 8e. *Gebrek aan beweging in de vrije lucht*. 9e. *Tot dekking van het ligchaam dienende*, al te warme kleeding, of legerdekking.

Verdeeling. Deze verschillende oorzaken in aanmerking nemende, blijkt het, dat de ziekte dan eens *eigenlijdig*, dan weder *toevallig* kan wezen, en dat met betrekking tot deze laatste, ook besmetting ten grondslag kan liggen; derhalve zal men de onderhavige ziekte het beste kunnen verdeelen, in *eenvoudige*, of *gewoone* ontsteking der waterklieren (*Lymphadenitis simplex*, *Scro-*

 phu-

phulae), en *besmettende*, of *venerische* (*Lymphadenitis venerea*); maar inzonderheid naar de zitplaats des gebreks in liesklierontsteking (*Bubadenitis*), in okselklierontsteking (*Maschaladenitis*), die van den hals, het darmschijl, enz.

De kenteekenen en toevallen der eenvoudige ontsteking der waterklieren zijn: de klier, welke door de ontsteking bevallen wordt, geeft zich te kennen, door eene meestal zachte zwelling, die met minder of meerdere pijn toeneemt, en welke soms brandend wordt; deze zwelling, die ook dikwerf van eenen harden aard is, verandert langzamerhand, en opvolgender wijze in eene veerkrachtige, welke zich ten laatste door vochtgolving doet kenmerken, en met een' min of meer harden rand omgeven is; de roodheid der huid is gering, deze laatste wordt aan eenig gedeelte dun, en eindelijk blaauwachtig rood, en barst, latende eene zweer na, die in den beginne eenen ligt rooden, en naderhand eenen bleeken grond heeft, hoekige randen bezit, eene dunne, scherpe, en zelfs schuimende stof uitwerpt, en langzamerhand geneest, latende een blaauwachtig rood likteeken na, hetgeen aan weder openbreking onderhevig is.

De kenteekenen en toevallen der venerische, met toepassing op die der liesklier, zijn: een min of meer korten tijd, na de inwerking der oorzaak, ontwaart de lijder eene zekere pijn in de lies, vooral in het gaan, in de beweging, of uitstrekking van het been, daarop volgende spanning, en onveerkrachtige, beperkte zwelling, welke opvolgenderwijze tot de grootte van een dui-

duivenei kan toenemen, waarbij zich roodheid voegt, de pijn vermeerdert, wordt kloppende, en er ontstaat spoediger, of langzamer onder het al of niet aanwezen van koorts, een werkelijk liesëttergezwel (*Bubapostema*), hetwelk, of in de klier zelve, of in het bedekkende celweefsel huisvest; op eenig punt van dit gezwel, veelal in het midden, wordt hetzelve zachter, en bespeurt men vochtgolving, en dit aan zich zelve overgelaten wordende, zoekt de stof derzelver weg naar buiten, eene min of meerdere hardheid nalatende.

De gebreken, welke men met den liesbuil (*Buboncus*), zoude kunnen verwisselen, zijn inzonderheid:

1°. De *liesbreuk* (*Bubonocele*), welke zich echter, door derzelver veerkrachtigheid en zitplaats benevens, door het gevoel, de kleur der huid, en de weder naar binnentreding in eene ruggelingsche houding, van denzelven onderscheidt.

2°. De *slagaderbreuk in de lies*, welkers aanwezen door klopping en veerkrachtige zwelling, gekenmerkt wordt.

3°. Een in de *lies zich vertoonend ettergezwel*, als gevolg der ontsteking en verëttering der haasspier, of beenbederf der beenderen van het bekken, of den ruggegraad voortgebragt, door onpijnlijke zwelling en bespeurbare vochtgolving; als mede het plotseling ontstaan van hetzelve.

4°. *Een voorwaartsche ontwrichting van het dijbeen*, kenbaar, door deszelfs harde zwelling, het voorafgegaand geweld, en het onvermogen om de dij te kunnen bewegen.

5°. *Door eenen in het lieskanaal teruggehou-*

denen bal, door de afwezigheid van denzelven in den balzak, en het pijnelijke gevoel bij de drukking op denzelven.

De *uitgangen* zijn: 1e. de wederopneming; 2e. verdeeling; 3e. verëttering; 4e. verzwering; 5e. verharding; 6e. verplaatsing; 7e. versterving; 8e. pijpzweerachtige toestand; 9e. verouderde staat; 10e. kreeftgezwel en kanker.

De *voorzegging* wordt bepaald, door den ouderdom van het voorwerp, den verkregen, of aangeborenen aard der ziekte, naar de zitplaats, waar de lijder zich bevindt, en het jaargetijde; dikwijls verdwijnt de reeds uitgebarste eenvoudige klierziekte, met de jaren der huwbaarheid; vooral is zulks het geval bij het vrouwelijke geslacht, over het algemeen zoude men kunnen bepalen, dat de aangeborene ziekte zelden grondig kan worden verholpen, maar dat dit echter door afwisseling van eene koude, met eene warme luchtstreek dikwerf zoude kunnen gewijzigd, en soms verkregen worden; de lente en zomer zullen meer geschiktheid ter behandeling aanbieden dan de herfst en winter; overigens kan men van deze meer vrucht verwachten bij rijke, dan bij arme lieden, en naar gelang der voortbrengende oorzaak, min of meer gemakkelijk kan weg genomen worden; wat betreft, de door besmetting ontstane klierziekte, is de loop derzelve in anderzins gezonde gestellen, geregelder en spoediger dan in het tegengestelde geval, wanneer het zoogenaamde kropklierige gestel ten grondslag ligt. De ziekte, eindelijk, op zich zelve, is niet te vreezen; echter de voortbrengende oorzaak in aanmerking ne-

nemende, somtijds zeer gevaarlijk in derzelver gevolgen.

De *behandeling* bestaat, in de behoorlijke toepassing van den gezondheids - bewaarkunde, den leefregel, enz. Inwendige geneesmiddelen en plaatselijke behandeling, welk een en ander onder de navolgende zes aanwijzingen, kan begrepen worden. 1e. De ontwikkeling der ziekte voor te komen, of tegen te gaan. 2e. De verëttering zoeken te bewerken, en indien de intredende ontsteking een spoedig verloop aantoont, denzelven trachten te matigen, of te verhelpen, of in het tegengestelde geval, doelmatig te leiden. 3e. De verëttering zoo veel mogelijk voor te komen, of zulks ondoenlijk zijnde, te bevorderen. 4e. Een al of niet spoedigen uitgang aan de stof te geven, naar gelang zulks vereischt wordt. 5e. De verspreiding der besmetting tegen te gaan, of te verhelpen. 6e. In de zamenstellingen, of uitgangen der ziekte, doelmatig te voorzien.

Aan de *eerste aanwijzing* kan worden voldaan, met betrekking tot de eenvoudige klierontsteking, door den, met deze ziekte behebten, lijder, eene gezonde, opene en warme luchtstreek te doen bewonen, voorts dat hij zich wapene tegen eene vochtige koude, zuivere en warme kleedingsstukken aandoe, voedende, eenigzins prikkelende, gemakkelijke en ligt verteerbare spijzen nuttige, zoo als sappig gebraden vleesch, ligte, eenigzins bittere groenten, met onthouding van meelspijzen, het matig drinken van goeden ouden wijn, bewegingen maken in de vrije lucht, en dat wel aan de matige inwerking der zon blootgesteld; ook wil men dat zeerei-

reizen voordeelig zouden wezen; dat hij drooge, en tevens versterkende wrijvingen, over het geheele ligchaam verrigte, hetzij door enkele flennel, of bedeeld met damp van mastik enz., of door eenen zachten borstel, en zich door vrolijkheid, afleiding van geest zoekt te verschaffen. De geneesmiddelen ter ondersteuning hiervan verkozen, zijn van verschillende aard, men brengt hiertoe, onder anderen, het kwik, spiesglans en zacht purgerende middelen, de zoutzure zwaaraarde; de sappen van versch uitgeperste, eenigzins bittere planten, dranken van de *bardana*, de hop en de gentiaan, de bittere en staalmiddelen, de kina, de koffij van gebrande eikels, de zoogenaamde *Syrup. anti scorbutic.*, die van de kina en *sarsaparill.* Deze zullen over het algemeen meer voordeel uitrigten, dan het zoo zeer aangeprezene *Ext. cicut.*; ook heeft men in het gebruik der zeebaden, veel voordeel meenen te zien.

In de *tweede aanwijzing*, als de ontsteking hevig is, komt voornamelijk te pas, de aanwending van algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, deze laatste vooral, door bloedzuigers rondom de aangedane klier, aangezet, het toedienen van verdunnende, en eenigzins buikzuiverende dranken, echter geene te schrale diëet, terwijl men naar omstandigheden van afleidende middelen, zoude kunnen gebruik maken, en plaatselijk, inzonderheid in de ontsteking der liesklieren aantewenden, aanmerkelijke koude, onder den vorm van ijs, water, of dit laatste met azijn, terwijl in de ontsteking der overige klieren, dan eens drooge warmte, door middel van een' drukdoek, dan

eens

eens vochtige, onder de gedaante van pap, kan gevorderd worden. Heeft de ontsteking een langzaam verloop, zoo kan van de, in de vorige aanwijzing aangegevene middelen, worden gebruik gemaakt, en min of meer prikkelende, uitwendig met dezelve in verband gebragt worden, waaronder men kan rangschikken, min of meer zeepachtige, met *campher* bedeelde smeersels, of een dezer zamengesteld uit een vlugzout, b. v. dat van hartshoorn, *opium*, en de eenvoudige zalf, benevens die van het kwik. Somtijds kunnen middelen onder pleistervorm, in welker zamenstelling, bijzonder de kwikzalf, het *Gumm. ammoniac.*, de *asa foetida*, komen, dienstig zijn.

De *derde aanwijzing* wordt verkregen, door die middelen, welke wij ter verdeeling en oplossing van het gebrek, hebben aangegeven; indien nu deze zonder vrucht zijn gebleven, zoo is men geregtigd, hetzij door verzachtende, of door prikkelende pappen naar omstandigheid, de verëttering te bevorderen.

De *vierde aanwijzing* gebiedt, wanneer de ontsteking en ettervorming een spoedig verloop hebben, en men verzakking, of verplaatsing der stof vreest, of het gebrek door deszelfs nabijheid bij edele deelen, zoude kunnen schaden, dat men een' spoedigen uitgang aan dezelve verschaft: in het tegengestelde geval kan men het openen derzelve aan de natuur overlaten, en daardoor gelegenheid geven, dat alle hardheid wordt opgelost; vooral kan zulks in aanmerking komen, in de eenvoudige klierontsteking, wanneer men geene vrees heeft, dat de bovengelegene huid te dun,

en

en bijna vernietigd wordt, en derhalve aan de genezing eene werkelijke vertraging aanbrengt, eenen goeden uitgang der stof is als dan te verkiezen. Wat het openen des liesgezwels aangaat, hierover hebben wij bereids onze meening te kennen gegeven, in de vierde aanwijzing van de ontsteking des piswegs (*Urethritis*), dewelke ook alhier derzelver toepassing kan vinden.

De *vijfde aanwijzing* wordt verkregen, door eene doelmatige behandeling; om deze ontwikkeling voor te komen, of om de bestaande te verhelpen, is de aanwending van kwikmiddelen vooral noodzakelijk; heeft men derhalve, tot de gemelde inwrijvingen, geen' toevlugt behoeven te nemen, of bestaan er tegenaanwijzingen, welke dit verbieden, b. v. roosachtige vatbaarheid, zoo kan men de inwendige toediening te baat nemen, waartoe in dit geval het zoogenaamd zoete kwik, te verkiezen is.

In de *zesde aanwijzing* handele men, naar den aard der omstandigheden. Heeft de verplaatsing zich gerigt naar de keel, of den neus, zoo bestrijdt men dezelve, uit- en inwendig, doelmatig; heeft ten gevolge eener niet genoegzame, tijdige opening van het gezwel, of opvolgenderwijze, een pijpzweerachtige toestand plaats gegrepen, zoo verhelpe men dezelve door kunstmatige drukking, of door het mes. Zijn de randen der zweer eeltachtig, of dun en los, zoo moeten dezelve worden weggenomen, en de zweer van den grond uit worden genezen; vooral komt deze toestand voor, wanneer de ontsteking zich bepaalt, of uitgestrekt heeft tot het bovenliggend celweefsel,

als

als dan vertoont zich de gezwollene klier, na de wegneming der huid, aan het oog; het bedekken derzelve met zacht pluksel, bedeeld met *Ung. simpl.*, is als dan noodzakelijk. — De verharding moet men trachten te verhelpen, door gepaste uitwendige middelen, b. v. de inwrijving van het vluggesmeersel, of van de kwikzalf, en het opvolgend bedekken met eene oplossende pap, en wel laatstelijk, door eene uit *Emplast. hydrarg.*, *gum ammoniac.* in *Acet. ammon. liquid.* opgelost, vervaardigde pleister. De versterving plaatsgrijpende, is men verpligt daaraan dadelijk perk te stellen. De behandeling der uitgangen in knoest- of kreeftgezwellen, zal ons nader bezig houden.

ZE-

ZEVENDE AFDEELING.

ONTSTEKINGEN DER ZAMENGESTELDE INGEWANDEN.

ZEVEN-EN-VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

De ontstekingen der zamengestelde ingewanden (*Parenchyma*), welke, met vele andere ontstekingen, waarvan wij bereids gewaagden, in den striksten zin, tot het gebied der geneeskunde behooren, ofschoon zij door uitwendige beleedigingen, zoo als wonden, kneuzingen als anderzins te weeggebragt, ook de zorgen van den Heelkundige kunnen vorderen, zullen, wanneer wij van de verëttering en verzwering handelen, en derhalve als gevolg der ontsteking nader door ons worden betracht; tot dezelve kunnen, behalve vele andere, door ons bereids aangegevene, gebragt worden:

1^e^. *Die tot de ademhalingswerktuigen* behooren: zoo als de ontsteking van het strottenhoofd (*Laryngitis*), van het strotklepje (*Epiglottitis*), die van het ligchaam der luchtpijp (*Tracheïtis*), en die van derzelver takken (*Bronchitis*), die der long (*Pneumonitis*). 2^e^. *Die der spijsverteringswerktuigen*, te weten: ontsteking van het hoofd des slokdarms (*Pharyngitis*), van den slokdarm zelven (*Oesophagitis*), van de maag (*Gastritis*), en van de darmen (*Enteritis*), in het algemeen, en in het bijzonder van den twaalfvinge-

gerigendarm (*Dodecadactylitis*), van den kronkeldarm (*Ileïtis*), en van den karteldarm (*Colitis*), van het darmschijl (*Mesenteritis*), van de lever (*Hepatitis*), de miltontsteking (*Splenitis*), de alvleeschontsteking (*Pancreatitis*). 3e. *Die van de pisafscheidende werktuigen*, zoo als nierontsteking (*Nephritis*), en de bijnieren (*Paranephritis*), der pisleiders (*Ureteritis*). 4e. *De tot de bloedsomloop behoorende werktuigen*: ontsteking van het hartezakje (*Pericarditis*), van het hart (*Carditis*), en groote bloedvaten (*Aörtitis*). 5e. *De tot de voorttelingswerktuigen behoorende*: ontsteking van de zaadblaasjes (*Gonecystitis*). 6e. *Die der tot onbekende doeleinden bestemde werktuigen*, zoo als de ontsteking der borstklier (*Thymitis*), enz.

ACHTSTE AFDEELING.

ONTSTEKINGEN DER SPIEREN.

ACHT - EN - VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER SPIEREN IN HET ALGEMEEN.

(*Myositis.*)

Bepaling. Hieronder begrijpt men dien ontstekingstoestand, waardoor de spieren worden aangedaan.

De *voorbeschiktheid* dezer ziekte, bestaat in mannelijken en meergevorderden ouderdom, bloedrijk gestel, vochtige, lage woning; zij, die, uit den aard van hun beroep, aan de wisselvalligheden der weêrsgesteldheid blootgesteld zijn, en die genen, welke eene sterke krachtinspanning moeten uitvoeren, worden het meest door dezelve aangetast.

Men wil de navolgende rangorde van *vatbaarheid*, tot ontsteking der verschillende spieren, opgemerkt hebben, als: 1e. de spieren der halswervelen. 2e. Die van den schouder en opperarm. 3e. Die der dij en buitendeelen van het bekken. 4e. Die der overige wervelen, der lendenen, en van de borst. De ziekte wordt *ingedeeld* naar derzelver duur, in spoedig en langzaam verloopende; naar de zitplaats der deelen, welke zij inneemt, in hoofd-

hoofdspierontsteking (*Myositis Cephalica*), strotspierontsteking (*Angina muscularis*), tongspierontsteking (*Myositis lingualis*), halsspierontsteking (*Torticolis*), borstspierontsteking (*Myositis pectoralis*, *Pleuritis spuria*), in buikspierontsteking (*Myocolitis*), lendenspierontsteking (*Psoïtis*), rugspierontsteking (*Myositis dorsalis*), enz.

De *oorzaken* zijn: 1°. *Werktuigelijke beleedigingen*, scheidingen des geheels der spiervezelen, door wonden, hetzij door toeval, of door kunst voortgebragt, verscheuring door geweld, of door krampen, zweren, beenbreuken, geweldadige uitrekkingen, bij verstuiking, of ontwrichtingen, kneuzingen, beknelling, b. v. in de spierbreuk (*Myocele*). 2°. *Scheikundige schadelijkheden*, brandingen van den derden graad, (zie Hoofdstuk branding), eenigerhande scherpe stof, welke met de spier in aanraking komt, hetzij dezelve uit het ligchaam, of van buiten wordt aangebragt, b. v. door middel van oplegging, inspuiting enz., toetreding van bedorvene, of al te scherpe lucht, zoogenaamde lucht- of windschoten. 3°. *Afwijkingen in den leefregel*, onmatigheid in het genieten van sterke dranken. 4°. *Door uitwendige invloeden ontstane*, het vatten van koude, verhitting, belette huiduitwaseming. 5°. *Verminderde*, *of opgehoudene afscheidingen en ontlastingen*, van het bloed, van een hebbelijk gewordene, of kunstzweer. 6°. *Door eenigen in het ligchaam aanwezigen invloed*, *voortgebragte*, zoo als kropklierige, venerische, rheumatische. 7°. *Van ziektescheiding*, *of verplaatsing*, snel, of langzaam verloopende ziekte. 8°. *Hevige aanhouden-*

 den-

dende bewegingen, door gaan, dansen, springen van eene aanmerkelijke hoogte, sterke krachtinspanning bij het opheffen van zware lasten. 9e. *Door medelijdendheid teweeggebragte*, door ontsteking van in den omtrek gelegene deelen, door zweren, enz. 10e. *Door gemoedsaandoeningen*, vrees, gramschap, verdriet, enz.

Kenteekenen en toevallen, met betrekking tot het rheumatismus der spieren (*Rheumatismus muscularis*). Bijtende, scheurende pijn, op eene bepaalde plaats des ligchaams, welke zich snel naar de andere deelen verspreidt, en op de minste aanraking, of beweging, in hevigheid toeneemt, gepaard met spanning, zonder merkeljke zwelling, of kleurverandering der huid; gewoonlijk wordt dezelve voorafgegaan, door een gevoel van mattigheid en huiveringen, welke spoedig door de koorts wordt opgevolgd, die het ontstekingskarakter ten volle bezit.

Kenteekenen en toevallen, met betrekking tot de verbreking der spier. Schijngevoel van een' slag op de plaats der verbreking, gepaard met hoorbaar geluid, hevige pijn en onvermogen hierdoor, om het deel te kunnen bewegen, eene min of meer aanmerkelijke indrukking tusschen de beide einden, en spoedig daaropvolgende zwelling en blaauwe vlek (*ecchymosis*), door de verbreking der vaatjes, zonder uitwendige beleediging der huid.

De *uitgangen* zijn: 1e. verdeeling; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. verharding; 5e. versterving; 6e. uitstorting; 7e. verkorting; 8e. verouderde toestand; 9e. het voortdurend bestaan

van

van den ziekelijken toestand, welke aan de ontsteking is voorafgegaan, zoo als afwijking der spiervezelen van elkander, spierbreuken, enz.

De *voorzegging* is afhanklijk van de hevigheid, oorzaken, en zitplaats der ziekte; over het algemeen genomen, is de ontsteking gevaarlijker, hoe heviger dezelve heeft aangegrepen, hoe uitgebreider zij geweest is, en des te ziekelijker de voorwerpen zijn, door dezelve aangetast. Spierontsteking, van uitwendige beleedigingen ontstaan, is minder te vreezen dan die van inwendige.

De *behandeling* verschilt, naarmate van den graad, de hevigheid, voortbrengende oorzaak, den duur, de zitplaats der ziekte, en de te vreezene uitgangen, welke een en ander verschillende aanwijzingen vorderen. 1e. De ontsteking, in derzelver ontstaan, tegen te gaan. 2e. Dezelve te verdeelen. 3e. De ziektescheiding te bevorderen. 4e. De plaatsgegrepene uitgangen te verhelpen. 5e. De wederkeering der ziekte voor te komen.

De *eerste* en *tweede aanwijzing* vorderen, algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, gewijzigd naar het gestel des lijders, het geslacht en den ouderdom, benevens de hevigheid der vergezellende koorts en pijn; ook verdunnende, hetzij verkoelende, of ook wel laauwwarme, ligt zweetverwekkende dranken, naar de voortbrengende oorzaak gerigt, het aanwenden van gepaste plaatsmiddelen, die dan eens oplossende en verkoelende, dan weder laauwwarm en verzachtende, dan eens droog dan weder vochtig dienen te zijn. Overigens wordt de oorzaak zoo veel mogelijk weggenomen; beenbreuken, ontwrichtingen, spierbreuk, of afwij-

king der spiervezelen hersteld, wonden, indien noodzakelijk, vereenigd, enz.

De *derde aanwijzing* gebiedt, de aanwending van die middelen, waardoor men het bedoelde oogmerk het beste kan bereiken, zoo b. v. in het rheumatismus, nadat de ontsteking ten einde loopt, de ziektescheiding, door de huid te bewerken, door zacht zweetdrijvende middelen. Heeft een gezwel plaats gegrepen, zoo wordt het tot rijpheid gebragt. Verder handele men, zoo als dienaangaande onder gelijke omstandigheden, in de tweede aanwijzing van de ontsteking der pezen en peesachtige uitbreidingen, is aangegeven.

De *vierde aanwijzing* bestaat, in uitgang aan den etter, of het uitgestorte weivocht te verleenen, vooral als dit laatste, door geene andere middelen, onder den vorm van prikkelende, uitwendig aangewend, heeft willen verdwijnen. De versterving paal en perk te stellen; de verharding op te lossen; de verkorting, hetzij door genees- of werktuigelijke middelen, te verhelpen. Heeft de afwijking der spiereinden niet dadelijk kunnen hersteld worden, dan zal men dienen te handelen, zoo als in de *Oper. Heelk.* Hoofdst. 16, is aangegeven.

De *vijfde aanwijzing* bedoelt, door het behoorlijk bezorgen van het deel, en de versterking van hetzelve, het wederkeeren der ziekte te verhoeden, waartoe, indien mogelijk, de vermijding van al die omstandigheden, welke dezelve hebben doen ontstaan, moet betracht worden.

NE-

NEGEN-EN-VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER HAAS- EN LENDEN-SPIEREN.

(*Psoïtis*, *Lumbago inflammatoria.*)

Bepaling. Hieronder begrijpt men dien ontstekingstoestand, waardoor de, in het zijdelijke gedeelte van het bekken, en langs de lendenwervelen gelegene spieren, worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Alle voorwerpen kunnen door deze ziekte aangetast worden, meestal echter jonge lieden en volwassene, en bijzonderlijk die, welke door vorige ziekten, aanmerkelijk zijn verzwakt geworden; mannen zijn eerder dan vrouwen aan dezelve onderhevig. De ziekte kan in *spoedig-* en *langzaamverloopende*, worden *ingedeeld.*

De *zitplaats* des gebreks is in de haas- en vierkante lendenspieren, of in het celweefsel, het welke dezelve omringt.

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, als vallen, een slag, stoot op, of aan de lendenstreek. 2e. *Door uitwendige invloeden teweeggebragte*, het vatten van koude. 3e. *Door ziekteverplaatsing*, teruggedreven huiduitslag, enz. 4e. *Door in het ligchaam bestaande ziekten*, kropklierige, venerische, ringwormige, jichtige, rheumatische. 5e. *Opgehoudene gewone ontlastingen en afscheidingen*, zoo als van het bloed, eene kunstzweer, enz. 6e. *Hevige bewegingen*, lang aanhoudende marschen, gedwon-

gen gebogen stand van het ligchaam, dansen, springen, een mistred, het schokken door een rijtuig, of paard teweeggebragt, het torschen, of dragen van zware lasten. 7°. *Uit medelijdendheid ontstane*, ontsteking van, in den omtrek dezer spieren gelegene, deelen, verëttering, beenbederf der lendenwervelen en bekkenbeenderen.

De *kenteekenen en toevallen zijn:* somtijds plotseling, dan weder langzaam, opkomende, hevige, vastzittende pijn, welke zich in de lendenen, en meer bovenwaarts, soms zelfs in de schouders, en ook naar beneden langs de dij en knie uitbreidt, en bij de minste beweging van het deel, inzonderheid bij de uitstrekking van hetzelve, bij het omdraaijen des ligchaams, bij het niezen, en ook bij het betasten, vermeerderd; de gemakkelijkste stand, of ligging van den lijder is die, waarin de dij naar het bekken gebogen is; deelt ook het buikvlies, of de nier in de ontsteking mede, zoo zijn kolijkpijn en geringe pisloozing tevens aanwezig. De lijder bespeurt eene zekere loomheid in het been, aan de lijdende zijde, het gaan is somtijds moeijelijk, en min of meer hinkende, vooral, wanneer de lijder beproeft den voet buitenwaarts te wenden: de koorts, welke deze ziekte vergezeld, heeft het ontstekingskarakter met verheffing des avonds; wordt deze ziekte niet door de verdeeling verholpen, zoo treedt het tijdperk der verëttering in, de stof, welke zich in het celweefsel, in den omtrek der haasspier verzamelt, zakt langs den loop derzelve in het eene of andere gedeelte van den omtrek van het bekken, gaat meestal onder den band van Pou-

Poupart door, en vertoont zich aan de buitenzijde der dijvaten, onder de gedaante van een veerkrachtig en niet pijnlijk gezwel: ingeval de ontsteking van eenen slependen aard is, kan de lijder in den beginne nog gaan, en deszelfs bezigheden verrigten enz.: doch dit een en ander wordt na verloop van eenen korten tijd, door de vergrooting van het gezwel, en het intreden der sluipkoorts verhinderd.

De *uitgangen* zijn: 1e. verdeeling; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. versterving; 5e. beenbederf van de lendenwervelen, of van de beenderen van het bekken; 6e. slepende toestand; 7e. de dood.

De *voorzegging* is gegrond op den aard der ontsteking, de snelverloopende kan, door eene goede behandeling, genezen worden, de langzaamverloopende is meestal, door de opvolgende verëttering, vroeg of laat doodelijk, ofschoon er ook wel voorbeelden van het tegendeel bestaan.

Bij de *behandeling* wordt vereischt, den aard der ontsteking in aanmerking te nemen, tegen de uitgangen te waken, en de ziekelijke gesteldheid des lijders behoorlijk te betrachten; om dit een en ander met meerder vrucht te kunnen in het werk stellen, zullen de volgende aanwijzingen te stade komen. 1e. De ontsteking te verdeelen. 2e. De verëttering, als deze heeft plaats gegrepen, zoeken te doen opnemen. 3e. Indien zulks ondoenlijk is, om de gedreigde doorbreking te verhoeden, de stof door de kunst te ontlasten. 4e. De krachten des lijders te ondersteunen. 5e. De wederkeering der ziekte voor te komen.

 De

De *eerste aanwijzing* gebiedt, de algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, naarmate van de hevigheid der ontsteking aantewenden, deze laatste onder den vorm van bloedzuigers, of koppen; welke eerstgenoemde in de liezen, en de laatsgenoemde in de lendenstreek bewerkstelligd moeten worden: ruime nabloeding is noodzakelijk, de eene en andere vorderen, naar omstandigheden, herhaling, verkoelende dranken, plaatselijke koude omslagen, of verzachtende stovingen, pappen, baden, en ingeval van verkoudheid, zacht zweetdrijvende middelen, lavementen enz., naderhand prikkelende inwrijvingen, spaanschevliegpleisters, kunstzweren, in de lendenstreek aangezet, en langen tijd in verëttering gehouden, enz.

De *tweede aanwijzing* wordt verkregen, door de voortdurende aanwending dezer middelen, vooral van de drie laatste; ook heeft men met voordeel gebruik gemaakt van de gestadige bedekking des gezwels, met een genoegzaam sterk afkooksel van den eikenbast met aluin.

De *derde aanwijzing* verkrijgt men, door het tijdig openen des gezwels, door een lancet, of wat beter is, door een kleine troisquarts, of eene dikke staarnaald. (Zie *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 69), dewelke men om de, voor den lijder noodlottige, toetreding der lucht, te verhoeden, na voorafgaande optrekking der huid, in het gezwel stoot, de stof ontlast, de opening, door eene sterkklevende pleister sluit, en door een drukkend verband ondersteunt.

De *vierde aanwijzing* gebiedt, de toediening van versterkende middelen, wijn, kina, voedzame

me spijzen, hetgeen echter aan de hevigheid der koorts en andere omstandigheden, onderworpen is.

De *vijfde aanwijzing* vordert, het bij herhaling openmaken van het gezwel, zoodra het weder te voorschijn treedt, ten einde aan de wanden der spier gelegenheid te geven, zich met elkander te kunnen vereenigen, om dus doende, eene duurzame genezing te bewerken. Gedurende het geheele beloop der ziekte, dient de lijder eenen behoorlijken leefregel in acht te nemen.

~~~~
~~~~

NEGENDE AFDEELING.

ONTSTEKINGEN DER VATEN.

VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER SLAGADEREN.

(*Arteritis.*)

Bepaling. Dit noemt men dien toestand, waarin de rokken der slagaderen, hetzij in het algemeene slagaderstelsel, of slechts plaatselijk, met ontsteking zijn aangedaan.

Voorbeschiktheid. Alle voorwerpen kunnen door deze ziekte worden aangetast, bijzonder echter sterke en volbloedige.

De *zitplaats* des gebreks is in den binnensten rok der slagaderen, doch ook wel in allen te gelijk.

De ziekte wordt *ingedeeld* in algemeene slagaderontsteking (*Arteritis universalis*), wanneer het geheele slagaderstelsel in dezelve deelt, en in plaatselijke (*Arteritis localis*), wanneer een slagader van eenig deel, in het bijzonder daarvan aangetast is: ook in *spoedig* en *langzaam* verloopende.

Tot de *oorzaken* brengt men: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, wonden van allerlei aard, heelkundige kunstbewerkingen, zoo als de onderbinding eener slagader, het kwetsen derzelve bij de aderlating, het toebinden der navelstreng na

de

de geboorte, enz. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, zoo als het misbruik van kwikmiddelen. 3e. *Eenigerhande in het ligchaam bestaande ziekte*, vooral venerische, jichtige, enz. 4e. *Teruggedrevene, heete, of andere ziekte*, b. v. mazelen, dauwworm. 5e. *Door uitwendige invloeden teweeggebragte*, het vatten van koude, enz. 6e. *Uit medelijdendheid ontstane*, het aanwezen eener ontsteking in den omtrek eener slagader. 7e. *Afwijkingen in den leefregel*, het misbruik van sterk prikkelende spijzen, maar vooral van geestrijke dranken. 8e. *Gemoedsaandoeningen* van allerlei aard. 9e. *Hevige bewegingen*, sterke inspanning van krachten, en wat dies meer zij.

Kenteekenen en toevallen der algemeene slagaderontsteking, aanmerkelijke, doch geregelde onpijnlijke klopping van alle slagaderen, met de ontwaring van eene gelijkmatige, snelle, harde en volle pols, drooge hoest, benaauwde ademhaling en angst; de klopping der kropslagaderen is aanmerkelijk, het hart is met huppelende, of spartelende bewegingen (*Cardio palmus*), of met trillingen (*Cardio tromus*), welke soms uitwendig zigt- en hoorbaar, en zeer verontrustende zijn, aangedaan; deze bewegingen zijn veelal niet overeenstemmende met de pols: de lijder ontwaart, behalve deze drukking, achter het borstbeen en tusschen de schouderbladen, een brandend gevoel in den loop der groote slagader naar beneden, tot in die der dij; deze toevallen worden soms, door de bewegingen des ligchaams vermeerderd; de linkerhand is niet zelden gezwol-

zwollen, en het aangezigt is zeer rood, soms bleek met merkbare opgezette aderen; de tong en de mond zijn rood en vochtig, aanmerkelijke dorst, zonder hitte noch koorts, de spijsvertering regelmatig. Men heeft opgemerkt, dat, na alle in het werkgestelde aderlating, de pols voller en harder werd.

Kenteekenen en toevallen der plaatselijke slagaderontsteking, harde, volle, en niet met de andere zijde des ligchaams, overeenstemmende pols, vergezeld van aanmerkelijke, plaatselijke hitte, en in den loop der slagader, zich uitstrekkende pijn, welke, vooral ter plaatse, waar de kwetsing heeft ingewerkt, het hevigste is; hierbij kan zich, wanneer de ontsteking aanmerkelijk is, ook koorts voegen.

De *uitgangen* zijn: 1e. verdeeling; 2e. verettering; 3e. verzwering, en opvolgender wijze gemengde slagaderbreuk; 4e. versterving; 5e. vergroeijing; 6e. verbeening; 7e. verdikking der wanden; 8e. vleeschpropachtige voortbrengselen; 9e. ware slagaderbreuk (*aneurysma*).

De *voorzegging* der slagaderontsteking, is afhankelijk van de inwerkende oorzaak van het daarmede aangedane voorwerp, van de uitgestrektheid der ontsteking, van derzelver waarschijnlijken uitgang; die ontsteking der slagaderen, welke algemeen, en door inwendige oorzaken ontstaan is, kan als zeer gevaarlijk beschouwd worden; de plaatselijke is, alhoewel bedenkelijk, echter minder gevaarlijk: wanneer die ontsteking plaats grijpt bij een ongezond voorwerp, of bij de zoodanigen, welke veel kwikmiddelen gebruikt hebben,

ben, is dezelve gevaarlijker dan omgekeerd; de uitgang in verettering, die in versterving en vergroeijing, is min of meer te vreezen, naarmate der zitplaats en van het gewigt der slagader, ter onderhouding van het leven, eensdeels door de daaruit voortspruitende bloedingen, en anderdeels door de storing van den omloop des bloeds. De verbeening heeft meestal, hetzij vroeg of laat, eenen doodelijken uitgang ten gevolge; de slagaderbreuk is des te gevaarlijker, hoe aanzienlijker het vat is, waar dezelve voorvalt, en, of men al dan niet eenige kunsthulp kan aanwenden.

De *behandeling* berust: 1e. Op de verminderring van den ontstekingstoestand, en het bewerken der verdeeling. 2e. De schadelijke uitgangen voor te komen. 3e. Of, indien daartoe geene mogelijkheid bestaat, te verhelpen.

Aan de *eerste aanwijzing* wordt voldaan, door inwendig verkoelende geneesmiddelen, benevens eenen strikten leefregel; en vindt men, dat, na de, in het werkstelling van eene aderlating, alle toevallen vermeerderen, zoo raadt men aan, zich van plaatselijke bloedontlastingen te bedienen, en ter matiging van den omloop des bloeds, het roode vingerhoedskruid (*Herb. digit. purpur.*) aantewenden; ook wil men van de toediening van het *acid. Haller.* en andere zuren, benevens van de koude baden eenige dienst gezien hebben.

De *tweede aanwijzing* zou kunnen vorderen, de verbinding van het roode vingerhoedskruid met het zoete kwik, in matige giften toegediend, met uitzondering van die gevallen, waarin het gebruik van kwikmiddelen, als oor-

oorzaak dezer ziekte, kan beschouwd worden.

De *derde aanwijzing* doelt, voornamelijk, op den uitgang in slagaderbreuk, welker behandeling in de *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 43, is aangegeven.

EEN-EN-VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER ADEREN.

(*Phlebitis.*)

Bepaling. Onder dezen toestand verstaat men dien, in welken de rokken der aderen met ontsteking worden aangedaan.

Vatbaarheid. Alle voorwerpen kunnen door deze ziekte worden aangetast, bijzonder die, welke aan eenen ongeregelden bloedsomloop in het poortaderstelsel lijden.

De ziekte wordt *ingedeeld*, in algemeene (*Phlebitis universalis*), en plaatselijke aderontsteking (*Phlebitis localis*).

Zitplaats. Deze is bijzonder in den binnensten rok der ader; echter kunnen al de rokken daardoor worden aangetast.

Tot de *oorzaken* brengt men: 1^e^. *Werktuigelijke beleedigingen*, wonden, gesnedene, gehouwene, gestokene kneuzingen der aderen, aanhoudende drukking op dezelve, heelkundige bewerkingen, vooral de aderlating en onderbinding, hetzij die van de ader, of navelstreng, uit-

uitsnijding der aderspatten, of aambeijen, vreemde ligchamen in de rokken der ader gekomen, b. v. een beensplinter. 2^{e}. *Scheikundige schadelijkheden*, het in de ader komen van eenige smetstof, b. v. koepokstof, of etter enz., door opslorping, of waarmede het werktuig ter opening der ader bestemd, was bezwangerd; het inspuiten in de ader (zie *Oper. Heelk.* 1ste Deel 18de Hoofdst.), van eenig geneesmiddel, zoo als *opium*, *Tart. potass. stib.*; aanmerkelijke vernietiging, door verbranding, het hospitaal versterf, enz. 3^{e}. *Door inwendige ziektegesteldheid*, algemeene ontstekingstoestand, venerische, kankerachtige, jichtige, ringwormige, de bovenmatige opvulling der ader bij bloedophooping (*congestio*), aderspatten, aambeijen, enz. 4^{e}. *Door ziekteverplaatsing*, b. v. plotselinge onderdrukking van huiduitslag. 5^{e}. *Door medelijdendheid ontstane*, ontsteking van in de nabijheid gelegene deelen, zweren van de harde, of van de zachte deelen, enz.

Als kenteekenen en toevallen der algemeene, of uitgebreide aderontsteking geeft men aan: aanvankelijk gevoel van groote zwakte en vermoeijing, angst en belemmerde ademhaling, snelle, kleine, sidderende pols, rood aangezigt, hoofdpijn, pijn in de lendenen en ledematen: somtijds ijling, aanmerkelijke huidwarmte, drooge met slijm belegde tong, mislijkheid, trilling der spieren, hartkloppingen, drukking in de zoogenaamde hart- of maagkuil: de pijn in de ontstokene deelen is dan eens weinig, dan weder hevig, en neemt derzelver rigting hartwaarts.

De *kenteekenen en toevallen der plaatselijke aderontsteking* zijn: wanneer het vat oppervlakkig gelegen is, zoo is de ontsteking gemakkelijk te kennen, door zuchtige, plaatselijke, langwerpige, gespannene zwelling, welke soms met roodheid verzeld gaat. De lijder ontwaart eene vermeerderde warmte en hevige pijn, welke als een brandend koord, volgens den loop des aders hartwaarts zich doet gevoelen; de bewegingen van het deel zijn min of meer belemmerd. Wanneer aderspatten met ontsteking zijn aangedaan, zoo deelt in den beginne de huid hierin niet mede, maar wel opvolgenderwijze. Is de ontsteking het gevolg eener aderlating, zoo bespeurt de lijder eene onaangename gewaarwording, die in scherpe pijn overgaat, en zich hartwaarts, min of meer ver weg verspreidt; de zwelling is in den omtrek van het wondje beperkt, welks roode randen buitenwaarts omkrullen, en verharden, uitgang verleenende aan eene dunne, scherpe stof, etter, of gemengd bloed; zijn de toevallen hevig, zoo is er koorts mede vergezeld, of volgt dezelve op. Somtijds eerst na de genezing der uitwendige wond, vertoonen zich de ontstekingstoevallen, en verzweert als dan de laatsteek.

De *uitgangen* zijn: 1e. verdeeling; 2e. verzwering; 3e. verëttering; 4e. versterving; 5e. vergroeijing; 6e. verdikking; 7e. verbeening; 8e. aderspattige uitzetting (*Phlebeurysma*).

De *voorzegging* is betrekkelijk en afhanklijk van de spoedige, of langzame ontwikkeling der ontsteking, de zitplaats en uitgestrektheid derzelve, en die

die der omliggende deelen, de voortbrengende oorzaak, enz. Eene algemeene, of uitgebreide aderontsteking van inwendige oorzaken afhangende, is meer te vreezen, dan wanneer de ziekte aan plaatselijke inwerking is toe te schrijven: wanneer de etterstof met den bloedstroom voortgaat, is de voorzegging allerbedenkelijkst.

De *behandeling* wordt gewijzigd naar den graad, de uitgestrektheid, zitplaats, oorzaak der ziekte, en het gestel des lijders. Vier aanwijzingen komen hiertoe in aanmerking. 1°. De oorzaken, indien mogelijk, wegtenemen, en de ontwikkeling der ontsteking te verhoeden. 2°. Als dit mislukt, dezelve trachten te verdeelen. 3°. De verspreiding der ziekte tegentegaan. 4°. Indien mogelijk, de ongunstige uitgangen te verhelpen.

Om aan de *eerste aanwijzing* te voldoen, wordt gevorderd, om bij de eerste intreding der ontstekingstoevallen gebruik te maken, van plaatselijke verkoelende middelen, onder den vorm van gestoten ijs, koudwater, dat van GOULARD, verdund, enz., waarmede een min of meer geruimen tijd wordt aangehouden, met in achtneming van eenen strengen leefregel, verkoelende dranken, enz.

De *tweede aanwijzing* gebiedt, in geval de oorzaak in het poortaderstelsel ligt, eene aderlating aantewenden, gewijzigd naar het gestel en den ouderdom des lijders, bloedzuigers aan den aars, zacht laxeerende middelen uit *tamarinde*, *manna*, enz. Is de oorzaak plaatselijk, zoo dienen verzachtende en pijnstillende stovingen, plaatselijke baden, pappen als anderzins te worden aan-

 ge-

gewend, terwijl men tevens, volgens den loop der aangedane ader, eenige bloedzuigers aanzet.

De *derde aanwijzing* verkrijgt men, door de zamengroeijing der wanden van de ader trachten te bewerken, door eene drukking boven de plaats der ontsteking te maken; ook heeft men van de doorsnijding der ader, een goed gevolg gezien.

De *vierde aanwijzing* gebiedt, de spoedige opening van het gezwel, als dit heeft plaats gegrepen, te bewerkstelligen, ten einde de opneming der stof in de bloedmassa te verhinderen, en de kunstmatige genezing van hetzelve te verkrijgen; tegen de versterving, als deze zeldzame uitgang plaats grijpt, wordt de algemeene behandeling, welke elders zal worden aangegeven, in het werk gesteld; de overige uitgangen zijn veelligt niet te verhelpen.

TWEE-EN-VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER WATERVATEN.

(*Lymphagiïtis*).

Bepaling. Hieronder begrijpt men dien ziektentoestand, waarin de watervaten met ontsteking zijn aangedaan.

Voorbeschiktheid. Alle voorwerpen kunnen er door worden aangetast, zulke echter het meest, welke een prikkelbaar watervatenstelsel hebben; de-

deze ziekte is soms aan eenige overzeesche landstreken eigen.

De *zitplaats* des gebreks kan zijn: de balzak, de arm, meestal het been, of de dij.

De ziekte wordt *ingedeeld*, in algemeene ontsteking der watervaten (*Lymphagiïtis universalis*), en plaatselijke (*Lymphagiïtis localis*).

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, wonden, vooral gestokene en gescheurde, heelkundige kunstbewerkingen, b. v. de aderlating, drukking, kneuzing, enz. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, brandingen, hetzij toevallige, of door kunstbrandmiddelen in het werk gestelde, te overmatig, algemeen, of plaatselijk kwikgebruik, eenigerhande smetstof, hetzij van dolle, of giftbezittende dieren, of door, daarmede bedeeld zijnde, werktuigen, in het ligchaam gebragt. 3e. *Van uitwendige invloeden ontstane*, belette huiduitwaseming, enz. 4e. *In het ligchaam gekomene, of reeds in hetzelve aanwezige ziekten*, zoo als rheumatische, venerische. 5e. *Door medelijdendheid te weeggebragte*, het aanwezen eener ontsteking, of verzwering van in de nabijheid gelegene deelen, door opneming van eenigerhande stof, enz. 6e. *Afwijkingen in den leefregel*, het misbruik van sterke dranken. 7e. *Hevige bewegingen*, vooral van het deel, waaraan eene aderlating verrigt is.

De *kenteekenen en toevallen, met betrekking tot de algemeene ontsteking der watervaten zijn:* gevoel van hevige pijn, met min of meer aanmerkelijke zwelling van het celweefsel, gepaard met roode, langs den loop der watervaten opwaarts gaande strepen, welke koordachtig

op het gevoel zijn. Is het been, of de dij aangedaan, zoo begint de pijn aan de voetzolen, loopt langs het been tot aan de knieholte, alwaar men eene aanmerkelijke, zeer gevoelig heete, niet miskleurige, eenigzins glinsterende hardheid bespeurt, die van eene opzetting der klieren afhanklijk is; van daar gaat de ontsteking opwaarts tot in de lies, alwaar zij zich schijnt te bepalen, door eene dergelijke harde zwelling.

De *ontsteking der watervaten, afhanklijk van eene kwetsing.* De lijder bespeurt onmiddelijk na dezelve, eene stekende, hevige pijn, welke op het aanraken vermeerdert, en weldra gevolgd wordt van eene roode, harde, dan weder nederdalende streep, met pijnlijkheid van den arm bij de bewegingen, en zwelling; de wond is ontstoken, en gaat gewoonlijk in verëttering over; de okselklieren zijn hard op het gevoel en glinsterende, en gaan soms ook in verzwering over. (Zie het Hoofdstuk over de ontsteking der waterklieren). Is de pijn en ontsteking aanmerkelijk, zoo gaan daarmede algemeene toevallen en ontstekingskoorts gepaard.

Deze ziekte kan *eindigen:* 1e. in verdeeling; 2e. verëttering; 3e. verzwering; 4e. verharding; 5e. vergroeijing; 6e. het bersten der watervaten, en daaruit voortspruitend watervatbreuk (*Lympheurisma*).

De *voorzegging* is gegrond, op de mindere of meerdere hevigheid der ontsteking, voortbrengende oorzaak, zitplaats, en het daarmede aangedane voorwerp; de ontsteking van uitwendige oorzaken afhangende, is minder te vreezen dan wanneer de-

dezelve door algemeene voortgebragt is; die aan de onderste ledematen is gevaarlijker dan die aan de bovenste; over het algemeen genomen, is de voorzegging ongunstig bij ziekelijke voorwerpen en bij hen, die aan een veelvuldig kwikgebruik onderworpen zijn geweest.

De *behandeling* bestaat in: 1°. De ontsteking te verhoeden. 2°. Dezelve te verdeelen, als zij heeft plaats gegrepen. 3°. De onvoordeelige uitgangen voor te komen. 4°. Dezelve te verhelpen, indien zij mogten ontstaan.

De *eerste aanwijzing* tracht men te verkrijgen, door de onmiddelijke aanwending van aangebragte koude, oplossende omslagen, koudwater, of loodwater, benevens eene gepaste inwikkeling van het deel; dit is vooral toepasselijk op de plaatselijke ontsteking.

De *tweede aanwijzing* gebiedt, wanneer de toevallen hevig zijn, en de koorts aanmerklijk is, eene aderlating in het werk te stellen; doch veelal kan men volstaan, met de aanzetting van eenige bloedzuigers, in den omtrek der ontsteking, benevens de aanwending van laauwwarme, pijnstillende, verdeelende stovingen, dergelijke pappen, verkoelende geneeswijze en leefregel, benevens het plaatselijk baden van het deel, hetzij arm of been, in een afkooksel der bladeren of wortel van de heemstplant.

De *derde aanwijzing* vereischt, om in geval er een gezwel ontstaat, en etter, of uitgevate *lympha* in hetzelve bevat is, daaraan uitgang te verleenen, ten einde een grooter onheil voor te komen, hetgeen door de opneming der stof zoude kunnen ontstaan. Zijn de watervaten op de ee-

ne of andere plaats aanmerkelijk gezwollen, zoo kan men door eene lancetsteek, uitgang aan het daarin bevatte, verleenen.

In de *vierde aanwijzing* handelt men, naar omstandigheden, zoo, b. v. als er eene lekking bestaat uit het watervat, zoo moet de inwikkeling en plaatselijke drukking van het deel worden in het werk gesteld; zamentrekkende omslagen, uit den eikenbast, met aluin vervaardigd, worden gebezigd; helpt dit niet, zoo kan de sluiting der opening, door het vormen eener korst, door het *Nitr. argent. fus.* beproefd worden.

TIENDE AFDEELING.

ONTSTEKINGEN DER ZENUWEN.

DRIE - EN - VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

ZENUWONTSTEKING.

(*Neuritis.*)

Bepaling. Hieronder verstaat men dien ontstekingstoestand, waardoor de zenuwen worden aangetast.

Voorbeschiktheid. Zeer gevoelige, prikkelbare gestellen, elk geslacht, meer echter het vrouwelijke, alle ouderdom enz., zijn aan dezelve onderhevig, doch vooral die voorwerpen, bij welke, door eenigerhande, hetzij inwendige, of werktuigelijke oorzaak, het zenuwgestel in eenen prikkelbaren toestand gebragt is.

De *zitplaats* der ontsteking is in de zenuwscheede (*Neurilemmitis*), of in het merg zelve (*Neuritis*).

De ziekte wordt *ingedeeld* in *algemeene* en *plaatselijke*.

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, wonden, vooral gestokene, of geschotene, door welke de zamenhang der zenuwen gedeeltelijk is opgeheven, drukking, hetzij door middel der omliggende deelen, of onmiddelijk op dezelve aangebragt, b. v. door een bindsel. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, de inwerking van bijtende zelfstandigheden, de aanwending van het brandijzer, de toetreding der lucht, door ont-

 bloo-

blooting der wond, besmetting, vergiften, enz. 3e. *Door medelijdendheid veroorzaakte*, door ontsteking en drukking, als gevolg der zwelling, door de, in den omtrek der zenuw liggende deelen, verzwering derzelve, enz. 4e. *In het ligchaam aanwezige ziekten*, venerische, jichtige, rheumatische, kropklierige, lang aanhoudende, hevige krampen. 5e. *Teruggedrevene ziekte*, b. v. huiduitslag. 6e. *Van uitwendige invloeden voortgebragte*, zoo als het vatten van koude. 7e. *Uit opgehouden of verminderde, op gezette tijden wederkeerende bloedvloeijingen ontstane*, enz. 8e. *Door gemoedsaandoeningen te weeggebragte*, vooral nederdrukkende, onbevredigde drift, enz.

De *kenteekenen en toevallen* zijn: een allerhevigste, met brandende hitte vergezeld gaande, zich langs den loop der zenuwen uitstrekkende, min of meer diepzittende pijn, welke zich dikwijls herhaalt, en op het aanraken grootlijks vermeerdert, en zich straalsgewijze tot in de deelen, waarnaar de zenuwtakken zich begeven, doet gevoelen, de welke men, als het spieren zijn, niet zelden krampachtig vindt te zamengetrokken; aan het oog vertoonen zich weinige, of in het geheel geene ontstekingstoevallen, vooral, wanneer de ziekte eigenlijdig is. Bij het toenemen derzelve bespeurt men bevingen, stuiptrekkingen, ook kunnen slapeloosheid, woedende ijling, mondklem, verstijvingskramp (*Tetanos*), zich met dezelve paren, en eenen hoogstbedenkelijken uitgang doen voorzien. Is de ziekte toevallig, b. v. door eene wond veroorzaakt, zoo is de pijn onuitstaanbaar,

ver-

verspreidt zich verder dan de gewonde plaats, van welke de ontstekingstoevallen uitgaan, en dat wel, b. v. ingeval bij de aderlating op den arm, de middelzenuw gekwetst is, zoo verspreidt zich de pijn tot in den duim, de hand en den middelsten vinger, en wanneer zulks het geval is met de huidzenuw, zoo zijn de bekleedselen des voorarms zeer pijnelijk.

De *uitgangen* zijn: 1e. verdeeling; 2e. uitstorting in de zenuwscheede; 3e. verëttering; 4e. versterving; 5e. plaatselijke storing in de bewerktuiging, onder de gedaante van zenuwknoopen, verdikking der zenuw, enz. 6e. storing in de verrigtingen, door gevoelloosheid, verlamming, zamentrekking, verstijvingskramp, enz.

De *voorzegging* is gegrond op de zitplaats des gebreks, de mindere of meerdere hevigheid der oorzaken van hetzelve; deze ziekte is meer te vreezen bij gevoelige, prikkelbare voorwerpen dan omgekeerd, en hangt het spoedig, of langzaam verloop meestal af, van de al of niet mogelijke verwijdering der oorzaken, en of deze onder de klasse der uitwendige schadelijkheden behooren, of een constitutioneel lijden ten grondslag ligt; overigens, met betrekking tot de uitgangen, zijn de uitstorting, verëttering en versterving, in hare gevolgen beschouwd, meer te vreezen, dan de verdikking der zenuwscheeden, en zoogenaamde knoopen; de voorzegging, omtrent de zamentrekking en verlamming, is betrekkelijk en afhankelijk van de deelen, waar dezelve hunne zitplaats hebben, de werkingen die zij moeten verrigten, enz.

De

De *behandeling* berust op de hevigheid der ziekte, derzelver langzaam en snelverloopende uit- of inwendig veroorzakende schadelijkheden, enz. *Zes* aanwijzingen ter genezing kunnen, hiertoe gewijzigd, in aanmerking komen, namelijk: 1°. De oorzaken zoo veel mogelijk weg te nemen, en de ontsteking voor te komen. 2°. Dezelve te verdeelen. 3°. Haar, door min of meer krachtige middelen, naar buiten te leiden. 4°. De met de ontsteking gepaard gaande pijn, te matigen. 5°. De onvoordeelige uitgangen voor te komen. 6°. Dezelve te verhelpen.

De *eerste aanwijzing* tracht men te verkrijgen, na de wegneming der oorzaken, door het dadelijk in het werk stellen van de ontstekingwerende geneeswijze, vooral, wanneer de inwerkende oorzaak plaatselijk is; b. v. de kwetsing eener zenuw, bij het doen eener aderlating, wanneer men zulks door de hevige pijn bij deze bewerking vermoedt, zoo kan voorzigtigheidshalve de aderlating ruimer in het werk gesteld, en het lijdende deel volkomen in rust gelaten worden.

De *tweede aanwijzing* vordert, de toediening van ontstekingwerende middelen, gepasten leefregel, en, ingeval van hevige ontsteking, algemeene en plaatselijke bloedontlastingen; is de ontsteking in eenen minderen graad, zoo kunnen deze laatste alleen voldoende zijn; vooral zijn hiertoe de bloedzuigers in den loop der zenuw, of indien eene plaatselijke schadelijkheid heeft ingewerkt, in den omtrek der kwetsing te verkiezen, verzachtende en verdeelende stovingen, als mede de toediening van het zoete kwik, verdienen tevens in aanmerking te komen.

De

De *derde aanwijzing* vereischt, dat men gebruik make van uitwendige, prikkelende en afleidende middelen, hetzij in de nabijheid van het lijdende deel, of van de plaats der aandoening: hiertoe kunnen voordeelig in aanmerking komen, de drooge, of bloedige koppen, prikkelende inwrijvingen, spaanschevliegpleisters, enz. (Zie *Oper. Heelk.* 1ste Deel).

De *vierde aanwijzing* gebiedt, na de behoorlijke in het werkstelling der bloedontlastingen, de toediening van bedarende middelen, hetzij vermengd met het zoete kwik, wanneer nog ontsteking aanwezig is, of wel op zich zelve, terwijl men van de plaatselijke inwerking van bedarende middelen, onder eenen geschikten vorm, ook veel voordeel kan verwachten, soms kan drooge warmte zeer te pas komen. Is de voortdurende pijn afhanklijk van de gedeeltelijke doorklieving der zenuwen, zoo raadt men aan, dezelve geheellijk te verdeelen.

De *vijfde aanwijzing* ligt opgesloten, in eene der voorgaanden.

In de *zesde aanwijzing* tracht men zoo veel mogelijk, de nagebreken te verhelpen, waartoe in de zenuwknoopen en verdikking der scheede, de oplossende middelen plaatselijk aangewend, kunnen beproefd worden. De gevoelloosheid en verlamming, door zoo uit- als inwendig prikkelende middelen, geestrijke inwrijvingen, de aanwending der Electriciteit en van het Galvanismus. (Zie *Oper. Heelk.* 1ste Deel het 3de en 4de Hoofdst.), staal en dropbaden, enz. De zamentrekking, door verzachtende smeersels, dampbaden, plaatselijke baden, enz. Op de behandeling der verstijvingskramp, zullen wij, bij gelegenheid, terugkomen.

ELF-

ELFDE AFDEELING.

ONTSTEKINGEN DER KRAAKBEENDEREN.

VIER-EN-VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

KRAAKBEENONTSTEKING.

(*Chondritis.*)

Bepaling. Hieronder moet men dien ontstekingstoestand verstaan, waardoor de gewrichten bekleedende, en ook de ter vereeniging der beeneinden dienende kraakbeenderen, of die, welke tot vormgeving aan sommige deelen bestemd zijn, zoo als de neus, de ooren enz. worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Elk geslacht en ouderdom, doch voornamelijk kinderen, zijn het meeste aan dezelve onderworpen; de ziekte grijpt eerder in het schouder- en heupgewricht, en het kraakbeenig neusschot, dan in de overige plaats, echter kan meer dan een gewricht te gelijker tijd, er door aangetast worden.

De *zitplaats* der ziekte is: 1e. in de gewrichtskraakbeenderen, hetzij in de geledingshoofden, of in derzelver holten (*Arthrochondritis*), of in beide te gelijk. 2e. In de, tot vereeniging der beeneinden bestemde kraakbeenderen (*Synchondritis*). 3e. Of in de, tot vormgeving dienende kraakbeenderen, inzonderheid dat van den neus (*Rhino-chondritis*).

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, wonden van allerlei aard, vooral gestokene en geschotene, kneuzing, stoot, sprong, slag

of

of val, verstuiking, ontwrichting met verzwarende omstandigheden, vreemde ligchamen, b. v. het inbrengen eener steekwiek in gewrichtswonden. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, het toetreden der lucht in eene gewrichtswond, het inspuiten in dezelve van eenige scherpe zelfstandigheden. 3e. *Door uitwendige invloeden voortgegebragte*, de plaatselijke inwerking der koude. 4e. *Uit eenige, in het ligchaam zich bevindende ziekte*, zoo als venerische, jichtige, kropklierige, rhachitische. 5e. *Door ziekteverplaatsing teweeggebragte*. 6e. *Door medelijdendheid ontstane*, b. v. ontsteking van nabij gelegene deelen, inzonderheid van het kraakbeen bekleedende vlies (*Perichondritis*), eene tot op het kraakbeen doordringende verëttering, enz. 7e. *Lang aanhoudende hevige bewegingen*, lange marschen als anderzins.

De kenteekenen en toevallen van de ontsteking der gewrichtskraakbeenderen zijn: eene geringe, soms nalatende, pijn, doet zich aanvankelijk in het gewricht, waar in het aangedane kraakbeen zich bevindt, gevoelen. De bewegingen hiervan bij het gaan of staan, doen de pijn vermeerderen, de rust van hetzelve doet deze verminderen, of bijna geheel verdwijnen, de pijn komt in het vervolg minder afwisselende te voorschijn, wordt eindelijk blijvende, neemt in hevigheid toe, vooral des nachts, en breidt zich van het zeer gevoelige gewricht uit over de, hetzelve te zamenstellende, beenderen en banden: als dan eerst, en wel na verloop; van eenen min of meer langen tijd, vertoont zich ook zwelling, welke echter niet aanmerke-

kelijk is, de vorm van het gewricht ook niet verandert, en met geene vochtgolving gepaard gaat, hetgeen bij de vermeerdering der toevallen, echter door de gevormde etter weldra het geval is. Zijn de aangebragte hulpmiddelen onvoldoende, om de ziekte tegentegaan, zoo worden de omliggende deelen mede aangedaan, de verzwering breekt door, en vloeit de verzamelde stof door eene, of meer pijpzweerachtige openingen naar buiten. De uitterende koorts voegt zich ook daar nevens, en doet de lijder vroeg of laat bezwijken, indien geene werktuigelijke kunsthulp, b. v. de afzetting van het deel, mogelijk is, hem dit gevaar te doen ontduiken.

De kenteekenen en toevallen der ontsteking van de vereenigingskraakbeenderen, zijn verschillende, en worden gewijzigd naar de zitplaats van het gebrek, zoo b. v. die der ribben kunnen onder de gedaante van zijdewee zich voordoen; de pijn echter, welke bij de drukking ter zijde van het borstbeen, in het werk gesteld, wordt ontwaard, en die door de inademing minder, maar bij de bewegingen des ligchaams in eenen meerderen graad bespeurt wordt; de afwezigheid der zwelling enz., kunnen doen besluiten, dat dezelve door ontsteking zijn aangedaan, het geen de opvolgende verëttering en verzwering weldra te kennen geeft, en waarvan men ook de zekerheid bekomt, wanneer een tentcerijzer door de pijpzweerachtige opening, die na het doorbreken of openmaken des gezwels is overgebleven, tot op de kraakbeenderen ingebragt wordt. De tot vereeniging van het bekken dienende kraakbeenderen, door ontsteking aangedaan zijnde,

de, kunnen de toevallen, gemakkelijk, naar de bovenstaande afgemeten, worden erkend.

De kenteekenen en toevallen, die de ontsteking van het kraakbeenig neusschot aanduiden, zijn: ligte, roosachtige roodheid van het middelschot, welke zich soms tot aan de neusvleugels, en de neusbedekkende huid, met zwelling, uitstrekt, gepaard met diepzittende, bij het snuiten en uitwendig betasten, vermeerderende pijn: vooral, wanneer de neus opgeligt, naar achter, of nedergedrukt wordt. Men bespeurt een of meer puistjes op het middelschot, dewelke te zamenvloeijen, zich korstachtig afscheiden, en weldra het middelschot op eene of meer plaatsen doorboren, en, indien geene gepaste hulp wordt aangebragt, dit geheele deel spoedig wordt uitgeworpen.

De *uitgangen* van de ontsteking der kraakbeenderen zijn: 1e. verdeeling; 2e. verzwering (*Chondrarthrocace*); 3e. geheele vernietiging door opslorping; 4e. vergroeijing (*Anchylosis*); 5e. verbeening; 6e. verandering in eene zachte vezelachtige zelfstandigheid, of kalkaardige massa; 7e. inversterving, of afstooting.

De *voorzegging.* Wanneer de ontsteking der kraakbeenderen van uitwendig inwerkende oorzaken afhanklijk is, zoo kan de verdeeling onder eene doelmatige behandeling verkregen worden; daarentegen van inwendige ontstane, is de voorzegging minder gunstig, vooral, ten opzigte der gewrichtskraakbeenderen, dewijl de ziekte (die zoo ligt met het zoogenaamde rheumatismus verwisseld wordt), door de bijkomende verzwering en ver-

sterving der kraakbeenderen, en die der omliggende deelen, eenen noodlottigen uitgang doet voorzien; wanneer de natuur, of de kunst geenerlei gunstigen uitgang, b. v. de vergroeijing, te weegbrengt: ten opzigte der kraakbeenderen van den neus en de ooren, is de uitgang minder te vreezen, alhoewel betrekkelijk de eerste, de vernietiging van denzelve geen levensgevaar insluit, is echter uit hoofde der nablijvende wangestalte, voor het daarmede behebte voorwerp, hoogst onaangenaam; de verbeeningstoestand als gevolg der ontsteking, welke soms in de kraakbeenderen ter vereeniging der beenderen van het bekken dienende, plaats grijpt, is niet gevaarlijk, met uitzondering in de zwangerschap, dewijl zulks de verlossing zou kunnen in den weg staan. De verbeening, welke de ribbenkraakbeenderen aandoet, is, uit hoofde van de geringere, of grootere belemmering, welke zij aan het verrigten der ademhaling toebrengt, min of meer te vreezen.

De *behandeling* wordt gewijzigd naar het gestel van het voorwerp, de hevigheid der ontsteking, die van de voortbrengende oorzaak, enz. *Vijf* aanwijzingen komen hiertoe in aanmerking. 1e. De ontsteking voor te komen, of te verdeelen. 2e. Dezelve naar buiten te leiden, wanneer zij schijnt te willen voortduren. 3e. De voordeelige uitgangen te bevorderen, en de nadeelige voor te komen. 4e. Deze laatste plaats gegrepen hebbende, indien mogelijk, te verhelpen. 5e. De hernieuwing der ziekte te verhinderen.

De *eerste aanwijzing* vereischt, eene behoorlijke inachtneming van den leefregel, en ontstekingwe-

werende geneeswijze; wanneer de oorzaak hevig heeft ingewerkt, de aanwending van algemeene bloedontlastingen, gewijzigd naar het gestel des lijders, plaatselijke bloedontlastingen door bloedzuigers, welke voornamelijk kunnen worden gevorderd, wanneer de ziekte een langzaam verloop heeft, bloedige koppen, benevens de behoorlijke rust van het aangedane deel, enz.; dit alles op de ontsteking der gewrichtskraakbeenderen toepasselijk gemaakt wordende, zoo kan men, dien aangaande, in de *eerste* en *tweede aanwijzing* van de ontsteking der gewrichtsvliezen, welkers behandeling op de onderhavige kan worden toegepast, het rigtsnoer vinden. Is het kraakbeenig neusschot de zitplaats der ontsteking, zoo dient de behandeling, in de neusontsteking aangegeven, naar het gebrek gewijzigd, in aanwending te worden gebragt.

De *derde aanwijzing* vordert die middelen, welke eene krachtdadige en spoedige afleiding kunnen maken, waartoe, in dit geval, prikkelende middelen, en de uitslagvoortbrengende zalf van AUTHENRIETH, zijn aanteraden; wordt eene krachtdadigere inwerking gevorderd, zoo kan men veel voordeel verwachten, van een of meer, in den omtrek van het gewricht geplaatste, en langonderhoudende etterdragten, tot welker vorming men de bijtende potasch, de brandcijlinder, of het gloeijend ijzer, kan bezigen. In de ontsteking van het neusschot is de hals de geschikste plaats tot de aanwending derzelve.

De *vierde aanwijzing* gebiedt, wanneer de verëttering in het gewricht heeft plaats gegrepen, en de stof zich eenen weg naar buiten schijnt te willen

 ba-

banen, zoo kan dezelve worden ontlast, op die wijze, als in de *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 67 is aangegeven. Wanneer de ontstekingstoestand bijna verdwenen is, zoo kan men het deel dagelijks zachtjes bewegen, ten einde de gewrichtsvergroeijing voor te komen; bespeurt men echter, bij het verrigten dezer bewerking, eene soort van ruwe kraking, door de gedeeltelijke vernietiging van het kraakbeen veroorzaakt, zoo rade men aan, het deel, door een windsel matig gesloten, intewikkelen. om de vergroeijing te bevorderen, en eenen nadeeligen uitgang, door de geheele vernietiging der kraakbeenderen, en de gedeeltelijke van de gewrichtseinden der beenderen, en omgevende banden voor te komen. Grijpt echter, niettegenstaande alle aangewende kunsthulp, deze vernietiging plaats, zoo kan welligt, om het leven des lijders te redden, de afzetting van het deel, indien geene tegenaanwijzingen bestaan, gevorderd worden. Is het kraakbeenig neusschot door verzwering getroffen, zoo dienen opsnuivingen, of inspuitingen van de waterachtige oplossing der *myrrh. as. foetid.* en *aloë* in kalkwater, met het afkooksel van de koorstbast, in aanmerking te komen; van venerische oorzaken afhangende, kan de inwendige toediening van het *Murias Deutoxyd. Hydrarg.*, zoo als de ondervinding getoond heeft, veelal aan het gebrek paal en perk stellen. Heeft de vernietiging van het middelschot, desniettegenstaande plaats, zoo dient het inzakken van den neus te worden verhoed, door stutsels van eenen zachten aard, b. v. van pluksel in de neusgaten te brengen, om het overgeblevene

vleesch-

vleeschachtige gedeelte daardoor te onderschragen.

De *vijfde aanwijzing* bepaalt zich, tot de matige beweging van het deel, het gebruikmaken van versche lucht, voedenden leefregel, algemeene en plaatselijke versterkende middelen, staal-, zwavel-, zee- en dropbaden, enz.

~~~~
~~~~

TWAALFDE AFDEELING.

ONTSTEKING DER BEENDEREN.

VIJF-EN-VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER BEENDEREN IN HET ALGEMEEN.

(*Ostitis.*)

Bepaling. Onder dezen toestand begrijpt men den zoodanigen, welke de zelfstandigheid van eenig been met ontsteking aandoet.

De *voorbeschiktheid* daartoe, bestaat in bijzondere zenuw- en vaatrijkheid der beenderen, derhalve zijn jonge lieden, meer dan personen van meergevorderden ouderdom en hooge jaren, daaraan blootgesteld; ook die, wier beenweefsel, door eenige ziekteoorzaak, zachter is geworden; over het algemeen genomen, zijn sponsachtige beenderen vatbaarder voor deze ontsteking dan andere.

Men zoude de ziekte kunnen *indeelen* in die, welke het *ligchaam*, of de *gewrichtseinden* der beenderen aandoen: van de eersten zullen wij nu spreken, terwijl wij de anderen in het volgende Hoofdstuk, zullen afhandelen.

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, wonden, gehouwene, gestokene, geschotene, kneuzingen door slag, stoot, val, been-

breu-

breuken, verbrijzelingen, verstuikingen, ontwrichting, en ook al wat in staat is, om het beenvlies lostemaken. 2^e^. *Scheikundige schadelijkheden*, toetreding der lucht, ingeval van wonden, van de beenderen bedekkende deelen, het in aanraking brengen met scherpe zelfstandigheden, het vermogend, of dadelijk brandmiddel, onvolkomene kwikbehandeling, of te veelvuldig kwikgebruik. 3^e^. *Der in het ligchaam aanwezige ziekten*, kropklierige, venerische, rhachitische, scheurbuikige, jichtige, rheumatische. 4^e^. *Van ziekte verplaatsing*, teruggedrevene huiduitslag. 5^e^. *Door medelijdendheid ontstane*, van in den omtrek der beenderen gelegene ontsteking der deelen, vooral van het been- en mergvlies, verëttering van het eerste, en de niet genoegzaam tijdige opening, het in de nabijheid liggen van eene slagaderbreuk, en wat dies meer zij. 6^e^. *Onderdrukte, of opgehoudene hebbelijke ontlastingen*, hetzij van bloed, zweet, etter, enz. 7^e^. *Door uitwendige invloeden ontstane*, het bevriezen der deelen, het blootstellen derzelve aan een' aanmerkelijken graad van hitte.

De kenteekenen en toevallen zijn: gevoel van inwendige, in het been zelve plaats hebbende hitte, dewelke in oppervlakkig gelegene beenderen, en ook aan de daarop gelegene huid te ontdekken is, gevolgd van eene stompe, knagende, borende pijn, welke door de warmte, en soms door wrijving, uitwendige drukking en beweging vermeerdert, gepaard met meer en meer toenemende, eerst harde, daarna zachtere zwelling van het aangedane gedeelte, wanneer ook het been-

en mergvlies, in de ontsteking mededeelen. Zoo is de pijn heviger, en vergezeld van koorts, zenuwtoevallen, opvolgende vermagering, enz.

De *uitgangen* zijn: 1e. verdeeling; 2e. verettering; 3e. verzwering (*Caries*); 4e. versterving (*Necrosis*); 5e. verharding (*Exostosis*); 6e. verweeking (*Osteosarcosis*); 7e. te groote broosheid (*Fragilitas*); 8e. uitterende koorts en derzelver gevolgen.

De *voorzegging* is afhankelijk van het gestel en den ouderdom des lijders, enz., in den vroegen leeftijd is deze minder gunstig, dan in eenen meer gevorderden, uit hoofde van het losse weefsel der beenderen; die van uitwendige oorzaken voortkomen, zijn minder te vreezen, vooral, wanneer zij niet verwoestende zijn, b. v. de verbrijzeling der beenderen, dan wel, wanneer inwendige oorzaken de ziekte hebben daargesteld, en de behandeling niet kan worden gewijzigd, naar den aard van het gebrek, b. v. eene kropklierige oorzaak zal met minder goed gevolg te bestrijden zijn, dan eene venerische; naar gelang der zitplaats, is de voorzegging min of meer gunstig, naarmate het gebrek zich meer tot de uitwendige oppervlakte bepaalt, geene deelen aandoet, welke de, tot het leven noodwendige werktuigen beschermt, b. v. aan de beenderen der ledematen, en de kunst nog hulpmiddelen in de hand heeft, welke eene genoegzaam voordeelige genezing kunnen aanbrengen, terwijl in het tegengestelde geval, wanneer b. v. de ribben, of de wervelen zijn aangedaan, het leven des lijders grootlijks in gevaar is, en niet zelden eenen geheelen ondergang ten gevolge heeft.

Ter

Ter *behandeling* der beenontsteking komen de navolgende aanwijzingen in aanmerking. 1e. De ontsteking te verhoeden. 2e. Dezelve te verdeelen. 3e. De nadeelige uitgangen voor te komen. 4e. Dezelve doelmatig te verhelpen.

De *eerste aanwijzing* vereischt, ingeval van uitwendige beleedigingen, verkoelende ontstekingwerende omslagen, wasschingen met GOULARD'S en ijskoudwater, sneeuw, enz., en indien mogelijk, de behoorlijke inwikkeling van het deel.

De *tweede aanwijzing* vordert, even zoo als in de overdekkende deelen, de algemeene, zoogenaamde ontstekingwerende geneeswijze. Men zal hier echter met meer voordeel, plaatselijke bloedontlastingen kunnen in het werk stellen, in de meeste nabijheid van het aangedane deel, volmaakte rust van hetzelve, en van het ligchaam, verkoelende dranken, en gemelde omslagen, vlijtig verwisseld, het zachtelijk kletsen op het deel met doeken, in genoemd vocht natgemaakt, enz.

In de *derde aanwijzing* kan men, als de ontsteking in weerwil dezer middelen, nog blijft voortduren, en een langzaam verloop aanduidt, van meer prikkelende gebruik maken; derhalve kunnen bij deze omslagen nog gevoegd worden, het ammoniaczout, de aluin, de brandewijn, en kan men de stortbaden in aanwending brengen, ook kunnen naderhand spaanschevliegpleisters en etterdragten, door de vermogende brandmiddelen, de brandcijlinder, of het gloeijend ijzer gevormd, en lang etterende gehouden, in aanmerking komen, terwijl men tevens op de voortbrengende oorzaak acht geeft, en daarna de behandeling wijzigt.

De *vierde aanwijzing* gebiedt, indien de ontsteking tot beenzweer is overgegaan, dezelve doelmatig te behandelen. Soms is het noodzakelijk, om de pijpzweerachtige openingen in de zachte deelen, ter gemakkelijkere aanwending van plaatsmiddelen, tot op het been toe open te leggen, echter is dit betrekkelijk, en moet men zich hiervan onthouden, wanneer men de gegronde vrees voedt, dat de intreding der lucht het gebrek zoude vermeerderen; de beenversterving wordt, nadat dezelve volkomen is, door het afgestorvene stuk, indien geene tegenaanwijzingen bestaan, wegtenemen, verholpen. (Zie *Oper. Heelk.* 5[de] Deel). De verharding tracht men door de oplossende behandeling te doen verdwijnen, en waartoe de matige inwrijving der kwikzalf, of het opleggen van eene pleister, uit ammoniacgom en kwikpleisterzalf vervaardigd, soms voldoende kan zijn.

ZES-EN-VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING VAN DE GEWRICHTSEINDEN DER BEENDEREN.

(*Ostarthritis.*)

Bepaling. Hierdoor verstaat men dien ontstekingstoestand, waardoor de gewrichtseinden der beenderen worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Elk geslacht, elke ouderdom, doch de jeugdige, voornamelijk, en die

voor-

voorwerpen, welke eenen moerassigen grond bewonen, zijn er het meest aan onderhevig; over het algemeen genomen, meer het mannelijke dan het vrouwelijke geslacht; alle gewrichten zijn aan deze ontsteking blootgesteld, het heup- en kniegewricht, meer dan de overige.

De *benaming* der ziekte wordt gewijzigd naar de *zitplaats* derzelve, welke afhangt van de gewrichten, die zij inneemt, en dat wel: 1e. ontsteking van het gewricht der onderkaak (*Hyposiagonarthritis*). 2e. Die van het sleutelbeensgewricht (*Cleidarthritis*). 3e. Die van het schoudergewricht (*Omarthritis*). 4e. Die van het elleboogsgewricht (*Olecranarthritis*). 5e. Van het gewricht der hand (*Cheirarthritis*). 6e. Van het heupgewricht (*Coxarthritis*). 7e. Van het kniegewricht (*Gonarthritis*). 8e. Van het voetgewricht, (*Podarthritis*). 9e. Van de vingeren en teenengewrichten (*Phalangarthritis*). 10e. Van de ribben met de wervelengewrichten (*Spatho-spondylarthritis*). 11e. Ontsteking der gewrichten van de wervelzuil (*Rhachiarthritis*, *Spondylarthritis*). 12e. Die van het gewricht van het hoofd met den eersten halswervel (*Atlantarthritis*). 13e. Die van het gewricht van dezen laatsten met den tweeden (*Trochanter-arthritis*). 14e. Die van de gewrichten der halswervelen in het algemeen (*Aucheno-spondylarthritis*). 15e. Die van den rug (*Noto-spondylarthritis*). 16e. Die van de lendenen (*Osphyo-spondylarthritis*). 17e. Die van het heiligbeen *Hypo-spondylarthritis*).

De *oorzaken* zijn: 1e. *Werktuigelijke beleedigingen*, zoo als kneuzing, stoot of slag, mistred,

val,

val, het dragen van zware lasten, en daardoor veroorzaakt geweld, ter indrukking van het hoofd eens beens, in de zelfstandigheid van de gewrichtsholte, krachtdadige uitrekking door verstuiking, ontwrichting en breuk van het, in den beursband bevatte gedeelte des beens, schudding van het beenmerg, door eenen hevigen schok, enz. 2e. *Scheikundige schadelijkheden*, misbruik van kwikmiddelen. 3e. *Door uitwendige invloeden ontstane*, het vatten van koude, ter plaatse van het gewricht. 4e. *Door in het ligchaam aanwezige ziekten*, kropklierige, dauw- of ringwormige, venerische, jicht, rheumatismus, zoogenaamde engelsche ziekte, enz. 5e. *Door ziekteverplaatsing*, zoo als pokken, mazelen, roodvonk, schurft, en wat dies meer zij. 6e. *Verminderde, of opgehoudene gewoon gewordene, of toevallige afscheidingen en ontlastingen*, van bloed, zweet, kraamzuiveringen, het onvoorzigtig genezen van verouderde zweren, enz. 7e. *Vermeerdering der bewegingen*, lang aanhoudende marschen, vermoeijenis als anderzins.

Het verloop der *ziekte* kan in drie tijdperken verdeeld worden, namelijk, het ontstekingstijdperk (*stadium inflammationis*), dat der verëttering (*stadium suppurationis*, *s. prolongationis*), en het uitterende tijdperk (*stadium consumtionis*, *s. ulcerosum*).

De kenteekenen en toevallen zijn verschillende, naarmate der aangedane deelen.

1e. *In de ontsteking van het schoudergewricht. Eerste tijdperk.* Dit kenmerkt zich door hevige, stekende, echter weder overgaande pij-

pijnen, die in den omtrek der okselholte van den voor-onderkant des schouderblads, langs de binnenzijde van den arm, snel tot aan den elleboog wordt voortgeplant, en zich bijzonder des nachts met verheffing doet gevoelen, de arm wordt, zelfs bij de geringste beweging, ligt vermoeid. en bij de minste drukking in de okselholte, op het hoofd des armbeens, en ook naar voren, wordt deze pijn aanmerklijk vermeerdert; overigens is in den omtrek des schouders niets ziekelijks te bespeuren.

Tweede tijdperk. De vermoeijing neemt trapsgewijze toe, zoodanig, dat dezelve eindelijk aan verlamming grenst; de pijn vermeerdert aanmerklijk in den ziekelijken schouder en elleboog, zoo dat de dekking der kleederen den lijder hindert, het hoofd des armbeens zwelt op, wordt voorwaarts gedrongen, de schoudertop verliest deszelfs ronde gedaante, is oogenschijnlijk gedaald, het hoofd des armbeens, hetwelk in de okselholte voelbaar is, vult deze min of meer op, de arm is vermagerd, van het ligchaam verwijderd, eenigzins gebogen, en schijnbaar langer dan de gezonde, bij de beproeving ter beweging van dezelve, vermeerderen de pijnen aanmerklijk, hierbij voegt zich koorts, dewelke zich bijzonder des avonds vertoont, de zwelling van het hoofd des armbeens, en de vernietiging van hetzelve, neemt meer en meer toe, het verlaat de geledingsvlakte van het schouderblad, stelt zich onder het schoudereinde van het sleutelbeen, alwaar hetzelve onder de huid voel en zigtbaar is; de plaats, welke hetzelve verlaten heeft, is door eene indrukking kennelijk, terwijl de verkorting, en eenigzins naar

naar achtervoering van den arm, zeer blijkbaar is.

Derde tijdperk. De zachte deelen in den omtrek des gewrichts zwellen onder aanmerklijke pijnen, grootelijks op; de etter, welke dit veroorzaakt, doorknaagt dezelve in verschillende rigtingen, vormt verzakkingen en pijpzweerachtige openingen, waardoor men met het tenteerijzer, het met beenzweer aangedane hoofd des armbeens (*Omarthrocace*), in de ziekelijke geledingsholte, ontdekt. Indien in geene dezer tijdperken, den lijder doelmatige hulp is aangebragt, zoo bezwijkt hij eindelijk, door de toenemende uitterende koorts.

2e. *In de ontsteking van het elleboogsgewricht.* *Eerste tijdperk.* Eene brandende, stekende, zich dikwerf met vermeerdering herhalende pijn, aan eenig gedeelte van het elleboogsgewricht, zonder eenigen vorm noch kleurverandering van hetzelve, dewelke bij de beweging van het deel, inzonderheid vermeerdert, en dit weldra door de hevige pijn geheel ondoenlijk wordt; de arm wordt, als zulks het gemakkelijkste voor den lijder zijnde, en het minste pijnveroorzakende, in eenen gebogene houding van denzelven, en met het ligchaam naar de ziekelijke zijde overhellende, in eenen doek, voor hetzelve hangende, gedragen.

Tweede tijdperk. Het gewricht zwelt, na eenigen tijd, op, de spieren daarentegen van hetzelve, en van den opper- en voorarm, worden slapper, magerder, de pijnen vermeerderen, en berooven den lijder van den slaap: door de verzameling van stof, zetten zich de zachte deelen uit,

uit, worden veerkrachtig, glinsterende, soms rood, ontstoken, en bespeurt men vochtgolving.

Derde tijdperk. De stof baant zich eenen weg, door de zachte deelen, en vertoont zich op eene of meer plaatsen. dezelve is dan eens goed, dan weder slecht gesteld en stinkende, en ontdekt men met het tenteerijzer, door de openingen, de verzwering (*Olecranarthrocace*), en de min of meer grootere verwoestingen van het gewricht. De koorts, welke zich reeds vroeger heeft ingesteld, neemt een uitterend karakter aan, en voert den lijder, zoo er geene doelmatige hulp wordt aangebragt, langzamerhand ten grave.

3e. *In de ontsteking van het hand- en voetgewricht*, aanvankelijk eene min of meer aanhoudende pijn, welke, bij de beweging van het gewricht, vermeerdert, gevolgd van vroegere of latere zwelling, verëttering en verzwering, der harde (*Cheirarthrocace*, *Podarthrocace*), en opvolgenderwijze der zachte deelen, het openbreken door eene of meer pijpzweerachtige openingen, en verstoring van het gewricht, met de verzwering opvolgende, of vergezellende verplaatsing van de beenhoofden, welke echter in de onderhavige gevallen vrij zeldzaam zijn.

4e. *In de ontsteking van het heupgewricht. Eerste tijdperk.* Min of meer langen tijd voor den aanvang der ziekte, krachteloosheid, spoedige vermoeijing bij de geringste beweging, en wankelende of hinkende gang; de voet in eenen eenigzins buiten- of binnenwaarts, en gedraaiden rigting, eene, bij het opstaan des morgens, bespeu-

speurende stijfheid van het gewricht, die het gaan hinderlijk is, en de pijn, welke langzamerhand in den loop van den dag afneemt, maar vooral des avonds en des nachts met rustverstoring vermeerdert, en met snel, door het gewricht henengaande scheuten zich uit, die aan het voorste, bovenste van het dijbeen, voornamelijk, zich doen gevoelen, en soms tot aan de knie, en lager zich uitstrekken, het gewricht is schijnbaar in den natuurlijken staat, alleenlijk wordt men door drukking en betasting, op het voor - bovenste gedeelte des dijbeens, en een weinig beneden de lies en achter den grooten draaijer van het tegendeel overtuigd, dewijl dit de pijn grootlijks vermeerdert; de koortsaanvallen komen geregeld des avonds weder, soms is het gewricht hevig ontstoken, gepaard met zwelling en opzetting der liesklieren, en onmogelijkheid om de dij en het been te bewegen.

Tweede tijdperk. Onder zigtbare toeneming van pijnlijk mankgaan en vermagering van de dij, en van het been der aangedane zijde, verlengt zich het deel opvolgenderwijze, de bil wordt platter en min of meer zuchtig; de groote draaijer schijnt meer buitenwaarts gekeerd dan in den gezonden toestand; de knie is, door dat de zwaarte des ligchaams op het zieke been rust, naar de binnenzijde gebogen, en de voet buitenwaarts gekeerd; de pijn wordt nu allengskens heviger, en soms door die, welke in de knie zonder vormverandering, in eenen hevigeren graad plaats grijpt, verdrongen. De koorts vermeerdert, gepaard met lusteloosheid.

Der-

Derde tijdperk. Hetzelve kenmerkt zich op tweederlei wijze: 1e. Door de plaatshebbende *ontwrichting.* Deze, naar achteren- en boven geschiedende, zoo is de bil boller, het been korter, en de voet binnenwaarts gekeerd; heeft echter deze, zoo als vrij zeldzaam het geval is, naar binnen en onderen plaats, als dan is de bil vlakker, het been langer, en van het gezonde verwijderd, het been half gebogen, en de voet buitenwaarts gekeerd. 2e. Zonder *ontwrichting*, hetwelk gebeurt, wanneer het geledingshoofd en de holte te gelijker tijd door verzwering zijn aangedaan, als wanneer het kleiner gewordene hoofd, in de wijdere holte zich terugtrekt: in het eene en andere geval vertoont er zich, in den omtrek van het gewricht, meest aan het achterste en binnenste gedeelte, eene glinsterende, min of meer aanmerklijke zwelling, welke op eene, of meer plaatsen open breekt, en de toelating tot het vernietigde gewricht (*Coxarthrocace*), veroorlooft, eenen stinkenden etter ontlast, de omliggende deelen vernietigt, en aan den lijder in een korter, of langer tijdsbestek, door de bijkomende uitterende koorts, noodlottig wordt, indien, namelijk, geene gelukkige gewrichtsvergroeijing dit verhindert.

5e. *In de ontsteking van het kniegewricht. Eerste tijdperk.* Eene hevige, zich tot eene plaats bepalende, of over het geheele gewricht zich uitstrekkende, aanhoudende pijn, welke eene voorafgaande stramheid in het gewricht opvolgt, en, bij de minste beproeving ter buiging, of uitstrekking, door aanraking, of te warme bedekking, aanmerklijk vermeerdert, en voornamelijk des avonds

met koortsachtige bewegingen toeneemt, zonder eenige uitwendige merkbare zwelling noch roodheid, maar wel met aanmerklijke hitte der deelen.

Tweede tijdperk. De pijn vermeerdert, de beenhoofden beginnen te zwellen, zijn hard op het betasten; men ontwaart eene veerkrachtige, witte, glinsterende zwelling in den omtrek van het gewricht, maar vooral ter wederzijden van de knieschijf, welke, op het aanraken, pijnlijk is; de boven en onder de knie gelegene zachte deelen, verminderen in omtrek, de rigting van het been, wanneer de lijder ligt, is halfgebogen op de buitenzijde van hetzelve, de spiervezelen der buigers van dit deel verkorten, de pezen, welke de randen van de knieholte vormen, zijn gespannen, de voet is min of meer zuchtig gezwollen, en de koorts neemt het karakter van aanhoudendheid aan.

Derde tijdperk. De zwelling vermeerdert, wordt regelmatig, en verkrijgt door de uitzetting der vaten, soms een gemarmerd aanzien, wordt eindelijk ontstoken, de pijn wordt ondraaglijk, er vertoont zich aan eenigerhande plaats van den omtrek van het gewricht, een of meer vocht bevattende gezwellen, die daar ter plaatse, of na voorafgaande verzakkingen, open breken, eenen stinkenden etter ontlasten, en gelegenheid geven, dat men de verzwering (*Gonarthrocace*), en de verwoestingen in het gewricht kan erkennen; soms is het hoofd des scheenbeens daarbij naar achteren verplaatst, en wordt de lijder, indien geene hulp wordt aangebragt, door eene uitterende koorts weggesleept.

6°. *In de ontsteking van de wervelgewrichten,*

ten van de geheele ruggegraat. Algemeene kenteekenen en toevallen. Eene min of meer hevige, dan eens blijvende, dan weder verminderende, in eenig gedeelte der uitgestrektheid der wervelkolom, bepaalde pijn, zonder eenig uiterlijk kenmerk. Deze pijn wordt, wanneer een in warm water gedoopte spons of vinger langs de ruggegraat drukkende gevoerd wordt, vermeerderd. Na verloop van eenen korten, of langeren tijd, vertoonen zich sluipkoortsen, en ontwaart men eene achterwaartsche kromming (*Cyphosis*), door de verheffing van de doornvormige uitsteeksels, van een of meer wervelen gevormd; vooral is dit het geval, wanneer het voorste gedeelte van het ligchaam der wervelen, door verzwering (*Rhachiarthrocace*, *Spondylarthrocace*), is aangedaan, terwijl men eene indrukking, en naar voren kromming der ruggegraat (*Lordosis*) ontwaart, indien het achterste de zitplaats der ziekte is; en wanneer een der zijdelijke gedeelten der wervelen daardoor is aangetast, zoo bespeurt men eene verheffing van de dwarsche uitwassen aan de gezonde, en eene indrukking aan de ziekelijke zijde, met zijdwaartsche kromming van de ruggegraat (*Scoliosis*); en vertoonen zich eindelijk een of meer gezwellen, in eenig gedeelte van den rug; of de etter baant zich eenen weg naar binnen in de borst of den buik, en treedt soms door de natuurlijk bestaande, of wel door gevormde openingen, weder naar buiten, op eenen min of meerderen afstand van de zitplaats des gebreks verwijderd. De uitterende koorts verlaat als nu zelden den lijder, en voert hem eindelijk ten grave.

Bijzondere kenteekenen en toevallen, naar de zitplaats der ziekte gewijzigd:

a. *In de ontsteking van het gewricht van het achterhoofd, met den eersten halswervel, en van dezen met den tweeden.* Pijnlijke aandoeningen in den hals, welke zich rondom denzelven, doch bijzonder van de luchtpijp tot den hals en het schouderblad uitstrekken, het slikken en spreken hinderlijk zijn, en bij het inzwelgen van groote beten of teugen, bij eene diepe inademing, en, bij zijdewaartsche bewegingen van het hoofd, bijzonder vermeerderen, en ook bij invallend nat weder, en des nachts zich vertoonen, waarom men zeer genegen is, dezelve aan rheumatismus, of aan het zoogenaamd verleggen van den hals toeteschrijven, waartegen ook de middelen, met schijnbaar goed gevolg, worden aangewend, doch weldra met vernieuwing, of afwisseling met andere zich weder vertoonen, zonder echter eenige uiterlijke kenmerken op het gezigt aantebieden; maar wel ontwaart men spoedig, door het verwekken van een allersmertelijkst gevoel met den drukkenden vinger, ter plaatse der geleding, het bestaan des gebreks. Wordt echter hetzelve als dan nog miskend, zoo vermeerderen genoemde toevallen, en voegen er zich vliegende pijnen in de hals- en nekspieren bij, die tot het achterhoofd zich voortplanten, aldaar verblijven, en bij elke beweging van het hoofd onuitstaanbaar worden. De hals wordt stijf, het hoofd helt, door de opzwelling der gewrichtshoofden of knokkels, met afgewend gezigt, met eenen eigenaardigen trek in hetzelve, naar den schouder der gezonde zijde over; en

wan-

wanneer de beide zijden zijn aangedaan, waarschijnlijk het hoofd voorwaarts zouden doen zakken, met de kin op de borst. Na verloop van eenigen tijd, en onder vermindering en afwisseling der toevallen, vooral der pijn, welke zich nu ook tot aan het voorhoofd voortplant, werpt het hoofd zich eenigzins achterwaarts, en naar de tegenovergestelde, of ziekelijke zijde; het zelve wordt zwaar aan den lijder, echter spant hij alles in, om het onbeweeglijk, in den genoemden stand, te houden, dewijl iedere andere stand, dikwijls door plaatsverwisseling, noodzakelijke, hem onuitsprekelijke pijnen en tandknersingen veroorzaakt; te dien einde gebruikt de lijder zijne handen, om zoo veel mogelijk die pijnen voor te komen, of te lenigen; de menigte dezer toevallen worden nog vermeerderd, door oorsuizingen, duizeligheid, stuip- en kramptrekkingen, geheel verlies der stem, en gedeeltelijke verlammingen, vooral van de bovenste ledematen en uitterende koorts, door welke de lijder langzamerhand, of ook wel plotseling, soms door de afbreking van het tandwijze uitsteeksel van den tweeden halswervel, eindelijk door den dood van zijne smarten bevrijd wordt.

b. *Aan de rugwervelen* kenmerkt zich de ontsteking, in derzelver gevolgen, door bijzondere krampachtige zamentrekkingen der bovenste ledematen, moeijelijke ademhaling, die soms aan verstikking grenst, schijnteekenen van tering, kramphoest, uitwerping van slijmerige stof, hartkloppingen, enz.

c. *Aan de lendenwervelen*, door spanning en drukking in de maagstreek, soms krampachtige

zamentrekking der ledematen, en veelal opvolgende verlamming derzelve, en van de blaas en den endeldarm, de pis- en lijfverstoppingen, of omgekeerd, onwillekeurige wegvloeijing, opzettingen des buiks, door winden, enz.

d. *Aan het heiligbeen*, inzonderheid hevige pijn, langs den loop der zitbeenszenuw, tot aan de knie, en soms tot aan den enkel.

De *uitgangen* zijn: 1e. verdeeling; 2e. verzwering van de gewrichtseinden der beenderen (*Arthrocace*), die derzelver benaming ontleent, van het aangedane gewricht; 3e. vorming van een nieuw gewricht: 4e. gewrichtsvergroeijing (*Anchylosis*); 5e. verlamming der ledematen; 6e. verkorting der pezen en banden; 7e. geheele vernietiging van het gewricht; 8e. uitstorting des etters in de borst of den buik; 9e. de dood.

De *voorzegging* is afhanklijk van de zitplaats des gebreks, van derzelver oorzaken, duur, tijdperken, uitgangen, het gestel van het voorwerp, ouderdom, enz. Hoe zamengestelder het gewricht, hoe gewigtiger de dienst is, welke het moet verrigten, des te gevaarlijker de ziekte is; die, welke uit uitwendige oorzaken is voortgesproten, is meer te vreezen; dan wanneer het tegengestelde plaats heeft. Het gebrek van den beginne af aan gekend zijnde, is de voorzegging tot de genezing min of meer gunstig, in het tweede tijdperk meer dan in het derde, waarin meestal de kunsthulp te kort schiet, ten zij dat het deel voor wegneming vatbaar zij; de uitgang door gewrichtsvergroeijing, of vorming eener nieuwe gewrichtsholte, is wel de gunstigste, welke men na de vergroeijing kan wen-

wenschen; wat het gestel des lijders betreft, kan men met meerderen grond, eene meer of min volkomene genezing hopen, wanneer het gebrek bij een anderzins gezond voorwerp zich vertoont, dan wel omgekeerd.

De *behandeling* rigt zich naar den graad, de hevigheid en zitplaats des gebreks; de navolgende aanwijzingen komen, ter verkrijging der genezing, in aanmerking. 1e. De oorzaken zoo veel mogelijk wegtenemen, en de verdeeling zoeken te bewerken. 2e. Dit niet doenlijk zijnde, de ontsteking zoo veel mogelijk naar buiten te leiden. 3e. De eigenlijdige ontwrichting en verzwering tegen te gaan. 4e. Als deze hebben plaats gegrepen, dezelve door kunstmiddelen trachten te herstellen. 5e. Den in het gewricht, en in den omtrek van hetzelve verzamelden etter, hetzij door opneming, of ontlasting, weg te maken. 6e. Ingeval van bedreigende vernietiging van het gewricht, of van het leven, dit laatste door eene doelmatige kunsthulp te redden. 7e. De nablijvende gebreken te verhelpen.

De *eerste aanwijzing* wordt verkregen, vooral, wanneer de ontsteking hevig is, door algemeene en plaatselijke bloedontlastingen; deze laatste onder den vorm van bloedzuigers, of bloedige koppen, bij herhaling, in genoegzame hoeveelheid, aangewend, met onderhouding der nabloeding, algemeene, verkoelende middelen, dranken, strenge diëet, rust van het deel, of van het geheele ligchaam, plaatselijke aanwending van oplossende middelen, onder den vorm van koude omslagen, welke echter niet te lang moeten wor-

den voortgezet, en dewelke in geval van rheumatismus, jichtige, of zinkingachtige aandoeningen, laauwwarm dienen te zijn. dergelijke pappen, laauwwarme baden, drooge warmte, enz., naar omstandigheden gewijzigd; indien dit in het werk is gesteld, zoo kan men de inwendige behandeling tegen de oorzaken rigten, en ingeval van aanmerklijke pijn, kunnen bedarende middelen aangewend worden.

De *tweede aanwijzing* vereischt, het maken van eenen sterken huidprikkel, door vlugge smeersels, spaanschevliegpleisters, in den omtrek van het gebrek aangelegd en onderhouden: de zalf uit de *Tart. stib. potass.* vervaardigd, en een aantal andere, welke men bij de schrijvers opgeteekend vindt.

De *derde aanwijzing* gebiedt, het in het werkstellen van het haarsnoer, van het dadelijk, of wel van het vermogende brandmiddel, onder eenigerhanden geschikten vorm, zoo als de *Potass. Fus.*, het *Acid. Sulphur. Concentr.*, door middel van een penseel aangebragt (zie *Oper. Heelk.* 1ste Deel Hoofdst. 10.); vooral drage men zorg, de verëttering door sterke prikkeling te onderhouden, door volstrekte rust van het deel eene gewrichtsvergroeijing trachten te bewerken, wanneer, namelijk, geen gunstigere kan worden verkregen.

De *vijfde aanwijzing* vordert, wanneer door gemelde middelen, geene opneming der etterstof plaats heeft, en ook niet meer mogelijk is, om als dan de verzakking en doorbreking te verhoeden, aan dezelve ontlasting te geven, hetwelk on-

onder in achtneming van voorzigtigheidsmaatregelen moet worden in het werk gesteld, om de toetreding der lucht, en derhalve de spoedige vernietiging der aangedane beenderen voor te komen; de opening van het gezwel kan plaats hebben, door een snijdend of stekend werktuig (zie *Oper. Heelk.* 1ste Deel Hoofdst. 69,) of ook wel, door het vermogende brandmiddel, of het dadelijke, om genoegzame werking aan de huid te verleenen.

De *zesde aanwijzing* bedoelt, de wegneming van het lid, wanneer daartoe geene tegenaanwijzingen bestaan. (Zie voor de verschillende methoden dien aangaande, *Oper. Heelk.* 3de Deel).

In de *zevende aanwijzing* wil men, wanneer pijpzweerachtige openingen zijn overgebleven, dat men deze, door prikkelende inspuitingen uit een afkooksel van kina, b. v. en daardoor opvolgende drukking, zoekt te verhelpen; de stramheid van het gewricht, door verzachtende smeersels en dagelijksche beproeving, ter beweging van hetzelve, of door gestadige in graad toenemende uitrekking wegtenemen; zijn deze en andere doelmatige middelen te vergeefs aangewend, zoo zoude men, indien hiertoe de noodzakelijkheid bestond, de verdeeling der pezen kunnen bewerkstelligen, zoo als in de *Oper. Heelk.* 1ste Deel Hoofdst. 36 wordt aangegeven; ingeval de etterstof in de borst, of buikholte zich ontlast heeft, zoude deze, onder de daartoe bestaande aanwijzingen, door eene heelkundige bewerking, kunnen worden verholpen. (Zie *Oper. Heelk.* 2de Deel Hoofdst. 60 en 63).

ZEVEN-EN-VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING DER TANDEN.

(*Odontitis.*)

Bepaling. Hieronder verstaat men dien toestand, waarin eenig gedeelte van de zelfstandigheid der tanden, of hunne wortels met ontsteking worden aangedaan.

Voorbeschiktheid. Jeugdige ouderdom, bloedrijk gestel, vrouwelijk geslacht, en in den staat van zwangerschap zijnde, bewoners van vochtige, moerassige plaatsen, zijn even zoo vele voorbeschikkende gelegenheden, welke tot derzelver ontstaan aanleiding geven.

De ziekte kan worden *ingedeeld*, naarmate zij het ligchaam, of den wortel des tands (*Odontitis*), of wel de tandkas zelve (*Odontobothritis*), aandoet. Een of meer tanden kunnen er te gelijker tijd door worden aangedaan.

De *oorzaken* zijn: 1°. *Werktuigelijke beleedigingen*, door een' stoot, slag of val op de kaakbeenderen, of door verbreking, of ontwrichting der tanden. 2°. *Scheikundige schadelijkheden*, bijtende zelfstandigheden, zuren, welke het verglaas der tanden afnemen. 3°. *Van uitwendige invloeden*, het vatten van koude. 4°. *Uit het ligchaam voortkomende*, zoo als scheurbuik, jicht, rheumatismus, venerische toestand. 5°. *Door verplaatsing van ziektestoffen.* 6°. *Uit medelijdendheid ontstane*, door in den omtrek, of in de kaak zelve bestaande ziekte, tandbederf, enz.

De

De kenteekenen en toevallen zijn: min of meer kloppende, aanhoudende, bepaalde pijn, welke soms plotselijk verschijnt, en zich tot aan de omliggende deelen, zoo als het tandvleesch, de wang, enz. uitstrekt, welke niet zelden aanmerkelijk opzwellen: schijngevoel van verlenging des tands en droogte der mondholte; heete adem, hevige kloppingen der halsslagaderen, bloedophooping naar het hoofd en koorts: er is tevens aanmerkelijke afscheiding des speeksels, en soms alle kenteekenen van de ontsteking der mondholte aanwezig. (Zie Hoofdstuk 19). Bevindt zich de ontsteking in de tandkas zelve, zoo vermoedt men deze, door eene bijtende hitte, pijn en spoedig te voorschijn tredende verëttering, welke tusschen den tand en de tandkas uitvloeit, of wel in deze laatste besloten blijft, den tand losmaakt, en werkelijk uitstoot.

De *uitgangen* zijn: 1e. verdeeling; 2e. verëttering; 3e. verzwering (*Caries*); 4e. kaakpijpzweer; 5e. verlies der tanden.

De *voorzegging* is gegrond op de natuur der oorzaak, van den graad en de hevigheid der ontsteking, en waarschijnlijke uitgangen, den ouderdom des lijders en toestand, waarin hij verkeert, enz. De tandontsteking, welke werktuigelijk is voortgebragt, is minder te vreezen dan die scheikundig, of door ziektestof plaats heeft: de geringe graad doet meestal de verdeeling, en hoogere graad meestal versterving des tands, of der tandkas verwachten. Bij jonge voorwerpen is zij met bedenkelijke toevallen gepaard gaande, gevaarlijker, dan bij bejaarden.

Ter *behandeling* dezer ontsteking, kunnen *drie* aan-

aanwijzingen gevorderd worden. 1°. De oorzaken zoo veel mogelijk wegtenemen, de ontsteking te verdeelen, en verëttering te verhoeden. 2°. Als deze laatste heeft plaats gegrepen, dan aan de stof, op de doelmatigste wijze, uitgang te verleenen. 3°. De nagebreken te verhelpen.

In de *eerste aanwijzing* komen in aanmerking, de aanwending, somtijds van algemeene, doch veelal van plaatselijke bloedontlastingen, voornamelijk, achter de ooren, aan de slapen, of aan het tandvleesch zelve, in welk laatste geval men de voorzigtigheid gebruike; de tanden op elkander te doen houden; de inkervingen van het tandvleesch, door middel van een lancet, door eenigen in het werk gesteld, is ter navolging niet aan te raden; terwijl dampen van verzachtende kruiden in den mond gebragt, mondspoelingen uit de afkooksels van de heemst, vijgen in melk gekookt, eene verzachtende pap op de wang, opvolgenderwijze aangewend, beter zullen te stade komen.

De *tweede aanwijzing* vordert, wanneer de ettervorming plaats heeft, dezelve, door de zoo evengenoemde verzachtende middelen te begunstigen, en de ontlasting daarvan in het werk te stellen, zoodra zulks mogelijk is; men handele dienaangaande, dewijl deze zich, voornamelijk, aan het tandvleesch openbaart, zoo als in de ontsteking der mondholte is aangegeven; stort zich de etter in de tandkas, en vreest men, dat deszelfs verblijf aldaar schadelijk op het kaakbeen zal inwerken, als dan zou, indien geene tegenaanwijzingen voor handen waren, de tand kunnen worden uitgetrokken. (Zie *Oper. Heelk.* 3de Deel).

In

In de *derde aanwijzing* moet het, door het ontsteking voortkomende tandbederf beteugeld worden, waartoe dan eens specerijachtige, of bederfwerende middelen, dan weder de opvulling des tands, door lood, zilver of goud, of de aanwending van het vermogende brandmiddel, onder vloeibaren vorm, of wel het dadelijke brandijzer kan worden gevorderd; in de kaakpijpzweer is de uitneming des tands, of deszelfs wortel, meestal gevorderd, daarna bezige men specerijachtige mondspoelingen, enz. Is de ontsteking achtervolgd, door het verlies des tands, zoo zoude de lijder des verkiezende, den misstand daaruit voortspruitende, door de inzetting van eenen anderen, hetzij natuurlijken, of kunstigen tand, kunnen laten verhelpen.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

NA-

NADERE OPHELDERINGEN

DER VOORNAAMSTE

KUNSTTERMEN,

IN DIT DEEL VOORKOMENDE.

A.

Akiurgia, bloedige kunstbewerkingen van ἀκὴ, het scherpe, of puntige gedeelte van een snijdend werktuig, en ἔργον, de arbeid.

Anchilops, ontsteking van den traanzak, van ἄγχι, nabij, en ὤψ, het oog.

Angina, zamensnoering der keel, van ἄγχω, ik snoer zamen, vooral de keel, ik wurg.

Anthrax, de kool, van ἄνθραξ, de kool.

Antiprostatitis, ontsteking der klieren van COWPER, van ἀντὶ, vóór, en προστάτης, de voorstander.

Aörtitis, ontsteking der groote bloedvaten, van ἀορτὴ, de groote slagader.

Aphthae, ἄφθαι, spruw, van ἅπτω, ik ontsteek.

Aponeurositis, ontsteking der peesachtige uitbreidingen, van ἄπο, uit, en νεῦρον, de pees, derhalve uit peesvezelen bestaande.

Arachnitis, ontsteking van het spinnewebsvlies, van ἀράχνη, de spinneweb.

Areola, de bruine kring, welke den tepel omgeeft.

Arteritis, slagaderontsteking, van ἀρτηρία, een slagader, hetwelk afkomstig is van ἀὴρ, de lucht, en τηρέω, ik bewaar, volgens het denkbeeld der ouden.

Arthrochondritis, gewrichtskraakbeenontsteking, van ἄρθρον, het gewricht, en χόνδρος, kraakbeen.

Ar-

Arthro-helcosis, verzwering des gewrichts, van ἄρθρον, het gewricht, en ἑλκόω, ik doe eene zweer ontstaan.

Arthro-meningitis, ontsteking der gewrichtsvliezen, van ἄρθρον, het gewricht, en μήνιγξ, een vlies.

Arthrophlogosis, gewrichtsontsteking, van ἄρθρον, het gewricht, en φλογόω, ontsteken.

Arthropyosis, gewrichtsverëttering, van ἄρθρον, gewricht, en πυόω, verëtteren.

Arthro-syrinx, gewrichtspijpzweer, van ἄρθρον, gewricht, en σύριγξ, een hol ligchaam, een buis.

Asbestinus, steenvlasachtig, eigenlijk onbrandbaar, van ἀ, *priv.* niet, en σβέννυμι, ik brand.

Atlantarthritis, ontsteking van den eersten halswervel, of atlas, van ἄτλας, de atlas, en ἄρθρον, gewricht.

Atlantarthrocace, verzwering van den eersten halswervel, van ἄτλας, de atlas, ἄρθρον, gewricht, en κακὸν, een gebrek of kwaad.

Aucheno-spondylarthritis, ontsteking van de gewrichten der halswervelen, van αὐχὴν, de hals, en *spondylarthritis*. (Zie dit woord).

Aucheno-spondylarthrocace, verzwering van de gewrichten der halswervelen, van αὐχὴν, de hals, en *spondylarthrocace*. (Zie dit woord).

B.

Balanitis, ontsteking des eikels, van βάλανος, de eikel.

Blennorrhoea, slijmvloed, van βλέννα, het slijm, en ῥέω, ik vloei.

Blennorrhagia, slijmvloed, druiper, van βλέννα, het slijm, ῥήγνυμι, ik barst uit.

Blepharitis, ooglidontsteking, van βλέφαρον, het ooglid.

Blepharo-conjunctivitis, ooglid-bindvliesontsteking, van βλέφαρον, het ooglid, en *conjunctiva*, bindvlies.

Blephar-ophthalmo-conjunctivitis, algemeene bindvliesontsteking, van βλέφαρον, het ooglid, ὀφθαλμὸς, het oog, en *conjunctiva*, bindvlies.

Bronchitis, ontsteking der luchtpijpstakken, van βρόγχος, de luchtpijp.

Bubadenitis, liesklierontsteking, van βουβὼν, de lies, en ἀδὴν, de klier.

Bu-

Bubapostema, liesëttergezwel, van βουβὼν, en ἀφιστάμαι, ik schei af.

Buboncus, liesbuil, van βουβὼν, en ὄγκος, zwelling.

C.

Capsulitis, beursontsteking.

Carditis, ontsteking van het hart, van καρδία, het hart.

Cheilitis, ontsteking der lippen, van χεῖλος, de lip.

Cheilocace, lipzweer, van χεῖλος, en κακὸν, een gebrek.

Cheirarthritis, ontsteking van het handgewricht, van χεὶρ, de hand, en ἄρθρον, gewricht.

Cheirarthrocace, verzwering van het handgewricht, van χεὶρ, ἄρθρον en κακὸν.

Chemosis, eene hevige bindvliesontsteking, van χέω, ik giet, of liever van het Arabische *chamm*, *chami*, hetwelk *ontstoken zijn*, beteekent.

Chirurgia, heelkunde, van χεὶρ, en ἔργον, arbeid, werk.

Chondrarthritis, ontsteking van gewrichtskraakbeen, van χόνδρος en ἄρθρον.

Chondrarthrocace, verzwering van gewrichtskraakbeen, van χόνδρος, ἄρθρον en κακὸν.

Chondritis, ontsteking van het kraakbeen, van χόνδρος.

Chorioitis, vaatrokontsteking, van χόριον, het vaatrijkvlies.

Chronicus, langdurig, van χρόνος, de tijd.

Cleidarthritis, ontsteking van het sleutelbeensgewricht, van κλεὶς, het sleutelbeen, en ἄρθρον.

Cleidarthrocace, verzwering van het sleutelbeensgewricht, van κλεὶς, ἄρθρον en κακὸν.

Clitoritis, ontsteking van den kittelaar, van κλειτορὶς, de kittelaar.

Colitis, ontsteking van den karteldarm, van κῶλον, de karteldarm.

Combustio, de branding.

Conjunctivitis, bindvliesontsteking.

Corneïtis, ontsteking van het horenvlies, van *Corneus*, dat van horen is.

Coxarthritis, ontsteking van het heupgewricht, van *Coxa*, het heupbeen, en ἄρθρον.

Coxar-

Coxarthrocace, verzwering van het heupgewricht, van *Coxa*, ἄρθρον en κακόν.
Crithae, de gerstenkorrel, van κριθὴ, de gerstenkorrel.
Cutitis, de huidontsteking.

D.

Dacryoadenitis, traanklierontsteking, van δάκρυ, de traan, en ἀδὴν, de klier.
Dacryocystitis, ontsteking van den traanzak, van δάκρυ en κύστις, de zak.
Dacryocystitis apostematosa, de in verëttering overgegane traanzakontsteking, en *Dacryocystitis exulcerata*, wanneer zij in verzwering is overgegaan.
Dacryorrhysis, tranenvloed, van δάκρυ, de traan, en ῥύσις, vloed.
Dacryostagia, tranendruiper, van δάκρυ, de traan, en στάζω, ik druip.
Dactylitis, vingerontsteking, van δάκτυλυς, een vinger.
Decalvans, kaalplekvormig.
Delitescentia, verdwijning, van *delitescere*, zich verbergen.
Dermatitis, huidontsteking, van δέρμα, de huid.
Desmophlogosis, ontsteking der banden, van δεσμὸς, de band, en φλογῶσις, ontsteking.
Desmurgia, kunstbewerking, door verbanden, van δεσμὸς, de band, en ἔργον, de arbeid.
Diaetetica, levenswijze, van διαιτάω, ik schrijf eene levenswijs voor.
Diaphragmatitis, ontsteking van het middelrif.
Dodecadactylitis, ontsteking van den twaalfvingerigen darm, van δώδεκα, twaalf, en δάκτυλος, de vinger.

E.

Elytritis, ontsteking der scheede, van ἔλυτρον, de scheede.
Elytroblennorrhoea, slijmvloed uit de scheede, van ἔλυτρον, βλέννα, slijm, en ῥέω, ik vloei.

Elytroïditis, ontsteking van de scheederok van den bal, van ἔλυτρον en εἶδος, de gedaante.
Elytrorrhoea, vloeijing uit de scheede, van ἔλυτρον en ῥέω.
Encanthitis, ontsteking van den traanheuvel, van ἐν, in, en κανθὸς, de ooghoek.
Encephalitis, hersenontsteking, van ἐγκέφαλος. de hersenen.
Enteritis, darmontsteking, van ἔντερον, de darm.
Epagogitis, ontsteking der voorhuid, van ἐπάγω, bijvoegen, welligt, om dat zij beweeglijk is.
Epididymitis, ontsteking van den bijbal, van ἐπὶ, aan, bij, en δίδυμοι, de beide ballen.
Epiglottitis, ontsteking van het strotklepje, van ἐπὶ, op, en γλῶσσα, de tong.
Epiphora, tranenvloed, van ἐπιφέρω, ik breng ergens naar toe.
Episioïtis, ontsteking der schaamlippen, van ἐπίσιον, de schaamstreek.
Epulis, een uitwas aan het tandvleesch, van ἐπὶ, aan, en οὖλον, het tandvleesch.
Erysipelas, de roos, van ἔρυσος voor ἐρυθρὸς, rood, en πέλας, de zwelling.
Erythema, eene roode zwelling, van ἐρυθαίνω, ik maak rood.
Exanthema, huiduitslag, van ἐξανθέω, uitbloeijen, uitslaan.
Exophthalmia, uitzakking van het oog, van ἐξ, uit, en ὀφθαλμὸς, het oog.
Exorbitismus, uitzakking van het oog, van ἐξ, en *orbita*, oogkuil.
Exostosis, beenuitwas, van ἐξ, en ὀστέον, been.
Exudatio, uitstorting.
Exulceratio, verzwering.

F.

Fauces, de keel.
Fibrosus, vezelachtig.
Fistula ani, aarspijpzweer.

G.

Galactophoritis, ontsteking der melkvaten, van γαλα, melk, en φέρω, ik voer.
Gangraena, versterving, van γραίνω, ik knaag.
Gastritis, maagontsteking, van γαστὴρ, de maag.
Glossitis, tongontsteking, van γλῶσσα, de tong.
Glossopyosis, verëttering der tong, van γλῶσσα, de tong, en πυόω, verëtteren.
Gonarthritis, ontsteking van het kniegewricht, van γονὺ, de knie, en ἄρθρον.
Gonarthrocace, verzwering van het kniegewricht, van γονὺ, ἄρθρον en κακὸν.
Gonecystitis, ontsteking der zaadblaasjes, van γονὴ, het zaad, en κύστις, de blaas.
Gonorrhoea, zaadvloed, van γονὴ, en ῥέω.

H.

Hepatitis, leverontsteking, van ἧπαρ, de lever.
Herpes, ringworm, van ἕρπω, voortkruipen.
Hyalitis, glasvochtvliesontsteking, van ὕαλος, het glas.
Hydatitis, ontsteking van het waterachtig vocht, van ὕδωρ, het water.
Hydrarthros, gewrichtswaterzucht, van ὕδωρ, water, en ἄρθρον.
Hydrorrhoea, tranenvloed, van ὕδωρ en ῥέω.
Hydrothorax, waterborst, van ὕδωρ en θώραξ, de borst.
Hygiena, gezondheidsbewaarkunde, van ὑγιεινὸς, voor de gezondheid dienstig.
Hyperoïtis, verhemeltcontsteking, van ὑπερῴα, het verhemelte.
Hyperopyosis, een ettergezwel aan het verhemelte, van ὑπερῴα en πυόω.
Hypoglossiadenitis, ondertongklierontsteking, van ὑπογλώσσιος, wat onder de tong ligt, en ἀδὴν, klier.
Hypopyon, etteroog, van ὑπὸ en πύον, etter.
Hyposiagadenitis, ontsteking der onderkaaksklier, van ὑπο, σιαγὼν, kaak, en ἀδὴν, klier.

Hyposiagonarthritis, ontsteking van het onderkaaksgewricht, van ὑπὸ, σιαγὼν en ἄρθρον.

Hyposiagonarthrocace, verzwering van het onderkaaksgewricht.

Hypospondylarthritis, ontsteking van het heiligbeen, van ὕπο, σπόνδυλος, wervel, en ἄρθρον.

Hypospondylarthrocace, verzwering van het heiligbeen.

I.

Idiopathicus, eigenlijdig, van ἴδιος, eigen, en πάθος, het lijden.

Ileïtis, ontsteking van den kronkeldarm, van εἰλέω, ik wind om.

Iritis, ontsteking van den regenboog, van *Iris*, de regenboog.

Ischuria, onderdrukte waterlozing, van ἴσχω, ik houd terug, en οὖρον, de pis.

Isthmitis, keelontsteking, ἰσθμὸς, de keelengte.

K.

Keratitis, ontsteking van het horenvlies, van κέρας, de horen.

L.

Laryngitis, ontsteking van het strottenhoofd, van λάρυγξ, het strottenhoofd.

Lordosis, naar vorenkromming van de ruggegraad, van λορδόω, het bovenste gedeelte des ligchaams inbuigen.

Lymphadenitis, waterklierontsteking, van *lympha*, het water, en ἀδὴν, een klier.

Lymphagiitis, ontsteking der watervaten, van *lympha*, en ἀγγεῖον, een vat.

Lympheurysma, watervaatbreuk, van *lympha*, en εὐρύνω, ik verwijd.

M.

Malecosteon, weekwording der beenderen, μαλακὸς, week, en ὀστέον, het been.

Ma-

Maschaladenitis, okselklierontsteking, van μασχάλη, de oksel, en ἀδὴν.
Mastitis, borstklierontsteking, van μαστὸς, de borst.
Mastoadenitis, mamklierontsteking, van μαστὸς, de mam, en ἀδὴν.
Mechanurgia, kunstbewerkingen door werktuigen, van μηχανὴ, een werktuig, en ἔργον.
Mediastinitis, ontsteking van het middenschot.
Melitis, wangontsteking, van μῆλον, de wang.
Meloncus, zwelling der wang, van μῆλον, de wang, en ὄγκος, zwelling.
Melòpyosis, een ettergezwel aan de wang, van μῆλον en πυόω.
Meningarthrocace, verzwering der gewrichtvliezen, van μήνιγξ, een vlies, ἄρθρον en κακὸν.
Meninginitis, ontsteking der zachte hersenvliezen.
Meningitis, ontsteking der harde hersenvliezen, van μήνιγξ.
Mesenteritis, ontsteking van het darmscheil, van μέσον, het midden, en ἔντερον, de darm.
Metastasis, verplaatsing, van μεθίστημι, ik verplaats.
Metopantritis, ontsteking der voorhoofdsboezems, van μέτωψ, het voorhoofd, en ἄντρον, de holte.
Metritis, ontsteking van de baarmoeder, van μήτρα, de baarmoeder.
Metrosalpingitis, ontsteking der *Falloppiaansche* trompetten, van μήτρα, en σάλπιγξ, trompet.
Myelitis, ontsteking van het ruggemerg, van μυελὸς, het merg.
Myelophthisis, ruggeteering, van μυελὸς, en φθίσις, teering.
Myocele, spierbreuk, van μῦς, een spier, en κήλη, breuk.
Myocoelitis, buikspierontsteking, van μῦς, en κοιλία, de buikholte.
Myositis, spierontsteking, van μῦς.

N.

Narcosis, verdooving, ongevoeligheid, van ναρκάω, ik verdoof.
Necrosis, beenversterving, van νεκρόω, dooden.
Nephritis, nierontsteking, van νεφρὸς, een nier.
Neuritis, ontsteking der zenuw, van νεῦρον, de zenuw.

Neurilemmitis, ontsteking der zenuwscheede, van νεῦρον, en λέμμα, de scheede.
Noma, een kwaadaardige zweer, van νέμω, voortknagen.
Noto-spondylarthritis, ontsteking van de gewrichten der ruggewervelen, van νῶτος, de rug, σπόνδυλος en ἄρθρον.
Noto-spondylarthrocace, verzwering van de gewrichten der ruggewervelen.

O.

Odontitis, tandontsteking, van ὀδοὺς, de tand.
Oesophagitis, ontsteking van den slokdarm, van οἴω, brengen, en φάγω, eten.
Olecranarthritis, ontsteking van het elleboogsgewricht, van ὠλέκρανον, het elleboogsuitsteeksel, en ἄρθρον.
Olecranarthrocace, verzwering van het elleboogsgewricht.
Omarthritis, ontsteking van het schoudergewricht, van ὦμος, de schouder, en ἄρθρον.
Omarthrocace, verzwering van het schoudergewricht.
Oöphoritis, ontsteking der eijerstokken, van ὠοφόρος, eijerdragend.
Ophthalmia, oogontsteking, van ὀφθαλμὸς, het oog.
Ophthalmo-conchitis, oogkuilontsteking, van ὀφθαλμὸς, en *concha*, een holte.
Ophthalmo-conjunctivitis, oogbindvliesontsteking, van ὀφθαλμὸς, en *conjunctiva*, het bindvlies.
Opisthotonos, achteroverkromming, van ὄπισθεν, achterwaarts, en τόνος, spanning.
Orchitis, ontsteking der ballen, van ὄρχις, de bal.
Oscheopyocele, verëttering van de balzakbreuk, van ὄσχη, de balzak, πύον, etter, en κήλη, breuk.
Oschitis, balzakontsteking, van ὄσχη, de balzak.
Osphyo-spondylarthritis, ontsteking van de gewrichten der lendenwervelen, van ὀσφὺς, de lenden, σπόνδυλος, wervel, en ἄρθρον.
Osphyo-spondylarthrocace, verzwering van de gewrichten der lendenwervelen.
Ostarthritis, ontsteking van de gewrichtseinden der beenderen, van ὀστέον en ἄρθρον.

Ostarthrocace, verzwering van de gewrichtseinden der beenderen.

Osteosarcosis, weekwording der beenderen, van ὀστέον en σαρκόω, vleesch voortbrengen.

Ostitis, beenontsteking, van ὀστέον, been.

Otitis, oorontsteking, van οὖς, het oor.

Ozaena, stinkende neuszweer, van ὄζω, ik stink.

P.

Panaritium, vingerontsteking.

Pancreatitis, alvleeschontsteking, van πᾶς, geheel, en κρέας, vleesch.

Paracyesis, buitenbaarmoederlijke zwangerschap, van παρὰ, buiten, en κύησις, zwangerschap.

Paranephritis, ontsteking der bijnieren, van παρὰ, bij, en νεφρὸς, de nier.

Paraphimosis, vernaauwing der voorhuid achter het roedenhoofd, van παρα, bij, achter, en φιμώσις, toesnoering der voorhuid.

Parenchyma, zamengesteld ingewand, van παρεγχύω, ik giet zamen.

Paristhmitis, ontsteking der amandelen, van παρὰ, nevens bij, en ἴσθμος, de keelengte.

Paronychia, nagelontsteking, van παρὰ, bij, en ὄνυξ, de nagel.

Parotitis, ontsteking der oorklier, van παρὰ, en οὖς, het oor.

Parulis, een gezwelletje aan het tandvleesch, van παρὰ en οὖλον.

Pericarditis, ontsteking van het hartezakje, van περὶ, om, en καρδία, het hart.

Perichondritis, ontsteking van het kraakbeen bekleedende vlies, van περὶ, en χόνδρος, kraakbeen.

Perimysium, spiervlies, van περὶ, en μῦς, spier.

Periorbitis, ontsteking van het beenvlies der oogholte, van περὶ, en *orbita*, de oogholte.

Periostitis, beenvliesontsteking, van περὶ, en ὀστέον, been.

Peritonitis, buikvliesontsteking, van περιτείνω, om, of overspannen.

Phalangarthritis, vingergewrichtsontsteking, van φάλαγξ, het lootje, en ἄρθρον.

Phalangarthrocace, verzwering van het vingergewricht.
Phallitis, ontsteking der roede, van φαλλός, de roede.
Pharyngitis, ontsteking van het slokdarmshoofd, van φάρυγξ, het slokdarmshoofd, de raak.
Phimosis, vernaauwing der voorhuid voor het roedenhoofd, van φιμόω, ik snoer toe.
Phlebeurysma, aderspattige uitzetting, van φλέψ, de ader, en εὐρύνω, ik verwijd.
Phlebitis, aderontsteking, van φλέψ, de ader.
Phlegmasia, ontsteking, van φλεγμαίνω, ik ontsteek.
Phlegmatorrhoea, slijmvloeijing, van φλέγμα, het slijm, en ῥέω.
Phlegmone, een ontstekingsgezwel, van φλεγμαίνω.
Phrenitis, ontsteking der hersenen, van φρὴν, de ziel.
Pleuritis, borstvliesontsteking, van πλευρὰ, het borstvlies.
Pneumonitis, ontsteking der long, van πνεύμων, de long.
Podarthritis, ontsteking van het voetgewricht, van ποῦς, de voet, en ἄρθρον.
Podarthrocace, verzwering van het voetgewricht.
Praeputitis, ontsteking der voorhuid.
Proctitis, ontsteking van den endeldarm, van πρωκτὸς, de endeldarm.
Proctosis, uitzakking van den endeldarm, van πρωκτὸς.
Prostatitis, ontsteking der voorstanderklier, van προστάτης, de voorstander, van προΐστημι, ik sta voor.
Psoitis, lendenspierontsteking, van ψόαι, de lendenspieren.
Pyorrhoea, ettervloed, van πύον, en ῥέω, ik vloei.

R.

Retinitis, netvliesontsteking, van *retina*, het netvlies.
Rhachiarthritis, ontsteking van de gewrichten der wervelzuil, van ῥάχις, ruggegraad, en ἄρθρον.
Rheumatismus, lendenpijnvloeijing, van ῥευματίζομαι, ik ben zinkingachtig.
Rhinadenomeningitis, neusslijmvliesontsteking, van ῥὶν, de neus, ἀδὴν, klier, en μήνιγξ, een vlies.
Rhinantritis, ontsteking der neusholte, van ῥὶν, en ἄντρον, de holte.

Rhi-

Rhino-chondritis, ontsteking van het neuskraakbeen, van ῥὶν, en χόνδρος, kraakbeen.

S.

Sclerotitis, ontsteking van den harden oogrok, van σκληρότης, de hardheid.

Siagantritis, ontsteking der opperkaakboezems, van σιαγὼν, de kaak, en ἄρθρον.

Sialadenitis, speekselklierontsteking, van σιάλον, speeksel, en ἀδὴν, een klier.

Sialochesis, speekselvloed, van σιαλοχέω, ik kwijl.

Spatho-spondylarthritis, ontsteking van de gewrichten der ribben met de wervelen, van σπάθος, de rib, σπόνδυλος. wervel, en ἄρθρον.

Spatho-spondylarthrocace, verzwering van de gewrichten der ribben met de wervelen.

Spermatagogitis, ontsteking van het afvoerend zaadvat, van σπέρμα, zaad, ἄγω, ik voer.

Spermatoschoenitis, ontsteking van de zaadstreng, van σπέρμα, en σχοῖνος, een koord.

Spinitis, ontsteking van het ruggemerg, van *spina*, de ruggegraad.

Splenitis, miltontsteking, van σπλὴν, de milt.

Spondylarthritis, ontsteking der wervelgewrichten, van σπόνδυλος, wervel, en ἄρθρον.

Spondylarthrocace, verzwering der wervelgewrichten.

Staphylitis, ontsteking van de lel, van σταφυλη, de lel, de huig.

Stethoscopium, borsthoorwerktuig, van στῆθος, de borst, en σκοπέω, ik onderzoek.

Stomacace, mondzweer, van στόμα, de mond, en κακὸν, gebrek.

Stomatitis, mondontsteking, van στόμα.

Synchondritis, ontsteking van vereenigend kraakbeen, van σὺν, met, en χόνδρος, kraakbeen.

T.

T.

Taraxis, eene ligte bindvliesontsteking, van ταράσσω, ik breng in wanorde.
Teino-phlogosis, peesontsteking, van τείνω, ik span, en φλογώσις, ontsteking.
Tenonto-bursitis, ontsteking der peesbevattende scheeden, van τένων, eene pees, en *bursa*, eene scheede.
Testitis, ontsteking der ballen, van *testes*, de ballen.
Thelitis, ontsteking der tepels, van θηλή, een tepel.
Thymitis, borstklierontsteking, van θύμος, de borstklier.
Thyreadenitis, schildklierontsteking, van θυρεὸς, het schild, en ἀδὴν, een klier.
Tracheïtis, ontsteking der luchtpijp, van τραχεῖα, de luchtpijp.
Trochanterarthritis, ontsteking van het gewricht van den draaijer, van τροχαντὴρ, de tweede halswervel, en ἄρθρον.
Trochanterarthrocace, verzwering van het gewricht van den draaijer.

U.

Ulitis, tandvleeschontsteking, van οὖλον, het tandvleesch.
Ureteritis, ontsteking despisleiders, van οὐρητὴρ, de pisleider.
Urethradenitis, ontsteking der klieren van de pisweg, van οὐρήθρα, de pisweg, en ἀδὴν, een klier.
Urethritis, ontsteking der pisbuis, van οὐρήθρα, de pisweg.
Urethrohelcosis, verzwering der pisbuis, van οὐρήθρα, en ἑλκόω, een zweer doen ontstaan.
Urocystitis, pisblaasontsteking, van οὖρον, pis, en κύστις, de blaas.
Urocysto-blennorrhoea, ziekelijke slijmafscheiding der pisblaas, van οὖρον, κύστις, βλεννα, slijm, en ῥέω, ik vloei.

X.

Xerophthalmia, droogheid van het oog, van ξηρὸς, droog, en ὀφθαλμὸς, het oog.

DRUK-

DRUKFEILEN.

Pag. 6	reg. 10 van bov.	staat *ars secandum*	lees *ars secandi*
— 17	reg. 2 van ond.	— van	— en
— 25	— 4 van bov.	— darmenspuitingen	— darminspuitingen
— 31	— 7 van ond.	— verkiezelijker	— verkieslijker
— 41	— 14 van bov.	— bestane	— bestaande
— 45	— 7 —	— werktuiglijkn	— werktuiglijke
— 45	— 13 —	— toevalling	— toevallig
— 82	— 3 —	— weinig	— minder
— 87	— 12 van ond.	— waarin	— waaruit
— 96	— 1 van bov.	— te zogene	— zogende
— 97	— 6 —	— zachtst	— sterkst
— 102	— 7 van ond.	— *catharralis*	— *catarrhalis*
— 108	— 8 —	— en eenen	— eenen
— 208	— 11 van bov.	— schrikbare	— schrikbarende

